

ปัญญาและเฉลย ปริยเฉทที่ ๔-๕

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔-๕

อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดมหาธาตุฯ ท่าพระจันทร์ กรุงเทพมหานคร

จัดทำโดย มูลนิธิธรรมโชติกะ

ปัญหาและเฉลย นามรูปวิถีวิจฉัย

รจนาโดย

พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจริยะ

พระบูรพาจารย์ แห่งอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย

ปัญหาและเฉลย ภูมิ-กรรม

รวบรวมโดย

พระมหาบุญช่วย ปญฺญาวชิโร

จัดพิมพ์ครั้งที่ ๓

โดย มูลนิธิสืบทอดมรดกวัฒนธรรม

จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม

๑ มกราคม ๒๕๔๘

ปัญหาและเฉลย ปริจเฉทที่ ๔-๕
(หลักสูตรชั้นมัธยมศึกษาปริวรรต)

สํานักงานปริวรรตปริวรรต

ปริวรรต

ปริวรรตปริวรรตปริวรรต

ปริวรรตปริวรรตปริวรรตปริวรรต

ปริวรรตปริวรรตปริวรรต

ปริวรรต

ปริวรรตปริวรรตปริวรรต

พิมพ์ที่ หจก. ทิพยวิสุทธี

๒๔๐/๑๒๗-๑๒๘ ถ.เจริญนิทวงศ์ แขวงบ้านช่างหล่อ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ ๑๐๗๐๐

โทร. ๐-๒๔๑๒๗๗๐๗, ๐-๒๔๑๒๗๗๐๘, ๐-๒๔๑๒๕๐๗๐ โทรสาร ๐-๒๔๑๒๗๗๑๐

นายวิสุทธี อัมไพรวรรณ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๔๘

พระอาจารย์สัทธัมมโชติกะ ธรรมาจริยะ

พระบูรพาจารย์ แห่งอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้ริเริ่มก่อตั้งมูลนิธิสัทธัมมโชติกะ

คำนำครั้งที่ ๑

หนังสือปัญหา และ เฉลย วิถี-ภูมิ-กรรม ปริจเฉทที่ ๔-๕ ที่ท่านกำลังถืออยู่นี้ ได้จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อเป็นอุปกรณ์ในการศึกษา ได้รวบรวมปัญหาและคำตอบของ วิถี-ภูมิ-กรรม ทั้ง ๓ เล่ม ซึ่งเป็นหลักสูตรพระอภิธรรมของชั้นมัธยมศึกษาอาชีวศึกษาระดับอาชีวศึกษา เอาไว้ในเล่มเดียวกัน เพื่อสะดวกในการศึกษาค้นคว้า เพราะได้รวบรวมปัญหาที่เคยออกข้อสอบประจำปีที่ไม่ซ้ำกันเอามาพิมพ์รวมไว้ในเล่มนี้

สำหรับปัญหาวิถี ได้นำเอาปัญหานามรูปวิถีวิจฉัย ซึ่งรจนาโดยพระอาจารย์สัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ เรียบเรียงไว้ พร้อมกับได้นำเอาปัญหาที่เคยออกประจำปีที่ไม่ซ้ำกันเอามารวมไว้ในภาค นามรูปวิถีนี้นี้ด้วย โดยที่ครั้งก่อนหลักสูตรวิธีสังคหะ พิมพ์ครั้งที่ ๑-๒-๓ นั้น ได้พิมพ์หลักสูตร และปัญหาเฉลยรวมไว้ในเล่มเดียวกัน แต่ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๗ คณะก่องวิชาการ อ.ช.ว. ได้จัดพิมพ์ครั้งที่ ๔ ขึ้น โดยตัดปัญหาออก แต่คำเฉลยคงไว้ตามเดิม และได้เรียบเรียงใหม่ เป็นภาคหลักสูตร ภาคขยายความ และภาคอธิบายประกอบภาพวิถี ให้เป็นหลักสูตรโดยเฉพาะ เพื่อสะดวกในการศึกษายิ่งขึ้น และให้จัดพิมพ์ปัญหาและเฉลยขึ้นอีกเป็นเล่มหนึ่งต่างหาก

พร้อมกันนี้ข้าพเจ้า (พระมหาบุญช่วย ปญฺญาวชิโร) ก็ได้เขียนปัญหาภูมิ-กรรมพร้อมเฉลย และรวบรวมปัญหาที่เคยออกไปแล้วที่ไม่ซ้ำกันมาพิมพ์รวมไว้ในที่นี้ด้วย และปัญหาภูมิ-กรรม นี้ได้เคยพิมพ์ชนิดแบบโรเนียวไป ๒ ครั้งซึ่งก็หมดไปแล้ว ซึ่งเป็นที่สนใจแก่นักศึกษาเป็นอย่างมาก ฉะนั้นจึงได้ประชุมปรึกษากับคณะครูอาจารย์ และได้ตกลงกันให้พิมพ์ ภูมิ-กรรม อันเป็นปริจเฉทที่ ๕ ภาค ๑ และภาค ๒ รวมไว้ที่นี้ด้วย

จึงขออนุโมทนากุศลเจตนา “มูลนิธิสัทธัมมโชติกะ” อันประกอบไปด้วยกุศลญาณสัมปยุตต์ที่ได้ให้ทุนพิมพ์หนังสือครั้งนี้สำเร็จไปด้วยดี จงมีความสุขกาย สุขใจ เจริญงอกงามในธรรมวินัยเป็นนิตย์ เทอญ ฯ

พระมหาบุญช่วย ปญฺญาวชิโร

๙ ตุลาคม ๒๕๒๙

สารบัญ

.....

เรื่อง	หน้า
คำนำพิมพ์ครั้งที่ ๒	ข
คำนำพิมพ์ครั้งที่ ๑	ค
ปัญหานามวิถีปริจเฉทที่ ๔	๑
สรุปความหมายและเปรียบเทียบวิถี	๗๔
ปัญหารูปวิถีปริจเฉทที่ ๕	๗๕
ปัญหาและเฉลยภูมิจตุกกะ	๗๗
ปัญหาและเฉลยปฐิสนธิจตุกกะ	๑๐๙
ปัญหาและเฉลยกัมมจตุกกะ	๑๑๕
ปัญหาและเฉลยมรณุปัตติจตุกกะ	๑๕๕

นมตถ รตฺตนตฺตยสฺส

ขอความนอบน้อม จงมีแด่พระรัตนตรัย

ปัญหานามวิธีปริจเฉทที่ ๔

๑. ถาม คำว่า วิธี หมายความว่าอย่างไร? ในปรมัตถธรรมทั้ง ๔ นั้น ปรมัตถธรรมไหนเป็นวิธีได้บ้าง?

๑. ตอบ คำว่า “วิธี” หมายความว่า การเกิดขึ้นโดยลำดับติดต่อกันเป็นแถวของจิตเจตสิก รูป ชื่อว่า วิธี, ในปรมัตถธรรมทั้ง ๔ นั้น จิต เจตสิก รูป เป็นวิธีได้

๒. ถาม การสงเคราะห์ความเป็นไปของจิต เจตสิก ชื่อว่าอะไร? และความเป็นไปของจิต เจตสิกเหล่านี้เมื่อว่าโดยกาลแล้วมีกี่อย่าง กี่กาลไหนบ้าง?

๒. ตอบ การสงเคราะห์ความเป็นไปของจิต เจตสิก ชื่อว่า ปวัตติสังคหะ, ความเป็นไปของจิต เจตสิก เหล่านี้เมื่อว่าโดยกาลแล้วมี ๒ อย่างคือ ปฏิสนธิกาล และปวัตติกาล

๓. ถาม นักรกะมี ๖ คืออะไรบ้าง, นักรกะทั้ง ๓ มีวัตถุนักรกะ, ทวารนักรกะ, อารัมมณนักรกะ, ได้แสดงไปแล้วในปริจเฉทที่ ๓ แต่เหตุไฉนพระอนุรุธาจารย์จึงนำมาแสดงในปริจเฉทนี้อีก มีความประสงค์อย่างไร?

๓. ตอบ นักรกะมี ๖ คือ ๑ วัตถุนักรกะ, ๒ ทวารนักรกะ, ๓ อารัมมณนักรกะ, ๔ วิญญานนักรกะ, ๕ วิธีนักรกะ, ๖ วิสยัปปวัตตินักรกะ,

การที่พระอนุรุธาจารย์แสดงวัตถุนักรกะ, ทวารนักรกะ, อารัมมณนักรกะ, เสร็จไปแล้วในปริจเฉทที่ ๓ แต่แล้วนำมาแสดงในปริจเฉทที่ ๔ นี้ก็อีกนั่นก็เพราะว่าวัตถุนักรกะ, ทวารนักรกะ, อารัมมณนักรกะ นี้มีความสำคัญมากเพราะวิญญานจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องมีวัตถุนักรกะ, ทวารนักรกะ, อารัมมณนักรกะ เสียแล้ว วิญญานนักรกะ ก็เกิดขึ้นไม่ได้เมื่อวิญญานนักรกะ เกิดขึ้นไม่ได้ วิธีนักรกะทั้งหมดก็เกิดขึ้นไม่ได้เมื่อวิธีนักรกะเกิดขึ้นไม่ได้ วิสยัปปวัตตินักรกะ ก็เกิดขึ้นไม่ได้เช่นเดียวกัน เพราะเหตุนี้จึงต้องนำมาแสดงในปริจเฉทที่ ๔ นี้ก็อีกเพื่อให้นักศึกษาทราบถึงความสำคัญของนักรกะ ทั้ง ๓.

๔. ถาม คำว่า “วิสยัปปวัตติ” หมายความว่าอะไร? และให้แสดงจำนวน วิสยัปปวัตติ ในวิถีมุตตจิตและวิถิจิตด้วย?

๔. ตอบ คำว่า “วิสยัปปวัตติ” หมายความว่า ความเป็นไปแห่งอารมณ์ในทวาร, จำนวนวิสยัปปวัตติในวิถีมุตตจิตมี ๓ อย่างคือ ๑ กรรมอารมณ์ ๒ กรรมนิมิตอารมณ์ ๓

คตินิมิตอารมณ

วิสัยปวัตติในวิถิจิตมี ๖ หรือมี ๘ มี ๖ คือ ๑ อติมหันตารมณ ๒ มหันตารมณ ๓ ปริตตารมณ ๔ อติปริตตารมณ ๕ วิภูตารมณ ๖ อวิภูตารมณ, มี ๘ คือ ๑ อติมหันตารมณ ๒ มหันตารมณ ๓ ปริตตารมณ ๔ อติปริตตารมณ ๕ อติวิภูตารมณ ๖ วิภูตารมณ ๗ อวิภูตารมณ ๘ อติอวิภูตารมณ

๕. ถาม คำว่า วิถี เมื่อว่าโดยทวารและวิญญานแล้ว คืออะไรบ้าง?

๕. ตอบ คำว่า วิถี เมื่อว่าโดยทวารแล้วมี ๖ คือ ๑ จักขุทวารวิถี ๒ โสตทวารวิถี ๓ ชานทวารวิถี ๔ ชิวหาทวารวิถี ๕ กายทวารวิถี ๖ มโนทวารวิถี

เมื่อว่าโดยวิญญานแล้วมี ๖ คือ ๑ จักขุวิญญานวิถี ๒ โสตวิญญานวิถี ๓ ชานวิญญานวิถี ๔ ชิวหาวิญญานวิถี ๕ กายวิญญานวิถี ๖ มโนวิญญานวิถี

๖. ถาม ในวิญญานฉกัะนั้น มโนวิญญานได้แก่จิตจำพวกไหน, และวิสัยปวัตติทางปัญจทวารนั้นมีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง?

๖. ตอบ ในวิญญานฉกัะนั้น มโนวิญญานได้แก่จิต ๗๕ (เว้นทวิปัญจวิญญานจิต ๑๐), และวิสัยปวัตติทางปัญจทวารมี ๔ คือ ๑ อติมหันตารมณ ๒ มหันตารมณ ๓ ปริตตารมณ ๔ อติปริตตารมณ

๗. ถาม จงแสดงความหมายของวิสัยปวัตติดังต่อไปนี้ ก. อติมหันตารมณ ข. มหันตารมณ ค. ปริตตารมณ ง. อติปริตตารมณ?

๗. ตอบ ความหมายของวิสัยปวัตติมีดังนี้ คือ

ก. อติมหันตารมณ หมายความว่าปัญจารมณที่มีวิถิจิตเกิดขึ้นได้มากที่สุดจนครบ ๗ อย่าง

ข. มหันตารมณ หมายความว่าปัญจารมณที่มีวิถิจิตเกิดขึ้นได้มากมีเพียง ๖ อย่าง

ค. ปริตตารมณ หมายความว่าปัญจารมณที่มีวิถิจิตเกิดขึ้นได้น้อยมีเพียง ๕ อย่าง

ง. อติปริตตารมณ หมายความว่าปัญจารมณที่มีวิถิจิตเกิดขึ้นได้น้อยที่สุด กล่าวคือมีแต่เพียงภวังคจลนะเท่านั้น

๘. ถาม จงแสดงอายุของ จิต, เจตสิก, รูป พร้อมทั้งยกหลักฐานบาฬีขึ้นแสดง ไม่ต้องแปล?

๘. ตอบ อายุของ จิต เจตสิก รูป มีดังนี้คือขณะเล็กทั้ง ๓ ได้แก่อุปปาทกขณะ, ฐิตีขณะ, ภังกัทขณะ, (เกิด ตั้ง ดับ) เป็นอายุของ จิต เจตสิก ดวงหนึ่ง,

ส่วนอายุของรูปเท่ากับจิต ๑๗ ดวงว่าโดยขณะเล็ก ๕๑ ขณะเล็ก ดังมีหลักฐานบาฬีแสดงว่า **อุปปาทจิตติภงควเสน ขณตฺตํ เอกจิตตฺกขณํ นาม,**

ตานี ปน สตฺตรส จิตตฺกขณานิ รูปธฺมฺมานมายุ.

๙. ถาม คำว่า ขณะ หมายความว่าอะไร? และจงแสดงอายุของนามและรูปในขณะ

ทั้ง ๓ นั้นว่า มีความต่างกันอย่างไร?

ธ. **ตอบ** คำว่า ขณะ หมายความว่าชั่วระยะเล็กน้อยที่สุดจะหาอะไรมาเปรียบเทียบมิได้ อายุของนามและรูป ในขณะทั้ง ๓ นั้น มีความแตกต่างกันตรงที่ จิตขณะคือ จิตขณะของนามมี ๑ ขณะ ส่วนจิตขณะของรูปมี ๔๕ ขณะ สำหรับอุปาทกขณะและกัมภักขณะนั้นมี ๑ ขณะเท่านั้น

๑๐. **ถาม** ชั่วขณะจิตนี้มือครั้งหนึ่ง นามและรูปวิถิ เกิดขึ้นแล้วและดับไปมีจำนวนเท่าไร?

๑๐. **ตอบ** ชั่วขณะจิตนี้มือครั้งหนึ่งนามเกิดขึ้นแล้วดับไปแสนโกฏิกครั้ง รูปเกิดขึ้นแล้วดับไปมากกว่าห้าพันโกฏิกครั้ง (๕๘,๘๒๐,๐๐๐,๐๐๐ ครั้ง)

๑๑. **ถาม** ท่านกล่าวว่า วิญญูตรูป ๒ ลักษณะรูป ๔ นี้มีอายุไม่ยืนถึง ๑๗ ขณะจิตนั้น เพราะเหตุไร? และรูปารมณที่ปรากฏทางตานี้จะปรากฏขึ้นตรงขณะไหนในขณะทั้ง ๓?

๑๑. **ตอบ** ที่ท่านกล่าวว่า วิญญูตรูป ๒ ลักษณะรูป ๔ มีอายุไม่ยืนถึง ๑๗ ขณะนั้น เพราะวิญญูตรูป ๒ นี้เกิดพร้อมกับจิตดับพร้อมกันกับจิต ดังแสดงไว้ในทุกมาติกาในมหันตรทุกะว่า **จิตตสทฺทโน ธมฺมา** สภาวะธรรมทั้งหลายมีการเกิดพร้อมกับจิตเป็นปกติ และ **จิตตานุปริวตติโน ธมฺมา** สภาวะธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นเป็นไปตามกระแสจิต

ส่วนลักษณะรูป ๔ นั้นเป็นเครื่องหมายของนิปผันนรูปเท่านั้น เป็นรูปปรมัตถ์ เทียมจึงไม่มีอายุถึง ๑๗ ขณะจิต รูปที่มีอายุถึง ๑๗ ขณะจิตต้องเป็นรูปปรมัตถ์แท้

รูปารมณที่ปรากฏทางตานี้ จะปรากฏตรงที่จิตปีตตะคือ ขณะใดขณะหนึ่งในจำนวน ๔๕ ขณะของรูปารมณนั้น

๑๒. **ถาม** อตฺตภวํกํ ภวํกจฺจนะ หมายความว่าอย่างไร? ภวํกจิตที่เกิดขึ้นในขณะที่ปัญจารมณเกิดขึ้นแล้วแต่ยังไม่กระทบทางปัญจทวารนั้น ภวํกจิตดวงนั้น เรียกว่าอย่างไร? และเมื่อปัญจารมณได้มากระทบกับทางปัญจทวารแล้ว ภวํกจิตดวงนั้นชื่อว่าอะไร?

๑๒. **ตอบ** อตฺตภวํกํ หมายความว่าภวํกที่ผ่านไประหว่างที่ปัญจารมณเกิดขึ้นแล้วแต่ยังไม่ปรากฏในปัญจทวาร, ภวํกจฺจนะ หมายความว่าภวํกที่หวนไหวด้วยอำนาจปัญจารมณที่ปรากฏในปัญจทวารแล้ว, ภวํกจิตที่เกิดขึ้นในขณะที่ปัญจารมณเกิดขึ้นแล้ว แต่ยังไม่มากระทบทางปัญจทวารนั้น ภวํกจิตดวงนั้นเรียกว่า อตฺตภวํกํ และเมื่อปัญจารมณได้มากระทบทางปัญจทวารแล้ว ภวํกจิตดวงนั้น ชื่อว่าภวํกจฺจนะ

๑๓. **ถาม** ภวํกุปฺปจฺเฑทะ หมายความว่าอะไร? เหตุไรจึงเรียกว่าภวํกุปฺปจฺเฑทะ?

๑๓. **ตอบ** ภวํกุปฺปจฺเฑทะ หมายความว่าตัดกระแสภวํกที่เรียกว่า ภวํกุปฺปจฺเฑทะนั้น เพราะเหตุว่าการเกิดขึ้นของภวํกจิตคือ ภวํกจฺจนะดวงที่ ๒ นั้นเกิดขึ้นได้เป็นครั้งสุดท้ายในวิถีหนึ่งๆ ฉะนั้นจึงเรียกว่า ภวํกุปฺปจฺเฑทะ

๑๔. **ถาม** อตฺตภวํกํ ภวํกจฺจนะ ภวํกุปฺปจฺเฑทะ ที่เกิดก่อนปัญจทวารวิถิ มีจำนวน

เท่าไร? และที่เกิดก่อนทางมโนทวารวิธียี่สิบห้าเท่าไร? คืออะไรบ้าง?

๑๔. ตอบ อติตถวังก์ ภาวักขณะ ภาวักปัจเจก ที่เกิดก่อนปัญจทวาร มีจำนวน ๑๕ คือ อุเบกขาสันตிரณจิต ๒, มหาวิปากจิต ๘, ฐาปาวจรวิปากจิต ๕,

และที่เกิดก่อนมโนทวารวิธียี่สิบห้าเท่าไร มี ๑๕ คือ อุเบกขาสันตிரณจิต ๒ มหาวิปากจิต ๘ ฐาปาวจรวิปากจิต ๕ ที่ไม่มีอติตถวังก์มี ๑๕ คือ อุเบกขาสันตிரณจิต ๒ มหาวิปากจิต ๘ มหัคคตวิปากจิต ๕

๑๕. ถาม จิตจำพวกไหน อารมณ์จำพวกไหน ที่มีประจำตัวของสัตว์ทั้งหลายในภพหนึ่งๆ และจิตจำพวกไหน อารมณ์อะไรที่เกิดขึ้นใหม่?

๑๕. ตอบ จิตที่มีประจำตัวของสัตว์ทั้งหลายในภพหนึ่งๆ นั้นได้แก่ ภาวักจิต ๑๕ อารมณ์ได้แก่ กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ คตินิมิตอารมณ์ อย่างใดอย่างหนึ่ง

จิตที่เกิดขึ้นใหม่ได้แก่วิถีจิตทั้งหมด อารมณ์ที่เกิดขึ้นใหม่ ได้แก่อารมณ์ ๖ ที่นอกจากกรรม กรรมนิมิต คตินิมิต

๑๖. ถาม วิสยัปวัตติทางปัญจทวารมี ๔ ทราบแล้ว แต่เราจะสังเกตได้ที่ตรงไหนว่า วิถีใดเป็นอดีตมโนทวารมโน มโนทวารมโน ปริตตมโน อติปริตตมโน?

๑๖. ตอบ สังเกตดูได้ตรงที่อติตถวังก์ ดังนี้

ถ้ามีอติตถวังก์ ๑ ขณะ วิธินั้นเป็น อดีตมโนทวารมโนวิถี

ถ้ามีอติตถวังก์ ๒, ๓ ขณะ วิธินั้นเป็น มโนทวารมโนวิถี

ถ้ามีอติตถวังก์ ๔ ถึง ๕ ขณะ วิธินั้นเป็น ปริตตมโนวิถี

ถ้ามีอติตถวังก์ ๑๐ ถึง ๑๖ ขณะ วิธินั้นเป็น อติปริตตมโนวิถี

๑๗. ถาม จงแสดงข้อสังเกตองค์ประกอบในการเกิดขึ้นของธรรม ดังต่อไปนี้ ก. ตทารัมมณ-จิต ข. อาคันตุกภวัก

๑๗. ตอบ ก. ตทารัมมณะ อดีตมโนทวารมโน และอติวิภูตารมณจะเกิดขึ้นได้นั้นจะต้องประกอบด้วยองค์ ๓ คือ ๑ ชวนะต้องเป็น กามชวนะ, ๒ บุคคลต้องเป็น กามบุคคล, ๓ อารมณ์ต้องเป็น กามอารมณ์

(ทั้งนี้จะต้องไม่มีเหตุขัดข้องด้วย ถ้ามีเหตุขัดข้องแล้ว ตทารัมมณจิตก็เกิดขึ้นไม่ได้ แม้จะประกอบด้วยองค์ ๓ แล้วก็ตาม)

ข. อาคันตุกภวักจะเกิดขึ้นได้นั้นจะต้องประกอบด้วยองค์ ๓ คือ

๑. บุคคลต้องปฏิสนธิด้วยมหาวิปากโสมนัสส ๔ ดวงใดดวงหนึ่ง

๒. ชวนะต้องเป็นโทสชวนะ

๓. อารมณ์ต้องเป็นอติวิภูตารมณ เฉพาะอดีตมโนทวารมโนและอติวิภูตารมณ ถ้าเป็นมโนทวารมโนและวิภูตารมณแล้ว ไม่จำกัดอารมณ์ ไม่ว่าอารมณ์นั้นจะเป็นอติวิภูตารมณ

อิฏฐัมชัตตคารมณฺห์หรืออนิฏฐารมณฺห์ ก็ย่อมสามารถยังอาคันตุกภวังค์เกิดได้ทั้งสิ้น

๑๘. ถาม ทางปัญจทวาร มีวิสัยปวัตติถึง ๔ อย่าง อาศัยอะไรเป็นหลักให้แสดงตาม ทวารนั้นๆ โดยเฉพาะๆ พร้อมทั้งแสดงจำนวนของจักขุปสาททั้ง ๓ อย่างคือ มนฺทายุก- จักขุปสาท อมนฺทายุกจักขุปสาท มัชฌิมายุกจักขุปสาท ในอติมหันตคารมณฺห์ ตทารัมมณวาระ และปฐมมหันตคารมณฺห์วิธีมาค?

๑๘. ตอบ ทางปัญจทวารมีวิสัยปวัตติถึง ๔ อย่างนั้น อาศัยธรรม ๔ ประการเป็นหลักคือ

ทางจักขุทวาร	จักขุปสาท	- ดาดี
	รูปารมณฺห์	- มีวัตถุสิ่งของที่แลเห็นได้มาปรากฏเฉพาะหน้า
	อาโลก	- แสงสว่าง
	มนสิการ	- ความตั้งใจ
ทางโสตทวาร	โสตปสาท	- หูดี
	สัททวารมณฺห์	- มีเสียงมาปรากฏเฉพาะหน้า
	อากาศ	- ช่องว่าง
	มนสิการ	- ความตั้งใจ
ทางฆานทวาร	ฆานปสาท	- จมูกดี
	คันธารมณฺห์	- มีกลิ่นมาปรากฏเฉพาะหน้า
	วาโย	- ลม
	มนสิการ	- ความตั้งใจ
ทางชีวหาทวาร	ชีวหาปสาท	- ลิ้นดี
	รสารมณฺห์	- รสต่างๆ มาปรากฏที่ลิ้น
	อาโป	- น้ำ (น้ำลายหรือน้ำที่อยู่ในสิ่งของนั้น)
	มนสิการ	- ความตั้งใจ
ทางกายทวาร	กายปสาท	- ร่างกายดี
	โฬฏฐัพพารมณฺห์	- เย็น ร้อน, อ่อน แข็ง, หย่อน ตึง, ที่มาปรากฏเฉพาะหน้า
	ถัทธ	- ปลิวธาตุที่มีลักษณะแข็ง
	มนสิการ	- ความตั้งใจ

ถ้าธรรมทั้ง ๔ อย่างนี้สมบูรณ์ รูปารมณฺห์ สัททวารมณฺห์ คันธารมณฺห์ รसरามณฺห์ โฬฏฐัพพารมณฺห์นี้ชื่อว่า อติมหันตคารมณฺห์

ถ้าธรรมทั้ง ๔ อย่างนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งหย่อนไป รูปารมณฺห์เป็นต้นนั้นชื่อว่า มหันทคารมณฺห์

ถ้าหยาบมาก ก็ชื่อว่า ปริตตารมณ
 ถ้าหยาบมากที่สุด ก็ชื่อว่า อติปริตตารมณ
 แสดงจักขุปสาททั้ง ๓ อย่าง ในอติมหันตารมณ ตทารัมมณวาระ และปฐม-
 มหันตารมณวิธีมีดังนี้คือ

อติมหันตารมณตทารัมมณวาระ	{	มันทายุกจักขุปสาทมี ๓๗ อมันทายุกจักขุปสาทมี ๑๑ มัชฌิมายุกจักขุปสาทมี ๑
--------------------------	---	--

ปฐมมหันตารมณวิธีมีดังนี้	{	มันทายุกจักขุปสาทมี ๓๔ อมันทายุกจักขุปสาทมี ๑๔ มัชฌิมายุกจักขุปสาทมี ๑
--------------------------	---	--

๑๕. ถาม จงแสดงความหมายของคำดังต่อไปนี้ ก. มันทายุกจักขุปสาท, ข. อมันทายุก-
 จักขุปสาท, ค. มัชฌิมายุกจักขุปสาท ของอติมหันตารมณตทารัมมณวาระ?

๑๕. ตอบ ก. มันทายุกจักขุปสาท หมายความว่าจักขุปสาทที่มีอายุน้อยกว่ารูปารมณที่
 เกิดพร้อมกันกับอดีตภวังค์มีจำนวน ๓๗ คือนับเอาจักขุปสาทที่เกิดพร้อมกันกับภังคักขณะ
 ของภวังคจิต ที่นับถอยหลังจากอดีตภวังค์มา จนถึงภังคักขณะของจิตดวงที่ ๑๓ (จักขุ-
 ปสาทที่เกิดก่อนรูปารมณและดับก่อนรูปารมณ)

ข. อมันทายุกจักขุปสาท หมายความว่าจักขุปสาทที่มีอายุมากกว่ารูปารมณที่
 เกิดพร้อมกันกับอดีตภวังค์มีจำนวน ๑๑ คือ นับเอาจักขุปสาทที่เกิดพร้อมกับฐิติขณะ
 ของอดีตภวังค์ไปจนถึงภังคักขณะของปัญจทวาราวชชนจิต (จักขุปสาทที่เกิดทีหลังรูปารมณ
 และดับทีหลังรูปารมณ)

ค. มัชฌิมายุกจักขุปสาท หมายความว่าจักขุปสาทที่มีอายุพอดีกันกับรูปารมณ
 ที่เกิดพร้อมกันกับอดีตภวังค์ มีจำนวน ๑ คือ จักขุปสาทที่เกิดขึ้นในอุปาทกขณะของอดีต-
 ภวังคจิตนั่นเอง (ปฐมอดีตภวังค์)

(จักขุปสาทที่เกิดพร้อมกันกับรูปารมณ และดับพร้อมกันกับรูปารมณ)

๒๐. ถาม จงแสดงภาพวิถีของจักขุปสาททั้ง ๓ เป็นปัจจัยให้เกิดจักขุวิญญาณ ในอติ-
 มหันตารมณ ตทารัมมณวาระและปฐมมหันตารมณวิธี พร้อมทั้งอธิบายมาพอเข้าใจ?
 เฉพาะในปฐมมหันตารมณวิธี?

๒๐. ตอบ แสดงจักขุปสาททั้ง ๓ เป็นปัจจัยให้เกิดจักขุวิญญาณ ในอติมหันตารมณตท-
 รัมมณวาระดังนี้ (วัตถุประเภทปัจจัย)

ข้อควรจำคือ

๑. จะหาจักขุปสาททั้ง ๓ ของวิถีดกก็ตาม ต้องห้ามมัชฌิมายุกจักขุปสาทเสียก่อน
๒. มัชฌิมายุกกะฯ จะมี ๑ เสมอ จะเป็น ๒ หรือ ๓ ไปไม่ได้
๓. มัชฌิมายุกกะฯ จะต้องเกิดที่อุปาทักขณะของปฐมอติตถวัคค์เสมอ จะไปเกิดที่อื่นไม่ได้

๔. ฐิติปัตตจักขุปสาททั้ง ๓ ชนิด รวมกันแล้วต้องมีจำนวน ๔๕ รูป

๒๑. ถาม จงแสดงการเกิดขึ้นของวิสัปปวัตติทั้ง ๔ มือติมหันตารมณเป็นต้น ทางจักขุ- ทวารมาโดยลำดับ?

๒๑. ตอบ การเกิดขึ้นของวิสัปปวัตติทั้ง ๔ ทางจักขุทวาร โดยลำดับมีดังนี้คือ

จักขุทวาริกอติมหันตารมณวิถิ รูปารมณที่ผ่านภวังคจิตไปขณะหนึ่งแล้ว ก็จะมีปรากฏแก่จักขุปสาท ต่อจากนั้นภวังคจิตไหว ๒ ครั้ง แล้วปัญจทวาราวชชนจิตที่ตัดกระแสงวัคค์ขาด และพิจารณารูปารมณนั้นเองเกิดขึ้นแล้วก็ดับลง เมื่อปัญจทวาราวชชนจิตดับลงแล้วในลำดับนั้น จักขุวิญญาณจิตผู้เห็นรูปารมณ สัมปฏิจันนจิตที่คล้ายกับผู้รับรูปารมณ สันตริณจิตที่คล้ายกับผู้ได้สวนรูปารมณ โภจฐัพพนจิต ที่คล้ายกับผู้ตัดสินรูปารมณเหล่านี้ย่อมเกิดขึ้นตามลำดับๆ แล้วก็ดับตามๆ กันไป หลังจากโภจฐัพพนจิตดับลงแล้ว ในกามชวนจิต ๒๕ นั้น ชวนจิตดวงใดดวงหนึ่งที่มีโยนิโสมนสิการเป็นต้นเป็นปัจจัยโดยมากย่อมเกิดเพียง ๗ ครั้ง ตทารัมมณวิปากจิตเกิดขึ้นตามสมควรแก่สัตว์ หลังจากตทารัมมณจิตดวงที่ ๒ ดับลงแล้ว ภวังคจิตก็เกิดต่อไป, เทาที่กล่าวมาตามลำดับแล้วนั้น จิตตักขณะ ๑๗ ดวงก็เต็มบริบูรณ์ คือความเกิดขึ้นแห่งวิถิมิ ๑๔ ดวง ภวังคจลนจิต ๒ ดวง ภวังคจิตที่ผ่านไปแล้ว ๑ ดวง รวม ๑๗ ดวง เมื่อครบ ๑๗ ดวงแล้ว รูปารมณนั้นก็ดับไป รูปารมณนี้ชื่อว่า อติมหันตารมณ

จักขุทวาริกมหันตารมณวิถิ รูปารมณที่เกิดขึ้นผ่านภวังคจิตไปแล้ว ๒, ๓ ขณะจึงปรากฏแก่จักขุปสาท ฉะนั้นจึงไม่สามารถจะตั้งอยู่ได้จนถึงตทารัมมณจิต ๒ ครั้ง รูปารมณนี้ชื่อว่า มหันตารมณ ในมหันตารมณวิถินี้ เมื่อสุดชวนะ ๗ ดวง ภวังคจิตก็เกิด ความเกิดขึ้นแห่งตทารัมมณจิตย่อมไม่มี

จักขุทวาริกปริตตารมณวิถิ รูปารมณที่เกิดขึ้นผ่านภวังคจิตไปแล้ว ๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙ ขณะจึงปรากฏแก่จักขุปสาท ฉะนั้นจึงไม่สามารถจะตั้งอยู่ได้จนถึงชวนจิต ๗ ครั้ง รูปารมณนี้ชื่อว่า ปริตตารมณ ในปริตตารมณวิถินี้ชวนะทั้ง ๗ ไม่เกิด เกิดแต่โภจฐัพพนจิต ๒, ๓ ครั้งเท่านั้นต่อแต่นั้นภวังคจึงเกิดต่อไป

จักขุทวาริกอติปริตตารมณวิถิ รูปารมณที่เกิดขึ้นผ่านภวังคจิตไปก่อนแล้ว

และชวนวาระ โทสชวนะมาให้ถูกต้อง?

๒๓. ตอบ อติมหันตารมณวิถิ ตทาร์म्मณวาระ โทสขวนะ

คีนทปจันวุชชชชชชชตต

୧୦ ୧ ୩ ୩ ୩ ୧ ୩ ୬

อดิมนันตารมณวิถิ ชวนวาระ โทสชวณะ

ติ น ท ป จ ล ั ฌ ุ ช ช ช ช ช ช ช ช ฌ ฌ

၆ ၅ ၅ ၅ ၅ ၅ ၆ ၆

๒๘. ถาม จักขุทวาริกมหันตารมณวิธิมีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง? และวิธีเหล่านี้สงเคราะห์เข้าวาระไหน?

๒๘. ตอบ จักขุทวาริกมหันตารมณวิถีมี่ ๔ อย่างคือ จักขุทวาริกมหันตารมณวิถี ที่มี
อติตถวังก์ ๒ ขณะ และ ๓ ขณะ มีอาคันตุภวังก์ ๒ วิถี และไม่มีอาคันตุภวังก์ ๒
วิถี รวมเป็น ๔ วิถี, และวิถีเหล่านี้ สงเคราะห์เข้าในขวนวาระ

๒๕. ถาม มหันตารมณวิถิ ที่มีตติตวังก์เกิดขึ้นถึง ๔ ขณะมีหรือไม่ จงยกเหตุผลขึ้น
มาอธิบายด้วย?

๒๕. ตอบ มหันตารมณวิธที่มีอัสติตวังก์เกิดขึ้นถึง ๔ ขณะนั้นก็ได้เพราะตามปกติขวนะอาจเกิดขึ้นเพียง ๖ ครั้งก็ได้ ในเมื่อนับตามอายุของรูปารมณ (ปัญจารมณ) ก็จะพึงเห็นได้ดังนี้ คือ

อดีตภวังค์ ๔ ขณะ, ภวังคจลนะ, ภวังคุปัจเฉทะ, ปัญจทวาราวัชชนะ, ปัญจ-
วิญญูณ, สัมปฏิจจนะ, สันตிரณะ, โภกฺขุพฺพนะ, ชวนะ ๖ ครั้ง เมื่อถึงภังคักขณะของ
ชวนะดวงที่ ๖ ปัญจารมณนั้นก็ดับลง ปัญจารมณนั้นก็มีอายุครบ ๑๗ ขณะจิตพอดี,
โดยเหตุนี้จึงกล่าวว่า มหันตารมณวิธที่มีอดีตภวังค์ ๔ ขณะก็มีได้

๓๐. ถาม อดีตมหันตารมณวิถิ ที่มีอาคันตุกกวังค์ และมหันตารมณวิถิที่มีอาคันตุกกวังค์ นั้น? มีการแตกต่างกันอย่างไร?

๓๐. **ตอบ** อติมหันตารมณวิธที่มีอาคันตุกภวังค์ และมหันตารมณวิธที่มีอาคันตุกภวังค์ นั้นต่างกันที่อารมณคือ อติมหันตารมณวิธที่มีอาคันตุกภวังค์ อารมณต้องเป็นอติอริยธรรมณ์ จึงจะมีอาคันตุกภวังค์ได้, นอกจากอติอริยธรรมณ์แล้ว อาคันตุกภวังค์ก็มีขึ้นไม่ได้, ส่วน มหันตารมณวิธที่มีอาคันตุกภวังค์นั้นไม่มีการจำกัดอารมณ ไม่ว่าอารมณนั้นจะเป็นอนิยธรรมณ์ หรืออริยธรรม์ขณัตตารมณ์ อติอริยธรรมณ์ก็ตาม ต้องมีอาคันตุกภวังค์ทั้งสิ้น

ฅ. ปฐมมหันตารมณวิธที่มีอาคันตุกภวังค์ และไม่มีอาคันตุกภวังค์

๓๕. ตอบ ก. การเกิดขึ้นของตถารัมมณวาระ อติมหันตารมณวิธ มีดังนี้คือ เมื่อรูปารมณมาปรากฏทางตาโดยเฉพาะที่ไร ภวังคจิตดวง ๑ ที่มีอารมณ์เป็น กรรม, กรรมนิมิต, คตินิมิต, อย่างใดอย่างหนึ่ง เกิดขึ้นแล้วก็ผ่านไป ชื่อว่า อดีตภวังค์ เมื่อรูปารมณนั้นได้มากระทบกับจักขุปสาท ภวังคจิตนั้นก็เปลี่ยนสภาพเป็นอาการไหว ๒ ขณะแล้วก็ดับไป ชื่อว่า ภวังคจลนะ ภวังคุปัจเฉทะ, ต่อจากนั้นวิธิจิตก็เกิดขึ้นไปตามลำดับ คือ

ปัญจทวาราวชชนจิต	เป็นจิตที่มีหน้าที่พิจารณาอารมณ์ใหม่ ทั้ง
อารมณ์เก่าพร้อมกับตัดกระแสภวังค์เกิดขึ้น ๑	ขณะแล้วก็ดับไป
จักขุวิญญานจิต	เกิดขึ้นมีหน้าที่เห็นรูปารมณแล้วก็ดับไป
สัมปฏิจฉันนจิต	เกิดขึ้นมีหน้าที่รับรู้รูปารมณแล้วก็ดับไป
สันตிரณจิต	เกิดขึ้นมีหน้าที่ได้สวนรูปารมณว่าเป็นอวิชฺฐะ
หรืออนิฏฐะแล้วก็ดับไป	
ไวญฐัพพนจิต	เกิดขึ้นมีหน้าที่ตัดสินรูปารมณว่าเป็นอวิชฺฐะ
หรืออนิฏฐะแล้วก็ดับไป	
กามชวนจิตดวงใดดวงหนึ่ง	
ในบรรดากามชวนะ ๒๕ ดวงนั้น	เกิดขึ้นมีหน้าที่เสพรูปารมณติดต่อกัน ๗
	ขณะแล้วก็ดับไป
ตถารัมมณจิตดวงใดดวงหนึ่ง	
ในบรรดา ๑๑ ดวงนั้น	เกิดขึ้นมีหน้าที่รับรู้รูปารมณต่อจากชวนะ ๒
	ขณะแล้วก็ดับไป

รูปารมณกับจักขุปสาททั้ง ๒ นี้ ก็ดับลงพร้อมกันกับตถารัมมณจิตดวงที่ ๒ เพราะครบ ๑๗ ขณะจิตซึ่งเท่ากับอายุของรูปๆ หนึ่ง ต่อจากนั้นไปภวังคจิตก็เกิดขึ้นตามสมควรและต่อไปวิธิดังกล่าวแล้วนี้ก็เกิดขึ้นอีกสลับกันเรื่อย ๆ ไปกับภวังคจิตจนกว่ามโนทวารวิธิจิตจะเกิด

ข. การเกิดขึ้นของชวนวาระ อติมหันตารมณวิธ ที่มีอาคันตุกภวังค์มีดังนี้คือ ผู้ที่ปฏิสนธิด้วยโสมนัสสะ ขณะได้เห็นรูปารมณที่เป็นอติอวิชฺฐะ เช่นบุคคลที่มีรูปงดงามที่สุด วัตถุสิ่งของที่สวยงามมากเป็นต้นแต่รู้สึกไม่พอใจ เสียใจ, กลัว, เกิดขึ้นวิธิจิตเกิดเป็นลำดับดังนี้ คือ โสมนัสสปฏิสนธิจิตทำหน้าที่ อดีตภวังค์, ภวังคจลนะ, ภวังคุปัจเฉทะ, มีอารมณ์กรรม, กรรมนิมิต, คตินิมิต, อย่างใดอย่างหนึ่งที่มรณาสันนชวนะ รับมาแต่ภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป, ต่อจากนั้นปัญจทวาราวชชนจิตทำหน้าที่พิจารณา

อารมณ์ใหม่ กุศลวิบากจักขุวิญญาณผู้เห็นรูปารมณ์ที่เป็นอดีตวิภูษะ, กุศลวิบากสัมปฏิจฉันนะทำหน้าที่รับรูปารมณ์ที่เป็นอดีตวิภูษะ, โสมนัสสสันตริณะทำหน้าที่ได้สวนรูปารมณ์ว่าเป็นอดีตวิภูษะ โวภูฏัพพนจิต ตัดสินในรูปารมณ์ว่าเป็นอดีตวิภูษะแล้วจิตเหล่านี้ก็ดับไปในลำดับนั่นเอง โทสขณะก็เกิดขึ้นเสพรูปารมณ์ที่เป็นอดีตวิภูษะ ๓ ขณะแล้วก็ดับไป, ต่อจากนั้นอุเบกขาสันตริณกุศลวิบาก หรืออุเบกขามหาวิบากดวงใดดวงหนึ่งก็เกิดขึ้นทำหน้าที่อาคันตุก-ภวังค์แทนตทารมณะ มีอารมณ์ ๖ ที่เป็นกามธรรมที่มีความชำนาญมาแล้วในภพนี้เป็นอารมณ์เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป, ต่อจากนั้นโสมนัสสมหาวิปากจิตที่เป็นมูลภวังค์ มีอารมณ์ตรงกันกับภวังค์แรกเกิดขึ้นหลายครั้งตามสมควร และวิธิจิตเหล่านี้ก็เกิดขึ้นหลายร้อยหลายพันรอบ แล้วแต่เวลาที่เห็นรูปารมณ์ที่เป็น อดีตวิภูษะนั้นอยู่

ค. การเกิดขึ้นของขวนวาระ อติมหันตารมณวิธิตี ที่ไม่มีอาคันตุกภวังค์มีดังนี้ คือ ผู้ที่ปฏิสนธิด้วยอุเบกขา ขณะได้เห็นรูปารมณ์ที่เป็นอดีตวิภูษะ เช่นบุคคลที่มีรูปร่างงดงามที่สุด วัตถุสิ่งของที่สวยงามมากเป็นต้น แต่รู้สึกไม่พอใจ, เสียใจ, กลัวเกิดขึ้น, วิธิจิตเกิดเป็นลำดับดังนี้ คือ อุเบกขาปฏิสนธิจิตทำหน้าที่ อดีตภวังค์, ภวังค-จลนะ, ภวังคุปัจเฉทะ, มีอารมณ์กรรม, กรรมนิมิต, คตินิมิต, อย่างใดอย่างหนึ่งที่มรณ-สันนขณะรับมาแต่ภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป, ต่อจากนั้นปัญจทวาร-วัชชนจิตทำหน้าที่พิจารณาอารมณ์ใหม่, กุศลวิบากจักขุวิญญาณทำหน้าที่เห็นรูปารมณ์ที่เป็นอดีตวิภูษะ, กุศลวิปากสัมปฏิจฉันนะทำหน้าที่รับรูปารมณ์ที่เป็นอดีตวิภูษะ, โสมนัส-สันตริณะทำหน้าที่ได้สวนรูปารมณ์ที่เป็นอดีตวิภูษะ, โวภูฏัพพนจิตทำหน้าที่ตัดสินในรูปารมณ์ที่เป็นอดีตวิภูษะ แล้วจิตเหล่านี้ก็ดับไป, ในลำดับนั่นเองโทสขณะก็เกิดขึ้นเสพรูปารมณ์ที่เป็นอดีตวิภูษะ ๓ ขณะแล้วก็ดับไป ต่อจากนั้นอุเบกขาปฏิสนธิจิตทำหน้าที่ภวังค์ซึ่งมีอารมณ์เป็น กรรม, กรรมนิมิต, คตินิมิต, อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นหลายครั้งตามสมควร และวิธิจิตเหล่านี้ก็เกิดขึ้นหลายร้อยหลายพันรอบ แล้วแต่เวลาที่เห็นรูปารมณ์ที่เป็นอดีตวิภูษะนั้นอยู่

รูปาวจรพรหมทั้งหลายในขณะที่เห็นรูปารมณ์ที่เป็นอดีตวิภูษะหรืออนิภูษะ ซึ่งมีภวังคจิตล่วงไป ๑ ขณะแล้วก็ปรากฏแก่จักขุปสาทนั้นๆ ในลำดับนั้นขวนอื่นๆ ที่นอกจากโทสขณะย่อมเกิดขึ้นเมื่อสุดขวนแล้ว รูปาวจรปฏิสนธิซึ่งมีบัญญัติกรรมนิมิตธรรมารมณ์เกิดขึ้นทำหน้าที่ภวังคจิตต่อไป ขวนวาระ อติมหันตารมณวิธิตีเหล่านี้ก็ไม่มีอาคันตุกภวังค์เหมือนกัน

ฅ. การเกิดขึ้นของปฐมมหันตารมณวิธิตี ที่มีอาคันตุกภวังค์ มีดังนี้คือผู้ที่ปฏิสนธิด้วยโสมนัสสะ ขณะได้เห็นรูปารมณ์ที่เป็นอนิภูษะหรืออนิภูษะก็ตาม แต่รู้สึกไม่พอใจ, เสียใจ กลัวเกิดขึ้น วิธิจิตเกิดเป็นลำดับดังนี้ คือ โสมนัสสปฏิสนธิทำหน้าที่

อดีตภวังค์ล่วงไป ๒, ๓ ขณะ ภวังคจลนะ, ภวังคุปัจเฉทะ, มีอารมณ์เป็นกรรม, กรรมนิमित, คตินิมิต, อย่างใดอย่างหนึ่งที่มีรณาสันชวณะรับจากภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ต่อจากนั้นปัญจทวาราวชชนจิตทำหน้าที่พิจารณาอารมณ์ใหม่

จักขุวิญญาณจิต ทำหน้าที่เห็นรูปารมณฺที่ที่เป็นอวิชฺฐะหรืออนิชฺฐะ, สัมปฏิจฺฉนฺนะ ทำหน้าที่รับรูปารมณฺที่ที่เป็นอวิชฺฐะหรืออนิชฺฐะ, สันตฺรณฺะ ทำหน้าที่ได้สวนรูปารมณฺที่ที่เป็นอวิชฺฐะหรืออนิชฺฐะ จิตเหล่านี้จะเป็นกุสลวิปากหรืออกุสลวิปาก นั้นแล้วแต่อารมณ์โวภูตฺัพพะ- จิตตฺตฺติณในรูปารมณฺว่าเป็น อวิชฺฐะ หรือ อนิชฺฐะ แล้วจิตเหล่านี้ก็ดับไปในลำดับนั่นเอง โทสชวณะ ก็เกิดขึ้นทำหน้าที่เสพรูปารมณฺที่ที่เป็น อวิชฺฐะหรืออนิชฺฐะ ๓ ขณะแล้วดับไป, ต่อจากนั้นอุเบกขาสันตฺรณฺกุสลวิปาก, อกุสลวิปากหรืออุเบกขามหาวิปากดวงใดดวงหนึ่งเกิดขึ้นทำหน้าที่ อากันตฺกภวํคฺ มีอารมณ์ ๖ ที่เป็นกามธรรมที่มีความชำนาญมาแล้วในภพนี้เป็นอารมณ์เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ต่อจากนั้นโสมนัสสมหาวิปากจิตที่เป็นมูลภวํคฺมีอารมณ์ตรงกันกับภวํคฺแรกเกิดขึ้นหลายครั้งตามสมควร และวิถีจิตเหล่านี้ก็คงเกิดขึ้นหลายร้อยหลายพันรอบแล้วแต่เวลาที่เห็นรูปารมณฺนั้นอยู่

การเกิดขึ้นของปฐมมหันตารมณฺวิธิต ที่ไม่มีอากันตฺกภวํคฺ มีดังนี้คือ ผู้ที่ปฏิสนธิด้วยอุเบกขา ขณะได้เห็นรูปารมณฺที่ที่เป็นอวิชฺฐะหรืออนิชฺฐะก็ตาม แต่รู้สึกไม่พอใจ, เสียใจ, กลัวเกิดขึ้น วิธิตเกิดเป็นลำดับดังนี้ คือ อุเบกขาปฏิสนธิจิต ทำหน้าที่อดีตภวังค์ล่วงไป ๒ ขณะภวังคจลนะ, ภวังคุปัจเฉทะมีอารมณ์เป็นกรรม, กรรมนิमित, คตินิมิต, อย่างใดอย่างหนึ่งที่มีรณาสันชวณะรับมาจากภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ต่อจากนั้นปัญจทวาราวชชนจิตทำหน้าที่พิจารณาอารมณ์ใหม่, จักขุวิญญาณทำหน้าที่เห็นรูปารมณฺ, ที่เป็นอวิชฺฐะหรืออนิชฺฐะ, สัมปฏิจฺฉนฺนะทำหน้าที่รับรูปารมณฺที่ที่เป็นอวิชฺฐะ หรืออนิชฺฐะ, สันตฺรณฺะทำหน้าที่ได้สวนรูปารมณฺที่ที่เป็นอวิชฺฐะหรืออนิชฺฐะ, จิตเหล่านี้จะเป็นกุสลวิปากหรืออกุสลวิปากนั้นแล้วแต่อารมณ์ โวภูตฺัพพะทำหน้าที่ตฺตฺติณในรูปารมณฺที่ที่เป็นอวิชฺฐะหรืออนิชฺฐะแล้วจิตเหล่านี้ก็ดับไป ในลำดับนั่นเอง โทสชวณะก็เกิดขึ้น ทำหน้าที่เสพรูปารมณฺเป็นอวิชฺฐะหรืออนิชฺฐะ ๓ ขณะ แล้วดับลง, ต่อจากนั้นอุเบกขาปฏิสนธิจิตทำหน้าที่ภวํคฺซึ่งมีอารมณ์เป็นกรรม, กรรมนิमित, คตินิมิตอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นหลายครั้งตามสมควร และวิถีจิตเหล่านี้ก็คงเกิดขึ้นหลายร้อยหลายพันรอบแล้วแต่เวลาที่เห็นรูปารมณฺนั้นอยู่

หรือผู้ที่ปฏิสนธิด้วยโสมนัสสะ เมื่อได้เห็นรูปารมณฺที่ที่เป็นอวิชฺฐะหรืออนิชฺฐะซึ่งมีภวํคฺจิตล่วงไป ๒, ๓ ขณะ แล้วก็ปรากฏแก่จักขุอุปาทานนั้นๆ ในลำดับนั้นโทสชวณะไม่เกิดคงมีแต่ชวณะอื่นๆ เกิดขึ้นวิถีจิตเหล่านี้ก็ไม่มีอากันตฺกภวํคฺเช่นกันเมื่อสุดชวณะแล้ว โสมนัสปฏิสนธิจิตก็ทำหน้าที่ภวํคฺต่อไปเช่นเดียวกันกับวิธิตที่ได้แสดงมาแล้วนั้น

๓๖. ถาม จิตที่เกิดขึ้นทางปัญจทวารมีจำนวนเท่าไร คืออะไรบ้าง เมื่อนับโดยย่อแล้วทางปัญจทวารมี ๗๕ วิธี เมื่อนับโดยพิสดารแล้วมี ๑๐๐ วิธี ฉะนั้นอยากทราบว่าการนับโดยย่อ, นับอย่างไร นับโดยพิสดารนับอย่างไร?

๓๖. ตอบ จิตที่เกิดขึ้นทางปัญจทวาร มีจำนวน ๕๔ คือ กามจิต ๕๔ นั้นเอง, ปัญจทวารวิถีโดยย่อมี ๗๕ นั้น มีการนับดังนี้ คือ อติมหันตารมณ ๑ มหันตารมณ ๒ ปริตตารมณ ๖ อติปริตตารมณ ๖ รวมเป็น ๑๕ คุณด้วยทวารทั้ง ๕ รวมเป็น ๗๕ วิธี โดยพิสดารมี ๑๐๐ นั้น มีการนับดังนี้ คือ อติมหันตารมณ ๓ มหันตารมณ ๔ ปริตตารมณ ๖ อติปริตตารมณ ๗ รวมเป็น ๒๐ คุณด้วยทวารทั้ง ๕ รวมเป็น ๑๐๐ วิธี

๓๗. ถาม ให้แปลคาถาดังต่อไปนี้?

วิถีจิตตานิ สตุเตว

จิตตูปปาทา จตุททส

จตุပ္ปณาส วิตถารา

ปญจทวาระ ยถารหิ

๓๗. ตอบ ตามคาถานี้แปลความว่า ตามที่อารมณ์เกิดในทวารทั้ง ๕ นั้น ว่าโดยวิถีจิตมี ๗ (คือปัญจทวาราวชชนจิต ๑ ปัญจวิญญาณจิต ๑ สัมปฏิจฉันนจิต ๑ สันตীরณจิต ๑ โวภูฏัพพนจิต ๑ ชวนจิต ๑ ตทารัมมณจิต ๑ เรียกว่า วิถีจิต) ว่าโดยการเกิดขึ้นของจิต มี ๑๔ (คือปัญจทวาราวชชนจิต ๑ ปัญจวิญญาณจิตเกิดขึ้นตามสมควร ๑ สัมปฏิจฉันนจิต ๑ สันตীরณจิต ๑ โวภูฏัพพนจิต ๑ ชวนจิต ๗ ครั้ง ตทารัมมณจิต ๒ ครั้ง รวม ๑๔ เรียกว่า วิถีจิตเหมือนกัน), ว่าโดยพิสดารมี ๕๔ ได้แก่ กามจิต ๕๔ นั้นเอง

๓๘. ถาม จงแสดงวิสัยปวัตติทางมโนทวาร ตามนัยอภิธรรมมัตถสังคหะ และอรรถกถา-ฎีกาว่ามีจำนวนเท่าไร? คืออะไรบ้าง? พร้อมด้วยความหมายของ วิสัยปวัตติเหล่านี้ การที่กล่าวว่า อารมณ์มาปรากฏทางมโนทวารได้นั้น มีทั้งปรมาตมและบัญญัติ ที่เป็นอดีต, อนาคต, ปัจจุบัน, และกาลวิมุตติที่เป็นเช่นนี้ได้ เพราะอาศัยอะไรเป็นหลัก?

๓๘. ตอบ วิสัยปวัตติทางมโนทวาร ตามนัยอภิธรรมมัตถสังคหะ มีจำนวน ๒ อย่างคือ

๑. วิภูตารมณ หมายความว่า อารมณ์ที่ปรากฏชัดในทางใจ

๒. อวิภูตารมณ หมายความว่า อารมณ์ที่ไม่ปรากฏชัดในทางใจ

ตามนัยอรรถกถาและฎีกา มี ๔ คือ

๑. อติวิภูตารมณ หมายความว่า อารมณ์ที่ปรากฏชัดในทางใจมากที่สุด

๒. วิภูตารมณ หมายความว่า อารมณ์ที่ปรากฏชัดในทางใจ

๓. อวิภูตารมณ หมายความว่า อารมณ์ที่ไม่ปรากฏชัดในทางใจ

๔. อติอวิภูตารมณ หมายความว่า อารมณ์ที่ไม่ปรากฏชัดในทางใจมากที่สุด

ที่เป็นเช่นนี้เพราะอาศัยเหตุ ๑๔ อย่างเป็นหลัก คือ

๑. ทิฏฐโต

ด้วยอำนาจที่เราได้เคยพบอารมณ์ทั้ง ๖ มาแล้ว ฉะนั้น

อารมณ์เหล่านี้จึงมาปรากฏทางใจได้

๒. ทิฏฐสมุพฺพธโต อารมณ์ทั้ง ๖ ที่กำลังปรากฏอยู่นั้นเหมือนๆ กันกับอารมณ์ ๖ ที่เราเคยพบมาแล้ว ฉะนั้น...ฯลฯ

๓. สุตโต ด้วยอำนาจที่เราได้เคยฟังได้เคยเรียนมา หรือในขณะที่กำลังฟัง กำลังเรียน กำลังอ่านข้อความอยู่ ฉะนั้น...ฯลฯ

๔. สุตสมุพฺพธโต อารมณ์ทั้ง ๖ ที่กำลังปรากฏอยู่นั้นเหมือนๆ กันกับอารมณ์ที่เราเคยได้ฟังได้เรียนได้อ่านมาแล้ว ฉะนั้น...ฯลฯ

๕. สทฺธาย ด้วยอำนาจแห่งความเชื่อในคำพูดของผู้อื่น ฉะนั้น...ฯลฯ

๖. รุจียา ด้วยอำนาจแห่งความพอใจของตน ฉะนั้น...ฯลฯ

๗. อาการปริวิตกฺเคน ด้วยอำนาจแห่งการคิดนึก โดยอาศัยเรื่องราวคำพูด เหตุผล ฉะนั้น...ฯลฯ

๘. ทิฏฺฐินิขุณฺณชนฺติยา ด้วยอำนาจแห่งการพิจารณาอารมณ์ต่างๆ ด้วยปัญญาและด้วยลัทธิของตนแล้ว ตัดสินลงไป ฉะนั้น...ฯลฯ

๙. นานากมฺมพฺพเลน ด้วยอำนาจแห่งกรรมต่างๆ เหมือนกันกับ กรรม, กรรม-นิमित, คตินิमित ที่มาปรากฏขึ้นเมื่อใกล้จะตาย ฉะนั้น...ฯลฯ

๑๐. นานาอิทธิพฺพเลน ด้วยอำนาจแห่งอิทธิฤทธิ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากผู้ที่มีอิทธิฤทธิ์มาแสดงให้เห็น ฉะนั้น...ฯลฯ

๑๑. ธาตุกฺโขภวเสน ด้วยอำนาจแห่งธาตุในร่างกายมีน้ำดี, เสมหะ, น้ำเหลือง, โลหิต, ลม เหล่านี้วิปริตไป เช่นคนวิกลจริตมีการเห็นเพื่อไปต่างๆ หรือบางทีผู้ที่นอนหลับในยามฤดูหนาวนั้น มักฝันไปต่างๆ ฉะนั้น...ฯลฯ

๑๒. เทวโตปสฺสหารวเสน ด้วยอำนาจแห่งเทวดามา دلใจ ฉะนั้น...ฯลฯ

๑๓. อนุโพธวเสน ด้วยอำนาจแห่งการรู้อริยสัจ ๔ โดยอาศัยสุดมยปัญญา และจินตมยปัญญา, ภาวนามยปัญญา, ตามสมควรไม่ขัดแย้งกับมัคคญาณ, ผลญาณ, ฉะนั้น...ฯลฯ

๑๔. ปฏิวธวเสน ด้วยอำนาจแห่งการรู้แจ้งอริยสัจ โดยอาศัยมัคคญาณ, ผลญาณ, เหมือนกับปฏิวธญาณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงเทศนาไว้ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรว่า **ปุพฺเพ อนนุสฺสฺสฺเตสุ ธมฺเมสุ จกฺขุ อุตฺปาติ ญฺาณํ อุตฺปาติ**

อนึ่งการที่มโนทวารรับอารมณ์ทุกอย่างได้นั้น เพราะมโนทวารเป็นกว้างจิตมีกำลังมาก ส่วนปัญญารมณ์นั้นเป็นรูป ตามธรรมดารูปนั้นมีกำลังอ่อนกว่านามธรรม ด้วยเหตุนี้อารมณ์ที่มาปรากฏทางมโนทวารจึงปรากฏได้ทุกอย่าง โดยไม่มีจำกัด ดังนี้

๓๕. ถาม ทางปัญญทวารวิธินั้นมีอดีตวงศ์โดยแน่นอน แต่สำหรับทางมโนทวารวิธินั้น มี

อดีตวงศ์ไม่แน่นอนคือมโนทวารวิถีมีอดีตวงศ์ก็มีไม่มีอดีตวงศ์ก็มี ที่เป็นเช่นนี้เพราะเหตุไร?

๓๙. **ตอบ** ทางปัญจทวารวิถีมีอดีตวงศ์โดยแน่นอน แต่ทางมโนทวารวิถีมีอดีตวงศ์ไม่แน่นอนนั้น เพราะเกี่ยวกับการรับอารมณ์ตามทวารนั้นๆ คือปัญจทวารวิถีรับปัญจอารมณ์ เป็นปัจจุบันนิปผันนรูปอย่างเดียว

ส่วนมโนทวารวิธินั้นสามารถรับอารมณ์ทั้ง ๖ ที่เป็นปรมาตถ์และบัญญัติซึ่งเป็นเตกาลิกะและกาลวิมุตติได้, ฉะนั้นขณะใดมโนทวารกิจิตรรับอารมณ์ ๖ ที่เป็นปัจจุบันนิปผันนรูป ในขณะนั้นก็มีอดีตวงศ์ ถ้าขณะใดมโนทวารกิจิตรรับอารมณ์ ๖ ที่นอกจากปัจจุบันนิปผันนรูปแล้วในขณะนั้นก็ไม่มียอดีตวงศ์.

๔๐. **ถาม** อติวิภูตารมณวิถีที่เป็นตทารัมมณวาระมีจำนวนเท่าไร คืออะไรบ้าง? ให้แสดงตามนัยอรรถกถาฎีกา?

๔๐. **ตอบ** อติวิภูตารมณวิถีที่เป็นตทารัมมณวาระ ตามนัยอรรถกถาฎีกา มีจำนวน ๖ วิถีคือ

มโนทวาริกวิถีที่มีอดีตวงศ์ ๑ ถึง ๕ ขณะ ๕ วิถี,
ไม่มีอดีตวงศ์ ๑ วิถี รวมเป็น ๖ วิถี,

๔๑. **ถาม** อติวิภูตารมณวิถีที่เป็นชวันวาระ มีจำนวนเท่าไร คืออะไรบ้าง?

๔๑. **ตอบ** อติวิภูตารมณวิถีที่เป็นชวันวาระมีจำนวน ๑๖ วิถี คือ

อติวิภูตารมณวิถีที่มีอดีตวงศ์ ๑ ถึง ๗ ขณะ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ ๗ วิถี
" " ที่มีอดีตวงศ์ ๑ ถึง ๗ ขณะ มีอาคันตุกภวังค์ ๗ วิถี
" " ที่ไม่มีอดีตวงศ์ และไม่มีอาคันตุกภวังค์ ๑ วิถี
" " ที่ไม่มีอดีตวงศ์ แต่มีอาคันตุกภวังค์ ๑ วิถี

รวมเป็น ๑๖ วิถี

๔๒. **ถาม** จงแสดงอารมณ์ของอติวิภูตารมณวิถี ตทารัมมณวาระทั้ง ๒ ที่มีอดีตวงศ์ และไม่มีอดีตวงศ์?

๔๒. **ตอบ** อติวิภูตารมณวิถีตทารัมมณวาระที่มีอดีตวงศ์ มีปัจจุบันนิปผันนรูปเป็นอารมณ์, ที่ไม่มีอดีตวงศ์ มีอดีต, อนาคต, นิปผันนรูป และธัมมารมณที่เป็นกามจิต, เจตสิก, อนิปผันนรูปที่เกิดขึ้นในกาลทั้ง ๓ เป็นอารมณ์

๔๓. **ถาม** จงแสดงอารมณ์ของอติวิภูตารมณวิถีชวันวาระที่ไม่มีอาคันตุกภวังค์ ๘ วิถี และที่มีอาคันตุกภวังค์ ๘ วิถี มาให้ถูกต้อง?

๔๓. **ตอบ** อติวิภูตารมณวิถีชวันวาระที่มีอดีตวงศ์ไม่มีอาคันตุกภวังค์ ๗ วิถี และมีอาคันตุกภวังค์ ๗ วิถี รวม ๑๔ วิธินี้ที่มีอาคันตุกภวังค์เกิดได้ในกามสุคติภูมิ ๗ ที่ไม่มีอาคันตุกภวังค์เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑ มีอารมณ์ ๖ ที่เป็นปัจจุบันนิปผันนรูป ซึ่งเป็นอติวิภูตารมณ

เป็นอารมณ์ และที่ไม่มีอาคันตุกกว้งค์เกิดได้ในรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ) มีรูปารมณ์ สัททารมณ์ และธัมมารมณ์ ที่เป็นปัจจุบันนิปผันนรูปซึ่งเป็นอดีตวิภูชะ อวิภูชะ มัชฌัตตะ หรือ อนิภูชะเป็นอารมณ์

อดีตวิภูตารมณ์วิธีชวนวาระที่ไม่มีอดีตกว้งค์และไม่มีอาคันตุกกว้งค์ ๑ วิธีที่เกิดในกามภูมิ ๑๑ มีอารมณ์ ๖ ที่เป็นอดีต อนาคตนนิปผันนรูปและธรรมารมณ์ที่เป็นจิต เจตสิก อนิปผันนรูป ที่เป็นเตกาลิกะซึ่งเป็นอดีตวิภูชะ นิพพาน บัญญัติที่เป็นกาลวิมุติเป็นอารมณ์ ที่เกิดในรูปภูมิ ๑๕ อรูปภูมิ ๔ มีรูปารมณ์ สัททารมณ์และธรรมารมณ์ที่เป็นอดีต อนาคตนนิปผันนรูปและธรรมารมณ์ที่เป็นจิต เจตสิก อนิปผันนรูปที่เป็นเตกาลิกะซึ่งเป็น อดีตวิภูชะ อวิภูชะ มัชฌัตตะหรือ อนิภูชะ นิพพาน บัญญัติ ที่เป็นกาลวิมุติเป็นอารมณ์ (สำหรับอรูปภูมิเว้น รูปารมณ์)

อดีตวิภูตารมณ์วิธีชวนวาระที่ไม่มีอดีตกว้งค์ แต่มีอาคันตุกกว้งค์ ๑ วิธี เกิดได้ในกามสุคติภูมิ ๗ มีอารมณ์ ๖ ที่เป็นอดีต อนาคตนนิปผันนรูปและธรรมารมณ์ที่เป็นโลกียจิต เจตสิก อนิปผันนรูปที่เป็นเตกาลิกะซึ่งเป็นอดีตวิภูชะ บัญญัติที่เป็นกาลวิมุติเป็นอารมณ์ ๔๔. ถาม จงยกบุคคล และภูมิ ซึ่งเป็นที่เกิดของอดีตวิภูตารมณ์วิธี ดังต่อไปนี้

ก. ตทารัมณวาระ

ข. ชวนวาระที่ไม่มีอาคันตุกกว้งค์

ค. ชวนวาระที่มีอาคันตุกกว้งค์

๔๔. ตอบ แสดงบุคคลและภูมิซึ่งเป็นที่เกิดของ อดีตวิภูตารมณ์วิธี มีดังนี้คือ

ก. ตทารัมณวาระ ได้บุคคล ๘ ที่ในกามภูมิ ๑๑

ข. ชวนวาระที่ไม่มีอาคันตุกกว้งค์ ได้บุคคล ๘ ที่ในปัญจโวการภูมิและจุลโวการภูมิ

ค. ชวนวาระที่มีอาคันตุกกว้งค์ ได้บุคคล ๔ ที่ในกามสุคติภูมิ ๗ (เว้นทุกติ, สุคติเหตุบุคคล, พระอนาคามี, พระอรหันต์)

๔๕. ถาม วิภูตารมณ์วิธีมีจำนวนเท่าไร คืออะไรบ้าง? และจงแสดงอารมณ์ของวิภูตารมณ์วิธีที่ไม่มีอาคันตุกกว้งค์ และมีอาคันตุกกว้งค์

๔๕. ตอบ วิภูตารมณ์วิธี มีจำนวน ๑๖ วิธีคือ

วิภูตารมณ์วิธีที่มีอดีตกว้งค์ ๑-๗ ไม่มีอาคันตุกกว้งค์ ๗ วิธี

วิภูตารมณ์วิธีที่มีอดีตกว้งค์ ๑-๗ มีอาคันตุกกว้งค์ ๗ วิธี

วิภูตารมณ์วิธีที่ไม่มีอดีตกว้งค์และไม่มีอาคันตุกกว้งค์ ๑ วิธี

วิภูตารมณ์วิธีที่ไม่มีอดีตกว้งค์แต่มีอาคันตุกกว้งค์ ๑ วิธี

รวมเป็น ๑๖ วิธี

วิภูตารมณวิธิตีมีอติตถวังก์ ไม่มีอาคันตุกษวังก์ และมีอาคันตุกษวังก์ มี
 อารมณ ๖ ที่เป็นปัจจุบันนิปผันนรูป

วิภูตารมณที่ไมมีอติตถวังก์ และไมมีอาคันตุกษวังก์มีอารมณ ๖ ที่เป็น
 อติตถอนาคตนิปผันนรูป และธัมมารมณที่เป็นจิต เจตสิก อนิปผันนรูปที่เป็นเตกาลิกะ
 นิพพาน บัญญัติ

วิภูตารมณวิธิตีไมมีอติตถวังก์ แต่มีอาคันตุกษวังก์มีอารมณ ๖ ที่เป็นอติต-
 ถอนาคต นิปผันนรูป และธัมมารมณที่เป็น โลเกยจิต เจตสิก อนิปผันนรูป ที่เป็นเตกาลิกะ
 บัญญัติ

๔๖. ถาม จงยกบุคคลและภูมิ ซึ่เป็นที่เกิถของวิภูตารมณวิธิตี ที่ไมมีอาคันตุกษวังก์และ
 มีอาคันตุกษวังก์?

๔๖. ตอบ บุคคลและภูมิซึ่เป็นที่เกิถของวิภูตารมณวิธิตี ที่ไมมีอาคันตุกษวังก์และมีอาคันตุก-
 ษวังก์มีดังนี้ คือ

วิภูตารมณวิธิตีมีอติตถวังก์ ๑-๓ ไมมีอาคันตุกษวังก์เกิถได้ใบบุคคล ๘ ที่
 ใบบัญจโวการภูมิ

วิภูตารมณวิธิตีไมมีอติตถวังก์ และไมมีอาคันตุกษวังก์ ๑ วิธิตีเกิถได้ใ
 บุคคล ๘ ที่ใบบัญจโวการภูมิ บัญจโวการภูมิ

วิภูตารมณวิธิตีมีอติตถวังก์ ๑-๓ มีอาคันตุกษวังก์ ๑ วิธิตีเกิถได้ใบบุคคล ๔
 ที่ใบบากามสุคตติภูมิ ๓ (เว็นทุกคิ, สุกคิอเหตุกบุคคล, พระอนาคามี, พระอรหันต์)

วิภูตารมณวิธิตีไมมีอติตถวังก์ แต่มีอาคันตุกษวังก์ ๑ วิธิตีเกิถได้ใบบุคคล
 ๔ ที่ใบบากามสุคตติภูมิ ๓ (เว็นทุกคิ, สุกคิอเหตุกบุคคล, พระอนาคามี, พระอรหันต์)

๔๗. ถาม อวิภูตารมณและอติอวิภูตารมณ มีจำนวนเท่าไร คืออะไร? และวิธิตีเหล่านีเกิถ
 ซึ่ใบบขณะไหน? เกิถซึ่ใบบบุคคลจำพวกใด ใบบภูมิไหน?

๔๗. ตอบ อวิภูตารมณวิธิตีมีจำนวน ๒ วิธิตีคือ ษวังก์, ษวังก์จลนะ, ษวังก์บุัจเฉทะ มโน-
 ทวาราวัซชนะ ๒ ครั้ง ษวังก์ต่อไปและมโนทวาราวัซชนะ ๓ ครั้ง ษวังก์ต่อไป

อติอวิภูตารมณวิธิตีมี ๑ วิธิตีคือ ษวังก์ ษวังก์จลนะ ๓ ครั้ง ษวังก์ต่อไป, วิธิตี
 ทั้งสองอย่างนี้ อวิภูตารมณวิธิตีเกิถซึ่ใบบขณะที่คิถนิกใบบอารมณ ๖ ที่ละเอียดสุขุมทั้งที่เป็น
 ปรมัตถ์และบัญญัติแล้วก็คิถไมใครจะออกจำไมใครจะได้ หรือใบบขณะที่กำลังฝึนอยู่นั้นเรื่งราว
 ที่กำลังฝึนนั้น ไมใครจะซัดเจน เพียงแต่กล่าวได้ว่าอนหลับไมสนิทเท่านั้น

ส่วนอติอวิภูตารมณวิธิตินั้น เมื่มีนิมิตปรากฏเกิถซึ่ทางใจแก่บุคคลที่กำลังหลับ
 นั้นเพียงแต่ทำให้ษวังก์จิตไหวเท่านั้น ผู้นั้นไมมีความรู้สึกแต่ประการใด และความรู้สึกที่
 เกิถซึ่ใบบขณะนั้นคล้ายๆ กันกับว่าอนหลับอย่างสนิท

วิธีทั้ง ๒ ที่เกิดขึ้นในขณะที่ผืนนี้เกิดแก่บุคคล ๓ (เว้นพระอรหันต์) ที่ในมนุษยภูมิ อบายภูมิ ๓ (เว้นนिरยะ)

อวิภูตารมณวิถิ และอติอวิภูตารมณวิถิ ที่ไม่เกี่ยวกับการผ่นนี้เกิดแก่บุคคล ๘ ที่ในจุลโวการภูมิ ปญจโวการภูมิ,

๔๘. ถาม กามชวณมโนทวารวิถินี้ท่านกล่าวว่ามียู่ ๒ อย่างคือ สุธมมโนทวารวิถิอย่างหนึ่ง และตพฐัตติกมโนทวารวิถิอย่างหนึ่งวิธีทั้ง ๒ อย่างนี้ มีความหมายอย่างไร? และรวมสุธมมโนทวารวิถิเท่าไร คืออะไรบ้าง? ไม่ต้องแสดงชื่อของวิถิโดยเฉพาะ

๔๘. ตอบ ในกามชวณมโนทวารวิถิทั้ง ๒ อย่างนั้น สุธมมโนทวารวิถิ หมายความว่าวิถิที่เกิดโดยเฉพาะกล่าวคือ สุธมมโนทวารวิถิ ที่มีปัจจุบันนิปผันนรูปอย่างหนึ่ง, สุธมมโนทวารวิถิ ที่มีอดีต-อนาคตนนิปผันนรูป จิต เจตสิก อนิปผันนรูป ที่เป็นเตกาลิกะ, นิพพาน, บัญญัติ, อย่างหนึ่ง

ตพฐัตติกมโนทวารวิถิ หมายความว่าวิถิที่เกิดต่อจากทางปัญจทวารวิถิโดยตรงรวมสุธมมโนทวารวิถิมิ ๔๑ คือ

อติอวิภูตารมณ ๒๒ วิถิ

วิภูตารมณ ๑๖ วิถิ

อวิภูตารมณ ๒ วิถิ

อติอวิภูตารมณ ๑ วิถิ

๔๙. ถาม ตพฐัตติกมโนทวารวิถิที่เกิดต่อจากจักขุทวารวิถิและโสตทวารวิถิ มีจำนวนเท่าไร? คืออะไรบ้าง? จงแสดงการเกิดขึ้นตามลำดับของวิถิเหล่านี้ด้วย?

๔๙. ตอบ ตพฐัตติกมโนทวารวิถิที่เกิดต่อจากจักขุทวารวิถิมิจำนวน ๔ อย่างคือ ๑ อตัตถคคณวิถิ, ๒ สมุหคคณวิถิ, ๓ อัถถคคณวิถิ, ๔ นามคคณวิถิ, ทางโสตทวารวิถิ มีจำนวน ๔ หรือ ๓ จำนวน ๔ นั่นคือ ๑ อตัตถคคณวิถิ, ๒ สมุหคคณวิถิ, ๓ นามคคณวิถิ, ๔ อัถถคคณวิถิ, มีจำนวน ๓ นั่นคือ ๑ อตัตถคคณวิถิ, ๒ นามคคณวิถิ, ๓ อัถถคคณวิถิ, การเกิดขึ้นของตพฐัตติกมโนทวารวิถิ ที่เกิดต่อจากจักขุทวารวิถิ มี ๔ เป็นไปตามลำดับดังนี้คือ

๑. อตัตถคคณวิถิภายหลังจากภวังคจิตที่เกิดต่อจากจักขุทวารวิถิได้ดับลงแล้ว รูปารมณที่เป็นอดีตนั้นก็ปรากฏขึ้นทางใจ ฉะนั้นภวังคจิตจึงมีอาการหวนไหวเกิดขึ้น ๒ ขณะเรียกว่า ภวังคจลนะ ภวังคุปัจเฉทะ, ต่อจากนั้นมโนทวาราวชชนะ ชวนะ ๓ ครั้ง ตพฐัมมณะ ๒ ครั้งเกิดขึ้นตามลำดับ รับอติอวิภูตารมณที่เป็นอดีตหรือ มโนทวาราวชชนะ ชวนะ ๓ ครั้งเกิดขึ้นตามลำดับรับวิภูตารมณที่เป็นอดีต แล้วภวังคจิตก็เกิดต่อไป

๒. สมุหคคหณวิธิต่อนั้นมโนทวารวิธีก่เกิดขึ้นรวบรวมทุกๆ ส่วนของรูปารมณ์ที่เป็นอดีตเป็นไปดังนี้คือ ภาวักคณนะ, ภาวักุปัจเจตะ, มโนทวาราวัชชนะ, ชวนะ ๗ ครั้ง ตทารัมมณะ ๒ ครั้ง ภาวัก์ต่อไปในอติวิภูตารมณั ส่วนในวิภูตารมณันั้น การเกิดขึ้นแห่งตทารัมมณะย่อมไม่มี

๓. อัถถักคคหณวิธิเมื่อสมุหคคหณวิธิเกิดขึ้นรวบรวมอดีตรูปารมณ์หลายๆ รอบจนเรียบร้อยแล้ว ในลำดับนั้นมโนทวารวิธิที่มีหน้าที่รับรูปร่างสัณฐานซึ่งเป็นที่ตั้งของรูปารมณ์อันเป็นอตัลลัญญุติเกิดขึ้นเป็นไปในทำนองเดียวกันกับสมุหคคหณวิธิทุกประการ เว้นไว้แต่ตทารัมมณจิตไม่เกิดเท่านั้นทั้งนี้ก็เพราะว่า มโนทวารวิธินี้มีอตัลลัญญุติเป็นอารมณ์

๔. นามักคคหณวิธิเมื่ออัถถักคคหณวิธิเกิดขึ้นรับรูปร่างสัณฐานซึ่งเป็นที่ตั้งของรูปารมณ์อันเป็นอตัลลัญญุติหลายๆ รอบจนเรียบร้อยแล้ว มโนทวารวิธิที่รับชื่อของรูปร่างสัณฐานนั้นๆ ตามโวหารของชาวโลกใช้กล่าวขานเรียกร้องกัน เกิดขึ้นหลายๆ รอบ ความเป็นไปแห่งวิธิเหล่านี้ก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกันกับอัถถักคคหณวิธิทุกประการ เพราะมีบัญญัติเป็นอารมณ์เช่นเดียวกัน

การเกิดขึ้นของตทณวัตติกมโนทวาร ที่เกิดต่อจากโสตทวารวิธิ มี ๔ อย่าง เป็นไปตามลำดับดังนี้คือ

๑. อดีตคคหณวิธิภายหลังจากภาวักจิตที่เกิดต่อจากโสตทวารวิธิได้ดับลงแล้ว สัททารมณัที่เป็นอดีตซึ่งมีมากกว่าหนึ่งคำเช่น สุนัข, ริมฝีปาก, กะเพาะอาหาร, สถานีรถไฟ, ไปนมัสการปูชนียสถาน, กำลังปาฐกถา, พิจารณาในเนื้อความในนามวิธิ รูปวิธิ, เป็นต้นเหล่านี้ก็ปรากฏขึ้นทางใจ ฉะนั้นภาวักจิตจึงมีอาการหวนไหวเกิดขึ้น ๒ ขณะเรียกว่า ภาวักคณนะ, ภาวักุปัจเจตะ, ต่อจากนั้นมโนทวาราวัชชนะ, ชวนะ ๗ ครั้ง ตทารัมมณะ ๒ ครั้งเกิดขึ้นตามลำดับรับอติวิภูตสัททารมณัที่เป็นอดีต หรือมโนทวาราวัชชนะ ชวนะ ๗ ครั้ง เกิดขึ้นตามลำดับรับอติวิภูตสัททารมณัที่เป็นอดีตแล้วภาวักจิตก็เกิดต่อไป

๒. สมุหคคหณวิธิต่อนั้นมโนทวารวิธีก่เกิดขึ้นรวบรวมสัททารมณัที่มีคำ ๒ คำหรือ ๓ คำ เป็นต้นที่เป็นอดีตเป็นไปดังนี้คือ ภาวักคณนะ, ภาวักุปัจเจตะ, มโนทวาราวัชชนะ, ชวนะ ๗ ครั้ง ตทารัมมณะ ๒ ครั้ง ภาวัก์ต่อไปในอติวิภูตารมณั ส่วนในวิภูตารมณันั้นการเกิดขึ้นแห่งตทารัมมณะย่อมไม่มี

๓. นามักคคหณวิธิเมื่อสมุหคคหณวิธิเกิดขึ้นรวบรวม สัททารมณัที่มีคำ ๒ คำหรือ ๓ คำ เป็นต้นที่เป็นอดีตให้ติดต่อกันหลายๆ รอบจนเรียบร้อยแล้ว มโนทวารวิธิที่มีหน้าที่รับชื่อต่างๆ โดยประการทั้งปวงที่เกี่ยวกับสัททารมณัตามโวหารของชาวโลกใช้กล่าวขานเรียกร้องกันในวัตถุสิ่งของนั้นๆ ตลอดจนกิริยาอาการที่เกี่ยวกับกาย, วาจา, ใจ, เกิดขึ้นหลายๆ รอบ ความเป็นไปแห่งวิธิเหล่านี้ก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกันกับ

สมุหคคณวิธิตุทุกประการ เว้นไว้แต่ตทารัมณะไม่เกิดเท่านั้น เพราะว่ามโนทวารวิธินี้มีนามบัญญัติเป็นอารมณ

๔. อัถคคณวิธิตเมื่อนามคคณวิธิตเกิดขึ้นรับชื่อต่างๆ โดยประการทั้งปวงที่เกี่ยวกับสัททารมณ ตามโวหารของชาวโลกใช้กล่าวขานเรียกร้องกันในวัตถุสิ่งของนั้นๆ ตลอดจนกิริยาอาการที่เกี่ยวกับกาย, วาจา, ใจ, หลายๆ รอบจนเรียบร้อยแล้ว ในลำดับนั้นมโนทวารวิธิตที่มีหน้าที่รับรูปร่างสัณฐานที่เกี่ยวกับชื่อและกิริยาอาการต่างๆ อันเป็นอัถคบัญญัติก็เกิดขึ้น เป็นไปในทำนองเดียวกันกับนามคคณวิธิตุทุกประการ เพราะมโนทวารวิธิตนี้มีบัญญัติเป็นอารมณเช่นเดียวกัน

ส่วนตทณวิธิตกมโนทวารวิธิตที่เกิดตจากโสททวารวิธิตมี ๓ นั้นเพราะสัททารมณมีแต่เพียงคำเดียวเช่นขณะได้ยินว่า งู, ไก่, ตา, ขา, กิน, ไป, เป็นต้นดังนี้ สมุหคคณวิธิตไม่เกิดคงเกิดแต่อดีตคคณวิธิต, นามคคณวิธิต, อัถคคณวิธิต รวม ๓ วิธิตเท่านั้น

๕๐. ถาม จงแสดงการเกิดขึ้นของวิธิติจตดังต่อไปนี้?

ก เมื่อเห็นผู้ใดผู้หนึ่งกวักมือเรียก ก็รู้ทันทีว่าผู้นั้นเรียกเรา

ข เมื่อขณะที่ได้ยินเขาเรียกชื่อของเรา ก็รู้ทันทีว่าเขาเรียก

๕๐. ตอบ ก. เมื่อเห็นผู้ใดผู้หนึ่งกวักมือเรียก ก็รู้ทันทีว่าผู้นั้นเรียกเรา วิธิติจตเกิด ๖ วิธิตคือ

๑. จักขุทวารวิธิต แลเห็นคนที่กำลังกวักมือเรียก แต่การเห็นนี้ เพียงแต่เห็นเท่านั้น ยังไม่มีการรู้เรื่องราวแต่ประการใด

๒. อดีตคคณวิธิต เป็นวิธิตที่เกิดตจากจักขุทวารวิธิต รับรูปรามณที่เป็นอดีต, คือรูปารมณที่จักขุทวารวิธิตรับมาและดับไปแล้วนั่นเอง การเกิดขึ้นของจักขุทวารวิธิต และอดีตคคณวิธิตทั้ง ๒ นี้เกิดขึ้นสลับกันวนเวียนอยู่หลายสิบรอบ

๓. สมุหคคณวิธิต เป็นวิธิตที่เกิดตจากอดีตคคณวิธิต รวบรวมรูปารมณที่จักขุทวารวิธิต และอดีตคคณวิธิตรับมาและดับไปแล้ว เกิดขึ้นหลายสิบรอบแล้วแต่รูปารมณจะเล็กหรือใหญ่

๔. อัถคคณวิธิต เป็นวิธิตที่เกิดตจากสมุหคคณวิธิต เมื่อวิธิตนี้เกิดแล้วย่อมรู้เนื้อความ คือรู้ว่าผู้นั้นกำลังกวักมือ

๕. กายวิญญูติคคณวิธิต เป็นวิธิตที่เกิดตจากอัถคคณวิธิต เมื่อวิธิตนี้เกิดแล้ว ก็รู้ว่าผู้ที่กำลังกวักมือนั้นกำลังเรียก

๖. อธิปายัคคคณวิธิต เป็นวิธิตที่เกิดตจากกายวิญญูติคคณวิธิต เมื่อวิธิตนี้เกิดแล้วก็รู้ว่าผู้นั้นมีความประสงค์ให้เราไปหาและเราก็คงได้ไปหา

ในบรรดาวิธีทั้ง ๖ วิธีนี้ จักขุทวารวิธี, อตัตถคคณวิธี, สมุหคคณวิธี
๓ วิธีนี้เท่านั้นที่มีตทารัมมณจิตเกิดขึ้นได้นอกจากวิธีทั้ง ๓ นี้แล้ว ตทารัมมณจิตไม่เกิด

ข. เมื่อขณะได้ยินเขาเรียกชื่อเรารู้ทันทีว่าเขาเรียกวิธีจิตเกิดขึ้น ๗ วิธีคือ

๑. โสตทวารวิธี ได้ยินเสียงเท่านั้น แต่ยังไม่รู้นามบัญญัติ, อัถถบัญญัติ,

๒. อตัตถคคณวิธี เป็นวิธีที่เกิดต่อจากโสตทวารวิธี รับสัททารมณที่เป็น
อดีต, คือสัททารมณที่โสตทวารวิธีรับมาและดับไปแล้วนั่นเอง การเกิดขึ้นของโสตทวารวิธี
และอตัตถคคณวิธี ทั้ง ๒ นี้เกิดขึ้นสลับวนเวียนอยู่หลายสิบรอบ

๓. สมุหคคณวิธี เป็นวิธีที่เกิดต่อจากอตัตถคคณวิธีรวมสัททารมณที่มีมาก
กว่าหนึ่งคำ ซึ่งโสตทวารวิธีและอตัตถคคณวิธีรับมา และดับไปแล้ว เกิดขึ้นหลายสิบรอบ
แล้วแต่คำพูดจะมากหรือน้อย

๔. นามคคณวิธี เป็นวิธีที่เกิดต่อจากสมุหคคณวิธี รับนามบัญญัติ คือ ชื่อ

๕. อัถถคคณวิธี เป็นวิธีที่เกิดต่อจากนามคคณวิธี เมื่อวิธีนี้เกิดขึ้นแล้ว
ย่อมรู้อัถถบัญญัติที่เกี่ยวกับกิริยาอาการไปมา

๖. วจีวิญญิตคคณวิธี เป็นวิธีที่เกิดต่อจากอัถถคคณวิธี เมื่อวิธีนี้เกิดขึ้น
แล้วย่อมรู้ว่าเสียงนี้เป็นเสียงที่เกี่ยวกับการเรียก

๗. อธิปายัคคคณวิธี เป็นวิธีที่เกิดต่อจากวจีวิญญิตคคณวิธี เมื่อวิธีนี้
เกิดขึ้นแล้วย่อมรู้ว่าผู้หนึ่งเรียกเรา และมีความประสงค์จะให้เราไปหา

ในบรรดาวิธีทั้ง ๗ วิธีนี้ โสตทวารวิธี, อตัตถคคณวิธี, สมุหคคณวิธี,
ทั้ง ๓ วิธีนี้ เท่านั้นที่มีตทารัมมณจิตเกิดขึ้นได้นอกจากวิธีทั้ง ๓ นี้แล้ว ตทารัมมณจิต
ไม่เกิด

๕๑. ถาม การเกิดขึ้นของสมุหคคณวิธีที่เกิดต่อจาก โสตทวารวิธีนั้น เกิดขึ้นไม่แน่นอน
คือมีบ้าง ไม่มีบ้าง ที่เป็นเช่นนี้เพราะเหตุไร? จงอธิบาย

๕๑. ตอบ การเกิดขึ้นของสมุหคคณวิธีที่เกิดต่อจากโสตทวารวิธีมีบ้าง ไม่มีบ้างนั้น
เพราะเกี่ยวกับคำพูด ที่มีคำพูดคำเดียวหรือหลายคำถ้าคำพูดคำเดียว สมุหคคณวิธีไม่
เกิด, ถ้าคำพูด ๒ คำขึ้นไป สมุหคคณวิธีจึงเกิดขึ้นรวบรวมคำพูดที่ ๑, ๒
กับ ๓ กับ ๔ วิธีหนึ่งดังนี้เรื่อย ๆ ไป แล้วแต่จำนวนคำพูด ถ้าหากคำพูดนั้นมีมาก
สมุหคคณวิธีก็เกิดขึ้นมากจนนับไม่ถ้วน, โดยเหตุนี้ สมุหคคณวิธีที่เกิดต่อจากโสต-
ทวารวิธี จึงมีไม่แน่นอน

๕๒. ถาม บุคคลที่กำลังหลับสนิทยุณั้น สุนินวิธีคือความฝันต่างๆ เกิดขึ้นได้หรือไม่?
สุนินวิธีมีก้อย่าง? คืออะไรบ้าง? สุนินวิธีเกิดแก่บุคคลจำพวกใด และในภูมิไหน?

๕๒. ตอบ บุคคลที่กำลังหลับสนิทยุณั้น สุนินวิธีคือความฝันต่างๆ เกิดขึ้นไม่ได้ สุนินวิธี

ไม่เกิดแก่บุคคลที่กำลังหลับสนิท หรือกำลังตื่นอยู่เป็นปกติ จะมีขึ้นได้ก็คงมีแก่บุคคลผู้ที่นอนหลับไม่สนิทเท่านั้น

สุบินวิธีมี ๑๒ วิธีคือ

๑. อติวิฤตารมณัตถารัมมณวาระไม่มีมือตีดวงค์	๑ วิธี
๒. อติวิฤตารมณชวณะวาระไม่มีมือตีดวงค์และไม่มีอาคันตุกวงค์	๑ วิธี
๓. อติวิฤตารมณชวณะวาระไม่มีมือตีดวงค์ แต่มีอาคันตุกวงค์	๑ วิธี
๔. วิฤตารมณชวณะวาระไม่มีมือตีดวงค์และไม่มีอาคันตุกวงค์	๑ วิธี
๕. วิฤตารมณชวณะวาระไม่มีมือตีดวงค์แต่มีอาคันตุกวงค์	๑ วิธี
๖. อวิฤตารมณโฏฐัพพะวาระ	๑ วิธี
๗. อติวิฤตารมณ	๑ วิธี
๘. อติวิฤตารมณัตถารัมมณวาระที่มีมือตีดวงค์	๑ วิธี
๙. อติวิฤตารมณที่มีมือตีดวงค์แต่ไม่มีอาคันตุกวงค์	๑ วิธี
๑๐. อติวิฤตารมณชวณะที่มีมือตีดวงค์และมีอาคันตุกวงค์	๑ วิธี
๑๑. วิฤตารมณที่มีมือตีดวงค์แต่ไม่มีอาคันตุกวงค์	๑ วิธี
๑๒. วิฤตารมณที่มีมือตีดวงค์และมีอาคันตุกวงค์	๑ วิธี

สุบินวิธีเหล่านี้เกิดขึ้นแก่ปุถุชน ๔ พระเสกขบุคคล ๓ ที่ในมนุษยภูมิ ๑ อปายภูมิ ๓ (เว้นนิรยภูมิ)

หมายเหตุ สัตว์นรกไม่มีโอกาสนอนจึงไม่ฝัน เพราะไฟเผาอยู่ตลอดเวลาส่วน เทวดาชั้นสูงไม่มีการฝันเพราะมีกัมมชรูปอันละเอียด และเหตุแห่งความฝันคือจิตอาวรณ์, เทพสังหรณ์, กรรมบันดาล, อาหารกำเริบ ไม่มีความจำเป็นแก่พวกเทวดาฉะนั้นจึงไม่มีการฝันดังกล่าว, (สุบินวิธีที่มีมือตีดวงค์ดังกล่าวแล้วนี้ เกิดขึ้นในขณะที่รับปัจจุบันนิพ-
พันธ์รูป เช่นผู้ที่กำลังหลับอยู่มีผู้มาร้องเรียกหรือจับต้องตัวเขย่าปลุกให้ลุกขึ้น ในขณะนั้น โสตทวารวิถีและกายทวารวิถี อตัตถัคคณวิถี ย่อมเกิดขึ้นแต่วิถีอื่นๆ ไม่เกิด จึงกลายเป็นวิธีที่ฝันไป โดยอาศัยเสียงและการถูกต้องตัวซึ่งเป็นปัจจุบันนิพพันธ์รูป ฉะนั้นวิธีเหล่านี้จึงมีมือตีดวงค์)

๕๓. ถาม จงแปลคาถาทั้ง ๒ ดังต่อไปนี้

๑. วิถีจิตตานิ ตีเณว
 วิตุถาเรน ปเนตเถก
๒. สหุทำ ปจมจิตเตน
 นามํ ตติยจิตเตน

- จิตตูปปาทา ทเสริตา
จิตตافیส วิภาวเย
ตีตํ ทุตติยเจตสา
อตถํ จตตตเจตสา.

๕๓. ตอบ คำแปลคาถาทั้ง ๒ มีดังนี้คือ

๑ อารมณ์ที่ปรากฏในมโนทวารนั้น ว่าโดยวิถิจิตมี ๓ เท่านั้น คือ มโนทวาราวชชนะ, ชวนะ, ตทารัมมณะ, ว่าโดยการเกิดขึ้นของจิตมี ๑๐ คือ มโนทวาราวชชนะ ๑ ครั้ง, ชวน ๗ ครั้ง, ตทารัมมณะ ๒ ครั้ง, รวม ๑๐, ว่าโดยพิสดารมี ๕๑ คือ กามจิต ๕๑ (เวทนาวิปัญญาจิต ๑๐ มโนธาตุ ๓)

๒. ย่อมรู้ปัจจุบันสัททวารมณโดยปฐมโสทวารวิถิ, ย่อมรู้อดีตสัททวารมณโดยทุติยมโนทวารวิถิ อันได้แก่อดีตคคหณวิถิ, ย่อมรู้นามบัญญัติโดยตติยมโนทวารวิถิ อันได้แก่นามคคหณวิถิ, ย่อมรู้อัตตบัญญัติโดยจตุตถมโนทวารวิถิ อันได้แก่อัตตคคหณวิถิ

๕๔. ถาม ตามธรรมดาบัญญัติ เมื่อมาปรากฏทางปัญจทวารแล้วก็ย่อมจะปรากฏทางมโนทวารพร้อมกันในขณะเดียวกันนั่นเอง เหมือนหนึ่งนกที่บินมาจับลงบนสาขากิ่งไม้ เงานกนั้นก็ปรากฏขึ้นที่พื้นดินพร้อมๆ กันก็ฉนั้น แต่การเกิดขึ้นของปัญจทวารวิถิ, และตทณวัตติกมโนทวารวิถินั้น เกิดขึ้นรับบัญญัติพร้อมกัน ที่เป็นเช่นนี้เพราะเหตุไร? และทำไมตทณวัตติกมโนทวารวิถิจึงเกิดก่อนปัญจทวารวิถิไม่ได้ให้อธิบาย?

๕๔. ตอบ ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะเกี่ยวกับการเกิดขึ้นของจิตนั่นเอง คือ ธรรมดาจิตเมื่อเกิดขึ้นในสันดานของสัตว์ทั้งหลายนั้น มีจิตเกิดได้ครั้งละ ๑ ดวงเท่านั้น จะเกิดขึ้นพร้อมๆ กันในขณะเดียวกัน ๒, ๓ ดวงนั้นไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ ปัญจทวารวิถิ และตทณวัตติกมโนทวารวิถิจึงเกิดพร้อมกันในขณะเดียวกันไม่ได้

และการที่ตทณวัตติกมโนทวารวิถิเกิดก่อนปัญจทวารวิถิไม่ได้นั้น ก็เพราะเกี่ยวกับเหตุผลแต่สำหรับในที่นี้คือ บัญญัติที่ปรากฏทางปัญจทวารเป็นเหตุที่ปรากฏทางมโนทวารเป็นผล ผลย่อมไม่เกิดก่อนเหตุ เช่นแสงสว่างกับดวงไฟ เมื่อเวลาที่ปรากฏขึ้นนั้น ปรากฏขึ้นพร้อมๆ กันก็จริง แต่แสงสว่างจะปรากฏขึ้นก่อนดวงไฟนั้นย่อมเป็นไปได้ ในขณะที่เกิดพร้อมกันนั้น ต้องยกดวงไฟเป็นเหตุแสงสว่างเป็นผลฉันใด บัญญัติที่ปรากฏทางปัญจทวาร และมโนทวารพร้อมๆ กันก็จริง แต่ก็ต้องยกบัญญัติที่ปรากฏทางปัญจทวารเป็นเหตุ ที่ปรากฏทางมโนทวารเป็นผลก็ฉนั้น

๕๕. ถาม ท่านกล่าวว่าเวลาไตรูปารมณคือสีต่างๆ ได้มาปรากฏทางตาเวลานั้นภวังคจิตที่อาศัยหัวใจเกิดอยู่ ได้มีอาการหวั่นไหวขึ้นผิดจากปกติต่างๆ ที่ตาจับหัวใจนั้นก็ตั้งอยู่ในระยะที่ห่างกัน ถ้าจะพูดถึงตาจับหัวใจของอรินทราหูแล้วก็ตั้งอยู่ในระยะที่ห่างจากกันหลายร้อยกิโล จึงเป็นที่น่าอัศจรรย์อยู่ว่าภวังคจิตที่อาศัยหัวใจเกิดนั้น ได้มีอาการหวั่นไหวผิดจากปกติไปก็เพราะอาศัยรูปารมณ คือสีที่ปรากฏทางตานั่นเอง ที่เป็นเช่นนี้ไปได้นั้น เพราะเหตุไรให้อธิบาย?

๕๕. ตอบ ตามธรรมดารูปารมณเมื่อมาปรากฏแก่สายตาที่ไร ก็คงปรากฏได้ในทางใจ คือ

ภวังคจิตที่อาศัยหัวใจเกิดอยู่เช่นเดียวกัน ฉะนั้นภวังคจิตจึงมีอาการหวั่นไหวเกิดขึ้นชื่อว่า ภวังคจลนะ ดังที่พระพุทธโฆษาจารย์แสดงไว้ในอัฐฐาสาลีนีอรรถกถาว่า “เอเกกัม อารมมณํ ทวีสุ ทวารesu อาปาตมาคจฺจติ, รูปารมมณํ हि จกฺขุปสาทํ สมฺมญฺเฏตฺวา ตงฺขณญฺ-
เณว มโนทฺวาเร อาปาตมาคจฺจติ, ภวํจลนสฺส ปจฺจโย โหติตี อตฺตโธ.”

แปลเป็นใจความว่า ธรรมดาอารมณ์อันหนึ่งๆ ในบรรดาอารมณ์ทั้ง ๕ นั้นย่อมมาปรากฏในทวารทั้งสองคือปัญจทวาร ๑ และมโนทวาร ๑ เสมอ ฉะนั้นเมื่อรูปารมณํ มากระทบทางตาที่ไร รูปารมณํนั้นก็ย่อมปรากฏในมโนทวารได้พร้อมกันในขณะเดียวกันนั่นเอง การปรากฏของรูปารมณํทางมโนทวารในขณะเดียวกันนี้เป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งการหวั่นไหวของภวังคจิตนี้เป็นคำอธิบายในภวังคจลนะ

อนึ่งแม้ว่าตากับหัวใจจะตั้งอยู่ในระยะที่ห่างกันก็จริง แต่มีสภาพที่เกี่ยวข้องถึงกันได้ ฉะนั้นภวังคจิตที่อาศัยหัวใจเกิดอยู่จึงมีอาการหวั่นไหวได้ ข้อนี้อุปมาเสมือนหนึ่ง ก้อนน้ำตาลที่วางไว้บนหน้ากลอง ในระยะห่างจากกันแห่งละ ๑ ก้อน น้ำตาลที่วางไว้ทั้งสองแห่งนี้ ก้อนหนึ่งมีแมลงวันจับอยู่ อีกก้อนหนึ่งไม่มีแมลงวันจับ ถ้าหากว่าจะใช้นิ้วมือเคาะลงตรงก้อนน้ำตาลที่ไม่มีแมลงวันจับแล้ว แมลงวันที่กำลังจับอยู่บนก้อนน้ำตาลอีกก้อนหนึ่งก็จะพลอยตกใจและบินหนีไป การที่เป็นไปได้ดังนี้นั้น ก็เพราะก้อนน้ำตาลทั้งสองก้อนนั้นตั้งอยู่บนพื้นหน้ากลองซึ่งมีพื้นที่ติดต่อกันเป็นแผ่นเดียวกันนั่นเอง ถึงแม้ว่าจะไม่ได้เคาะลงตรงก้อนน้ำตาลที่มีแมลงวันจับอยู่ก็ตาม แต่ความสะเทือนหวั่นไหวอาจติดต่อถึงกันทำให้แมลงวันตกใจบินหนีไปได้ ดังที่ท่านอาจารย์ธัมมปาเลระแสดงไว้ในสังขสังเขปอรรถกถาว่า

สมฺมญฺเฏเต อญฺเฏวตฺตมฺหิ อญฺเฏนิสฺสิตี กมฺปนํ

เอกาพนฺธเณ โหติตี สกฺขโร ปมย วเท

เมื่อรูปารมณํมากระทบกับจักขุวัตถุที่นอกจากหทัยวัตถุแล้ว ภวังคจิตที่อาศัยหทัยวัตถุซึ่งมิใช่เป็นวัตถุสำหรับกระทบของอารมณ์ แต่ย่อมมีการหวั่นไหวได้ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะจักขุวัตถุและหทัยวัตถุทั้งสอง มีสภาวะเนื่องถึงกัน ถึงแม้ว่าจะตั้งอยู่ในระยะห่างกันก็ตาม ขอนี้พึงแสดงให้เห็นได้ โดยยกข้ออุปมาเหมือนกับก้อนน้ำตาล ๒ ก้อน ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

๕๖. ถาม ภายในบ้านแห่งหนึ่ง คนรับใช้ได้จัดงานบ้านไว้ให้นายอย่างพร้อมเพรียง โดยมีดอกไม้สวยๆ รูปภาพทิ้งดงาม ภายในห้องโชบด้วยกลิ่นหอมต่างๆ เปิดวิทยุและพัดลมไว้ พร้อมด้วยอาหารคาวหวาน เมื่อจัดเสร็จเรียบร้อยแล้วก็ไปเรียกให้นายทราบ เมื่อนายเข้ามาก็ได้เสวยอาหารทั้ง ๕ ที่มีอยู่ภายในห้องนั้น อยากทราบว่าในขณะนั้นอารมณ์ชนิดไหนปรากฏขึ้นแก่นายก่อน และการเปลี่ยนแปลงของวิจิตรจิตที่รับอารมณ์เหล่านั้นมีอาการเปลี่ยนแปลงไปได้อย่างไร ให้อธิบาย?

๕๖. **ตอบ** อารมณ์ที่ปรากฏขึ้นก่อนและการเปลี่ยนแปลง ของวิถิจิตที่รับอารมณ์นั้นแล้ว แต่อรรถาธิบายของผู้เสวยและกำลังของอารมณ์หมายความว่า ถ้าผู้นั้นมีอรรถาธิบายพอใจในรูปรามณ์ รูปภาพและดอกไม้ที่สวยงามก็ปรากฏขึ้นก่อน แล้วจักขุทวารวิถิจึงเกิดขึ้นรับรูปรามณ์นั้น ถ้าผู้นั้นมีอรรถาธิบายพอใจในสัททารมณ์ เสียงวิญญูก็ปรากฏขึ้นก่อน แล้วโสตทวารวิถิจึงเกิดขึ้นรับ สัททารมณ์นั้น สำหรับคันธารมณ์ รสารมณ์และโณภูฐัพพารมณ์ก็เป็นไปในทำนองเดียวกันนี้

สำหรับผู้ที่มีอรรถาธิบายพอใจในการบริโภคอาหารมากกว่าอย่างอื่นแล้ว รูปรามณ์, คันธารมณ์, โณภูฐัพพารมณ์, รสารมณ์, ที่เกี่ยวกับอาหารก็เกิดขึ้นตามลำดับ แล้วจักขุ- ทวารวิถิ, ฆานทวารวิถิ, กายทวารวิถิ, จิวหาทวารวิถิ ก็เกิดขึ้นรับอารมณ์นั้นๆ ตามลำดับ ไป ถ้าหากผู้นั้นเป็นผู้ที่มีอรรถาธิบายไม่ใคร่จะโน้มไปในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งในบรรดาอารมณ์ ทั้ง ๕ คงเป็นไปตามปกติแล้วก็สุดแต่กำลังแรงของอารมณ์นั้นๆ คือถ้าเสียงวิญญูมี กำลังแรงมากสัททารมณ์ก็ปรากฏขึ้นก่อน ถ้าดอกไม้หรือรูปภาพที่สวยงามที่มีกำลังมากกว่า รูปรามณ์นี้ก็ปรากฏขึ้นก่อนดังนี้ เป็นต้น

ส่วนการเปลี่ยนแปลงของวิถิจิตที่เกิดขึ้นรับอารมณ์นั้น ต้องทราบเสียก่อนว่าวิถิ จิตหนึ่งๆ คงรับอารมณ์ได้อันหนึ่งๆ เท่านั้น จะรับอารมณ์มากกว่าหนึ่งไม่ได้หมายความว่าเมื่อวิถิหนึ่งๆ เกิดขึ้นนั้นการเห็น, การได้ยิน, การรู้กลิ่น, การรู้รส, การถูกต้อง, จะ เกิดขึ้นพร้อมๆ กันไม่ได้

อนึ่งถึงแม้ว่าวิถิจิตที่เกิดขึ้นรับรูปรามณ์อันเดียวกันก็ตาม แต่ถ้าหากว่ารูปรามณ์ นั้นมีรูปร่างลักษณะและสีสรรต่าง ๆ แล้วในวิถิหนึ่งๆ จะรับรูปร่างลักษณะด้วยสีพร้อมๆ กันในวิถิเดียวกันก็ไม่ได้ หมายความว่าในขณะที่กำลังชมรูปภาพอยู่นั้น จักขุทวารวิถิที่เป็น สีระชะ, ผ้ม, หน้า, หู, จมูก, ปาก เหล่านี้เกิดขึ้นโดยเฉพาะๆ ไปและจักขุทวารวิถิ ที่เห็นส่วนอื่นๆ ของร่างกายทั้งหมด คือส่วนกลางและส่วนล่าง ก็คงเป็นไปในทำนอง เดียวกันนี้ถ้ารูปภาพนั้นมีการระบายด้วยสีต่างๆ แล้ว จักขุทวารวิถิที่เห็นสีต่างๆ นั้นก็ เกิดขึ้นโดยเฉพาะๆ ไป แต่ผู้ที่กำลังชมรูปภาพอยู่ มีความรู้สึกและเข้าใจว่าเราเห็นภาพนี้ พร้อมๆ กันในขณะที่เดียวกันทั้งหมดได้นั้นก็เพราะเป็นไปด้วยอำนาจแห่งความเร็วของวิถิจิต ที่เกิดขึ้นติดต่อกันอย่างรวดเร็วที่สุดที่จะหาสิ่งใดมาเปรียบเทียบมิได้นั่นเอง

ฉะนั้นวิถิจิตของนายที่มีการเปลี่ยนแปลงในขณะที่กำลังเสวยอารมณ์ต่างๆ อยู่ นั้นย่อมเปลี่ยนแปลงย้ายไปตามอรรถาธิบายบ้าง ตามกำลังของอารมณ์บ้าง ดังที่พระมหาพุทธ- โฆษาจารย์แสดงไว้ในอัฐฐสาธินีอรรถกถาว่า

“กถํ ปน จิตตสฺส อารมฺมณโต สงฺกนฺติ โหนฺตํติ? ทฺวิหาการหิ อชฺฌาสยโต วา วิสยา อธิมตฺตโต วา”

การเปลี่ยนแปลงจากอารมณ์วิถิจิตเป็นไปได้อย่างไร? การเปลี่ยนแปลงเป็นไปได้

โดยอาศัยเหตุ ๒ ประการคือ ๑. ด้วยอำนาจอรรถาธิบายของผู้นั้น ๒. ด้วยอำนาจความแรงของอารมณ์.

๕๗. ถาม นามธรรมและรูปธรรมนั้น ๒ นี้ เป็นสังขตธรรมมีอนิจจลักษณะด้วยกันทั้งสิ้น แต่สำหรับนามธรรมนั้นมีอายุน้อย ส่วนรูปธรรมมีอายุยืน ที่เป็นเช่นนี้เพราะเหตุไร?

๕๗. ตอบ นามธรรมที่มีอายุน้อยนั้น เพราะนามธรรมมีหน้าที่รู้อารมณ์ในการรู้อารมณ์นี้มีจิตเป็นประธาน ธรรมชาติของจิตเป็นธรรมชาติไว เมื่อได้รับอารมณ์ตามหน้าที่ของตนเสร็จเรียบร้อยแล้วก็ดับลง แล้วจิตดวงอื่นๆ ก็เกิดขึ้นรับอารมณ์ติดต่อกันไปตามลำดับแล้วก็ดับลงตามๆ กันไป เมื่อจิตที่เป็นประธานดับลง เจตสิกที่เกิดพร้อมกันกับจิตก็ต้องดับลงด้วย ฉะนั้นนามธรรมจึงมีอายุสั้นกว่ารูปธรรม

ฝ่ายรูปธรรมที่มีอายุยืนนั้น ในบรรดารูปธรรมทั้งหลายมีมหาภูตรูปเป็นประธาน และมหาภูตรูปนี้เป็นธรรมชาติหนัก ด้วยเหตุนี้เมื่อเกิดขึ้นแล้วจึงตั้งอยู่ได้นาน เมื่อมหาภูตรูปตั้งอยู่ได้นาน อุปาทายรูปซึ่งเป็นรูปที่อาศัยมหาภูตรูปเกิดก็ตั้งอยู่ได้นานด้วย, ด้วยเหตุนี้รูปธรรมจึงมีอายุยืนกว่านามธรรม

๕๘. ถาม จงแสดงเหตุผลที่ภวังคเจตนาเกิดขึ้น ๒ ขณะ ตทาร์มมณะก็เกิดขึ้น ๒ ขณะพร้อมทั้งแปลคาถาดังต่อไปนี้

มณินฺหาตเป อคฺคิ

อมฺนโตปิ สมาคเม

ยถา โหติ ตทา จิตฺตํ

วตฺถาสมฺภาทิสงคเม.

(มาในสังจสังเขปอรรถกถา)

๕๘. ตอบ เหตุ-ผล การเกิดขึ้นของภวังคเจตนา ๒ ขณะนั้นมีดังนี้คือ การเกิดขึ้นสืบต่อกันของภวังคจิต ในสันดานของสัตว์ทั้งหลายในระหว่างที่อารมณ์ใหม่ยังไม่มาปรากฏนั้น ย่อมมีอารมณ์เก่าอยู่ ต่อเมื่อมีอารมณ์ใหม่มาปรากฏขึ้นแล้ว ในขณะนั้นภวังคจิตที่กำลังรับอารมณ์เก่าอยู่ ย่อมมีอาการหวั่นไหวขึ้น กล่าวคือรับอารมณ์เก่าไม่มั่นคง และการเกิดขึ้นสืบต่อของภวังคจิตจะดับลงในขณะที่อารมณ์ใหม่มาปรากฏโดยทันทีนั้นย่อมเป็นไปได้ เช่นเดียวกันกับคนที่กำลังวิ่งแข่งในงานกีฬา ในขณะที่วิ่งไปถึงหลักชัยนั้นจะหยุดยั้งนั่งอยู่ทันทีทันใด ในขณะที่ก้าวแรกถึงก็ย่อมหยุดไม่ได้ต้องก้าวต่อไปอีก ๒ ก้าวแล้วจึงหยุดนิ่งลงได้ ฉะนั้น การเกิดขึ้นของภวังคเจตนา ๒ ขณะก็เช่นเดียวกันฉนั้น ดังที่ท่านพระสุมังคลสามีแสดงไว้ใน วิกาวนิกูภาวว่า

ยถา เวเคน ธาวันฺโต

ธาดุกาโม น ติญฺนติ

เอวํ ทวิกฺขตฺตํ ภวณฺติ

อุปฺปชฺชิตฺวา ว จิตฺตติ

ผู้ที่กำลังวิ่งมาโดยเร็วแม้ว่ามีความประสงค์จะหยุด แต่ก็หยุดลงทันทีไม่ได้ ต้องก้าวต่อไปประมาณ ๒ ก้าว จึงจะหยุดนิ่งลงได้ฉนั้น ภวังคเจตนา也必须เกิดขึ้น ๒ ขณะ

แล้วจึงจะขาดจากกระแสวิงก์ก็ฉนั้น

เหตุ-ผล การเกิดขึ้นของตทาร์มมณะ ๒ ขณะนั้น มีดังนี้คือ

๑. เกี่ยวกับกำลังของชวณะ

๒. เกี่ยวกับความเร็วของจิต

ตามธรรมเมื่อวิถิจิตยังไม่เกิดขึ้น ภาวจิตก็เกิดขึ้นเรื่อย ๆ เสมอไปประดุจดัง กระแสน้ำที่ไหลลงมาจากที่สูง แต่ถ้าเวลาใดวิถิจิตเกิด เวลานั้นกระแสวิงก์ก็ขาด ฉะนั้น เมื่อชวณจิตครั้งสุดท้ายได้ดับลงแล้วก็ควรที่ภาวจิตจะเกิดต่อไป แต่ที่มีตทาร์มมณะเกิดขึ้น ๒ ขณะต่อจากชวณะนั้น เพราะการเสพอารมณ์ของชวณะมีกำลังแรงสามารถทำให้จิตที่เกิดต่อจากตนนั้นเกิดขึ้นรับอารมณ์ตามตนได้ เมื่อเป็นเช่นนี้จิตที่เกิดขึ้นรับอารมณ์ต่อจากชวณะนั้นต้องเรียกว่า ตทาร์มมณจิตจะเรียกว่าภาวจิตไม่ได้ การที่ชวณจิตมีกำลัง ทำให้จิตที่เกิดต่อจากตนสามารถรับอารมณ์ตามตนได้นั้นต้องมีกำลังพอที่จะทำให้จิตนั้นเกิดได้ถึง ๒ ขณะติดต่อกันด้วย นี่เป็นไปตามธรรมเนียม อุปมาเหมือนกับเรือที่กำลังแล่น ทวนกระแสน้ำอยู่ ถึงแม้ว่าน้ำนั้นจะไหลลงก็ตาม แต่ด้วยอำนาจความแรงของฝีจักรจึงทำให้น้ำนั้นทวนกระแสตามเรือขึ้นมาได้บ้างเล็กน้อย ตทาร์มมณจิตที่เกิดขึ้นรับอารมณ์ต่อจากชวณะได้นั้นก็เช่นเดียวกัน

อนึ่งที่ได้กล่าวมาแล้วว่า อำนาจความเร็วของจิต ก็สามารถทำให้ตทาร์มมณจิตเกิดขึ้นรับอารมณ์ต่อจากชวณะได้ถึง ๒ ขณะนั้น อุปมาเหมือนกับผู้ที่ได้เห็นตอมน้ำที่เกิดขึ้นแล้วแตกไป ถึงแม้ว่าฟองน้ำนั้นจะได้แตกลงอย่างรวดเร็วก็ตาม แต่การเห็นจะต้องแลเห็นด้วยตาทั้งสองข้างมิใช่เห็นได้ด้วยตาข้างเดียว และการเห็นนั้นก็ได้เห็นพร้อมกันทั้งสองข้างทีเดียว หากแต่ข้างใดข้างหนึ่งได้แลเห็นก่อน แล้วอีกข้างหนึ่งก็แลเห็นตาม

หรืออีกนัยหนึ่ง ในขณะที่ได้ยินเสียงดิดนิ้วครั้งหนึ่ง แม้ว่าเสียงดิดนิ้วจะดับลงอย่างรวดเร็วก็ตามแต่การได้ยินดิดนิ้วนั้นต้องได้ยินด้วยหูทั้งสองข้าง หากได้ยินด้วยหูข้างเดียวไม่ และการได้ยินนี้ก็มิใช่จะได้ยินพร้อมๆ กันทั้งสองข้างทีเดียว หากแต่ข้างหนึ่งได้ยินก่อนแล้วอีกข้างก็ได้ยินตาม ทั้งนี้ก็เพราะว่าตากับหูทั้งสองข้างนี้ มีการรับอารมณ์ได้อย่างรวดเร็ว ตทาร์มมณจิตเกิดขึ้นรับอารมณ์ต่อจากชวณะจนครบ ๒ ขณะ ก็อุปมาฉนั้น

คำแปลในคาถามีคำว่า **“มณินฺธนาตเป”** เป็นต้นนั้นมีดังนี้ เมื่อมีการกระทบกันระหว่างสุริยะกันตะ ก้อนหินกับแสงแดดแล้วถึงแม้ไฟจะไม่มีอยู่ก่อนในก้อนหินนั้นก็จริง แต่ไฟนั้นก็ย่อมปรากฏเกิดขึ้นเป็นธรรมดา อุปมาข้อนี้ฉนั้น วิถิจิตต่างๆ ที่ยังมิได้ปรากฏว่ามีอยู่ แต่เมื่อมีการประชุมพร้อมกันระหว่างวัตถุกับอารมณ์เป็นต้น แล้ววิถิจิตต่างๆ เหล่านั้นย่อมปรากฏขึ้นได้โดยชอบน่าอัศจรรย์ก็ฉนั้น

๕๕. ถ้าม ทำไมตทาร์มมณจิตจึงเกิดต่อจากอัปนาชวณะไม่ได้ และเกิดต่อจากกามชวณะ

ที่มีอารมณ์เป็นบัญญัติ, มหัคคตะ, โลกุตตระ ไม่ได้ พร้อมทั้งแสดงเหตุผลที่ตถารัมมณจิตไม่เกิดในสันดานของพรหมทั้งหลาย แต่จักขุวิญญาณจิตเป็นต้น ซึ่งมีกามวิบากพวกเดียวกันกับตถารัมมณะนั้นทำไมจึงเกิดขึ้นได้?

๕๕. **ตอบ** ตถารัมมณจิตเกิดต่อจากอัปนาชวณะไม่ได้ นั่น เพราะตถารัมมณะเหล่านี้ล้วนแต่เป็นผลของอกุศลและมหากุศลที่เป็นกามชวณะทั้งสิ้น ฉะนั้นตถารัมมณจิตเมื่อจะเกิดก็ต้องเกิดต่อจากอกุศลชวณะ มหากุศลชวณะ ที่เป็นเหตุของตนโดยตรง ส่วนตถารัมมณจิตที่เกิดต่อจากหสิตุปาทชวณะ มหากิริยาชวณะและอกุศลมหากุศลชวณะที่เป็นเหตุของตถารัมมณจิตโดยเฉพาะได้นั้น ก็เพราะว่าชวณะเหล่านั้นเป็นพวกกามชวณะด้วยกันจึงเกิดต่อกันได้ อุปมาเหมือนหนึ่งทารกเมื่อจะเดินไปไหนก็ต้องเดินไปตามพ่อแม่หรือมิฉะนั้นก็เดินตามพี่ ป้า น้า อา ปู่ ย่า ตา ยาย หรือพี่เลี้ยงนางนมซึ่งเป็นพวกพ้องเดียวกันกับทารก นอกจากนี้แล้วทารกก็จะไม่ยอมเดินตามบุคคลใดๆ ทั้งสิ้น ข้อนี้นั่นใด ตถารัมมณจิตก็ไม่มี การเกิดต่อจากอัปนาชวณะก็ฉนั้นนั่น ดังที่ท่านอาจารย์วิภาวณัฏฐิกแสดงไว้ว่า

กามตณฺหา สนฺนิทาน

กามนิพฺพตฺตภาวโต

ชนกํ ตํ สมานํ วา

ชนํ อนุพฺนุรติ

น ตฺว อญฺญํ ตทาสฺมํ

พาลทารก สึฬยาฯ

ตถารัมมณจิตย่อมเกิดขึ้นตาม กามกุศลชวณะ และ อกุศลชวณะซึ่งเสมือนหนึ่งพ่อแม่ และเกิดขึ้นตามกามกุศล, กิริยา, อกุศลชวณะที่เหมือนหนึ่งกับ พี่ ป้า น้า อา เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพราะตถารัมมณจิตเหล่านี้ เกิดขึ้นโดยอาศัยกามกุศล อกุศล ซึ่งมีกามตัณหาเป็นประธานนั่นเอง ฉะนั้นตถารัมมณจิตจึงเกิดขึ้นตามอัปนาชวณะไม่ได้อุปมาเสมือนกับทารกที่กำลังเดินเล่น

ตถารัมมณจิตเกิดต่อจากกามชวณะที่มีอารมณ์เป็นบัญญัติ, มหัคคตะ, โลกุตตระ ไม่ได้ นั่น อุปมาเหมือนหนึ่งทารกเมื่อจะติดตามพ่อ แม่ ญาติพี่น้องไปไหนๆ ได้ ก็คงติดตามได้แต่เพียงเฉพาะภายในบริเวณที่ทารกสมควรจะตามไปได้เท่านั้น ถ้าหากว่า พ่อ แม่ หรือญาติพี่น้องเหล่านั้นออกไปสู่ป่าประกอบการทำงานอาชีพต่างๆ แล้ว ทารกก็ย่อมติดตามไปไม่ได้ ข้อนี้นั่นใด ตถารัมมณจิตก็เกิดต่อจากกามชวณะที่มีอารมณ์เป็นบัญญัติ, มหัคคตะ, โลกุตตระ ไม่ได้ก็ฉนั้นนั่น

การที่ตถารัมมณจิตไม่เกิดในสันดานของพรหมทั้งหลายนั้น เพราะพรหมทั้งหลาย ไม่ได้ปฏิสนธิด้วยกามวิปาก หากแต่ปฏิสนธิด้วยรูปวิปาก อรูปวิปาก ซึ่งเป็นเชื้อชาติที่ต่างกันกับตถารัมมณจิต ผู้ที่ปฏิสนธิด้วยกามวิปากเท่านั้นจึงทำให้ตถารัมมณจิตเกิดขึ้นได้ ในปวัตติกาล ทั้งนี้ก็เพราะว่า กามปฏิสนธิจิตนี้เป็นปฐมพืชพันธุ์ที่จะทำให้ตถารัมมณจิตเกิด ฉะนั้นตถารัมมณจิตจึงไม่เกิดแก่พรหมทั้งหลายดังที่ท่านวิภาวณัฏฐิกจารย์แสดงไว้ว่า

พีชสุสา ภาวโต นตฺถิ

พรหมานํ ปี อิมสฺสหิ

ปฏิสนฺธิ มโน พีชํ

กามาวจร สมฺมยิตํ

ตทารัมมณะย่อมไม่มีในสันดานของพรหมทั้งหลาย เพราะไม่มีพืชพันธุ์จะทำให้เกิดตทารมณฺ์ กามปฏิสนธิจิตอย่างเดียวกันที่นั่นที่เป็นพืชพันธุ์ของตทารมณฺ์

การที่จักขุวิญญาณจิตเป็นต้นย่อมเกิดขึ้นได้นั้น เพราะเกี่ยวกับการกระทบกันระหว่างจักขุปสาทกับรูปารมณฺ์ โสตปสาทกับสัททารมณฺ์นั่นเอง แม้ว่าตทารัมมณจิตกับจักขุวิญญาณจิตเป็นต้นเหล่านี้จะเป็นกามวิบากพวกเดียวกันก็จริง แต่การเกิดขึ้นของตทารัมมณจิตนั้นต้องเกี่ยวข้องกับกามปฏิสนธิจิต ส่วนการเกิดขึ้นของจักขุวิญญาณจิตเป็นต้น มิได้เกี่ยวกับกามปฏิสนธิจิต หมายความว่าผู้ใดมีจักขุปสาท ผู้นั้นก็ต้องมีกระทบกันระหว่างจักขุปสาทกับรูปารมณฺ์เสมอไป เมื่อเป็นเช่นนี้จักขุวิญญาณจิตก็ย่อมเกิดขึ้นเป็นธรรมดา เมื่อจักขุวิญญาณจิตเกิดขึ้นแล้ว การเกิดขึ้นสืบต่อกันระหว่างจิตดวงแรกและดวงหลังๆ ก็ย่อมมีขึ้นตามธรรมเนียมของจิตตนิยาม เมื่อรูปพรหมทั้งหลายมีจักขุปสาท โสตปสาทอยู่ ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่จะต้องมีการกระทบระหว่างจักขุปสาทกับรูปารมณฺ์ โสตปสาทกับสัททารมณฺ์ เมื่อมีการกระทบกันดังนี้แล้วจักขุทวารวิถิ โสตทวารวิถิ ก็ต้องเกิดขึ้น เมื่อจักขุทวารวิถิ โสตทวารวิถิเกิดขึ้นแล้ว จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ สัมปฏิจนฺนนะ สันติริณะซึ่งเป็นกามวิบากเหล่านี้ ก็ย่อมเกิดขึ้นตามกันไปเป็นลำดับๆ

๖๐. ถาม จงแสดงความเกิดขึ้นตามลำดับแห่งวิถิจิตของแมลงวัน ในขณะที่ถูกตีด้วยก้อนจนถึงแก่ความตาย?

๖๐. ตอบ การเกิดขึ้นตามลำดับแห่งวิถิจิตของแมลงวันที่ถูกตีด้วยก้อนจนถึงแก่ความตายนั้นมีดังนี้คือ ในขณะที่ถูกตีด้วยก้อนนั้น มโนทวารวิถิเกิดขึ้นก่อนเป็นครั้งแรกต่อมากายทวารวิถิก็เกิด เมื่อกายทวารวิถิดับลงแล้ว ตทณฺวตฺติกมโนทวารวิถิก็เกิดต่อเพียง ๑ วิถิเท่านั้น ต่อนั้นมามรณาสันนมโนทวารวิถิก็เกิดขึ้นเป็นครั้งสุดท้าย

หมายความว่าในขณะที่ถูกตีด้วยก้อนนั้น ปัญญทวาราวชชนจิต มีอาภที่จะเกิดขึ้นทำหน้าที่พิจารณาอารมณ์ใหม่คือการตัดกระแสภวังค์ได้ ด้วยเหตุนี้ มโนทวาราวชชนะจึงเกิดขึ้นทำหน้าที่พิจารณาอารมณ์คือการตัดกระแสภวังค์แทน ลำดับจากนั้น ชวนจิต ๕ ครั้งที่มโอรมณกรรม กรรมนิมิต คตินิมิต อย่างใดอย่างหนึ่ง ได้เกิดขึ้นและดับลงต่อแต่นั้นภวังคจิตก็เกิดต่อไป และกายทวารวิถิมิชวณะ ๕ ครั้งก็เกิดขึ้นรับโผฏฐัพพารมณฺ์แล้วดับลง หลังจากชวนกายทวารวิถิ ๕ ครั้งดับลงแล้ว ภวังคจิตก็เกิด ต่อจากนั้น ตทณฺวตฺติกมโนทวารวิถิมิชวณะ ๕ ครั้งก็เกิดขึ้นรับโผฏฐัพพารมณฺ์ที่ดับไปแล้ว ๑ วิถิต่อมามรณาสันนมโนทวารวิถิมิอามณฺ์เป็นกรรม กรรมนิมิต คตินิมิต อย่างใดอย่างหนึ่งก็เกิดขึ้นเป็นครั้งสุดท้าย

๖๑. ถาม บัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่า การเกิดขึ้นของวิบากนั้นแน่นอน ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ส่วนการเกิดขึ้นของชวะนั้นไม่แน่นอน มีการเปลี่ยนแปลงก็มี ไม่มีการเปลี่ยนแปลงก็มี อยากทราบว่าวิบากแน่นอนไม่มีการเปลี่ยนแปลงนั้นอย่างไร? ชวะที่มีการเปลี่ยนแปลงบ้าง ไม่มีการเปลี่ยนแปลงบ้าง ไม่แน่นอนนั้นอย่างไร? ให้อธิบาย

๖๑. ตอบ การเกิดขึ้นของวิบากแน่นอนไม่มีการเปลี่ยนแปลงนั้น หมายความว่าเวลาใดได้ประสบกับอดีตอิฏฐารมณ์แล้ว จักขุวิญญาณจิตเป็นต้น จนถึงสัมปฏิจันนะ สันติระตารัมมณจิตเหล่านี้ ต้องเป็นกุศลวิบากทั้งสิ้น และในวิถิจิตเหล่านั้นโดยเฉพาะสันติระตารัมมณจิตทั้งสองพวกนี้ ย่อมเกิดพร้อมด้วยโสมนัสสเวทนาเสมอ ถ้าอารมณ์นั้นเป็นอิฏฐัมมัตตารมณ์ (สภาวะอิฏฐารมณ์) จักขุวิญญาณจิตเป็นต้นจนถึงสัมปฏิจันนะ, สันติระตารัมมณจิตเหล่านี้ต้องเป็นกุศลวิบากเช่นเดียวกัน และในวิถิจิตเหล่านี้ โดยเฉพาะสันติระตารัมมณจิตทั้งสองพวกนี้ ย่อมเกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนาเสมอไป ถ้าอารมณ์นั้นเป็น อนิฏฐารมณ์ (สภาวะอนิฏฐารมณ์) แล้ว จักขุวิญญาณจิตเป็นต้นจนถึงสัมปฏิจันนะ, สันติระตารัมมณจิต เหล่านี้ต้องเป็นอกุศลวิบากที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนาอย่างเดียว ดังนี้แหละที่บัณฑิตทั้งหลายจึงกล่าวว่า การเกิดขึ้นของวิบากนั้นไม่มีการเปลี่ยนแปลง

ส่วนการเกิดขึ้นของชวะ มีการเปลี่ยนแปลงไม่แน่นอนนั้น หมายความว่าเวทนาที่ประกอบกับชวจิตไม่ตรงกันกับอารมณ์นั่นเอง กล่าวคือปุชชนทั้งหลาย ที่ยังมีสัญญา-วิปัสสาส, จิตตวิปัสสาส, ทิฏฐิวิปัสสาส, และพระเสกขบุคคลทั้งหลายที่ยังมีสัญญาวิปัสสาส, จิตตวิปัสสาส, อยู่ นั้น เวทนาที่ประกอบกับชวะของบุคคลเหล่านั้นก็เกิดขึ้นไม่แน่นอน กล่าวคือบางทีก็เกิดขึ้นตรงกับอารมณ์บางทีก็ไม่ตรงกันกับอารมณ์ การเกิดขึ้นของกุศล-อกุศลโสมนัสสชวะ ในอดีตอิฏฐารมณ์ก็ดี การเกิดขึ้นของโทสชวะในอนิฏฐารมณ์ก็ดี เหล่านี้ล้วนแต่เป็นไปตามธรรมดาอยู่แล้ว

แต่ทว่าบุคคลทั้งหลายนั้นเมื่อประสบกับอดีตอิฏฐารมณ์ บางคนโทสชวะเกิดขึ้นด้วยอำนาจวิปัสสาสธรรมก็มี บางคนกุศลอุเบกขาชวะ เกิดขึ้นพร้อมด้วยอำนาจวิปัสสาสธรรมและโทสะ โมหะ คือความหลงความไม่รู้และมานะก็ดี บางคนกุศลอุเบกขาชวะเกิดขึ้นด้วยอำนาจสติสัมปชัญญะก็มี

เมื่อประสบกับอิฏฐัมมัตตารมณ์ บางคนโทสชวะเกิด หรืออกุศลโสมนัสสชวะ เกิดด้วยอำนาจวิปัสสาสธรรมก็มี บางคนกุศลโสมนัสสชวะเกิดขึ้นด้วยอำนาจสติสัมปชัญญะ หรือศรัทธาก็มี

เมื่อประสบกับอนิฏฐารมณ์บางคนอกุศลโสมนัสสชวะ หรืออกุศลอุเบกขาชวะ เกิดขึ้นด้วยอำนาจวิปัสสาสธรรม และโมหะ คือความหลงความไม่รู้ก็มี บางคนกุศลโสมนัส-

ชวนะ หรือกุศลอุเบกขาชวนะเกิดขึ้นด้วยสติสัมปชัญญะก็มี เป็นไปดังนี้แหละ ท่านจึงกล่าวว่าการเกิดขึ้นของชวนะนั้นไม่แน่นอนมีการเปลี่ยนแปลงได้

ชวนะที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงนั้นได้แก่กิริยาชวนะ

หมายความว่าเวลาใดพระอรหันต์ทั้งหลาย ได้ประสพกับอติอิฏฐารมณ เวลานั้น โสมนัสสกิริยาชวนะย่อมเกิดขึ้น เวลาใดได้ประสพกับอิฏฐัมขมัตตารมณ หรืออนิฏฐารมณ แล้วเวลานั้นอุเบกขาภิยาชวนะย่อมเกิดขึ้น อันนี้แหละเป็นชวนะที่แน่นอนไม่มีการเปลี่ยนแปลง

ข้อนี้ก็จะมีความแย้งขึ้นมาว่า เมื่อขณะที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือพระอรหันต์ทั้งหลายได้ทรงพบเห็นเปรตจำพวกต่างๆ นั้น ในขณะนั้นก็ทรงยิ้มได้ นี่เป็นโสมนัสสกิริยาชวนะเกิดขึ้นรับอารมณ์เปรตนั้นมีใช่หรือ? ตอบว่ามีใช่เป็นดั่งนั้น คือในขณะที่เห็นเปรตนั้น วิถีจิตต้องเป็นอุเบกขาภิยาชวนะเกิดขึ้นก่อน ต่อมาเมื่อได้ทรงพิจารณาถึงสภาพความเป็นอยู่ของเปรตที่ต้องเสวยความทุกข์ยากลำบากต่างๆ โดยประการทั้งปวงอยู่ ก็เพราะบาป-อกุศลที่ตนเคยได้ก่อสร้างไว้ แล้วทรงระลึกถึงความเป็นไปของพระองค์ว่าได้ทรงพ้นแล้วจากอุปายภย, วินิปาติกภย, พุจฉริยภย, สังสารวัฏภย ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่มีอยู่ภายในพระองค์ ก็ทรงยิ้มด้วยความพอพระทัย

การที่เข้าใจว่าทรงยิ้มในขณะที่ทรงทอดพระเนตรเห็นเปรตนั้น อันนี้เป็นความเร็วของวิถีจิตที่มีอารมณ์เป็นเปรต และวิถีจิตที่มีอารมณ์เป็นคุณสมบัติเกิดขึ้นติดต่อกันอย่างรวดเร็วนั่นเอง เพราะโสมนัสสกิริยาชวนะที่ทำให้เกิดการยิ้มได้นั้นมิใช่มีอารมณ์เป็นเปรต หากแต่มีอารมณ์เป็นคุณสมบัติที่มีอยู่ภายในพระองค์ต่างหาก

๖๒. ถาม จงยกตัวอย่าง อกุศลชวนะที่มีเวทนาไม่ตรงกันกับอารมณ์ ด้วยอำนาจต่างๆ มาแสดงให้เห็นด้วย?

๖๒. ตอบ ๑. โทสชวนะที่เกิดขึ้นในอติอิฏฐารมณหรืออิฏฐัมขมัตตารมณ ด้วยอำนาจวิปลาสธรรมนั้น เช่นเดียรถี หรือบุคคลที่นับถือลัทธินอกพระพุทธศาสนาในขณะที่ได้เห็นพระพุทธรูป พระภิกษุ สามเณร, ที่มีอินทรียสังบระจับ ผีวพรรณผ่องใสก็ดี หรือในขณะที่กำลังอ่าน, กำลังฟัง, พุทธประวัติ หรือเรื่องราวของพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับรูป นาม ขันธ์ ๕ ก็ดี ในขณะนั้นความไม่พอใจก็เกิดขึ้น หรือบางคน เมื่อได้เห็นสิ่งที่มีชีวิต และไม่มีชีวิตทั้งดงาม หรือได้ยินได้ฟังคำกล่าวขวัญยกย่องชมเชยสรรเสริญในสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตที่เป็นปฏิปักษ์แก่ตนก็ดี ดังนี้แล้วความไม่พอใจก็เกิดขึ้น อันนี้เองเป็นโทสชวนะเกิดขึ้นในอติอิฏฐารมณ หรืออิฏฐัมขมัตตารมณ ด้วยอำนาจวิปลาสธรรม.

๒. โทสชวนะที่เกิดขึ้นในอติอิฏฐารมณหรืออิฏฐัมขมัตตารมณ ด้วยอำนาจโมหะนั้น คือบางคนเมื่อได้เห็นผู้ที่กำลังปฏิบัติวิปัสสนา หรือกำลังศึกษาเล่าเรียนพระอภิธรรม

หรือได้ยินข่าวกล่าวกันถึงเรื่องปฏิบัติวิปัสสนาที่ถูกต้อง หรือเรื่องบุญ บาป นรก สวรรค์ การเกิด การตาย ความเป็นไปของรูปนามขันธ ๕ แล้วก็รู้สึกไม่พอใจเกิดขึ้นได้กล่าวคำคัดค้าน, คำหนิ, โต้แย้งก็ดี บางคนเมื่อได้เห็นได้ยินสิ่งที่ดีที่สวยงามแล้ว แต่ก็คิดไม่ถึงมองไม่เห็นในสิ่งนั้นๆ ว่ามีความดีเพียงใดแค่ไหน คำที่คิดไม่ถึงมองไม่เห็นนี้แหละ ความไม่พอใจกลุ่มใจ เสียใจ จึงเกิดขึ้น อันนี้แหละเป็นโทสขณะที่เกิดขึ้นในอดิอิฐฐารมณหรืออิฐฐมัจฉัตตารมณ ด้วยอำนาจโมหะ ความหลงความไม่รู้

๓. อกุศลอุเบกขาขณะที่เกิดขึ้นในอดิอิฐฐารมณ ด้วยอำนาจวิปัลลาสธรรมนั้น คือผู้ที่เป้นพุทธศาสนิกบางจำพวก ที่ยังไม่ได้รับการอบรมจิตใจในด้านธรรมะชั้นสูงซึ่งเป็นมูลรากอันสำคัญในพระพุทธศาสนา กล่าวคือการศึกษาพระอภิธรรมและการปฏิบัติวิปัสสนาในสำนักอาจารย์ที่ถูกต้อง มีแต่การศึกษาวิชาในทางโลกโดยส่วนเดียว แต่ผู้ฟังนั้นมีนิสัยชอบฟังการโต้ว่าตีเพื่อหาความสนุก เพลิดเพลินด้วยเรื่องต่างๆ เหล่านั้น

วันหนึ่งได้ฟังการบรรยายถึงเรื่องการตายแล้วเกิด นรก สวรรค์มีจริงดันไม่เป้นสิ่งที่ไม่มีชีวิต ตรงกันข้ามกับสิ่งที่มีชีวิต แล้วยกหลักฐานขึ้นกล่าวอ้างอุปมาอุปมัย เปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างกัน เป็นที่น่าฟังน่าเชื่ออยู่มาก ยากที่จะหาผู้มาบรรยายได้ดังนี้ ในขณะนั้นเขารู้สึกแต่เพียงว่ามีความพอใจในบุคคลที่กำลังบรรยายอยู่เท่านั้น แต่ไม่มีความสนุกสนานรื่นเริงบันเทิงใจแต่ประการใด อันนี้แหละเป็นอกุศลอุเบกขาขณะที่เกิดขึ้นในอดิอิฐฐารมณ ด้วยอำนาจวิปัลลาสธรรม

๔. อกุศลอุเบกขาขณะที่เกิดขึ้นในอดิอิฐฐารมณด้วยอำนาจโทสขณะนั้น คือผู้ที่กำลังมีความเสียใจโดยอาศัยโรคภัยสนะ อย่างใดอย่างหนึ่งนั้น ถึงแม้ว่าในขณะนั้นตนจะมีโอกาสได้ไปชมงานนักขัตฤกษ์อันมโหฬารเป็นพิเศษเพียงใดก็ตาม แต่ส่วนภายในใจนั้นคงมีความพอใจในอารมณ์ต่างๆ เท่านั้น หาได้รู้สึกเบิกบานสำราญใจแม้แต่ประการใดๆ ไม่ อันนี้แหละเป็น อกุศลอุเบกขาขณะที่เกิดขึ้นในอดิอิฐฐารมณด้วยอำนาจโทสขณะ

๕. อกุศลอุเบกขาขณะที่เกิดขึ้นในอดิอิฐฐารมณด้วยอำนาจโมหะนั้น คือผู้ที่เป็นชาวชนบทที่ไม่เคยได้พบเห็นวัตถุสิ่งของอันมีค่าและงดงามมาก่อนแต่อย่างใดเลย อยู่มาวันหนึ่งชาวชนบทผู้นี้ มีโอกาสเข้าไปชมเมืองหลวง เมื่อขณะที่เดินผ่านตามถนนสายต่างๆ แล้วได้พบเห็นร้านขายเครื่องเพชรพลอยที่มีราคาสูงบ้างเครื่องแก้วเจียรนัยที่ดีเลิศบ้างและวัตถุสิ่งของต่างๆ ที่ตนเองไม่เคยมีใช้ ราคาสิ่งของเหล่านี้จะถูกแพงประการใดตนไม่มีความรู้เลย เมื่อมองดูสิ่งของต่างๆ เหล่านี้แล้วก็คงมีความเฉยๆ เพียงชอบชมดูเท่านั้น นี่เป็นอกุศลอุเบกขาขณะที่เกิดขึ้นในอดิอิฐฐารมณด้วยอำนาจโมหะความไม่รู้

๖. อกุศลอุเบกขาขณะที่เกิดขึ้นในอดิอิฐฐารมณด้วยอำนาจมานะนั้น คือบุคคลที่มีฐานะอันสูงเมื่อได้รับวัตถุสิ่งของที่เป็นเครื่องอุปโภคบริโภคอันปราณีตนนั้น ในขณะนั้นคง

มีความรู้สึกเกิดขึ้นเพียงเฉยๆ เพราะสิ่งของเหล่านั้นตนเคยใช้เคยบริโภคมาแล้ว นี่แหละเป็นอกุศลอุเบกขาขวณะที่เกิดขึ้นใน อติอิฏฐารมณด้วยอำนาจมานะ

๗. อกุศลโสมนัสสขวณะที่เกิดขึ้นในอิฏฐัมชณัตตารมณ ด้วยอำนาจวิปลาสธรรมนั้น คือผู้ที่ไม่เคยมีสิ่งของที่ดั่งามไว้ใช้สอยหรืออาหารที่ดีๆ รับประทาน เมื่อได้รับสิ่งของดังกล่าวแล้วนี้ เพียงแต่เป็นชนิดที่ดั่งามตามธรรมดาไม่ประเสริฐเท่าใดนัก ผู้นั้นก็มีความปิติยินดีอย่างยิ่ง อันนี้แหละเป็นอกุศลโสมนัสสขวณะที่เกิดขึ้นในอิฏฐัมชณัตตารมณด้วยอำนาจวิปลาสธรรม

๘. อกุศลโสมนัสสขวณะที่เกิดขึ้นในอติอนิฏฐารมณหรืออนิฏฐัมชณัตตารมณด้วยอำนาจวิปลาสธรรมนั้น เช่นอีแร้งชอบสุนัขเฒ่าหรือซากศพ สุนัขชอบอุจจาระ บางคนชอบดู ชอบฟัง ชอบคบ ชอบกินในสิ่งที่ไม่ดี หรือคนวิกลจริตชอบเก็บสิ่งของที่เลวๆ ไว้ อันนี้แหละเป็นอกุศลโสมนัสสขวณะที่เกิดขึ้นในอติอนิฏฐารมณหรืออนิฏฐัมชณัตตารมณด้วยอำนาจวิปลาสธรรม

๙. อกุศลอุเบกขาขวณะที่เกิดขึ้นในอติอนิฏฐารมณ หรืออนิฏฐัมชณัตตารมณด้วยอำนาจวิปลาสธรรมนั้นเช่นผู้ชอบดูนกโทษที่ถูกประหารชีวิต หรือกำลังถูกลงอาญาด้วยการเขียนดี และผู้ที่มีอาชีพในการจัดทำศพได้แก่พวกสนมหรือพวกสัปเหร่อเหล่านี้ในขณะที่ตนกำลังทำกำลังเห็นอยู่ในเวลานั้น เพียงแต่ชอบดูชอบทำเท่านั้น หากได้มีความชื่นชมยินดีปรีดาแต่ประการใดไม่ อันนี้แหละเป็นอกุศลอุเบกขาขวณะที่เกิดขึ้นในอติอนิฏฐารมณหรืออนิฏฐัมชณัตตารมณ ด้วยอำนาจวิปลาสธรรม

๑๐. อกุศลโสมนัสสขวณะ หรืออกุศลอุเบกขาขวณะที่เกิดขึ้นในอติอนิฏฐารมณหรืออนิฏฐัมชณัตตารมณ ด้วยอำนาจโมหะนั้น เช่นทารกที่กำลังขำอุจจาระเล่นหรือบางทีกินอุจจาระนั้น และบางคนที่ไม่รู้ในความประพฤติเป็นไปของบุคคลบางจำพวกที่มีความทจริตแฝงอยู่ หลงเข้าไปติดต่อกับหาสมาคมด้วย อันนี้แหละเป็นอกุศลโสมนัสสขวณะ หรืออุเบกขาขวณะ ที่เกิดขึ้นในอติอนิฏฐารมณหรืออนิฏฐัมชณัตตารมณ ด้วยอำนาจโมหะ

๖๓. ถาม จงยกตัวอย่าง อกุศลขวณะที่มีเวทนาไม่ตรงกันกับอารมณ์ด้วยอำนาจต่างๆ มาแสดงให้เห็นด้วย?

๖๓. ตอบ ๑. อกุศลอุเบกขาขวณะที่เกิดขึ้นในอติอิฏฐารมณ ด้วยอำนาจสติสัมปชัญญะนั้น คือพระโยคีบุคคลที่มีความชำนาญในการเจริญอาหารแปฏิกุลสัจญญา เมื่อเวลาที่บริโภคอาหารอันปราณีตอยู่ก็ดี ผู้ที่มีความตั้งใจว่าเราจักไม่สนใจในอารมณ์ใดๆ ที่เกี่ยวกับทางโลกเพราะอารมณ์ทางโลกเหล่านี้ ล้วนแต่เป็นเหตุให้เกิดอกุศลธรรมทั้งสิ้น กล่าวคือในขณะที่ได้ประสบกับอารมณ์ที่สวยงาม ความพอใจชอบใจในอารมณ์นั้นก็จะเกิดขึ้น นี่เป็นโลกะอกุศล ถ้าได้ประสบกับอารมณ์ที่ไม่สวยงามความไม่พอใจไม่ชอบใจในอารมณ์นั้นก็จะเกิด

ขึ้นนี้เป็นโทสอกุศล หรือบางที่ได้ประสบกับอารมณ์ต่างๆ แล้วก็เฉยไป ไม่ปรากฏว่าชอบหรือไม่ชอบนี้เป็นโมหอกุศล ด้วยเหตุนี้เราจะต้องพยายามสำรวจระวังจิตใจคอยกำหนดในอารมณ์ต่างๆ ที่เราจะพึงพบเห็น เมื่อได้ตั้งใจไว้ดังนี้แล้ว ถึงแม้ว่าบุคคลนี้จะพึงพบเห็นอารมณ์ที่ตรงตามตระการตาเพียงใดก็ตาม เขาย่อมมีสติกำหนดรู้อยู่ว่า เห็นหนอๆ ดังนี้เรื่อย ๆ ไป ไม่มีความสนใจหรือวิพากษ์วิจารณ์ต่ออารมณ์นั้นแต่ประการใด อันนี้แหละเป็นกุศลอุเบกขาขณะที่เกิดขึ้นในอธิกฐารมณ์ด้วยอำนาจสติสัมปชัญญะ

๒. กุศลโสมนัสสวณะที่เกิดขึ้นใน อธิกฐัมมัตตารมณ์ด้วยอำนาจสติสัมปชัญญะหรือศรัทธานั้น คือผู้ที่ได้เห็นภิกษุสามเณรเดินรับบิณฑบาต เรียงกันเป็นแถวมีจำนวนหลายสิบรูป ในบรรดาพระภิกษุสามเณรเหล่านี้ ไม่มีพระภิกษุรูปใดที่จะเป็นผู้ทรงคุณวุฒิและวิญญูเลย แล้วก็คิดรำพึงแต่ภายในใจว่าเมื่อครั้งพระพุทธองค์ยังทรงมีพระชนม์อยู่ การเสด็จรับบิณฑบาตของพระพุทธองค์ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ก็คงเป็นไปดังนี้ แล้วก็นั่งลงยกมือขึ้นนมัสการแด่พระภิกษุสามเณรทั้งหลายที่กำลังเดินรับบิณฑบาตอยู่นั้นด้วยความปีติยินดีอย่างยิ่ง อันนี้แหละเป็นกุศลโสมนัสสวณะที่เกิดขึ้นในอธิกฐัมมัตตารมณ์ด้วยอำนาจสติ สัมปชัญญะและศรัทธา

๓. กุศลโสมนัสสวณะหรืออุเบกขาขณะที่เกิดขึ้นในอธิกฐารมณ์หรืออธิกฐัมมัตตารมณ์ด้วยอำนาจสติสัมปชัญญะนั้น คือพระโยคีบุคคลที่กำลังเจริญอุสุภกรรมฐานอยู่ก็ดี ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาในเวลาที่ไม่ส่วมนั้นไม่สะอาดก็มีการกำหนดรู้อยู่ที่ใดเหล่านี้เป็นกุศลโสมนัสสวณะ หรืออุเบกขาขณะที่เกิดขึ้นในอธิกฐารมณ์หรืออธิกฐัมมัตตารมณ์ด้วยอำนาจสติสัมปชัญญะ

๖๔. ถาม การที่จำแนกอารมณ์ว่านี้เป็นอธิกฐารมณ์หรืออนิกฐารมณ์ได้นั้น อาศัยอะไรสิ่งอันใดเป็นเครื่องตัดสิน?

๖๔. ตอบ การจำแนกอารมณ์โดยความเป็นอิฏฐะหรืออนิฏฐะได้นั้น โดยอาศัยเครื่องจำแนก ๕ อย่างคือ ๑ มัชฌิมบุคคล บุคคลชั้นกลาง ๒ วิปากจิต ๓ ทวาร ๔ อารมณ์ ๕ กาล

๑. อารมณ์ที่เป็นอิฏฐะ หรืออนิฏฐะ โดยอาศัยมัชฌัตตบุคคลเป็นเครื่องจำแนกนั้น เพราะตามธรรมดาบุคคลชั้นสูงถึงแม้ว่าจะได้รับวัตถุสิ่งของที่ดีงามก็ตาม แต่ไม่มีใครจะมีความยินดีเท่าใดนัก ส่วนบุคคลชั้นต่ำและสัตว์เดียรัจฉานทั้งหลายนั้นเพียงแค่ได้รับวัตถุสิ่งของเลวๆ หรืออาหารบูดเน่า เหล่านี้ก็มี ความยินดีพอใจมาก สำหรับมัชฌัตตบุคคลนั้น เมื่อได้รับวัตถุสิ่งของที่ดีที่งามก็มีความยินดีพอใจ ถ้าไม่ดีไม่งามก็ไม่ยินดีพอใจ ด้วยเหตุนี้จึงต้องอาศัยมัชฌัตตบุคคลจำพวกเดียวเป็นเครื่องจำแนก

๒. อาศัยวิปากจิตเป็นเครื่องจำแนกนั้น เพราะว่าถ้าอารมณ์เป็นอิฏฐะแล้ว

วิปากจิตที่เกิดขึ้นรับอารมณ์นั้นก็ต้องเป็นกุศลวิปากจิต ถ้าอารมณ์เป็นอนิฏฐะ วิปากจิตที่เกิดขึ้นรับอารมณ์ก็ต้องเป็นอกุศลวิปากจิต ด้วยสำหรับชวนจิตนั้นจะอาศัยเป็นเครื่องตัดสินไม่ได้ เพราะการเกิดขึ้นของชวนะตรงกันกับอารมณ์ก็มี ไม่ตรงกับอารมณ์ก็มีดังพวกเดียรถีย์ทั้งหลายในขณะที่ได้เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือสาวกของพระองค์แล้วก็ไม่มีความยินดีพอใจแต่ประการใด กลับแสดงกิริยาอาการโดยเบือนหน้าหนีเสียบ้าง ใช้มือปิดตาหรือหลับตาเสียบ้าง ซึ่งความจริงนั้นการที่ได้พบเห็นบุคคลผู้ประเสริฐถึงปานนี้ ก็ล้วนแต่เป็นกุศลวิปากที่เนื่องมาจากกุศลกรรมในอดีตทั้งสิ้น

สุกรชาวบ้านทั้งปวงเมื่อขณะได้กลิ่น หรือได้กินอุจจาระแล้วก็รู้สึกยินดีพอใจ แต่ความจริงนั้นการได้กลิ่นอุจจาระ หรือได้กินอุจจาระนี้ล้วนแต่เป็นอกุศลวิปากที่เกิดเนื่องมาจากอกุศลกรรมในอดีตนั่นเอง บุคคลบางคนได้รับอาหารที่ดีแต่ก็ไม่ชอบในอาหารเหล่านั้น นึกอยากรับประทานแต่อาหารที่เลวๆ เมื่อว่าโดยความเป็นจริง แล้วการที่ได้อาหารอันปราณีตนี้ล้วนแต่เป็นกุศลวิปากที่เนื่องมาจากกุศลกรรมในอดีตเช่นเดียวกัน ฉะนั้นจะพึงเห็นได้ว่าการเกิดขึ้นของชวนจิตนี้ ไม่ตรงกันกับอารมณ์จึงต้องอาศัยวิปากจิตเป็นเครื่องจำแนกอารมณ์ว่าอารมณ์นี้เป็น อิฏฐะ หรืออนิฏฐะ

๓. อาศัยทวารเป็นเครื่องจำแนกอารมณ์นั้นคือ วัตถุสิ่งของบางอย่างใช้ว่า จะเป็นอิฏฐะหรืออนิฏฐะได้ในทวารทั้ง ๖ เช่น อุจจาระเมื่อว่าโดยกายทวารแล้วเป็นอิฏฐะ เพราะรู้สึกนิ่มนวลละเอียดอ่อนดี แต่เมื่อว่าโดยจักขุทวารและฆานทวารแล้วก็เป็อนิฏฐะ เพราะรูปารมณ์นั้นน่าเกลียดและมีกลิ่นเหม็น มโนทวารที่เกิดต่อจากกายทวารเป็นอิฏฐะ ที่เกิดต่อจากจักขุทวาร ฆานทวารเป็นอนิฏฐะ หรือเพชร นิล จินดา แก้วมณีต่างๆ เหล่านี้เมื่อว่าโดยจักขุทวารก็เป็นอิฏฐะ เพราะเป็นวัตถุที่สวยงามแต่เมื่อว่าโดยกายทวารแล้วก็เป็อนิฏฐะเพราะรู้สึกว้าแ้งมาก ส่วนมโนทวารที่จะเป็นอิฏฐะหรืออนิฏฐะ ได้นั้นก็สุดแท้แต่การเกิดขึ้นตามทวารทั้ง ๕ วัตถุสิ่งของบางประการก็เป็นอิฏฐะหรืออนิฏฐะ ได้ทั้ง ๖ ทวาร ดอกไม้บางชนิดเมื่อว่าโดยจักขุทวารก็เป็นอิฏฐะ คือมีสีสรรสวยสดแต่เมื่อว่าโดยฆานทวารแล้ว เป็นอนิฏฐะเพราะมีกลิ่นเหม็น

๔. อาศัยอารมณ์เป็นเครื่องจำแนกอารมณ์นั้นคือ บุคคลบางคนว่าโดยรูปารมณ์ สัททารมณ์แล้วก็เป็อนิฏฐะ คือมีผิวพรรณสวย, รูปร่างงดงาม, เสียงไพเราะ, เมื่อว่าโดยรัสมารมณ์ คือนิสสัยใจคอแล้วก็เป็อนิฏฐะ คือไว้วางใจไม่ได้ ดอกไม้บางชนิดว่าโดยรูปารมณ์คือสีแล้วก็เป็อนิฏฐะ คือนำรักนำพอใจ แต่ว่าโดยกลิ่นแล้วก็ไร้กลิ่นจึงเป็อนิฏฐะ คือไม่นำพอใจ อาหารบางอย่างว่าโดยรัสมารมณ์ เป็นอิฏฐะคือเป็นประโยชน์แก่ร่างกายว่าโดยรสารมณ์, คันธารมณ์, แล้วก็เป็อนิฏฐะ

๕. อาศัยกาลเป็นเครื่องจำแนกอารมณ์นั้นคือ ไฟก็ดี น้ำก็ดี ลมก็ดี ทั้ง

สามอย่างนี้แหละ เมื่อว่าโดยกาลแล้วก็เป็นที่ทั้งอิฏฐะและอนิฏฐะ กล่าวคือไฟในยามฤดูหนาว หรือในขณะเวลาที่ต้องการใช้เกี่ยวกับการงานทุกอย่างแล้ว ไฟนี้ก็เป็นอิฏฐะ เมื่อถึงยามฤดูร้อนหรือไฟไหม้บ้านเรือนก็เป็นอนิฏฐะ น้ำและลมทั้งนี้เมื่อยามฤดูร้อนก็เป็นอิฏฐะ เมื่อถึงคราวฤดูหนาวก็เป็นอิฏฐะ ดวงอาทิตย์เป็นไปทำนองเดียวกันนี้คือยามหนาวต้องการอาบแดดก็เป็นอนิฏฐะ หรือเมื่อยามร้อนไม่ต้องการอาบแดดก็เป็นอนิฏฐะ

๖๕. ถาม อัปนาชวนมโนทวารวิธีมีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง? วิสัยปวัตติและวาระของวิธีเหล่านี้มีอะไรบ้าง?

๖๕. ตอบ อัปนาชวนมโนทวารวิธีมี ๗ อย่างคือ

- ๑ อาทิกัมมิกฉานวิธี (ฉานที่เกิดขึ้นครั้งแรก)
- ๒ ฉานสมาปัตติวิธี (การเสวยความสุขในฉาน)
- ๓ ปาทกฉานวิธี (ฉานที่เป็นบาทของอภิญา เป็นชื่อของรูปปัญจฉานโดยเฉพาะ)
- ๔ อภิญาวิธี (จิตพิเศษที่เกี่ยวกับการแสดงอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ)
- ๕ มัคควิธี (ทำหน้าที่ประหามกิสตามรรคนั้น ๆ)
- ๖ ผลสมาปัตติวิธี (การเสวยวิมุตติสุขในพระนิพพาน)
- ๗ นิโรธสมาปัตติวิธี (การดับเวทนา สัญญา (จิต เจตสิก จิตตชรูปดับ))

วิสัยปวัตติของวิธีเหล่านี้มี ๑ อย่างคือ อตวิภูตารมณ วิภูตารมณวาระของวิธีเหล่านี้ มี ๑ คือ ชวนวาระ

๖๖. ถาม จงแสดงการเกิดขึ้นของวิธีดังต่อไปนี้?

- ก. อาทิกัมมิกฉานวิธีของมณฑุคค
- ข. ฉานสมาปัตติวิธี
- ค. โสดาปัตติมัคควิธีของติกขมคค
- ฌ. มัคควิธีเบื้องต้นของมณฑุคค
- ง. ผลสมาปัตติวิธีของ มณฑุคคและติกขมคค

๖๖. ตอบ ก. การเกิดขึ้นของอาทิกัมมิกฉานวิธีของมณฑุคคมีดังนี้คือ พระโยคินุคค เจริญกรรมฐาน ๓๐ มีปลวักสินเป็นต้น เมื่อใกล้จะได้ฉานนั้น บัญญัติปฎิภาคนิมิตอย่างใดอย่างหนึ่งในจำนวน ๓๐ ที่ตนได้ใช้เจริญมานั้นได้ปรากฏขึ้นทางมโนทวาร ฉะนั้นภวังคจิตจึงเกิดขึ้น ๒ ขณะชื่อว่า ภวังคจลนะ, ภวังคุปัจเฉทะ, แล้วก็ดับไป ต่อแต่นั้นมโนทวาราวชชนจิตก็เกิดขึ้นรับบัญญัติปฎิภาคนิมิต ๑ ครั้งแล้วก็ดับไป ในลำดับนั้นมหากุศลหรือมหากิริยาญาณสัมปยุตตชวณะดวงใดดวงหนึ่งเกิดขึ้นรับบัญญัติปฎิภาคนิมิต ๔ ขณะ ใน

ฐานที่เป็น ปริกรรม, อุปจาระ, อนุโลม โคตรฏ, ที่เรียกว่าอุปจารสมาธิชวนะ แล้วก็ดับไป ต่อจากนั้นฌานกุศลหรือฌานกิริยาเกิดขึ้น ๑ ครั้ง รับบัญญัติปฏิภาคนิมิตที่เรียกว่า อัปปนา-สมาธิชวนะ ๑ ครั้งแล้วก็ดับไป ถัดจากนั้นภวังคจิตก็เกิดต่อไป

หลังจากนั้นมโนทวารวิถีที่มีมหากุศลชวนะหรือมหากิริยาชวนะ ย่อมเกิดขึ้นทำ หน้าที่โดยฐานที่เป็นปัจจเวกขณวิถี กล่าวคือพิจารณาองค์ฌานมีวิตกเป็นต้น เกิดขึ้นหลาย รอบตามสมควร

ข. การเกิดขึ้นของฌานสมาปัตตวิถี มีดังนี้คือ ฌานลาภีนุคคลก่อนที่จะเข้าฌาน ได้ตั้งจิตอธิษฐานว่า ปฐมฌาน (หรือทุติยฌาน, ตติยฌาน, เป็นต้นแล้วแต่ความประสงค์) ที่ข้าพเจ้าได้มาแล้วนั้น จงบังเกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้าตลอดเวลา ๑ ชั่วโมง (หรือ ๒, ๓ ชั่วโมง แล้วแต่ต้องการ) แล้วก็เพ่งปฏิภาคนิมิตของกรรมฐานนั้นพร้อมกับบริกรรมว่า ภาวี้ๆ (หรือ อาโป, เตโช, วาโย, หรือ สัพเพ สัตตา ปาณา อะเวรา โหนตุ, หรือ อุทฺธมาตกัง-วินีลกัง เป็นต้น แล้วแต่กรรมฐานที่ตนใช้เจริญมา) ก่อนฌานจิตจะเกิดนั้นภวังคโหได้ เกิดขึ้น ๒ ขณะเรียกว่า ภวังคจลนะ, ภวังคุปัจเฉทะ, แล้วก็ดับลง ต่อแต่นั้นมโนทวาร-วัชชนจิตก็เกิดขึ้นรับ ปฏิภาคนิมิตอารมณ์แล้วก็ดับไป ในลำดับนั้นมหากุศลฌานสัมปยุตตะ หรือมหากิริยาฌานสัมปยุตตะชวนะ ดวงใดดวงหนึ่งก็เกิดขึ้น ๔ หรือ ๓ ขณะ (แล้วแต่ บุคคล) รับบัญญัติปฏิภาคนิมิต โดยฐานที่เป็นปริกรรม, อุปจาระ, อนุโลม โคตรฏ, หรือ อุปจาระ, อนุโลม โคตรฏ, แล้วก็ดับลง ต่อจากนั้นฌานจิตก็เกิดขึ้นเรื่อยๆ ตลอดเวลาที่ได้อธิษฐานไว้ เมื่อครบกำหนดเวลาตามที่ได้อธิษฐานไว้แล้ว ภวังคจิตก็เกิดขึ้น หลังจาก นั้นปัจจเวกขณวิถีก็เกิดขึ้นตามสมควร.

ค. การเกิดขึ้นแห่งโสดาปัตติมัคควิถีของติกขบุคคลมีดังนี้คือ พระโยคีที่กำลัง ปฏิบัติวิปัสสนาอยู่ ก่อนที่จะบรรลุมรรคผลนั้น ได้เห็นไตรลักษณ์โดยชัดเจนที่สุด ภวังคโหได้ เกิดขึ้น ๒ ขณะชื่อว่า ภวังคจลนะ, ภวังคุปัจเฉทะ, แล้วก็ดับลง ต่อแต่นั้นมโนทวาร-วัชชนจิต ก็เกิดขึ้นรับสภาพรูปหรือนามแล้วก็ดับไป ในลำดับนั้นมหากุศลฌานสัมปยุตตะ-ชวนะ ๔ ดวง ดวงใดดวงหนึ่ง เกิดขึ้น ๓ ขณะ ใน ๓ ขณะนั้น อุปจาระ, อนุโลม, รับอารมณ์ที่เป็นรูปหรือนามแล้วก็ดับลง ส่วนโคตรฏนั้น รับนิพพานอารมณ์ โดยฐานที่เป็นอวัชชนะของโสดาปัตติมัคค์และทำลายเชื้อชาติปุณฺณแล้วก็ดับไป ต่อจากนั้นโสดาปัตติ-มัคคจิตก็เกิดขึ้น ๑ ขณะ รับนิพพานอารมณ์ พร้อมกับประหาณทิฏฐิ, วิจิกิจฉา, โดย ไม่มีเหลือแล้วก็ดับไป ถัดนั้นมาโสดาปัตติผลจิตก็เกิดขึ้น ๓ ขณะรับนิพพานอารมณ์แล้ว ก็ดับลง ต่อแต่นั้นภวังคจิตก็เกิด และมโนทวารวิถีที่มีมหากุศลฌานสัมปยุตตะชวนะดวงใด ดวงหนึ่ง ย่อมเกิดขึ้นทำหน้าที่โดยฐานที่เป็นปัจจเวกขณวิถี กล่าวคือพิจารณา มรรค, ผล, นิพพาน, กิเลสที่ละแล้วและยังเหลืออยู่ เกิดขึ้นหลายรอบตามสมควร

ฅ. การเกิดขึ้นแห่งมัคคิทธิเบื่องบนของมณฑุคคณมีดังนี้คือ พระโยคีที่กำลังปฏิบัติวิปัสสนาอยู่ ก่อนที่มัคคิทธิเบื่องบนจะเกิดขึ้นนั้นได้เห็นไตรลักษณ์โดยชัดเจนอย่างที่สุด ภาวักไหวได้เกิดขึ้น ๒ ขณะชื่อว่า ภาวักจลนะ, ภาวักคุปัจเฉทะ, แล้วก็ดับลง ต่อแต่นั้นมโนทวาราวชชนจิต ก็เกิดขึ้นรับสภาวะรูปหรือนามแล้วก็ดับไป ในลำดับนั้นมหา-กุศลญาณสัมปยุตตชวนะ ๔ ดวง ดวงใดดวงหนึ่ง เกิดขึ้น ๔ ขณะ ใน ๔ ขณะนั้น ปริกรรม, อุปจาระ, อนุลอม, รับอารมณ์ที่เป็นรูปหรือนามแล้วก็ดับลง ส่วนโวกทานั้น รับ นิพพานอารมณ์ โดยฐานที่เป็นอวัชชนะของมัคคะเบื่องบน ๓ ต่อจากนั้นสกทาคามีมัคคะ, อนาคามีมัคคะ, อรหัตตมัคคะ, ก็เกิดขึ้น ๑ ขณะ รับนิพพานอารมณ์ พร้อมกับประหาณ กิเลสตามสมควรโดยไม่มีเหลือแล้วก็ดับไป ถัดนั้นมา สกทาคามีผลจิต, อนาคามีผลจิต, อรหัตตผลจิต, ก็เกิดขึ้น ๒ ขณะรับนิพพานอารมณ์แล้วก็ดับลงต่อแต่นั้นภาวักจิตก็เกิด และปัจจเวกขณวิถีที่พิจารณา มรรค, ผล, นิพพาน, กิเลสที่ละแล้วและเหลืออยู่ได้เกิดขึ้น ต่อไปตามสมควร

ง. การเกิดขึ้นของผลสมาบัติวิถีของมณฑุคคณ และติกขบุคคณมีดังนี้ คือ พระอริยบุคคณทั้งหลายก่อนที่จะเสวยวิมุตติสุข กล่าวคือเข้าผลสมาบัติ ได้ตั้งจิต อธิฐานว่าโลกุตตรธรรมที่ข้าพเจ้าได้บรรลุแล้วจงบังเกิดขึ้น และอารมณ์ที่เป็นสังขตธรรม จงดับไปตลอดเวลา ๑-๒ ชั่วโมง แล้วก็ปฏิบัติตามสติปัฏฐานทั้ง ๔ กล่าวคือกำหนด รูป หรือ นามที่กำลังเกิดอยู่ภายใน ก่อนผลจิตเกิดนั้น ภาวักไหวได้เกิดขึ้น ๒ ขณะชื่อว่า ภาวักจลนะ, ภาวักคุปัจเฉทะ, แล้วก็ดับลง ต่อแต่นั้นมโนทวาราวชชนจิต ก็เกิดขึ้นรับ สภาวะรูปหรือนาม ๑ ขณะแล้วก็ดับไป ในลำดับนั้นมหากุศลญาณสัมปยุตตะ หรือมหา-กิริยาญาณสัมปยุตตชวนะดวงใดดวงหนึ่งเกิดขึ้น ๔ ขณะ (มณฑุคคณ) หรือ ๓ ขณะ (ติกขบุคคณ) รับสภาวะรูปหรือนาม โดยฐานที่เป็นอนุลอมแล้วก็ดับลง ต่อจากนั้นผลจิตก็ เกิดขึ้นเรื่อยๆ ตลอดเวลาตามที่ได้อธิษฐานไว้ เมื่อครบกำหนดเวลาตามที่ได้อธิษฐานไว้ แล้วภาวักจิตก็เกิดขึ้น หลังจากนั้นปัจจเวกขณวิถีที่มีหน้าที่พิจารณา ผล, นิพพาน, ก็ เกิดขึ้นตามสมควร

๖๗. ถาม ฅานวิถีทั้งหมดมีจำนวนเท่าไร คืออะไรบ้าง? และปัจจเวกขณวิถีที่เกิดต่อจาก ฅานวิถีมีจำนวนเท่าไร คืออะไรบ้าง?

๖๗. ตอบ ฅานวิถีทั้งหมดมีจำนวน ๗๒ คือ

อาทิกัมมิกฅานวิถีมี	๓๖	}	รวมเป็นฅานวิถีมี ๗๒
สมาปัชชนวิถีมี	๓๖		
อาทิกัมมิกฅานวิถีมี ๓๖ นั้น คือ	กุศลฅาน ๕	}	รวมเป็น ๑๘
	กิริยาฅาน ๕		

	ของติกขบุคคล ๑๘	}	รวมเป็น ๓๖
	ของมันทนบุคคล ๑๘		
สมาปัชชนวิถี มี ๓๖ นั่นคือ	กุศลฉน ๕	}	รวมเป็น ๑๘
	กิริยาฉน ๕		
	ของติกขบุคคล ๑๘	}	รวมเป็น ๓๖
	ของมันทนบุคคล ๑๘		

ปัจจุเวกษณวิถีที่เกิดต่อจากฉนวิถี มี ๑๕๓๖ คือ

ปฐมฌานกุศล ๑	}	๒ x ๒	คืออาทิกัมมิกและสมาปัชชนะ	- ๔
ปฐมฌานกิริยา ๑		๔ x ๒	คือมันทะและติกขะ	- ๘
รวมเป็นปฐมฌานมี ๘ x ๕			คือการพิจารณาองค์ฌาน ๕	- ๔๐
ในปฐมฌานมี ๔๐ นี้				
กุศลปฐมฌาน ๒๐ x ๘	}	คือมหากุศลที่เป็นปัจจุเวกษณะ		- ๑๖๐
กิริยาปฐมฌาน ๒๐ x ๘		คือมหากิริยาที่เป็นปัจจุเวกษณะ		- ๑๖๐
รวมปัจจุเวกษณวิถีที่เกิดต่อจากปฐมฌาน ๓๒๐				
ทุติยฌานมี ๘ x ๔ คือการพิจารณาในองค์ฌาน ๔ = ๓๒				
ในทุติยฌาน ๓๒ นี้				
ทุติยฌาน ๑๖ x ๘	}	คือมหากุศลที่เป็นปัจจุเวกษณะ		- ๑๒๘
ทุติยฌานกิริยา ๑๖ x ๘		คือมหากิริยาที่เป็นปัจจุเวกษณะ		- ๑๒๘
รวมปัจจุเวกษณวิถีที่เกิดต่อจากทุติยฌาน ๒๕๖				
ตติยฌานมี ๘ x ๓ คือการพิจารณาในองค์ฌาน ๓ - ๒๔				
ในตติยฌาน ๒๔ นี้				
ตติยฌานกุศล ๑๒ x ๘	}	คือมหากุศลที่เป็นปัจจุเวกษณะ		- ๙๖
ตติยฌานกิริยา ๑๒ x ๘		คือมหากิริยาที่เป็นปัจจุเวกษณะ		- ๙๖
รวมปัจจุเวกษณวิถีที่เกิดต่อจากตติยฌาน ๑๙๒				
จตุตถฌานมี ๘ x ๒ คือการพิจารณาในองค์ฌาน ๒ - ๑๖				
ในจตุตถฌาน ๑๖ นี้				
จตุตถฌานกุศล ๘ x ๘	}	คือมหากุศลที่เป็นปัจจุเวกษณะ		- ๖๔
จตุตถฌานกิริยา ๘ x ๘		คือมหากิริยาที่เป็นปัจจุเวกษณะ		- ๖๔
รวมปัจจุเวกษณวิถีที่เกิดต่อจากจตุตถฌาน ๑๒๘				
ปัญจฌานมี ๔๐ x ๒ คือการพิจารณาในองค์ฌาน ๒ - ๘๐				

ในปัญจมณาน ๘๐ นี้

ปัญจมณานกุศล ๔๐ x ๘ คือมหากุศลที่เป็นปัจจเวกขณะ -๓๒๐ } ๖๔๐
 ปัญจมณานกิริยา ๔๐ x ๘ คือมหากิริยาที่เป็นปัจจเวกขณะ -๓๒๐ }

รวมปัจจเวกขณะวิถิตี่เกิดต่อจากปัญจมณาน ๖๔๐

ปัจจเวกขณะที่เกิดต่อจากปฐมมณาน	๓๒๐	}	รวมเป็นปัจจเวกขณะวิถิตี่เกิดต่อจากมณานวิถิตี่มีจำนวน ๑๕๓๖
” ” ทุติยมณาน	๒๕๖		
” ” ตติยมณาน	๑๙๒		
” ” จตุตถมณาน	๑๒๘		
” ” ปัญจมณาน ๖๔๐			

๖๘. ถาม การงานที่พึงปฏิบัติก่อนหน้าที่จะเข้ามณานสมาบัติ, ผลสมาบัติ, นิโรธสมาบัติ, และทำอภิญญาจะปฏิบัติอย่างไร? จึงจะเข้ามณานสมาบัติ, ผลสมาบัติ, นิโรธสมาบัติ, และทำอภิญญาได้? และผู้ที่กำลังนอนหลับสนิทยอยู่นั้น จะเรียกว่า ฌวังคสมาบัติได้หรือไม่?

๖๘. ตอบ การงานที่พึงปฏิบัติก่อนที่จะเข้ามณานสมาบัติ, ผลสมาบัติ, นิโรธสมาบัติ, และทำอภิญญานั้นมีดังนี้คือ

๑ ก่อนเข้ามณานสมาบัติ

พระโยคีบุคคคลก่อนเข้ามณานได้ตั้งจิตอธิษฐานว่าปฐมมณาน (หรือทุติยมณาน, ตติยมณาน, หรืออากาสาณัญจายตนมณาน, วิญญูณัญจายตนมณาน, แล้วแต่ความประสงค์) ที่ข้าพเจ้าได้มาแล้วนั้น จงบังเกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้าตลอดเวลา ๑ ชั่วโมง (หรือ ๒-๓ ชั่วโมง แล้วแต่ต้องการ) แล้วก็เพ่งปฏิภาคนิมิตของกรรมฐานนั้น พร้อมกับบริกรรมว่า ภาววิๆ (หรือ อาโป, เตโช, วาโย, หรือ สพุเพ สตุตา ปาณา อเวราโหนตุ, หรือ อุทุธุมาทกั, วินีลกั, เป็นต้นแล้วแต่กรรมฐานที่ตนใช้เจริญมา)

๒. ก่อนเข้าสมาบัติ

พระโยคีบุคคคลก่อนเข้าผลสมาบัติ ได้ตั้งจิตอธิษฐานว่า โลกุตตรธรรมที่ข้าพเจ้าได้บรรลุแล้วจงบังเกิดขึ้น และอารมณ์ที่เป็นสังขตธรรมจงดับไปตลอดเวลา ๑-๒ ชั่วโมง (แล้วแต่ต้องการ) แล้วก็ปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐานทั้ง ๔ กล่าวคือ กำหนด รูปนามที่กำลังเกิดอยู่ภายในตน

๓. ก่อนเข้านิโรธสมาบัติ

พระอนาคามีบุคคคลหรือพระอรหันตบุคคคลก่อนที่จะเข้านิโรธสมาบัตินั้น ต้อง

เข้าปฐมฌานก่อน เมื่อออกจากปฐมฌานแล้ว ก็พิจารณาปฐมฌานจิตและเจตสิกที่ดับไปแล้ว โดยความเป็น อนิจจัง, ทุกขัง, อนัตตา แล้วก็เข้าทุติยฌานเป็นต้น จนถึงวิญญานัญญาตน-
 ฌานตามลำดับ โดยทำนองเดียวกันนี้ เมื่อออกจากทุติยฌาน, ตติยฌาน, จตุตถฌาน, ปัญจฌาน, อากาสนัญญาตนฌาน, วิญญานัญญาตนฌาน, แล้วต้องพิจารณาจิตและ
 เจตสิกที่ดับไปแล้วนั้น โดยความเป็น อนิจจัง, ทุกขัง, อนัตตา ทุกๆ ฌานเสมอไป แล้ว
 ก็เข้าอาภิกขัญญายตนฌาน เมื่อออกจากอาภิกขัญญายตนฌานแล้ว ไม่ต้องเจริญวิปัสสนา
 แต่ต้องทำบุพเพกิจ ๓ อย่าง เฉพาะในสมัยนี้ (ยกเว้นสัตตบุรุษโกสนเสีย คือการอธิษฐาน
 ที่จะออกในเมื่อเวลาที่พระพุทธรูปทรงต้องการพบตัว) คือ

๑. นานาพัทธวิโกปนะ การอธิษฐานว่า เครื่องบริวารต่างๆ ของข้าพเจ้า
 ที่อยู่ ณ ที่อื่นจงพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวงมี อัคคีภัย, โจรภัย, อุทกภัย, เป็นต้น

๒. สังฆปฎิमानะ การอธิษฐานว่า เมื่อสงฆ์ประชุมกันต้องการตัวข้าพเจ้า
 แล้วขอให้ออกได้

๓. อัทธานปริจเฉทะ การอธิษฐานกำหนดพิจารณาตรวจดูชีวิตของตนว่าจะ
 ตั้งอยู่ได้จนตลอด ๗ วันหรือไม่ เมื่อพิจารณาตรวจดูแล้ว ทราบว่าจะตั้งอยู่ได้นานกว่า
 ๗ วัน หรือหลายเดือน, หลายปีแล้ว, ก็ไม่มีข้อพิเศชแต่อย่างใด ถ้าหากว่าชีวิตของตน
 ไม่อาจที่จะดำรงอยู่ได้ตลอดไปจนครบกำหนด ๗ วันแล้ว เมื่อบุคคลนั้นยังเป็นพระอนาคามี
 อยู่ ก็พิจารณาเห็นว่าไม่ควรเข้า แต่ควรเจริญวิปัสสนาเพื่อบรรลอรหัตตผล ถ้าว่าบุคคล
 นั้นเป็นพระอรหันต์ก็พิจารณาเห็นว่าควรเข้า แต่ต้องอธิษฐานการกำหนดเวลาเข้านั้นให้น้อย
 ลงโดยออกก่อนหน้าเวลาที่จะปรินิพพาน ทั้งนี้ก็เพื่อจะได้มีโอกาสกล่าวคำอำลาปราศรัยแด่
 เพื่อนสหายธรรมิกด้วยกัน

อนึ่ง ในบุพเพกิจทั้ง ๓ อย่างนั้น นานาพัทธวิโกปนะ และสังฆปฎิमानะ
 ทั้ง ๒ นี้ไม่ต้องอธิษฐานก็ได้ แต่สำหรับอัทธานปริจเฉทะนั้น จำเป็นจะต้องทำ นี้ว่าโดย
 มนุษย์ภูมิ แต่ในรูปภูมินั้นไม่ต้องทำบุพเพกิจเลยก็ได้ แต่ถ้าจะทำบ้างก็ทำแต่อัทธานปริจเฉทะ
 คืออธิษฐานการกำหนดเวลาเข้า เมื่อทำบุพเพกิจทั้ง ๓ อย่างนี้เสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็เข้า
 เนวสัณญานาสัณญายตนฌาน, เนวสัณญานาสัณญายตนฌานก็เกิดขึ้น ๒ ขณะแล้ว,
 จิต เจตสิก จิตตชรูปก็ดับลง คงมีแต่ กัมมชรูป, อุตฺถชรูป, อาหารชรูป เกิดอยู่ เป็น
 อันว่าสำเร็จการเข้านิโรธสมาบัติ

๔. ก่อนทำอภิญญา

๑ เข้าปาทกฌานก่อน กล่าวคือรูปปัญจฌาน

๒ เมื่อออกจากปาทกฌานแล้ว ก็อธิษฐานตามความต้องการ

๓ เมื่ออธิษฐานเรียบร้อยแล้ว ก็กลับเข้าปาทกฆานอีก

๔ เมื่อออกจากปาทกฆานครั้งที่ ๒ แล้วอธิษฐานวิธีก็เกิด เมื่ออธิษฐานวิธีเกิดแล้ว ในขณะนั้นเองความประสงค์ทุกอย่างตามที่ตนต้องการ ก็ได้บังเกิดขึ้น

พระโยคีบุคคลก่อนที่จะทำอธิษฐานนั้น ได้ตั้งจิตอธิษฐานว่า ขอให้รูปปัญจฆานที่ข้าพเจ้าได้มาแล้วนั้นจงบังเกิดแก่ข้าพเจ้าแล้วก็เพ่งกลืน (จะเพ่งกรรมฐานอื่นๆ ไม่ได้) ต่อจากนั้นฆานสมบัติที่เกี่ยวกับปัญจฆานก็เกิดขึ้นตามลำดับดังนี้คือ ภาวักคณนะ, ภาวักคุปัจเฉทะ, มโนทวาราวชชนะ, ปริกรรม, อุปจาระ, อนุโลม, โคตรภู แล้วรูปปัญจฆานก็เกิดขึ้นเรื่อยๆ ไปประมาณ ๑ วินาที, หรือ ๑ นาที นี้เรียกว่า ปาทกฆานวิธี.

เมื่อออกจากรูปปัญจฆานแล้ว ก็ต้องบริกรรมที่เกี่ยวกับการทำอธิษฐาน กล่าวคือถ้ามีความประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งเช่นทำการหาะ ก็อธิษฐานว่า ขอให้ร่างกายของข้าพเจ้าลอยไปได้ในอากาศ หรือถ้าอยากเห็นนรกสวรรค์ก็อธิษฐานว่าขอให้ข้าพเจ้าได้เห็นความเป็นอยู่ของนรก หรือของเทวดาถ้าจะต้องการเนรมิตรสิ่งของใดๆ ก็ตั้งใจอธิษฐานตามที่ตนพึงต้องการนั้นๆ หรืออยากจะทราบถึงจิตใจของบุคคลใดก็อธิษฐานว่า ขอให้ข้าพเจ้าได้ทราบความเป็นไปของจิตใจผู้ที่กำลังเป็นไปอยู่ หรือต้องการจะเนรมิตรตนของตนให้มันเป็นหลายๆ คนขึ้นไปก็ตั้งจิตอธิษฐานตามที่ตนต้องการนั้น ในขณะที่กำลังทำการอธิษฐานอยู่นั้น วิธีจิตที่เรียกว่า ปริกรรมวิธี ก็เกิดอยู่เรื่อยๆ ดังนี้คือ ภาวัก ภาวักคณนะ, ภาวักคุปัจเฉทะ, มโนทวาราวชชนะ, ชวนะ ๗ ครั้ง ภาวักต่อไป เกิดขึ้นหลายๆ รอบ จนนับไม่ถ้วน

เมื่ออธิษฐานเรียบร้อยแล้วก็เข้าปาทกฆานอีก คือ รูปปัญจฆานนั่นเอง การเข้ารูปปัญจฆานครั้งที่ ๒ นี้ การงานที่เข้าก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกันกับครั้งที่ ๑ เมื่อออกจากปัญจฆานแล้วอธิษฐานวิธี ก็ได้สำเร็จตามที่ได้ตั้งจิตอธิษฐานไว้นั้นคือ ภาวักคณนะ, ภาวักคุปัจเฉทะ, มโนทวาราวชชนะ, ปริกรรม, อุปจาระ, อนุโลม, โคตรภู, อภิญญา ๑ ขณะ แล้วภาวักจิตก็เกิดต่อไป ในขณะที่อธิษฐานจิตก็เกิดขึ้นนั้นก็สำเร็จกิจทุกประการตามที่ตนได้อธิษฐานไว้

และผู้ที่กำลังนอนหลับสนิทอยู่นั้น เรียกว่า ภาวักสมบัติไม่ได้ ถ้าจะเรียกก็คงเรียกว่า ภาวักปัตติ หรือ ภาวักปาตะ เท่านั้น เพราะความสุขที่เกี่ยวกับการนอนหลับนี้มีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย แต่คำว่า สมบัตินั้น หมายความว่า เข้าถึงโดยชอบ คือมีการได้รับอารมณ์ที่ประเสริฐ ซึ่งสัตว์ทั้งหลายมีอาจที่จะเสวยความสุขชนิดนี้ได้

๖๕. ถาม จงแสดงอัปนาชวณะที่เกิดต่อจากกามชวณะ ต่อไปดังนี้ ก. มหากุศลญาณ-สัมปยุตตโสมนัสสะ ๒ และอุเบกขา ๒, ข. มหาภิกขุญาณสัมปยุตตโสมนัสสะ ๒ และอุเบกขา ๑, พร้อมกับยกหลักฐานคาถาบาลีขึ้นแสดงด้วย

๖๕. ตอบ ก. อัปนาชวณะที่เกิดต่อจากมหากุศลญาณสัมปยุตตโสมนัสสะ มี ๓๒ คือ

รูปกุศลโสมนัสสะ	๔	} รวมเป็น ๓๒
มัคคโสมนัสสะ	๑๖	
ผลโสมนัสสะ	๑๒	

อัปนาชวณะที่เกิดต่อจากมหากุศลญาณสัมปยุตตอุเบกขา มี ๑๒ คือ

โลกียปัญจฌานกุศล	๕	} รวมเป็น ๑๒
โลกุตตรปัญจฌานมัคค	๔	
โลกุตตรปัญจฌานผลเบื่องต่ำ	๓	

ข. อัปนาชวณะที่เกิดต่อจากมหาภิรียาญาณสัมปยุตตโสมนัสสะ มี ๘ คือ

รูปภิรียาโสมนัสสะ	๔	} รวมเป็น ๘
อรหัตตผลโสมนัสสะ	๔	

อัปนาชวณะที่เกิดต่อจากมหาภิรียาญาณสัมปยุตตอุเบกขา มี ๖ คือ

ปัญจฌานภิรียา	๕	} รวมเป็น ๖
ปัญจฌานอรหัตตผล	๑	

ดังมีหลักฐานคาถาบาลีแสดงว่า

ทวตฺตีส สุขปัญฺณมหา

ทวาทโสเปกฺขกา ปรี

สุขิตฺตกรียโต อฏฺฐ จ

สมฺโภนติ อูเปกฺขกา

๗๐. ถาม จงแปลและอธิบายในคาถาดังต่อไปนี้

ปฺนุชฺชนาน เสกฺขานํ

กามปฺนุญติเหตุโต

ติเหตุกามกรียโต

วितฺราคานมปฺปนา.

๗๐. ตอบ ภายหลังที่มหากุศลญาณสัมปยุตตชวณะ ๔ ดวง ของติเหตุกปฺนุชน และผลเสกขบุคค ๓ เกิดขึ้นอัปนาชวณะ ๔๔ ย่อมเกิดขึ้นตาม ภายหลังที่มหาภิรียาญาณสัมปยุตตชวณะ ๔ ดวง ของพระอรหันต์อัปนาชวณะ ๑๔ ย่อมเกิดขึ้นตาม

อธิบาย ที่กล่าวว่าภายหลังมหากุศลญาณสัมปยุตตชวณะ ๔ ดวง ของติเหตุกปฺนุชนและผลเสกขบุคค ๓ เกิดขึ้นแล้วนั้น อัปนาชวณะ ๔๔ ย่อมเกิดขึ้น เป็นการกล่าวจำนวนโดยส่วนรวม เมื่อแยกอัปนาชวณะ ๔๔ โดยบุคคทั้ง ๔ จำพวกแล้วก็มีดังนี้คือ

ภายหลังที่มหากุศลญาณสัมปยุตตชวณะของติเหตุกปฺนุชน อัปนาชวณะย่อมเกิดได้ ๑๔ คือ

มหัคคตกุศล	๕	} รวมเป็น ๑๔
โสดาปัตติมัคคจิต	๕	

หมายความว่าดิเหตุปฏชนนี้ ถ้าเจริญสมถกรรมฐานแล้ว ก็จะสำเร็จเป็นรูป
 ฌานลาภีและอรุปฌานลาภีบุคคล ถ้าเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ก็จะสำเร็จเป็นพระโสดาบัน
 ภายหลังที่มหากุศลญาณสัมปยุตตชวณะของโสดาบันบุคคล อปปนาชวณะย่อมเกิดได้
 ๑๕ คือ

มหัคคตกุศล	๕	}	รวมเป็น ๑๕
สกทาคามิมัคคจิต	๕		
โสดาปัตติผลจิต	๕		

หมายความว่า โสดาบันบุคคลนี้ ถ้าเจริญสมถกรรมฐานแล้วก็จะสำเร็จเป็นรูป
 ฌานลาภีและอรุปฌานลาภีบุคคล ถ้าเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ก็จะสำเร็จเป็นสกทาคามิบุคคล
 ภายหลังที่มหากุศลญาณสัมปยุตตชวณะของสกทาคามิบุคคล อปปนาชวณะ
 ย่อมเกิดได้ ๑๕ คือ

มหัคคตกุศล	๕	}	รวมเป็น ๑๕
อนาคามิมัคคจิต	๕		
สกทาคามิผลจิต	๕		

หมายความว่า สกทาคามิบุคคลนี้ ถ้าเจริญสมถกรรมฐานแล้ว ก็จะสำเร็จเป็น
 รูปฌานลาภีและอรุปฌานลาภีบุคคล ถ้าเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ก็จะสำเร็จเป็นอนาคามิบุคคล
 ภายหลังที่มหากุศลญาณสัมปยุตตชวณะของอนาคามิบุคคล อปปนาชวณะย่อม
 เกิดได้ ๑๕ คือ

มหัคคตกุศล	๕	}	รวมเป็น ๑๕
อรหัตตมัคคจิต	๕		
อนาคามิผลจิต	๕		

หมายความว่า อนาคามิบุคคลนี้เจริญสมถกรรมฐานแล้ว ก็จะสำเร็จเป็นรูป
 ฌานลาภีและอรุปฌานลาภีบุคคล ถ้าเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ก็จะสำเร็จเป็นอรหันตบุคคล
 อปปนาชวณะ ๑๔ ที่เกิดขึ้นภายหลังมหาภิรชาญาณสัมปยุตตชวณะ ๔ ดวง
 นั้นคือ

มหัคคตกิริยา	๕	}	รวมเป็น ๑๔
อรหัตตผลจิต	๕		

การเกิดขึ้นของอปปนาชวณะ ๑๔ นี้ มีดังนี้คือ พระอรหันตบุคคลที่ได้ฌาน
 ครั้งแรกมหัคคตกิริยา ๕ ย่อมเกิดขึ้นตามภายหลังจากมหาภิรชาญาณสัมปยุตตชวณะดวงใด
 ดวงหนึ่งดับลงแล้วในอาทิกัมมิกฌานวิถี

พระอรหันตบุคคลที่ได้ฌานแล้ว เมื่อเข้าฌานสมาบัติ มหัคคตกิริยา ๕ ย่อม

เกิดขึ้นตามหลังจากมหากิริยาญาณสัมปยุตตชวนะดวงใดดวงหนึ่ง ดับลงในสมาบัติวิถิ

พระอรหันตบุคคผลเมื่อทำอภิญญา รูปปัญจมนานกิริยาข้อมเกิดขึ้นตามภายหลังจากมหากิริยาญาณสัมปยุตตชวนะดวงใดดวงหนึ่ง ดับลงแล้วในอภิญญาวิถิ

พระอรหันตบุคคผลเมื่อเข้านิโรธสมาบัติ (เนวสัณญานาสัณญายตนกิริยาน ๑) มหัคคตกิริยา ๕ ข้อมเกิดขึ้นตามภายหลังจากมหากิริยาญาณสัมปยุตตชวนะดวงใดดวงหนึ่งดับลงแล้วในนิโรธสมาบัติวิถิ

พระอรหันตบุคคผลเมื่อเข้าผลสมาบัติ อรหัตตผลชวนะดวงใดดวงหนึ่ง จำนวน ๕ ดวงข้อมเกิดขึ้นตามภายหลังจาก มหากิริยาญาณสัมปยุตตชวนะดวงใดดวงหนึ่งดับลงแล้วในผลสมาบัติวิถิ

๗๑. ถาม ปัจจเวกชนวิถิที่เกิดต่อจากมัคควิถินั้นมีจำนวนเท่าไร คืออะไรบ้าง? และจงจำแนกตทาร์มณจิต ๑๑ โดยอาร์มณและบุคคผลตามลำดับ?

๗๑. ตอบ ปัจจเวกชนวิถิที่เกิดต่อจากมัคควิถินั้น มีจำนวน ๓๖๘ คือ

๑.	ปัจจเวกชนวิถิที่เกิดต่อจากโสดาปัตติมัคควิถิมี	๕๒	} รวมเป็น ๓๖๘
๒.	" " " สกทาคามีมัคควิถิมี	๕๒	
๓.	" " " อนาคามีมัคควิถิมี	๕๒	
๔.	" " " อรหัตตมัคควิถิมี	๕๒	

ในบรรดาตทาร์มณจิต ๑๑ ดวงนั้น

อุเบกขาสันติริณอกุสลวิปากจิต ๑ มีอาร์มณ ๖ ที่เป็นกามธรรมซึ่งเป็นอนิฏฐารมณ

อุเบกขาสันติริณอกุสลวิปากจิต	๑	} รวม ๕ ดวงนี้	มีอาร์มณ ๖ ที่เป็นกามธรรม ซึ่งเป็น อิฏฐัมมฉัตตารมณ
อุเบกขามหาวิปากจิต	๔		
โสมนัสสันติริณวิปากจิต	๑	} รวม ๕ ดวงนี้	มีอาร์มณ ๖ ที่เป็นกามธรรม ซึ่งเป็น อติอิฏฐารมณ
โสมนัสสมหาวิปากจิต	๔		

ในบรรดาตทาร์มณจิต ๑๑ ดวงนี้

อเหตุกตทาร์มณจิต ๓ เกิดได้ในบุคค ๘

สเหตุกตทาร์มณญาณวิปยุตตะ ๔ " " ๓ (เว้นทุกตือเหตุกบุคค)

" " ญาณสัมปยุตตะ ๔ " " ๕ (เว้นทุกตือเหตุกบุคค, สุกตือเหตุกบุคค, ทวิเหตุกบุคค,)

หมายเหตุ ปัจจเวกชนวิถิที่เกิดต่อจากโสดาปัตติมัคควิถิ มี ๕๒ นั่นคือ พิจารณามรรค ๑ ผล ๑ นิพพาน ๑ รวม ๓ คุณด้วยมหากุศลญาณสัมปยุตตจิต $๓ \times ๔ = ๑๒$ พิจารณากิเลสที่ประหาณไปแล้วและยังไม่ได้ประหาณ มี ๑๐ คุณด้วย

มหากุศลจิต ๑๐ x ๘ = ๘๐ รวมเป็น ๕๒, ปัจจเวกขณวิธี่ที่เกิดต่อจากสทกคามิมัคควิธี่ ๕๒ อนาคตามิมัคควิธี่ ๕๒ ก็คงคิดตามทำนองเดียวกันนี้ทุกประการ

ปัจจเวกขณวิธี่ที่เกิดต่อจากอรหัตตมัคควิธี่ มี ๕๒ นั่นคือ พิจารณา มรรค ๑ ผล ๑ นิพพาน ๑ รวม ๓ คุณด้วยมหาภิรชาญาณญาณสัมปยุตตจิต ๓ x ๔ = ๑๒ พิจารณากิเลสที่ประหาณไปแล้ว ๑๐ คุณด้วยมหาภิรชาญาณสัมปยุตตจิต ๑๐ x ๘ = ๘๐ รวมเป็น ๕๒,

สำหรับปัจจเวกขณวิธี่ที่เกิดต่อจากอรหัตตมัคควิธี่นี้ ไม่มีการพิจารณากิเลสที่ยังไม่ได้ประหาณ แต่อย่างไรก็ตามปัจจเวกขณวิธี่ที่เกี่ยวกับการพิจารณากิเลส นั้น ต้องมี ๑๐ เพราะกิเลสที่ถูกประหาณไปแล้วมี ๑๐ นั้นเอง

๗๒. ถาม จงแสดงชวนจิตที่เกิดขึ้นตามจำนวนดังต่อไปนี้ พร้อมกับชี้วิธี่ให้เห็นด้วยชวนะที่เกิดขึ้น ๑ ขณะ, ๒ ขณะ, ๓ ขณะ, ๔ ขณะ, ๕ ขณะ, ๖ ขณะ, ๗ ขณะ, ๘ ขณะ ขึ้นไป

๗๒.ตอบ ชวนะที่เกิดขึ้น ๑ ขณะ มี ๒๖ ดวง คือ

มหัคคตกุศล ๕ มหัคคตกิริยา ๕ ในอาทิกัมมิกฉานวิธี่

มัคคจิต ๔ ในมัคควิธี่

อภิณฺณจิต ๒ ในอภิณฺณวิธี่

อนาคตามิผลจิต ๑ อรหัตตผลจิต ๑ ในขณะที่ออกจากนิโรธสมาบัติวิธี่

ชวนะที่เกิดขึ้น ๒ ขณะ มี ๖ ดวง คือ

ผลจิต ๔ ของมันทบุคคลในมัคควิธี่

เนวสัณฺณานาสัณฺณายตนกุศลจิต ๑

” ” ”

กิริยาจิต ๑

} ในขณะที่เข้านิโรธสมาบัติวิธี่

ชวนะที่เกิดขึ้น ๓ ขณะ มี ๑๒ ดวง คือ

มหากุศลกุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ ในขณะที่ทำหน้าที่อุปจารสมาธิในมัคควิธี่, อาทิกัมมิกฉานวิธี่, ผลสมาบัติวิธี่, ฉานสมาบัติวิธี่, ปาทกฉานวิธี่, อภิณฺณวิธี่, นิโรธสมาบัติวิธี่ ของติกขบุคคล

มหาภิรชาญาณสัมปยุตตจิต ๔ ในขณะที่ทำหน้าที่อุปจารสมาธิใน อาทิกัมมิกฉานวิธี่, ผลสมาบัติวิธี่, ฉานสมาบัติวิธี่, ปาทกฉานวิธี่, อภิณฺณวิธี่, นิโรธสมาบัติวิธี่ ของติกขบุคคล, ผลจิต ๔ ในมัคควิธี่ของติกขบุคคล

ชวนะที่เกิดขึ้น ๔ ขณะ มี ๘ ดวง คือ

มหากุศลกุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ ในขณะที่ทำหน้าที่อุปจารสมาธิในมัคควิธี่, อาทิกัมมิกฉานวิธี่, ผลสมาบัติวิธี่, ฉานสมาบัติวิธี่, ปาทกฉานวิธี่, อภิณฺณวิธี่, นิโรธ-

สมาบัติวิธី ของมันนุคคล

มหาภิราชาญาณสัมปยุตตจิต ๔ ในขณะที่ทำหน้าที่อุปจารสมาธิใน อาทิกัมมิกฌานวิธี, ผลสมาบัติวิธี, ฌานสมาบัติวิธี, ปาทกฌานวิธี, อภิญาณวิธี, นิโรธสมาบัติวิธี ของมันนุคคล กับทำหน้าที่ปัจจุเวกขณวิธีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในขณะที่ทรงแสดงอิทธิฤทธิ์ ซึ่งมีความจำเป็นที่จะต้องทรงทำอย่างรวดเร็วเช่นขณะที่กำลังทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์เป็นต้น

ขณะที่เกิดขึ้น ๕ ขณะ มี ๒๕ ดวง คือ

กามชวณะ ๒๕ ที่เกิดขึ้นในมรณสันนกาล, มุจจกกาล, วิสัจญญีภูตกาล, อติตรุณกาล, (สำหรับอติตรุณกาลนั้น ต้องเว้นมหาภิราชาจิต ๘ หลีกอุปปาตจิต ๑)

มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ } ที่ทำหน้าที่ปัจจุเวกขณวิธีของพระสาวกใน
มหาภิราชาญาณสัมปยุตตจิต ๔ } ขณะที่ทรงแสดงอิทธิฤทธิ์ ซึ่งเกี่ยวกับ
กรณีพิเศษ

ขณะที่เกิดขึ้น ๗ ขณะ มี ๒๕ ดวง คือ กามชวณะ ๒๕ ในมหันตารมณวิธี และวิภูตารมณวิธีในเวลาปกติ

ขณะที่เกิดขึ้น ๖ ขณะ มี ๒๕ ดวง คือ กามชวณะ ๒๕ ในอติมหันตารมณวิธี มหันตารมณวิธี อติวิภูตารมณวิธี วิภูตารมณวิธีในเวลาปกติ

ขณะที่เกิดขึ้น ๘ ขณะขึ้นไป มี ๒๒ ดวง คือ อัปปนาชวณะ ๒๒ (เว้นมัคคชวณะ อภิญาณชวณะ) ในขณะที่เข้าฌานสมาบัติ, และผลสมาบัติ, รูปปัญจฌานกุศล ๑ กิริยา ๑ ในปาทกฌานวิธี

๗๓. ถาม ธรรมดาอัปปนาชวณะนั้นอย่างน้อยเกิดได้เพียง ๑ ครั้งก็มี อย่างมากนั้นนับไม่ถ้วนก็มี แต่มหากุศล, มหาภิราชาชวณะนั้น เกิดได้อย่างน้อยเพียง ๓ ขณะ อย่างมากเพียง ๗ ขณะในวิธีหนึ่งๆ ที่เป็นเช่นนี้เพราะเหตุไร? และจงยกเหตุผลในการที่อกุศลชวณะเกิดน้อยกว่า ๕ ครั้งไม่มี ขึ้นแสดงให้ชัดเจนด้วย?

๗๓. ตอบ ธรรมดาอัปปนาชวณะที่เกิดได้อย่างน้อยเพียง ๑ ครั้งนั้น เพราะอัปปนาชวณะนี้ ทำหน้าที่ของตนให้สำเร็จลงได้ กล่าวคืออัปปนาชวณะที่เกิดในอาทิกัมมิกฌานวิธีมีการทำลาย กามโคตรได้เด็ดขาดแล้วเข้าถึงมหัคคตะ ที่เกิดในมัคควิธีกิทำลายกิเลสและเชื้อชาติปุถุชนให้หมดสิ้นไป แล้วเข้าถึงอริยบุคคล ที่เกิดในอภิญาณวิธี ก็ให้สำเร็จฤทธิ์เดชต่างๆ ตามที่พระโยคีบุคคลต้องการ ฉะนั้นจึงไม่จำเป็นที่จะต้องเกิดหลายๆ ครั้ง

ส่วนอัปปนาชวณะที่เกิดอย่างมากจนนับไม่ถ้วนนั้น เพราะเป็นไปตามความประสงค์ของพระโยคีบุคคลที่เป็นมหัคคโคตร หรืออริยโคตรที่มีความต้องการจะเสวยฌานสุขหรือวิมุตติสุข

สำหรับมหากุศลและมหากิริยาชวณะ ที่เกิดได้น้อย ๓ ขณะ อย่างมาก ๓ ขณะนั้นเพราะมหากุศลหรือมหากิริยานี้ เป็นกามชวณะของติกขบุคคลที่มีอัปนาชวณะเกิดขึ้นติดต่อกันในวิถีเดียวกัน ฉะนั้นจึงเกิดได้น้อยเพียง ๓ ขณะ ส่วนการเกิดขึ้นได้อย่างมากเพียง ๓ ขณะนั้น เพราะกามชวณะนี้เกิดขึ้นรับอารมณ์อันเดียวติดต่อกันอย่างไม่ขาดสายเหมือนกับอัปนาชวณะนั้นไม่ได้ เพราะมีอานุกาพน้อยอุปมาเหมือนเมล็ดพืชที่เป็นชนิดพันธุ์เล็กๆ น้อยๆ ถึงแม้ว่าจะหว่านลงในพื้นที่ดีหรือเลวก็ตาม เมื่อดำรงงอกขึ้นแล้วก็งอกขึ้นตามชนิดของพืชนั้นๆ หาใช่จะทำให้ใหญ่โต เหมือนต้นโพธิ์ต้นไทรที่เกิดจากพืชที่เป็นชนิดพันธุ์ใหญ่ก็หาไม่ได้

ส่วนอกุศลชวณะเกิดน้อยกว่า ๕ ครั้งไม่มีนั้น เพราะอกุศลชวณะนี้ ไม่มีอัปนาชวณะมาเกิดต่อ ทั้งไม่มีหน้าที่ๆ จะเกิดขึ้นในปัจจุบันกขณวิถี ฉะนั้นจึงเกิดน้อยกว่า ๕ ครั้งไม่มี

๓๔. ถาม ทางปัญจทวารมีวิถีจิตเกิดได้ถึง ๓ อย่าง มีปัญจทวาราวชชนจิตเป็นต้น จนถึงตทารัมมณจิตเป็นที่สุด แต่สำหรับทางมโนทวารนั้นมีวิถีจิตเกิดได้เพียง ๓ อย่างคือ มโนทวาราวชชณะ, ชวณะ, ตทารัมมณะ ที่เป็นเช่นนี้เพราะเหตุไร? และจงจำแนกชวณจิต ๕๕ โดยภูมิและบุคคล ๑๒ จำพวก?

๓๔. ตอบ ทางปัญจทวารวิถีมีวิถีจิตเกิดได้ถึง ๓ อย่าง ส่วนทางมโนทวารมีวิถีจิตเกิดได้เพียง ๓ อย่างนั้น ทั้งนี้ก็เพราะว่ากำลังทางปัญจทวารและทางมโนทวารนั้นต่างกันคือ ทางปัญจทวารเป็นรูปมีกำลังน้อย ทางมโนทวารเป็นนามมีกำลังมาก และวิถีจิตที่เกิดทางปัญจทวารนั้นอาศัยอารมณ์เป็นใหญ่ ฉะนั้นจึงมีวิถีจิตเกิดขึ้น รับอารมณ์ต่อๆ กันมาหลายชนิด ชวณะจึงจะสามารถเกิดขึ้นได้

วิถีจิตที่เกิดทางมโนทวารนั้น มิได้อาศัยอารมณ์เป็นใหญ่ หากแต่อาศัยจิตซึ่งเป็นนามธรรมเป็นใหญ่ ฉะนั้นชวณจิตจึงเกิดขึ้นได้โดยไม่ต้องอาศัยวิถีจิตอื่นๆ มาช่วยเหลือ เมื่อมโนทวาราวชชณะทำหน้าที่พิจารณาใหม่ทั้งอารมณ์เก่า แล้วชวณะก็สามารถเกิดขึ้นรับอารมณ์ได้ทันที ในชวณจิต ๕๕ นั้นเมื่อจำแนกโดยภูมิแล้ว มีดังนี้

๑. ชวณะที่เกิดในอบายภูมิ ๔ มี ๒๐ คือ

อกุศลชวณะ ๑๒

มหากุศลชวณะ ๘

๒. ชวณะที่เกิดในกามสุคติภูมิ ๓ ได้ทั้ง ๕๕ ดวง

๓. ชวณะที่เกิดในรูปภูมิ ๑๐ (เว้นสุทธาวาสภูมิ ๕ อสัณฺณยัตตตภูมิ ๑) มี ๕๓

ดวงคือ

อกุศลชวณะ ๑๐ (เว้นโทสมูลจิต ๒)

หสิตุปปาทชวนะ	๑
มหากุศลชวนะ	๘
มหาภิรียาชวนะ	๘
มหัคคตกุศลชวนะ	๕
มหัคคตภิรียาชวนะ	๕
โลกุตตรชวนะ	๘

๔. ชวนะที่เกิดในสุทธาวาสภูมิ ๕ มี ๔๓ ดวง คือ

ทิฏฐิคติวิปปยุตตชวนะ	๔
อุทัจจสัมปยุตตชวนะ	๑
หสิตุปปาทชวนะ	๑
มหากุศลชวนะ	๘
มหาภิรียาชวนะ	๘
มหัคคตกุศลชวนะ	๕
มหัคคตภิรียาชวนะ	๕
โลกุตตรชวนะ	๓

ได้แก่ อนาคามีผลจิต ๑ อรหัตตมัคคจิต ๑

อรหัตตผลจิต ๑

๕. ชวนะที่เกิดในอสังขยัตตภูมิ ไม่มี

๖. ชวนะที่เกิดในอากาสนัญญาตณภูมิ มี ๔๑ ดวง คือ

อกุศลชวนะ ๑๐ (เว้นโทสมูลจิต ๒)

มหากุศลชวนะ	๘
มหาภิรียาชวนะ	๘
อรุปกุศลชวนะ	๔
อรุปภิรียาชวนะ	๔

โลกุตตรชวนะ ๗ (เว้นโสดาปัตติมัคคจิต ๑)

๗. ชวนะที่เกิดในวิญญานัญญาตณภูมิ มี ๓๘ ดวง คือ

อกุศลชวนะ ๑๐ (เว้นโทสมูลจิต ๒)

มหากุศลชวนะ	๘
มหาภิรียาชวนะ	๘

อรุปชวนะ ๖ (เว้นอากาสนัญญาตณกุศล-ภิรียา)

โลกุตตรชวนะ ๗ (เว้นโสดาปัตติมัคคจิต ๑)

๘. ชวนะที่เกิดในอากิญจัญญาตณภูมิ มี ๓๗ ดวง คือ

มหากุศลชวนะ ๘

มหัคคตกุศลชวนะ ๕

สกทาคามีผลชวนะ ๑

๕. อนาคามีผลบุคคล ๑, ได้ชวนะ ๒๓ ดวงคือ

ทิฏฐิคติวิปยุตตจิต ๔

อุจจัจจสัมปยุตตจิต ๑

มหากุศลชวนะ ๘

มหัคคตกุศลชวนะ ๕

อนาคามีผลชวนะ ๑

๖. อรหัตตผลบุคคล ๑, ได้ชวนะ ๑๕ ดวงคือ

หสิตุปปาตชวนะ ๑

มหาภิรียาชวนะ ๘

มหัคคตภิรียาชวนะ ๕

อรหัตตผลชวนะ ๑

๗. โสดาปัตติมัคคบุคคล ๑, ได้โสดาปัตติมัคคชวนะ ๑

๘. สกทาคามีมัคคบุคคล ๑, ได้สกทาคามีมัคคชวนะ ๑

๙. อนาคามีมัคคบุคคล ๑, ได้อนาคามีมัคคชวนะ ๑

๑๐. อรหัตตมัคคบุคคล ๑, ได้อรหัตตมัคคชวนะ ๑

๑๕. ถาม จงแสดงจำนวนมรณาสันนวิถี ดังต่อไปนี้?

ก. ปัญจทวารมรณาสันนวิถี

ข. มโนทวารมรณาสันนวิถี

๑๕. ตอบ ก. ปัญจทวารมรณาสันนวิถี มี ๒๐ คือ ในจักขุทวารมรณาสันนวิถี มี ๔ ได้แก่

๑. ชวนะ, ตทาร์म्मณะ, ภาวังก์, จุติ,

๒. ชวนะ, ตทาร์म्मณะ, จุติ,

๓. ชวนะ, ภาวังก์, จุติ,

๔. ชวนะ, จุติ,

ในโสททวารมรณาสันนวิถี, ในฆานทวารมรณาสันนวิถี, ในชีวหาทวารมรณาสันนวิถี ในกายทวารมรณาสันนวิถี, ก็มี ๔ อย่างเช่นเดียวกัน รวมเป็น ๒๐

หมายเหตุ พระอนาคามีบุคคลและพระอรหัตตบุคคลทั้งหลาย ไม่มีการตายและการปรินิพพานทางปัญจทวาร

ข. มโนทวารมรณาสันนินิธี มี ๒ อย่าง คือ

๑. มโนทวารมรณาสันนินิธีของปุถุชน และผลเสกขบุคคล ๓

๒. มโนทวารมรณาสันนินิธีของพระอรหันตบุคคล

มโนทวารมรณาสันนินิธี ของปุถุชน ๔ และผลเสกขบุคคล ๓ มี ๔ อย่าง
คือ

๑. ชวนะ, ตทาร์म्मณะ, ภาวังค์, จุติ,

๒. ชวนะ, ตทาร์म्मณะ, จุติ,

๓. ชวนะ, ภาวังค์, จุติ,

๔. ชวนะ, จุติ,

หมายเหตุ ในปัญจทวารมรณาสันนินิธี และมโนทวารมรณาสันนินิธี ตามที่ได้แสดงมาแล้วนี้ วิถีที่มีอาคันตุกภวังค์ก็มีได้ แต่ไม่จำเป็นที่จะต้องนับจำนวนมาแสดงไว้ในที่นี้

มโนทวารมรณาสันนินิธีของพระอรหันต์ แบ่งออกเป็น ๒ พวก คือ

ปรีนิพพานจุติที่เกิดต่อกจากกามชวนะพวกหนึ่ง

ปรีนิพพานจุติที่เกิดต่อกจากอัปปนาชวนะพวกหนึ่ง

ปรีนิพพานจุติที่เกิดต่อกจากกามชวนะเป็นปรีนิพพานวิธิธรรมดา, ปรีนิพพานจุติที่เกิดต่อกจากอัปปนาชวนะเป็นปรีนิพพานวิธิพิเศษ, ในปรีนิพพานวิธิทั้ง ๒ อย่างนี้ ปรีนิพพานวิธิธรรมดา มี ๔ อย่างคือ

๑. ชวนะ, ตทาร์म्मณะ, ภาวังค์, จุติ,

๒. ชวนะ, ตทาร์म्मณะ, จุติ,

๓. ชวนะ, ภาวังค์, จุติ,

๔. ชวนะ, จุติ,

ส่วนปรีนิพพานวิธิพิเศษนั้น มี ๔ อย่าง คือ

๑. ฌานสมนันตรวิธิ

๒. ปัจจเวกขณสมนันตรวิธิ

๓. อภิญญาสมนันตรวิธิ

๔. ชีวิตสมสึสึวิธิ

๑ ฌานสมนันตรวิธิ มี ๓๖ คือ ฌาน, จุติ, ฌาน, ภาวังค์, จุติ, รวมเป็น ๒ วิธิ, วิธิทั้ง ๒ นี้คูณด้วยมหัคคตกิริยา ๒ x ๕ เป็น ๑๘ ทั้ง ๑๘ วิธินี้คูณด้วยตักขะและมันทบุคคล ๒ x ๑๘ รวมเป็นฌานสมนันตรวิธิ ๓๖

๒ ปัจจเวกขณสมนันตรวิธิ มี ๔๘ คือ ชวนะ, จุติ, ชวนะ, ภาวังค์,

จติ, รวมเป็น ๒ วิถี, วิถีทั้ง ๒ นี้เกิดขึ้นในขณะที่พิจารณาองค์ธรรมมีวิตกเป็นต้น

ฉะนั้นปัจจุเวกขณะสมนันตรวิถีที่เกิดต่อจาก กิริยาปฐมฌาน มี ๑๐

” ” ” ” กิริยาทุติยฌาน มี ๘

” ” ” ” กิริยาตติยฌาน มี ๖

” ” ” ” กิริยาจตุตถฌาน มี ๔

” ” ” ” กิริยาปัญจฌาน มี ๒๐

รวมเป็นปัจจุเวกขณะสมนันตรวิถี ๔๘

๓. อภิญญาสมนันตรวิถี มี ๔ อย่าง คือ กิริยาอภิญญา, จติ, กิริยา-
อภิญญา, ภาวังก์, จติ, รวมเป็น ๒ วิถี, วิถีทั้ง ๒ นี้รู้ด้วยตักขะและมันทนุคคล
๒ x ๒ รวมเป็นอภิญญาสมนันตรวิถี ๔

๔. ชีวิตสมสัสีวิถี มี ๒๒ คือ การพิจารณามรรค, ผล, นิพพาน, แล้ว
ปรินิพพาน

จติจิตที่เกิดเป็น ชวนะ, จติ, มี ๑ วิถี

การพิจารณา มรรค, ผล, นิพพาน, แล้วลงภาวังก์ต่อปรินิพพานจติจิต
เกิด ที่เป็นชวนะ, ภาวังก์, จติ, มี ๑ วิถี

การพิจารณาภิเลส ๑๐ ที่ประหาณไปแล้ว ต่อมาปรินิพพานจติจิต
เกิด ที่เป็นชวนะ, จติ, มี ๑๐ วิถี

การพิจารณาภิเลส ๑๐ ที่ประหาณไปแล้วลงภาวังก์, ต่อมาปรินิพพาน
จติจิตที่เป็นชวนะ, ภาวังก์, จติ, มี ๑๐ วิถี

รวมเป็นชีวิตสมสัสีวิถี ๒๒, มรณาสันนวิถีทั้ง ๒๒ นี้ วิถี
ทั้ง ๒ อย่างๆ ได้อย่างหนึ่งเกี่ยวกับการพิจารณามรรค, ผล, นิพพาน, นั้นเกิดขึ้นแก่
ชีวิตสมสัสีบุคคลโดยแน่นอน ส่วนวิถีที่เหลือ ๒๐ ที่เกี่ยวกับการพิจารณาภิเลส ๑๐ ที่
ประหาณไปแล้วนั้น เกิดขึ้นไม่แน่นอน, รวมมรณาสันนวิถีทั้งหมดมีจำนวน ๑๓๘ คือ

ปัญจมรณาสันนวิถี มี ๒๐

มโนทวารมรณาสันนวิถีของปุณฺณ ๔ และผลเสกขบุคคล ๓ มี ๔
ปรินิพพานวิถีธรรมดา มี ๔

ปรินิพพานวิถีพิเศษ มี ๑๑๐

๗๖. ถาม กามชวนะกับอัปฺปนาชวนะเกิดขึ้นในวิถีเดียวกันนั้นได้หรือไม่ ถ้าเกิดได้เกิดในวิถี
อะไร? และในขณะที่เกิดในวิถีเดียวกันนั้น อารมณ์ของกามชวนะกับอัปฺปนาชวนะเหมือน
กันหรือต่างกันให้อธิบาย?

๗๖. ตอบ กามชวนะกับอัปฺปนาชวนะ เกิดขึ้นในวิถีเดียวกันนั้นมี คือ อาทิกัมมิฌานวิถี,

ฉานสมาบัติวิถิ, ปาทกฉานวิถิ, อภิญญาวิถิ, มัคควิถิ, ผลสมาบัติวิถิ, นิโรธสมาบัติวิถิ และในขณะที่เกิดในวิถิเดียวกันนั้น อารมณ์ของกามชวณะกับอัปปนาชวณะเหมือนกันก็มี ต่างกันก็มี ปะปนกันกล่าวคือเหมือนกันบ้างต่างกันบ้างในวิถิเดียวกันก็มี

ที่เหมือนกันนั้นได้แก่กามชวณะกับอัปปนาชวณะในอาทิกัมมิกฉานวิถิ, สมาปัตชนวิถิ, ปาทกฉานวิถิ, อภิญญาวิถิ, นิโรธสมาบัติวิถิ, มีอารมณ์เป็นบัญญัติและปรมัตถ์ที่เป็นกรรมฐานอย่างเดียวกัน

ที่ไม่เหมือนกันนั้นได้แก่ กามชวณะกับอัปปนาชวณะ ที่ในผลสมาบัติวิถิ คือ กามชวณะมีสังขตธรรมรูปนามเป็นอารมณ์ ส่วนผลจิตมีอสังขตธรรมเป็นอารมณ์

ที่ปะปนในวิถิเดียวกันได้แก่ มัคควิถิ คือ ปริกรรม, อุปจาร, อนุลอม มีสังขตธรรมรูปนาม เป็นอารมณ์ โคตรภู หรือ โวทาน และมัคคจิต ผลจิต มีอสังขตธรรมเป็นอารมณ์

หมายเหตุ อนาคามีผลจิต, อรหัตตผลจิต, ที่เกิดขึ้นในขณะออกจากนิโรธสมาบัติ นั้น แม้ว่าจะมีอารมณ์ต่างกันกับโลกียกุศล อกุศล กิริยาชวณะ ก็ตาม แต่ไม่เกี่ยว เพราะออกจากนิโรธสมาบัติแล้ว.

๗๗. ถาม อาจารย์ทั้งหลายที่มีความรู้ในการเป็นไปของวิถิจิตเหล่านั้นกล่าวว่า ตามธรรมดาวิถิจิตนั้น เมื่อเกิดขึ้นรับอารมณ์จะต้องมีอาวชชนะเป็นผู้แนะอารมณ์ให้ จะเว้นเสียจากอาวชชนะไม่ได้ ที่ท่านกล่าวไว้ดังนี้จะเป็นไปในวิถิทั่วๆ ไปได้หรือไม่ ให้อธิบาย? พร้อม กับแปลคาถาดังต่อไปนี้?

นिरาวชฺชํ กถํ จิตตํ

โหติ เน ตํ หิ สมุมตํ

นียโม น วิ นาวชฺชา

นิโรธา ผลทสฺสนา

๗๗. ตอบ ที่ท่านกล่าวไว้ดังนี้ จะเป็นไปในวิถิทั่วๆ ไปไม่ได้ คงเป็นไปแต่ในปัญจทวารวิถิ และกามชวณมโนทวารวิถิ ที่ไม่มีอากันตูกวังค์จำพวกเดียว แต่ที่ท่านอาจารย์ทั้งหลายกล่าวไว้เช่นนั้นก็เพราะท่านมุ่งหมายเอาเฉพาะแต่วิถิที่ได้กล่าวไว้เท่านั้น เพราะว่าปัญจทวารวิถิและกามชวณมโนทวารวิถิ ที่มีอากันตูกวังค์ ซึ่งเป็นผู้แทนตาทมณีนั่น เกิดขึ้นรับอารมณ์ตามลำพังตนเองโดยไม่ต้องอาศัยอาวชชนะเป็นผู้แนะให้ประการหนึ่ง โคตรภูจิต โวทานจิตในมัคควิถิ ผลจิตในผลสมาบัติวิถิ อนาคามีผลจิต อรหัตตผลจิต ที่เกิดขึ้นครั้งแรกในขณะที่ยังออกจากนิโรธสมาบัติก็ดี วิถิจิตเหล่านี้เกิดขึ้นรับอารมณ์ได้ตามลำพังตนเองโดยไม่ต้องอาศัยอาวชชนะแม้แต่ประการใด ฉะนั้นพึงรู้ได้ว่า คำกล่าวของท่านอาจารย์ทั้งหลายมิได้มุ่งหมายถึงวิถิทั่วไป.

คาถานี้แปลว่า เว้นจากอาวชชนะเสียแล้ว วิถิจิตจะเกิดขึ้นได้อย่างไร และท่านโบราณอาจารย์ทั้งหลายก็มีได้กล่าวถึงการเกิดขึ้นของวิถิจิต ที่ไม่มีอาวชชนะนั้นมิใช่

หรือ? แก้วว่าการวางหลักเกณฑ์แห่งวิถิจิตที่เว้นจากอวิชชนะแล้ว ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้นั้นไม่มี เพราะเห็นการเกิดขึ้นของอนาคามีผลจิต อรหัตตผลจิตของผู้ที่ออกจากนิโรธสมบัติ โดยไม่มีอวิชชนะ.

๓๘. ถาม ให้แปลคาถาทั้งสองดังต่อไปนี้?

กาเม ขวนสตฺตาลมฺ

-พนานํ นียเม สติ

วิภูเต ติมหนฺเตจ

ตทารมมณมฺริตํ

สตฺตกฺขตฺตํ ปรีตฺตานิ

มคฺคภิญฺญา สกึ มตา

อวเสสานิ ลพฺพนฺติ

ขวนานิ พฺหุนิปี

๓๘. ตอบ คาถาที่หนึ่งแปลความว่า อาจารย์ทั้งหลายกล่าวไว้ว่า การกำหนดแห่งองค์ทั้ง ๓ ขวนะ, สัตว์, อารมณ์, ที่นับเนื่องในกามภูมิ เมื่อครบบริบูรณ์แล้ว อติวิภูตารมณ์และอติมหันตารมณ์ ตทารมมณะย่อมเกิดขึ้นได้

คาถาที่สองแปลความว่า นักศึกษาทั้งหลายพึงทราบว่ กามขวนะเกิดได้อย่างมากที่สุดเพียง ๓ ครั้ง มัคคขวนจิต และอภิญญาขวนจิตเกิดได้เพียงครั้งเดียวเท่านั้น ขวนะที่เหลือซึ่งได้แก่ ฌานขวนะ และ ผลขวนะ แม้หลาย ๆ ครั้ง ก็เกิดได้

๓๙. ถาม วิถิจิตและวิถีมุตตจิตเมื่อรวมแล้วมีจำนวนเท่าไร คืออะไรบ้าง? และจงจำแนกวิถิจิต วิถีมุตตจิตเหล่านี้ โดยภูมิ โดยบุคคล ๑๒ จำพวก?

๓๙. ตอบ วิถิจิตและวิถีมุตตจิต เมื่อรวมแล้วมีจำนวน ๘๕ คือ

วิถิจิต ๘๐ ได้แก่	กามาวจรจิต	๕๔
	มหัคคตกุศล	๕
	มหัคคตกิริยา	๕
	โลกุตตระ	๘
วิถีมุตตจิต ๑๕ ได้แก่	อุเบกขาสันตிரณะ	๒
	มหาวิปาก	๘
	มหัคคตวิปาก	๕

ในจำนวนวิถิจิต ๘๐ และวิถีมุตตจิต ๑๕ นี้ อุเบกขาสันตிரณจิต ๒ มหาวิปากจิต ๘ รวม ๑๐ ดวงนี้ สงเคราะห์เข้าได้ทั้งสองฝ่าย ฉะนั้นวิถิจิต และวิถีมุตตจิต เมื่อรวมแล้วก็คงได้แก่จิต ๘๕ นั้นเอง และจิตที่มีอยู่โดยเฉพาะนอกจากวิถิจิต และวิถีมุตตจิตทั้งสองนี้แล้วย่อมไม่มี

จำแนกวิถิจิต ๘๐ โดยภูมิมีดังนี้ คือ

ในกามภูมิ ๑๑ วิถิจิตเกิดได้ทั้ง ๘๐

ในรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสังขยัตตภูมิ) วิถีจิตเกิดได้ ๖๔ ดวงคือ

กามาวจรจิต ๓๘ (เว้นโทสมูล ๒, ฆาน, ชิวหา, กาย, มหา-

วิปากจิต ๘)

มหัคคตกุศล ๕

มหัคคตกิริยา ๕

โลกุตตระ ๘

ในรูปภูมิ ๔ วิถีจิตเกิดได้ ๔๒ ดวงคือ

อกุศลจิต ๑๐ (เว้นโทสมูลจิต ๒)

มโนทวาราวชชนจิต ๑

มหากุศล ๘

มหากิริยา ๘

อรุปกุศล ๔

อรุปกิริยา ๔

โลกุตตระ ๗ (เว้นโสดาปัตติมัคคะ)

จำแนกวิถีจิต ๘๐ โดยบุคคล ๑๒ จำพวก คือ

หุดตือเหตุกบุคคล ๑ วิถีจิตเกิดได้ ๓๗ คือ

อกุศลจิต ๑๒

อเหตุกจิต ๑๗ (เว้นหสิตุปปาต)

มหากุศลจิต ๘

สุคตือเหตุกบุคคล ๑ } มีวิถีจิตเกิดได้ ๔๑ คือ
ทวิเหตุกบุคคล ๑ }

อกุศลจิต ๑๒

อเหตุกจิต ๑๗ (เว้นหสิตุปปาต)

มหากุศลจิต ๘

มหาวิปากญาณวิปยุตตจิต ๔

ติเหตุกบุุณ ๑ มีวิถีจิตเกิดได้ ๕๔ คือ

อกุศลจิต ๑๒

อเหตุกจิต ๑๗ (เว้นหสิตุปปาต)

มหากุศลจิต ๘

มหาวิปากจิต ๘

มหัคคตกุศล ๕

พระโสดาบัน ๑ พระสกทาคามีบุคคล ๑ มีวิถิจิตเกิดได้ ๕๐ คือ

อกุศลจิต ๗ (เว้นทัญญูจิตสัมปยุตตจิต ๔ วิจิกจนา-

สัมปยุตตจิต ๑)

อเหตุกจิต ๑๗ (เว้นหสิตุปปาท)

มหากุศลจิต ๘

มหาวิปากจิต ๘

มหัคคตกุศลจิต ๕

และโสดาปัตติผลจิต ๑ สำหรับพระโสดาบันบุคคล

และสกทาคามีผลจิต ๑ สำหรับพระสกทาคามีบุคคล

พระอนาคามีบุคคล มีวิถิจิตเกิดได้ ๔๘ คือ

ทัญญูจิตวิปยุตตจิต ๔

อุจจัจจสัมปยุตตจิต ๑

อเหตุกจิต ๑๗ (เว้นหสิตุปปาท)

มหากุศลจิต ๘

มหาวิปากจิต ๘

มหัคคตกุศลจิต ๕

อนาคามีผลจิต ๑

พระอรหันตบุคคล ๑ มีวิถิจิตเกิดได้ ๔๔ คือ

อเหตุกจิต ๑๘

มหาภิรียาจิต ๘

มหาวิปากจิต ๘

มหัคคตภิรียาจิต ๕

อรหัตตผลจิต ๑

ส่วนวิถิจิตที่เกิดแก่บุคคลทุกทั้ง ๔ นั้น มีจำนวนหนึ่งๆ ซึ่งได้แก่มหัคค
จิต ๔ ที่เป็นของตนโดยเฉพาะๆ

จำแนกวิถิมุตตจิต ๑๕ โดยภูมิดังนี้ คือ

อบายภูมิ ๔ ได้วิถิมุตตจิต ๑ คืออุเบกขาสันตริณอกุศลวิปากจิต

มนุษย์ภูมิ ๑ } ได้วิถิมุตตจิต ๕ คืออุเบกขาสันตริณอกุศลวิปากจิต ๑

จาตุมหาราชิกาภูมิ ๑ } มหาวีปากจิต ๘

เทวภูมิเบื้องบน ๕ ชั้นมีดาวดึงส์ขึ้นไป ได้วิถีมุตตจิต ๘ คือมหาวิปากจิต ๘
 ในปฐมฌานภูมิ ๓ ได้วิถีมุตตจิต ๑ คือปฐมฌานวิปากจิต ๑
 ในทุติยฌานภูมิ ๓ " " ๒ คือทุติยฌานวิปากจิต ๑ ตติยฌาน-
 วิปากจิต ๑

ในตติยฌานภูมิ ๓ " " ๑ คือจตุตถฌานวิปากจิต ๑
 ในจตุตถฌานภูมิ ๖ (เว้นอสังขยัตตภูมิ) ได้วิถีมุตตจิต ๑ คือรูปปัญจ-
 ฌานวิปากจิต ๑

อากาสนัญญาตนภูมิ ๑ ได้วิถีมุตตจิต ๑ คืออากาสนัญญาตนวิปากจิต ๑
 วิญญานัญญาตนภูมิ ๑ " " ๑ คือวิญญานัญญาตนวิปากจิต ๑
 อากิญจัญญาตนภูมิ ๑ " " ๑ คืออากิญจัญญาตนวิปากจิต ๑
 เนวสัญญานาสัญญาตนภูมิ ๑ ได้วิถีมุตตจิต ๑ คือเนวสัญญานาสัญญาตน-
 วิปากจิต ๑

จำแนกวิถีมุตตจิต ๑๕ โดยบุคคลดังนี้ คือ

ทุกตือเหตุบุคคล ๑ ได้วิถีมุตตจิต ๑ คืออุเบกขาสันตிரณกุศลวิปากจิต
 สุกตือเหตุบุคคล ๑ " " ๑ คืออุเบกขาสันตிரณกุศลวิปากจิต ๑
 ทวิเหตุบุคคล ๑ " " ๔ มหาวิปากญาณวิปยุตตจิต ๔
 ดวงใดดวงหนึ่ง

ดิเหตุบุุณ ๑ ผลบุคคล ๔ ที่ในกามภูมิ ได้วิถีมุตตจิต ๔ คือมหาวิปาก-
 ญาณสัมปยุตตจิต ๔ ดวงใดดวงหนึ่ง

ดิเหตุบุุณ ๑ ผลบุคคล ๔ ที่ในรูปภูมิ ๑๕ ได้วิถีมุตตจิต ๕ คือรูปาวจร-
 วิปากจิต ๕ ดวงใดดวงหนึ่งแล้วแต่ภูมินั้นๆ

ดิเหตุบุุณ ๑ ผลบุคคล ๔ ที่ในอรุภูมิ ๔ ได้วิถีมุตตจิต ๔ คืออรุ-
 วิปากจิต ๔ ดวงใดดวงหนึ่งแล้วแต่ภูมินั้นๆ

๘๐. ถ้าม จงแปลคาถาทั้งสองดังต่อไปนี้?

อเสกขานํ จตุจตุตา

ฌ ปญญาสาวเสสํ

อสีติ วิถิจิตตานิ

จตุสญฺญิ ตถารูปะ

-พีเส เสกขานมฺหุทิสะ

จตุปญฺญาส สมฺภวา

กาเมรูปะ ยถารหํ

เทวจตุตาพีส สพฺภเร.

๘๐. ตอบ คาถาที่หนึ่งแปลความว่า แสดงจำนวนวิถิจิตที่เกิดขึ้นได้ตามสมควรนั้น คือ ใน
 สันดานของพระอเสกขบุคคลทั้งหลาย มีอย่างมาก ๔๔ ดวง, ในสันดานของพระเสกข-

บุคคลทั้งหลาย มีอย่างมาก ๕๖ ดวง, ในสันดานของปุถุชนที่เลื้อ มีอย่างมาก ๔๕ ดวง,

คาถาที่สองแปลความว่า ในกามภูมิ ๑๑ วิถีจิต ๘๐ ย่อมเกิดขึ้นได้ตามสมควรแก่บุคคล, ในรูปภูมิ ๑๕ วิถีจิต ๖๔ ย่อมเกิดขึ้นได้ตามสมควรแก่บุคคล, ส่วนในอรุภูมิ ๔ วิถีจิต ๔๒ ย่อมเกิดขึ้นได้ตามสมควรแก่บุคคล

๘๑. ถาม จงแสดงจิตที่เกิดขึ้นได้ในบุคคล ดังต่อไปนี้?

- ก. ทุกตือเหตุกบุคคล
- ข. สุกตือเหตุกบุคคล
- ค. ทวิเหตุกบุคคล
- ฅ. ตีเหตุกปุถุชนในกามภูมิที่ไม่ได้ฅาน
- ง. ตีเหตุกปุถุชนในกามภูมิที่ได้ฅาน
- จ. ตีเหตุกปุถุชนในรูปภูมิที่ไม่ได้ฅาน
- ฉ. ตีเหตุกปุถุชนในรูปภูมิที่ได้ฅาน
- ช. ตีเหตุกปุถุชนในอรุภูมิที่ไม่ได้ฅาน
- ฅ. ตีเหตุกปุถุชนในอรุภูมิที่ได้ฅาน

๘๑. ตอบ ก. ทุกตือเหตุกบุคคล ๑ มีจิตเกิดได้ ๓๗ ดวง คือ

อกุศลจิต ๑๒

อเหตุกจิต ๑๗ (เว้นหสิตูปาทจิต)

มหากุศลจิต ๘

ข. สุกตือเหตุกบุคคล ๑
ค. ทวิเหตุกบุคคล ๑ } มีจิตเกิดได้ ๔๑ เท่ากัน คือ

อกุศลจิต ๑๒

อเหตุกจิต ๑๗ (เว้นหสิตูปาทจิต)

มหากุศลจิต ๘

ฅ. เหตุกปุถุชน ๑ ในกามภูมิที่ไม่ได้ฅาน มีจิตเกิดได้ ๔๕ ดวงคือ กามจิต ๔๕ (เว้นหสิตูปาทจิต ๑ มหากริยาจิต ๘)

ง. ตีเหตุกปุถุชน ๑ ในกามภูมิที่ได้ฅาน มีจิตเกิดได้ ๕๔ ดวงคือ กามจิต ๔๕ (เว้นหสิตูปาทจิต ๑ มหากริยาจิต ๘) มหัคคตกุศลจิต ๕

จ. ตีเหตุกปุถุชน ๑ ในรูปภูมิที่ไม่ได้ฅาน มีจิตเกิดได้ ๓๐ ดวง คือ

อกุศลจิต ๑๐ (เว้นโทสมูลจิต ๒)

อเหตุกจิต ๑๑ (เว้นฅาน, ชิวหา, กาย, หสิตูปาท)

มหากุศลจิต ๘

รูปาวจรวิปากจิต ๑ (แล้วแต่ภูมิ)

ฉ. ติเหตุกปฺลุชน ๑ ในรูปภูมิที่ได้ฌาน มีจิตเกิดได้ ๓๕ ดวง คือ

อกุศลจิต ๑๐ (เว้นโทสมูลจิต ๒)

อเหตุกจิต ๑๑ (เว้นฉาน ชิวหา กาย หลิตุปปาท)

มหากุศลจิต ๘

มหัคคตกุศลจิต ๕

รูปาวจรวิปากจิต ๑ (แล้วแต่ภูมิ)

ช. ติเหตุกปฺลุชน ๑ ในรูปภูมิที่ไม่ได้ฌาน มีจิตเกิดได้ ๒๐ ดวง คือ

อกุศลจิต ๑๐ (เว้นโทสมูลจิต ๒)

มโนทวาราวชชนจิต ๑

มหากุศลจิต ๘

อรูปาวจรวิปากจิต ๑ (แล้วแต่ภูมิ)

ณ. ติเหตุกปฺลุชน ๑ ในรูปภูมิที่ได้ฌาน มีจิตเกิดได้อย่างมาก ๒๔ อย่าง
น้อย ๒๑ ดังนี้

๘๒. ถาม ปรินิพพานวิถีในกามชวนมโนทวาร มีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง? และจงแสดง
ปรินิพพานวิถีทั้ง ๔ ดังต่อไปนี้

ก. ฌานสมนันตรวิถี

ข. ปัจจเวกขณสมนันตรวิถี

ค. อภิญาณสมนันตรวิถี

ง. ชีวิตสมสึตตีวิถี?

๘๒. ตอบ ปรินิพพานวิถีในกามชวนมโนทวารวิถี มี ๔ อย่าง คือ

ชวณะ, ตทารัมมณะ, ภาวังค์, จุติ,

ชวณะ, ตทารัมมณะ, จุติ,

ชวณะ, ภาวังค์, จุติ,

ชวณะ, จุติ,

การเกิดขึ้นแห่งปรินิพพานวิถีทั้ง ๔ มีดังนี้

ก. ฌานสมนันตรวิถี

พระอรหันต์เมื่อใกล้จะปรินิพพานนั้น ได้เข้าฌานสมาบัติก่อน เพื่อจะระงับดับ
เสียซึ่งทุกข์เวทนาทั้งปวงที่เกิดขึ้นทางกาย เป็นไปดังนี้ คือ ภาวังคจลนะ, ภาวังคูปัจเฉทะ,
มโนทวาราวชชณะ, มหาภิรยาชวณจิตดวงใดดวงหนึ่งมีชื่อว่า ปริกรรม, อุปจาระ, อนุโลม,
โคตรภู, เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ต่อจากนั้น มหัคคตภิรยาชวณจิต ๕ ดวงใดดวงหนึ่งซึ่งมี

กสิณบัญญัติเป็นอารมณ์เป็นต้นเกิดขึ้นเรื่อย ๆ ตลอดเวลาตามที่ได้อธิษฐานไว้ เมื่อถึงเวลาตามที่ได้กำหนดอธิษฐานไว้แล้ว จุติจิตก็เกิดขึ้นในลำดับแห่งฉานจิตโดยไม่มีภวังค์กัน

ข. ปัจจเวกขณสมนันตรวิถิ

พระอรหันต์เมื่อใกล้จะปรินิพพาน ได้เข้าฉานสมาบัติก่อน เพื่อจะระงับดับเสียซึ่งทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นทางกาย เป็นไปดังนี้ คือ ภวังคฉลนะ, ภวังคุปัจเฉทะ, มโนทวาราวชชนะ, มหาภิรายาชนะ จิตดวงใดดวงหนึ่งมีชื่อว่า ปริกรรม, อุปจาระ, อนุโลม, โคตรภู, เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ต่อจากนั้น มหัคคตภิรายาชนะจิต ๕ ดวงใดดวงหนึ่งมีกสิณบัญญัติเป็นอารมณ์เป็นต้นเกิดขึ้นเรื่อย ๆ ตลอดเวลาตามที่ได้อธิษฐานไว้ เมื่อถึงเวลาตามที่ได้กำหนดอธิษฐานไว้แล้ว ปัจจเวกขณมโนทวารวิถิที่มีหน้าที่พิจารณาองค์ฉานก็เกิดขึ้น ภายหลังที่ได้ออกจากฉานสมาบัติหลายร้อยหลายพันรอบ ตามสมควรแล้วก็ดับไป ต่อจากนั้นจุติจิตก็เกิดขึ้นในลำดับแห่งปัจจเวกขณชนะ, จุตติ, หรือปัจจเวกขณชนะ, ภวังค์, จุตติ

ค. อภิญญาสมนันตรวิถิ

พระอรหันต์เมื่อใกล้จะปรินิพพานนั้น มีความประสงค์จะแสดงซึ่งอิทธิวิธอภิญญาเฉพาะพระพักตร์ของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นต้น การแสดงอิทธิวิธอภิญญานั้นมีดังนี้คือ เข้าปากทกฉานก่อน เมื่อออกจากปากทกฉานแล้ว ก็อธิษฐานตามความต้องการของตนในที่จะแสดงอิทธิวิธนั้น เมื่ออธิษฐานเสร็จแล้ว ก็กลับเข้าปากทกฉานอีก เมื่อออกจากปากทกฉานครั้งที่สองนี้แล้วอภิญญาวิถิก็เกิดขึ้นดังนี้ คือ ภวังคฉลนะ, ภวังคุปัจเฉทะ, มโนทวาราวชชนะ, ปริกรรม, อุปจาระ, อนุโลม, โคตรภู, อภิญญาภิรายาจิตเกิดขึ้น ๑ ขณะ ในขณะที่อภิญญาภิรายาจิตเกิดขึ้นนั่นเอง ฤทธิ์ต่างๆ ก็สำเร็จได้ตามความประสงค์ของตน ภายหลังที่อภิญญาภิรายาจิตดับลงแล้ว จุติจิตก็เกิดขึ้นติดต่อกับอภิญญาภิรายาชนะ, จุตติ, หรืออภิญญาภิรายาชนะ, ภวังค์, จุตติ.

ง. ชีวิตสมสึสึวิถิ

พระอนาคามีบุคคล เมื่อใกล้จะตายโดยอาศัยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง คือถูกกระทำร้าย โดยบุคคลอื่นก่อนก็ดี หรือตนเองทำลายตนเองก็ดี หรือจะเป็นความตายตามวิสัยธรรมดาเหล่านี้ก็ดี อรหัตตมคควิถิย่อมเกิดขึ้นดังนี้ คือ ภวังคฉลนะ, ภวังคุปัจเฉทะ, มโนทวาราวชชนะ, มหากุศลฉานสัมปยุตตฉลนะดวงใดดวงหนึ่ง มีชื่อว่า ปริกรรม, อุปจาระ, อนุโลม, ไวทาน, เกิดขึ้นเป็นลำดับๆ แล้วก็ดับลง ต่อจากนั้นอรหัตตมคคจิตก็เกิดขึ้น ๑ ขณะแล้วก็ดับไป ในลำดับนั้นอรหัตตผลจิตก็เกิดขึ้น ๒ ขณะภายหลังจากอรหัตตผลจิตได้ดับลงแล้ว ปัจจเวกขณมโนทวารวิถิที่ทำหน้าที่พิจารณา มรรค, ผล,

นิพพาน, และกิเลสที่ประหารไปแล้ว ก็เกิดขึ้นหลายครั้งตามสมควร หลังจากปัจจเวกขณ-
ชวณะได้ดับลงแล้ว จุติจิตก็เกิดขึ้นติดต่อกับปัจจเวกขณชวณะ, จุติ หรือปัจจเวกขณชวณะ,
ภวังค์, จุติ.

อนึ่งผู้ที่สำเร็จเป็นพระอรหันต์เมื่อเวลาใกล้จะตายนั้น มิใช่แต่พระอนาคามี-
บุคคลจำพวกเดียว ติเหตุกปฺปุชฺชน, พระโสดาบันบุคคล ก็มีได้ ติเหตุกปฺปุชฺชนทั้งหลาย
เมื่อใกล้จะตายได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์นั้น มักควิตีทั้ง ๔ และปัจจเวกขณวิธิตีของมักควิตี
นั้นๆ ย่อมเกิดขึ้นตามลำดับเสียก่อนแล้ว ปรีนิพพานจุติจึงจะเกิด ถ้าเป็นพระโสดาบัน
บุคคล ก็คงเกิดแต่มักควิตีเบื้องต้น ๓ และปัจจเวกขณวิธิตีเบื้องต้น ๓ เท่านั้น ถ้าเป็น
พระสกทาคามีบุคคลก็คงเกิดแต่มักควิตีเบื้องต้น ๒ และปัจจเวกขณวิธิตีเบื้องต้น ๒ เท่านั้น.

๘๓. ถาม ปรีนิพพานวิธิตีทั้ง ๔ ที่เกิดต่อกันอัปฺปนาชวณะเหล่านี้มีความหมายอย่างไร
เกิดในภุมิไหนได้บ้าง? และอารมณ์ของปรีนิพพานวิธิตีจิตเหล่านี้ ไม่เป็นกรรม, กรรมนิमित,
คตินิमितแต่อย่างไร ที่เป็นเช่นนี้เพราะเหตุไร?

๘๓. ตอบ ปรีนิพพานวิธิตีทั้ง ๔ ที่เกิดต่อกันกับอัปฺปนาชวณะเหล่านี้มีความหมายดังนี้ คือ

๑. ฌานสมนันตรวิธิตี หมายความว่าปรีนิพพานจุติของพระอรหันต์ที่เกิดขึ้น
ต่อจากฌานสมาบัติวิธิตีโดยไม่มีวิธิตีจิตอื่นๆ มากัน

๒. ปัจจเวกขณสมนันตรวิธิตี หมายความว่าปรีนิพพานจุติของพระอรหันต์ที่
เกิดขึ้นต่อจากการพิจารณาองค์ฌาน โดยไม่มีวิธิตีจิตอื่นๆ มากัน

๓. อภิญญาสมนันตรวิธิตี หมายความว่าปรีนิพพานจุติของพระอรหันต์ที่เกิด
ขึ้นต่อจากอภิญญาจิต ซึ่งเกี่ยวกับการแสดงอิทธิฤทธิ์ต่างๆ โดยไม่มีวิธิตีจิตอื่นๆ มากัน

๔. ชีวิตสมสึสึวิธิตี หมายความว่าปรีนิพพานจุติของพระอรหันต์ที่เกิดขึ้นต่อ
จากการพิจารณากิเลสที่ประหารไปแล้ว โดยไม่มีวิธิตีจิตอื่นๆ มากัน, อันสึสะของขันธ ๕
นี้มีอยู่ ๒ อย่าง คือ ๑. วัฏฏสึสะ ได้แก่ชีวิตินทรีย์ เจตสิกและชีวิตรูป ซึ่งเป็นหัวของ
วัฏฏทุกข์อย่างหนึ่ง ๒. กิเลสสึสะ อันได้แก่โมหเจตสิกซึ่งเป็นหัวของกิเลสทั้งหลายอย่างหนึ่ง

ในบรรดาสึสะทั้ง ๒ อย่างนี้ ชีวิตินทรีย์และชีวิตรูปอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือ
ทั้ง ๒ อย่างมีอยู่ตราบใด ตราบนั้นสัตว์ทั้งปวงนั้นก็ยังไมเรียกว่า ตาย เมื่อสึสะทั้ง ๒
อย่างนี้ดับลงไม่เกิดอีกต่อไปแล้วก็เรียกว่าสัตว์นั้นตายได้ ฉะนั้นชีวิตินทรีย์เจตสิกและชีวิต
รูปทั้ง ๒ อย่างนี้ จึงได้ชื่อว่า วัฏฏสึสะ

ส่วนกิเลสสึสะของสัตว์ทั้งหลาย เมื่อยังมีโมหเจตสิกอยู่เพียงใด ก็ได้ชื่อว่า
กิเลสเหล่านั้นยังไม่สูญสิ้นอยู่เพียงนั้น แต่เมื่อโมหกิเลสดับสูญสิ้นไม่มีการเกิดต่อไปได้แล้ว
กิเลสทั้งหลายเหล่านั้นก็ต้องดับสูญสิ้นไปด้วย ฉะนั้นโมหเจตสิก จึงได้ชื่อว่า กิเลสสึสะ

พุทธมามกชนผู้ใดผู้หนึ่ง เมื่อมีโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ เกิดขึ้นแล้ว ก็รู้สึกมีความ

เพื่อบรรเทาความทุกข์ทรมานที่เกิดในวัฏสงสาร แล้วก็ตั้งใจปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ทั้ง ๔ จนสำเร็จ มรรค ผล ตามลำดับ เมื่ออรหัตตมัคคิวิเกิดขึ้นนั้น โมหเจตสิก ซึ่งเป็นกิเลสสี่สาก็ถูกประหารโดยเด็ดขาด ในเวลานั้นชีวิตินทรีย์เจตสิกและชีวิตรูป ซึ่งเป็นตัววิภังค์ก็ดับลงพร้อมกัน ฉะนั้นพระอรหันต์นี้จึงได้ชื่อว่าชีวิตสมสึสัพพบุคคล และวิถิจิต ก็ชื่อว่า ชีวิตสมสึสึวิถิ ดังแสดงวาทว่า **ชีวิต น สม อวิชชาสี่ส อสุสาติ = ชีวิต-สมสึ**

หัวข้อ อวิชาที่ดับลงพร้อมกันกับชีวิตินทรีย์เจตสิกและรูป มีแก่บุคคลใด ฉะนั้นบุคคลนั้นชื่อว่า ชีวิตสมสึสึ, อนึ่ง ที่กล่าวว่า อวิชา และชีวิตินทรีย์ดับลงพร้อมกันนั้น มิได้มุ่งหมายว่า ดับในขณะจิตเดียวกัน ดวงเดียวกัน หรือวิถิเดียวกัน หากแต่เป็นเวลาเดียวกันเท่านั้น เพราะเมื่ออรหัตตมัคคิวิเกิดขึ้นทำการประหารอวิชาดับสูญลง ต่อแต่นั้นปัจจุเวกขณวิถิ ที่มีการพิจารณา มรรค, ผล, นิพพาน, ต้องเกิดขึ้นเสียก่อน ชีวิตินทรีย์เจตสิกและรูป จึงจะดับลงต่อภายหลัง แม้ว่าในขณะที่อวิชาดับสูญลงกับในขณะที่ชีวิตินทรีย์เจตสิกและรูปที่ได้ดับลงนั้น จะห่างจากกันหลายวิถิกิจจริง แต่เมื่อว่าโดยเวลาแล้ว ความดับลงของสี่สทั้ง ๒ อย่างนี้ ก็กล่าวได้ว่าดับลงพร้อมๆ กัน ฉะนั้นปรินิพพานวิถินี้ จึงชื่อว่าชีวิตสมสึสึวิถิ

ในบรรดาปรินิพพานวิถิทั้ง ๔ อย่างนี้

ฉานสมนันตวิถิ } ทั้ง ๒ วิถินี้เกิดได้ในกามสุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๑๕
ปัจจุเวกขณสมนันตวิถิ } อรูปภูมิ ๔ (เว้นอสัญญัตตภูมิ)

อภิญญาสมนันตวิถิ เกิดได้ในกามสุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญ-
ัตตภูมิ) เท่านั้น

ชีวิตสมสึสึวิถิเกิดได้ในกามสุคติภูมิ ๗, อารมณ์ของปรินิพพานวิถิทั้ง ๔ เหล่านี้ไม่เป็น กรรม, กรรมนิมิต, คตินิมิต, แต่อย่างใดนั้น เพราะในสันดานของพระอรหันต์ ไม่มีกุศลกรรม และอกุศล ด้วยเหตุนี้จึงไม่มีปรากฏ

หมายเหตุ อภิญญาสมนันตวิถิเกิดไม่ได้ในอรูปภูมิ เพราะอรุปรหมทั้งหลาย ไม่มีรูปปัญจขณที่เป็นบาทเบื้องต้นแห่งการทำอภิญญา ชีวิตสมสึสึวิถิเกิดไม่ได้ในรูปภูมิ อรูปภูมินั้น เพราะพรหมทั้งหลายไม่มีการตายโดยอาศัยกายิกทุกขเวทนา หรือเจตสิก-ทุกขเวทนา

๘๔. ถาม อภิญญาสมนันตวิถินี้ เป็นอภิญญาชนิดไหน? และวิถิจิตของทารกที่อยู่ในกรรมมารดานั้น เกิดได้ที่วิถิ คือวิถิอะไรบ้าง?

๘๔. ตอบ อภิญญาสมนันตวิถิ เป็น อภิญญาชนิดที่เป็นอิทธิวิธและวิถิจิตของทารกที่อยู่

ในกรรมมารดานั้นเกิดได้ ๔ วิธี คือ ๑. โสตทวารวิถี ๒. ชิวหาทวารวิถี ๓. กายทวารวิถี ๔. มโนทวารวิถี ส่วนจักขุทวารวิถี ฌานทวารวิถี ที่ไม่เกิดนั้น เพราะทารกไม่มีลิ้มตา และไม่มีกายหาใจทางจมูก

๘๕. ถาม บุคคลที่เข้านิโรธสมาบัติได้นั้น ได้แก่บุคคลจำพวกใด และภูมิไหน? ในขณะที่เข้านิโรธสมาบัติอยู่นั้นเมื่อมีอันตรายเกิดขึ้นแล้ว บุคคลนั้นจะได้รับอันตรายจนถึงชีวิตได้หรือไม่? ถ้าได้รับอันตรายก็ดีหรือมิได้รับอันตรายก็ดี จงยกเหตุผลขึ้นแสดงด้วย

๘๕. ตอบ บุคคลที่เข้านิโรธสมาบัติได้นั้น ได้แก่พระอนาคามีบุคคลจำพวกหนึ่ง พระอรหันตบุคคลจำพวกหนึ่ง ที่ได้สมาบัติ ๕ ที่ในกามสุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสังขยสัตตภูมิ) ในขณะที่กำลังเข้านิโรธสมาบัติอยู่นั้น อันตรายต่างๆ เหล่านั้นมีอาจที่จะทำลายชีวิตของบุคคลเหล่านี้ได้การที่อันตรายต่างๆ มีอาจที่จะทำลายชีวิตของบุคคลเหล่านี้ได้นั้น ก็เพราะด้วยอำนาจแห่งสมาธิวิปัสสยาริทธิ คือสมาธิที่แผ่ซึมซาบทั่วไปในร่างกายของบุคคลที่กำลังเข้านิโรธสมาบัติอยู่.

๘๖. ถาม จงแสดงความหมายในปุพพกิจทั้ง ๔ ที่เกี่ยวกับการเข้านิโรธสมาบัติ ดังต่อไปนี้ นานาพัทธวิโกปนนะ, สังฆปฏิมานนะ, สัตถูปักโกสนนะ, อัทธานปริจเฉทนะ, และในปุพพกิจทั้ง ๔ อย่างนี้ ในกามภูมินั้นอย่างไรจนจำเป็นที่สุดที่จะต้องทำโดยเว้นไม่ได้ในรูปภูมินั้นอย่างไรจนจำเป็นและไม่จำเป็น?

๘๖. ตอบ ความหมายในปุพพกิจทั้ง ๔ ที่เกี่ยวกับการเข้านิโรธสมาบัตินั้น มีดังนี้

๑. นานาพัทธวิโกปนนะ หมายความว่า การอธิษฐานว่าเครื่องบริจารต่าง ๆ ของข้าพเจ้าที่อยู่ ณ ที่อื่นจงพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวงมี อัคคิภัย, อุทกภัย, โจรภัย เป็นต้น

๒. สังฆปฏิมานนะ หมายความว่า การอธิษฐานเมื่อสงฆ์ประชุมกันต้องการพบตัวข้าพเจ้าขอให้ออกได้

๓. สัตถูปักโกสนนะ หมายความว่า การอธิษฐานว่า เวลาที่พระพุทธรูปองค์หนึ่งต้องการพบตัวข้าพเจ้าแล้วขอให้ออกได้

๔. อัทธานปริจเฉทนะ หมายความว่า การอธิษฐานกำหนดพิจารณาตรวจดูกาลเวลาอายุของตนว่าตนนี้จะมีอายุยืนต่อไปได้อีกเท่าใด และกำหนดเวลาที่เข้านิโรธสมาบัติ

ในปุพพกิจทั้ง ๔ นี้ อัทธานปริจเฉทนะ เป็นกิจที่จำเป็นที่สุดสำหรับในกามภูมิจะเว้นเสียมิได้ สำหรับนานาพัทธวิโกปนนะ, สังฆปฏิมานนะ, สัตถูปักโกสนนะ, ทั้ง ๓ นี้ไม่สู้จะจำเป็นเท่าใดนักสำหรับในกามภูมินั้น ทำก็ได้ไม่ทำก็ได้ แม้ว่าจะไม่ได้ทำการอธิษฐานที่เกี่ยวกับนานาพัทธวิโกปนนะไว้ก็ตาม บริหารที่มีติดอยู่กับตัวของท่านนั้นจักไม่มีการเป็นอันตรายแต่ประการใด ๆ อย่างแน่นอน ส่วนสังฆปฏิมานนะนั้นถึงแม้จะไม่ได้อธิษฐานไว้ ถ้าหากว่าสงฆ์ต้องการพบตัวเวลาใด ก็สั่งให้พระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่งไปตาม โดย

ไปยืนใกล้ๆ พอที่จะได้ยินเสียงแล้ว พระสงฆ์ผู้ไปตามนั้นก็กล่าวว่า “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า บัดนี้คณะสงฆ์ต้องการพบพระผู้เป็นเจ้า ขอให้พระผู้เป็นเจ้ารีบไปหา ณ บัดนี้” ก็จะออกจากนิโรธสมาบัติได้ทันที สัตถูปกโกสนะก็จะเป็นเช่นเดียวกัน คือเมื่อพระพุทธรองค์ทรงต้องการพบตัวเวลาใด พระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่งก็ตาม โดยเข้าไปยืนใกล้ๆ พอที่จะได้ยินเสียง แล้วกล่าวว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า บัดนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงมีพระราชภารกิจอันสำคัญ มีพระราชประสงค์ใคร่จะทรงพบ ขอให้พระผู้เป็นเจ้ารีบไปเฝ้า ณ บัดนี้ก็จะออกจากนิโรธสมาบัติได้ทันที หรือมิฉะนั้นพระองค์ก็ทรงอธิษฐานเรียกให้มาเฝ้าโดยตรงก็ได้ โดยไม่จำเป็นที่จะต้องทรงใช้ให้พระรูปใดๆ ไปตาม

ในรูปภูมินั้นไม่จำเป็นเลยทั้ง ๔ อย่าง ถ้าจะทำก็คงทำแต่อัทธานปริจเฉทะ อย่างเดียว คือการกำหนดเวลา

๘๗. ถาม จงแสดงจิตที่เกิดขึ้นได้ในบุคคลดังต่อไปนี้

- ก. จิตที่เกิดแก่สุนัขได้ แต่เกิดแก่มนุษย์ไม่ได้
- ข. จิตที่เกิดแก่มนุษย์ได้ แต่เกิดแก่สุนัขไม่ได้
- ค. จิตที่เกิดแก่สุนัขและมนุษย์ได้ทั้งสอง
- ฅ. จิตที่เกิดแก่สุนัขและมนุษย์ไม่ได้ทั้งสอง
- ง. จิตที่เกิดแก่รูปพรหมได้ แต่เกิดแก่รูปพรหมไม่ได้
- จ. จิตที่เกิดแก่รูปพรหมได้ แต่เกิดแก่รูปพรหมไม่ได้
- ฉ. จิตที่เกิดแก่รูปพรหม และรูปพรหมได้ทั้งสอง
- ช. จิตที่เกิดแก่รูปพรหม และรูปพรหมไม่ได้ทั้งสอง

๘๗. ตอบ ก. จิตที่เกิดแก่สุนัขได้ แต่เกิดแก่มนุษย์ไม่ได้ ไม่มี

ข. จิตที่เกิดแก่มนุษย์ได้ แต่เกิดแก่สุนัขไม่ได้ มี ๔๓ ดวงคือ หสิตุปปาทจิต

๑ มหาวิปากจิต ๘ มหาภิกขจิต ๘ มหัคคตกุศล ๕ มหัคคตภิกขิยา ๕ โลกุตตรจิต ๘

ค. จิตที่เกิดแก่สุนัขและมนุษย์ได้ทั้งสอง มี ๓๗ ดวงคือ อกุศลจิต ๑๒

อเหตุกจิต ๑๗ (เว้นหสิตุปปาทจิต ๑) มหากุศลจิต ๘

ฅ. จิตที่เกิดแก่สุนัขและมนุษย์ไม่ได้ทั้งสอง มี ๕ ดวงคือ มหัคคตวิปากจิต ๕

ง. จิตที่เกิดแก่รูปพรหมได้ แต่เกิดแก่รูปพรหมไม่ได้ มี ๒๗ ดวงคือ

อเหตุกจิต ๑๑ (เว้นมโนทวาราวชชนจิต ๑) รูปาวจรจิต ๑๕ โสดาปัตตมัคคจิต ๑

จ. จิตที่เกิดแก่รูปพรหมได้ แต่เกิดแก่รูปพรหมไม่ได้ มี ๔ ดวงคือ อรูปา-
วรววิปากจิต ๔

ฉ. จิตที่เกิดแก่รูปพรหมและรูปพรหมได้ทั้งสอง มี ๔๒ ดวงคือ อกุศลจิต ๑๐ มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุศลจิต ๘ มหาภิกขจิต ๘ อรูปกุศล ๔ อรูปภิกขิยาจิต

๔ โลกุตตรจิต ๗ (เว้นโสดาปัตติมัคคจิต ๑)

ข. จิตที่เกิดแก่รูปพรหมและอรุปพรหมไม่ได้ทั้งสอง มี ๑๖ ดวงคือ โทสมูลจิต ๒ ฆานวิญญาน ๒ ชิวหาวิญญาน ๒ กายวิญญาน ๒ มหาวิปากจิต ๘
 ๘๘. ถาม ปัญจทวารวิถีและมโนทวารวิถี ที่เกิดในกามภูมิโดยเฉพาะนั้น มีจำนวนเท่าไร คืออะไรบ้าง? และจงแสดงจิตที่เกิดในบุคคลดังต่อไปนี้

- ก. โสดาบันบุคคลในกามภูมิ ที่ไม่ได้ฌานและได้ฌาน
- ข. โสดาบันบุคคลในรูปภูมิ ที่ได้ฌานและไม่ได้ฌาน
- ค. โสดาบันบุคคลในอรุปภูมิ ที่ได้ฌานและไม่ได้ฌาน
- ฅ. สกทาคามีบุคคลในกามภูมิ ที่ได้ฌานและไม่ได้ฌาน
- ง. อนาคามีบุคคลในกามภูมิที่ไม่ได้ฌาน และอนาคามีบุคคลในรูปภูมิ ที่ได้รูปฌาน
- จ. พระอรหันตบุคคลในกามภูมิที่ได้ฌาน และอรหันตบุคคลในอรุปภูมิ ที่ได้

รูปฌาน

๘๘. ตอบ ปัญจทวารวิถี และมโนทวารวิถี ที่เกิดในกามภูมิโดยเฉพาะนั้น มีดังนี้
 ปัญจทวารวิถีที่เกิดในกามภูมิโดยเฉพาะมี ๖๘ คือ

ฆานทวารวิถี ๒๐ ได้แก่ อติมหันตารมณ ๓ มหันตารมณ ๔ ปริตตารมณ ๖
 ๖ อติปริตตารมณ ๗

ชิวหาทวารวิถี ๒๐ ได้แก่ อติมหันตารมณ ๓ มหันตารมณ ๔ ปริตตารมณ ๖
 ๖ อติปริตตารมณ ๗

กายทวารวิถี ๒๐ ได้แก่ อติมหันตารมณ ๓ มหันตารมณ ๔ ปริตตารมณ ๖
 ๖ อติปริตตารมณ ๗

จักขุทวารวิถี ๔ ได้แก่ อติมหันตารมณตทารัมมณวาระ ๑ อติมหันตารมณชวณวาระที่มีอาคันตูกวังก์ ๑ มหันตารมณที่มีอาคันตูกวังก์ ๒

โสททวารวิถี ๔ ได้แก่ อติมหันตารมณตทารัมมณวาระ ๑ อติมหันตารมณชวณวาระที่มีอาคันตูกวังก์ ๑ มหันตารมณที่มีอาคันตูกวังก์ ๒

มโนทวารวิถีที่เกิดในกามภูมิโดยเฉพาะ มีดังนี้คือ อติวิภูตารมณตทารัมมณวาระ ๖ วิถี, อติวิภูตารมณชวณวาระที่มีอาคันตูกวังก์ ๘ วิถี, วิภูตารมณที่มีอาคันตูกวังก์ ๘ วิถี

สุบินวิถีทั้งหมดที่มีกุศลชวณะ หรืออกุศลชวณะ หรืออัพยาทที่ชวณะไม่เกิด ตทณูวัตติกมโนทวารวิถี ๑๒ วิถีที่เกิดต่อจาก ฆาน, ชิวหา, กายทวารวิถี,

- ก. โสดาบันบุคคลในกามภูมิ ที่ไม่ได้ฌาน มีจิตเกิดได้ ๔๑ ดวงคือ

อกุศลจิต ๗ (เว้นทวิภูตีสัมปยุตตจิต ๔ วิภิกขณาสัมปยุตตจิต ๑)

อเหตุกจิต ๑๗ (เว้นหสิตุปปาต)

มหากุศลจิต ๘

มหาวิปากจิต ๘

โสดาปัตติผลจิต ๑

โสดาบันนุคคลในกามภูมิที่ได้ฌาน มีจิตเกิดได้ ๕๐ ดวง คือเพิ่มมหัคค-
กุศลจิต ๕

ข. โสดาบันนุคคลในรูปภูมิที่ไม่ได้ฌานมีจิตเกิดได้ ๒๖ ดวงคือ

ทัญญูกตวิปปยุตตจิต ๔

อุจจัจจสัมปยุตตจิต ๑

อเหตุกจิต ๑๑ (เว้นฆานะ, ชิวหา, กาย, หสิตุปปาต)

มหากุศลจิต ๘

รูปาวจรวิปากจิต ๑ (แล้วแต่ภูมิ)

โสดาปัตติผลจิต ๑

โสดาบันนุคคลในรูปภูมิที่ได้ฌาน มีจิตเกิดได้ ๓๕ ดวง คือเพิ่มมหัคค-
ตกุศลจิต ๕

ค. โสดาบันนุคคลในอรูปภูมิที่ไม่ได้ฌาน มีจิตเกิดได้ ๑๖ ดวงคือ

ทัญญูกตวิปปยุตตจิต ๔

อุจจัจจสัมปยุตตจิต ๑

มโนทวาราวชชนจิต ๑

มหากุศลจิต ๘

อรุปวิปากจิต ๑ (แล้วแต่ภูมิ)

โสดาปัตติผลจิต ๑

โสดาบันนุคคลในอรูปภูมิที่ได้ฌาน มีจิตเกิดได้อย่างมาก ๒๐, ๑๕, ๑๘,
๑๗, แล้วแต่ภูมิที่ตนเกิดอยู่ คือ

อาภาสานุญายตนพรหมเพิ่มอรุปกุศลจิต ๔ รวมเป็น ๒๐

วิญญานานุญายตนพรหมเพิ่มอรุปกุศลเบื้องบน ๓ " ๑๕

อาภิกขัญญายตนพรหมเพิ่มอรุปกุศลเบื้องบน ๒ " ๑๘

เนวสัณญานาสัณญายตนพรหม เพิ่มเนวสัณญานาสัณญายตนกุศลจิต ๑

รวมเป็น ๑๗

ฅ. สกทาคามีบุคคลในกามภูมิที่ไม่ได้ฌาน มีจิตเกิดได้ ๔๑ ดวงคือ

อกุศลจิต ๗ (เว้นทัญญูกตสัมปยุตตจิต ๔ วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑)

อเหตุกจิต ๑๗ (เว้นหสิตุปปาทจิต ๑)

มหากุศลจิต ๘

มหาวิปากจิต ๘

สกทาคามีผลจิต ๑

สกทาคามีบุคคลในกามภุมิ ที่ได้ฌานมีจิตเกิดได้ ๕๐ ดวง คือเพิ่มมหัคคต-

กุศลจิต ๕

ง. อนาคามีบุคคลในกามภุมิที่ไม่ได้ฌาน มีจิตเกิดได้ ๓๕ ดวงคือ

ทิฏฐีกตวิปปยุตตจิต ๔

อุจจัจจสัมปยุตตจิต ๑

อเหตุกจิต ๑๗ (เว้นหสิตุปปาทจิต ๑)

มหากุศลจิต ๘

มหาวิปากจิต ๘

อนาคามีผลจิต ๑

อนาคามีบุคคลในรูปภุมิที่ได้ฌาน มีจิตเกิดได้ ๓๑ ดวง

ทิฏฐีกตวิปปยุตตจิต ๔

อุจจัจจสัมปยุตตจิต ๑

อเหตุกจิต ๑๑ (เว้นฆานะ, ชิวหา, กาย, หสิตุปปาท)

มหากุศลจิต ๘

รูปาวจรกุศลจิต ๕

รูปาวจรวิปากจิต ๑ (แล้วแต่ภุมิ)

อนาคามีผลจิต ๑

จ. พระอรหันตบุคคลในกามภุมิที่ได้ฌาน มีจิตเกิดได้ ๔๔ ดวงคือ

อเหตุกจิต ๑๘

มหาภิรียาจิต ๘

มหาวิปากจิต ๘

มหัคคตภิรียาจิต ๕

อรหัตตผลจิต ๑

พระอรหันตบุคคลในรูปภุมิที่ได้ฌาน มีจิตเกิดได้อย่างมาก ๑๕, ๑๔, ๑๓, ๑๒, แล้วแต่ภุมิที่ตนเกิดอยู่ คือ

มโนทวารวรัชชนจิต ๑

มหาภิรียาจิต ๘

อรุปาวจรวิปากจิต ๑ (แล้วแต่ภูมิ)

อรหัตตผลจิต ๑ รวมเป็น ๑๑ ดวง

ในจำนวน ๑๑ ดวงนี้ พระอรหันตบุคคคลที่อยู่ใน

อาภาสอันัญญาตณภูมิ เพิ่มอรุปาวจรกิริยาจิต ๔ รวมเป็น ๑๕ วิญญา-
นัญญาตณภูมิ เพิ่มอรุปาวจรกิริยาจิตเบื่องบน ๓ รวมเป็น ๑๘ อากิญจัญญาตณภูมิเพิ่ม
อรุปาวจรกิริยาเบื่องบน ๒ รวมเป็น ๑๓ เนวสัณญานาสัณญาตณภูมิ เพิ่มเนวสัณญานา-
สัณญาตณกิริยาจิต ๑ รวมเป็น ๑๒

๘๙. ถาม จงจำแนกวิถิจิตโดยภูมิดังต่อไปนี้

ก. วิถิจิต ๘๐ โดยกามภูมิ ๑๑

ข. วิถิจิต ๖๔ โดยรูปภูมิ ๑๕

ค. วิถิจิต ๔๒ โดยอรุปภูมิ ๔

๘๙. ตอบ ก. จำแนกวิถิจิต ๘๐ โดยกามภูมิ ๑๑ คือ

๑. ในอบายภูมิ ๔ มีวิถิจิตเกิด ๓๗ คือ อกุศลจิต ๑๒ อเหตุกจิต
๑๗ (เว้นหสิตุปปาทจิต ๑) มหากุศลจิต ๘

๒. ในกามสุคติภูมิ ๗ วิถิจิตเกิดได้ทั้ง ๘๐

ข. จำแนกวิถิจิต ๖๔ โดยรูปภูมิ ๑๕ คือ ๑. ในรูปภูมิ ๑๐ (เว้นสุทธวาส-
ภูมิ ๕) วิถิจิตเกิดได้ทั้ง ๖๔, ๒. ในสุทธาวาสภูมิ ๕ มีวิถิจิตเกิดได้ ๕๔ เว้น
๑๐ ดวง คือ ทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔ วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑ มรรคเบื่องต่ำ ๓ ผล
เบื่องต่ำ ๒

ค. จำแนกวิถิจิต ๔๒ โดยอรุปภูมิ ๔

๑. ในอาภาสอันัญญาตณภูมิ มีวิถิจิตเกิดได้ทั้ง ๔๒

๒. ในวิญญานัญญาตณภูมิ มีวิถิจิตเกิดได้ทั้ง ๔๐ เว้น ๒ ดวงคือ อาภาส-
อันัญญาตณกุศล ๑ กิริยา ๑

๓. ในอากิญจัญญาตณภูมิ มีวิถิจิตเกิดได้ทั้ง ๓๘ เว้น ๔ ดวงคือ อาภาส-
อันัญญาตณกุศล ๑ กิริยา ๑ วิญญานัญญาตณกุศล ๑ กิริยา ๑

๔. ในเนวสัณญานาสัณญาตณภูมิ มีวิถิจิตเกิดได้ทั้ง ๓๖ เว้น ๖ ดวงคือ
อาภาสอันัญญาตณกุศล ๑ กิริยา ๑ วิญญานัญญาตณกุศล ๑ กิริยา ๑ อากิญ-
จัญญาตณกุศล ๑ กิริยา ๑

๙๐. ถาม ฌานสมาบัติ, ผลสมาบัติ, ทั้งสองนี้เป็นสมาบัติวิธีด้วยกัน แต่ในผลสมาบัติ
นั้นไม่มีชื่อตามลำดับมีแต่ชื่อว่า อนุโลมทั้ง ๔ ขณะ ส่วนในฌานสมาบัติมีชื่อว่าปริกรรม
อุปจาระ, อนุโลม, โคตรภู, ตามลำดับที่เป็นเช่นนี้เพราะเหตุใด?

จัญญายตนกุศล ๑ กิริยา ๑

๕๐. ถ้าม ฌานสมาบัติ, ผลสมาบัติ, ทั้งสองนี้เป็นสมาบัติวิธีด้วยกัน แต่ในผลสมาบัตินั้นไม่มีชื่อตามลำดับมีแต่ชื่อว่า อนุโลมทั้ง ๔ ขณะ ส่วนในฌานสมาบัติมีชื่อว่าปริกรรม อุปจาระ, อนุโลม, โคตรภู, ตามลำดับที่เป็นเช่นนี้เพราะเหตุใด?

๕๐. ตอบ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะการเกิดขึ้นของฌานจิตและผลจิต ไม่เหมือนกันนั่นเอง หมายความว่า ฌานจิตที่เกิดขึ้นในขณะที่ได้ฌานครั้งแรก กับฌานจิตที่เข้าฌานสมาบัตินั้น เป็นกุศลชาติหรือกิริยาชาติด้วยกัน ฉะนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องมียชื่อตามลำดับ แต่สำหรับผลสมาบัติวิธีนั้น มีแต่ผลจิตที่เป็นวิปากชาติเกิดขึ้นอย่างเดียว มัคคจิตไม่เกิดอีก เพราะกามขวนะที่เรียกว่า ปริกรรม อุปจาระ, อนุโลม, โคตรภู, นั้นต้องมีอัปนาขวนะที่เป็นชาติเดียวกันกับตนเกิดขึ้นติดต่อกัน สำหรับกามขวนะที่ในผลสมาบัติวิธีนั้น ไม่มีอัปนาขวนะ ชาติเดียวกันกับตนมาเกิดต่อ มีแต่ผลจิตที่เป็นวิปากชาติเท่านั้นมาเกิดต่อ ฉะนั้นจึงไม่มีชื่อตามลำดับ คงมีแต่ชื่อว่า อนุโลมๆ ทั้ง ๔ ขณะ.

๕๑. ถ้าม เพราะเหตุไรกามขวนะจึงมีชื่อว่า ปริกรรม อุปจาระ, อนุโลม, โคตรภู และ โวทานให้อธิบายพร้อมกับยกวจนัตถะขึ้นแสดงด้วย?

๕๑. ตอบ ปริกรรม กามขวนะที่ชื่อว่า ปริกรรม เพราะว่าเป็นเหตุแห่งการจัดแจงปรุงแต่งสร้างเพื่อให้อัปนาขวนะเกิด กล่าวคือ ฌาน, อภิญญา, มรรค, ผลเกิดขึ้น ฉะนั้นจึงชื่อว่า ปริกรรม ดังแสดงวจนัตถะว่า **อินฺทริย สมตาทิหิ ปริโตภาเคหิ อปฺปนา กุริยาติ สขุชียติ เอเตนาคี = ปริกมฺม**

พระโยคีนุคคลพึงจัดแจงปรุงแต่งสร้างอัปนาเป็นส่วนๆ โดยความรอบคอบ มีการสม่าเสมอแห่งอินทรีย์ทั้ง ๕ ด้วยขวนจิตนี้ ฉะนั้นขวนจิตที่เป็นเหตุแห่งการจัดแจงปรุงแต่งสร้างอัปนาขวนะให้เกิดขึ้นนั้น ชื่อว่า ปริกรรม

หรืออีกนัยหนึ่ง **ปริกโรติ อปฺปนํ อภิสงฺขโรติ = ปริกมฺม** ขวนจิตใด ย่อมจัดแจงปรุงแต่ง ฌาน อภิญญา มรรค ผล ซึ่งเป็นอัปนาให้เกิดขึ้น ฉะนั้นขวนจิตนั้นชื่อว่า ปริกรรม, อุปจาระ กามขวนะที่ชื่อว่า อุปจาระ เพราะเป็นขวนะที่เกิดขึ้นภายในขอบเขตของอัปนาขวนะ ดังแสดงวจนัตถะว่า **อปฺปนาย อฺเปจฺจจรตฺติติ = อุปจาโร** ขวนจิตใดย่อมเกิดขึ้นใกล้ชิดกับอัปนา ฉะนั้นขวนจิตนั้น ชื่อว่า อุปจาระ หรืออีกนัยหนึ่ง **สมิเป จรตฺติติ = อุปาโร** ขวนจิตใดย่อมเกิดขึ้นใกล้ชิดกับอัปนา คือ ฌาน อภิญญา มรรค ผล ฉะนั้นขวนจิตนั้น ชื่อว่า อุปจาระ

อนุโลม กามขวนะที่ชื่อว่า อนุโลมนั้นเพราะเป็นไปตามควรแก่อัปนา โดยการแหวกไล่ธรรมชาติที่เป็นปฏิปักษ์แก่กัน ฉะนั้นจึงชื่อว่า อนุโลม ดังแสดงวจนัตถะว่า **ปจฺจ-นิกมฺม วิธมเนน อปฺปนาย อนุกุลฺลนฺติ = อนุโลม** ขวนจิตใดย่อมเป็นไปตามควรแก่

อัปนา โดยการแหวกไถธรรมที่เป็นปฏิบัติแก่กัน ฉะนั้นจึงชื่อว่า อนุโลม หรืออีกนัยหนึ่ง **ปุพฺพาปราณํ อนุโลเมตฺติ = อนุโลมํ** ชวนจิตโดยย่อเกิดขึ้นคล้ายตามชวนะทั้งสองฝ่าย กล่าวคือ ปริกรรมชวนะที่เกิดก่อนฉานวิถิ มัคควิถิจะเกิด และอัปนาชวนะที่เกิดขึ้นภายหลัง ฉะนั้นชวนจิตนั้นชื่อว่า อนุโลม

โคตรภู กามชวนะที่ชื่อว่าโคตรภูนั้น เพราะในขณะนั้นทำการทำลายตัดเชื้อชาติกาม (ในฉานวิถิ) และทำการทำลายตัดเชื้อชาติปฺลุชน (ในมัคควิถิ) ให้เข้าถึงซึ่งเชื้อชาติมหัคคตะ โลกุตตระ ฉะนั้นชวนจิตนั้นชื่อว่า โคตรภู ดังแสดงวจนัตถะว่า **โคตฺตํ อภิกุญฺยติ ฉิบฺขติ เอตฺถาติ = โคตรภู** พึงทำลายตัดเชื้อชาติกาม หรือ ปฺลุชน โดยมหากุศลญาณสัมปยุตตจิตทั้ง ๔ นั้นชื่อว่า โคตรภู

หรืออีกนัยหนึ่ง **โคตฺตํ ภาเวติ วฑฺฒเตตฺติ = โคตรภู** ชวนจิตโดยย่อทำให้เชื้อชาติมหัคคตะ โลกุตตระ เจริญขึ้น ฉะนั้นชวนจิตนั้นชื่อว่า โคตรภู

โวทาน กามชวนะที่ชื่อว่า โวทาน เพราะทำให้อริยบุคคลเข้าถึงความบริสุทธิ์เป็นพิเศษยิ่งๆ ขึ้นไปกล่าวคือ พระโสดาบันขณะที่ได้สกทาคามิมัคค์ สกทาคามิผล ย่อมมีกามชวนะที่มีหน้าที่ต้อนรับนิพพาน ทั้งสังขตธรรมก่อนเพื่อสกทาคามิมัคค์เกิดขึ้นรับนิพพานอารมณ์ พร้อมทั้งทำการประหาณอนุสัยกิเลส ที่พิเศษกว่าการประหาณอนุสัยกิเลสของโสดาปัตติมัคค์ยิ่งขึ้นไป

พระสกทาคามีบุคคล ขณะที่ได้อนาคามิมัคค์ อนาคามิผล และพระอนาคามีบุคคล ขณะที่ได้อรหัตตมัคค์ อรหัตตผล ย่อมมีกามชวนะที่มีหน้าที่เช่นเดียวกัน เพื่อให้อนาคามิมัคค์ อรหัตตมัคค์เกิดขึ้นรับนิพพานอารมณ์ พร้อมทั้งทำการประหาณอนุสัยกิเลสที่มีอำนาจพิเศษกว่าการประหาณอนุสัยกิเลสของมัคค์เบื้องต้นให้ยิ่งขึ้นไป ฉะนั้นจึงชื่อว่า **โวทาน, โวทานเตตฺติ = โวทานํ** ชวนจิตโดยย่อทำให้อริยบุคคลเข้าถึงความบริสุทธิ์เป็นพิเศษยิ่งๆ ขึ้นไป ฉะนั้นชวนจิตนั้นชื่อว่า โวทาน

จบปัญหาและคำเฉลยในนามวิถิวินิจัย

สรุปการเกิดขึ้นโดยย่อ ของจักขุทวาริกอติมหันตารมณวิถิ

ตทารัมมณวาระ

- ติ** ภาวักที่ผ่านไป
น ภาวักที่หวนไหว
ท ภาวักที่ตัดกระแสภาวัก
ป ทำหน้าที่พิจารณาอารมณ์ใหม่
จ ” เห็นรูปารมณ
ส ” รับรูปารมณ
ณ ” ได้สวนรูปารมณ
โว ” ตัดสินรูปารมณ ที่เป็นอัญฐะ หรืออนัญฐะ (แล้วแต่โยนิโสฯ หรือโยนิโสมนสิการ)
ช ” เสพรูปารมณ ๗ ขณะ
ต ” รับรูปารมณต่อจากชวณะ ๒ ขณะ
 ต่อจากนั้นภาวักจิตก็เกิดต่อไป

ยกตัวอย่าง เปรียบเทียบการเกิดขึ้นของจักขุทวารวิถิ

- ภ** เปรียบเหมือนบุรุษนอนหลับอยู่ใต้ต้นมะม่วง
ติ ” ” ” ได้ยินเสียงมะม่วงหล่นจากต้น แล้วผ่านไป
น ” ” ” เกิดอาการหวนไหวเพราะเสียงมะม่วง
ท ” ” ” ตัดสินใจเลิกจากอาการนอน
ป ” ” ตัดสินใจลุกขึ้น พิจารณาเสียงมะม่วงนั้น ว่ามาจากทางไหน
จ ” ” มองดูผลมะม่วง
ส ” ” ลุกขึ้นไปหยิบเอาผลมะม่วงนั้นมา
ณ ” ” พิจารณาผลของมะม่วงนั้นว่า เสียหรือไม่
โว ” ” ตัดสินใจผ่าผลมะม่วงนั้น
ช ” ” เคี้ยวกินผลมะม่วงนั้น รู้ว่าเปรี้ยวหรือหวาน
ต ” ” กลืนกินผลของมะม่วงนั้นลงในท้อง
ภ ” ” ที่กินผลมะม่วงเสร็จแล้ว ก็นอนหลับต่อไปอีก

นี่เป็นส่วนหนึ่งของการเปรียบเทียบให้เห็น

ปัญหาในรูปวิธี ปริจเฉทที่ ๕

๑. ความเป็นไปของรูปกลาปทั้ง ๔ มีกัมมชกลาปเป็นต้น ซึ่งกำลังเป็นไปอยู่ในร่างกายของท่านนั้นมีอยู่ที่ชนิดคืออะไรบ้าง? และจงแสดงชนิดความเป็นไปของกัมมชกลาป จิตตชกลาป อุตฺตชกลาป, นับตั้งแต่ปฏิสนธิจิตเป็นต้น จนถึงมโนทวารวิถีจิตเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกนั้นเป็นอย่างไรบ้าง?
๒. จำนวนกัมมชกลาปที่เกิดขึ้น นับตั้งแต่ปฏิสนธิจิตเป็นต้น ของคัพภเสยยกะ และสังเสทชะ จนถึงภังคภักขณะของภวัจจิตดวงที่ ๑๐ นั้นมีจำนวนเท่าไร จงบอกชื่อของกลาปเหล่านั้นด้วยว่า กลาปไหนมีจำนวนเท่าใด มาโดยเฉพาะๆ ด้วย?
๓. จำนวนจิตตชกลาปที่เกิดขึ้น นับตั้งแต่ปฏิสนธิจิตเป็นต้นมา จนถึงภังคภักขณะของภวัจจิตดวงที่ ๑๖ มีจำนวนเท่าไร? และจำนวนกัมมปัจจัยอุตฺตชรูปของคัพภเสยยกะนับตั้งแต่ปฏิสนธิจิตเป็นต้น จนถึงภังคภักขณะของชวณจิตดวงที่ ๑ มีจำนวนเท่าไร?
๔. จำนวนจิตตปัจจัยอุตฺตชกลาป กับอุตฺตปัจจัยอุตฺตชกลาปเหล่านี้ เมื่อถึงอุปาทกขณะของมโนทวาราวชชนจิตที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในภพหนึ่งๆ นั้น มีจำนวนเท่าไร? และจงแสดงความเป็นไปของรูปวิธีนั้น ตั้งแต่ปฏิสนธิจิตเป็นต้นมา จนถึงมโนทวารวิถีเกิดของมนุษย์คัพภเสยยกะ
๕. จำนวนกัมมชกลาป, จิตตชกลาป ของคัพภเสยยกะเหล่านี้ เมื่อถึงฐิติขณะของภวัจจิตดวงที่ ๑๕ นับตั้งแต่ปฏิสนธิจิตเป็นต้นมานั้น ดับไปแล้วมีเท่าไร กำลังตั้งอยู่มีเท่าใด เกิดขึ้นใหม่มีเท่าใด?
๖. นับจากจิตดวงแรกที่เกิดขึ้นพร้อมกันกับชีวิตนวกกลาป เริ่มเกิดเป็นครั้งแรก จนถึงภังคภักขณะของจิตดวงที่ ๑๗ ของคัพภเสยยกะ และโอปปาติกะกำเนิดในกามสุคติภูมินี้ กัมมปัจจัยอุตฺตชกลาป และอุตฺตปัจจัยอุตฺตชกลาป มีจำนวนเท่าใด?
๗. จงแสดงรูปวิธี ที่เริ่มตั้งแต่อาหารชรูปเกิด และจงนับจำนวนอาหารปัจจัยอุตฺตชกลาป ในขณะที่ถึงอุปาทกขณะของมโนทวาราวชชนจิต ที่เกิดขึ้นต่อจากจิต ดวงที่มีอาหารชรูปเริ่มเกิดเป็นครั้งแรก มีจำนวนเท่าใด?
๘. จงนับจำนวน กัมมชกลาป, จิตตชกลาป, อาหารชกลาป, กัมมปัจจัยอุตฺตชกลาป, จิตตปัจจัยอุตฺตชกลาป, อาหารปัจจัยอุตฺตชกลาป, อุตฺตปัจจัยอุตฺตชกลาป, ในขณะที่ถึงภังคภักขณะของชวณจิตดวงที่ ๑ ที่เกิดขึ้นต่อจากจิตดวงที่มี จักขุ-โสต-ฆาน-ชีวหา-เริ่มเกิด ว่ามีจำนวนเท่าใด?
๙. จงแสดงความเป็นไปของรูปวิธีขณะที่มีการเห็นคือ จักขุทวารวิถีเกิดพร้อมทั้งคำอธิบาย?
๑๐. ตามธรรมดาจิตตชกลาปนั้น เมื่อเข้านิโรธสมาบัติอยู่ย่อมไม่เกิด อยากทราบว่าจิตตช-

กลาป จิตตปัจจัยอุตฺตชกลาปที่มีอยู่แล้ว ได้เริ่มดับลงเป็นลำดับๆ ไปนั้น ได้เริ่มดับนับตั้งแต่วินาทีจิตดวงไหนและได้ดับหมดสิ้น จนถึงขณะจิตดวงที่เท่าใด ให้แสดงตามตารางที่ ๖?

๑๑. จงแสดงความเป็นไปของรูปวิธิตีที่เกี่ยวกับจิตตชกลาป จิตตปัจจัยอุตฺตชกลาปโดยเฉพาะ ในขณะที่ออกจากนิโรธสมาบัติเป็นต้น จนถึงมโนทวารวิธิตีเกิด และอุตฺตปัจจัยอุตฺตชกลาปที่เกิดขึ้น เมื่อถึงอุปาทกขณะของชวนจิตดวงที่ ๗ ภายหลังที่ออกจากนิโรธสมาบัติแล้ว นั้น มีจำนวนเท่าใด?

๑๒. จงแสดงความเป็นไปของรูปวิธิตีที่เกี่ยวกับ กัมมชกลาป, จิตตชกลาป, กัมมปัจจัยอุตฺตชกลาป, จิตตปัจจัยอุตฺตชกลาป, โดยเฉพาะในขณะที่จักขุทวารมรณาสันวิธิตีเกิดจนกระทั่งถึงจุติ

๑๓. อาหารชกลาป และ อาหารปัจจัยอุตฺตชกลาปที่อยู่ในขณะที่เกิด ถึงภังคกขณะของจุติจิต นั้น มีจำนวนเท่าใด?

๑๔. จงแสดงความเป็นไปของรูปวิธิตีที่เกี่ยวกับ กัมมชกลาป, จิตตชกลาป, อาหารชกลาป, และอุตฺตชกลาป, ทั้ง ๔ ชนิด ในขณะที่มโนทวารมรณาสันวิธิตีเกิด

๑๕. รูปกลาปทั้ง ๗ ชนิด ที่มีอยู่ตรงอุปาทกขณะ, ฐิตินะ, ภังคกขณะ, ของจิตดวงที่ ๑๗ ที่นับถอยหลังจากจุติจิตขึ้นไป มีจำนวนเท่าใด จงแสดงจำนวนของรูปกลาปนั้นๆ มาโดยเฉพาะๆ ด้วย

๑๖. จงแสดงความเป็นไปของรูปที่ยังเกิดอยู่ต่อจากจุติจิต ซึ่งไม่เกี่ยวกับภพใหม่

จบปัญหาในรูปวิธิตี ปริจเฉทที่ ๔

สำหรับคำเฉลยปัญหารูปวิธิตี มีปรากฏชัดอยู่แล้วในหลักสูตร ภาครูปวิธิตินิฉัย

ภูมิจตุกกะ

ปัญหาและเฉลยภูมิจตุกกะ

ปริจเฉทที่ ๕ ภาค ๑

๑. ถาม จงแสดงคาถาที่แสดงมาติกาจตุกกะ พร้อมทั้งคำแปล (ปริจเฉทที่ ๕)

๑. ตอบ คาถาแสดงมาติกาจตุกกะ จตสฺสเฏ ภูมิโย จตฺตพฺพิธา ปฏิสนฺธิ จตฺตาริ กมฺมานิ จตฺตธา มรณฺอุปฺตติ เจติ วิธิมุตฺตสํคเห จตฺตาริ จตฺตูกานิ เวทิตพฺพานิ แปลความว่า ในวิธิมุตตสังคหะ พึงทราบจตุกกะ ๔ ประการคือ ภูมิจตุกกะ ปฏิสนธิจตุกกะ กัมมจตุกกะ มรณุปัตติจตุกกะ

๒. ถาม จงแปลคาถาดังต่อไปนี้ (เป็นเพียงตัวอย่าง มีการเปลี่ยนแปลงได้)

ก. เวหฺปผลสา อสญฺญสฺตตา	สุทฺธาวาสา เจติ จตฺตุดฺชฌมานภูมิติ
รูปาจรภูมิ โสฬสริธา	โหติฯ
ข. ปุณฺณชนา น ลพฺภนฺติ	สุทฺธาวาเสสุ สพฺพธา
โสตปฺนนา จ สกทา-	คามิโน จาปิ ปุคฺคสา
ค. อริยา โนปลพฺภนฺติ	อสญฺญาปายภูมิสุ
เสสฺสุจฺจาเนสุ ลพฺภนฺติ	อริยานริยาปิ จ

๒. ตอบ ก. เวหฺปผลาภูมิ ๑ อสฺสญฺญสฺตตภูมิ ๑ สุทฺธาวาสภูมิ ๕ ทั้ง ๗ ภูมินี้เป็น จตฺตุดฺชฌมานภูมิรวมเป็น รูปาจรภูมิ ๑๖

ข. ปุณฺณชน ๔ โสตปฺน ๑ สกทาคามี ๑ บุคคลทั้ง ๖ นี้ เกิดไม่ได้ในสุทฺธาวาส-ภูมิทั้ง ๕ โดยวิธีใดๆ ก็ตาม

ค. อริยบุคคล ๘ เกิดไม่ได้ในอสฺสญฺญสฺตตภูมิ และอบายภูมิ ๔ ในภูมิที่เหลือ ๒๑ คือกามสุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๑๐ อรูปภูมิ ๔ แม้อริยบุคคล ๘ และปุณฺณชน ๓ (เว้นทุกคติ) ก็เกิดได้ (ตามสมควร)

๓. ถาม ก. คำว่า อบายภูมิ เมื่อตัดบทแล้วได้กี่บท? คืออะไรบ้าง? ให้แสดงวจนัตถะของอบายภูมิพร้อมทั้งคำแปลมา ๑ ข้อ

ข. คำว่า นิรยะ เมื่อตัดบทแล้วได้กี่บท? ให้แสดงวจนัตถะ พร้อมคำแปลมาด้วย

๓. ตอบ ก. คำว่า อบายภูมิ เมื่อตัดบทแล้วเป็นดังนี้คือ **อป + อย + ภูมิ** เมื่อรวมกันเข้าเป็น อบายภูมิ ในที่นี้ การปราศจากเรียกว่า **อป** กุศลกรรมเรียกว่า **อย** ที่อยู่อาศัยเรียกว่า ภูมิ แสดงวจนัตถะว่า **อปาโย เอว ภูมิ = อบายภูมิ** สถานที่ที่ไม่มีโอกาสกระทำกุศลกรรมนั้นแหละ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ทั้งหลาย จึงชื่อว่า อบายภูมิ

ข. คำว่า นิรยะ เมื่อตัดบทแล้วเป็นดังนี้คือ **นิ + อย** ในที่นี้ นิ เป็นปฏิเสธ

บทแปลว่า ไม่มี อย แปลว่า ความเจริญหรือความสุข เมื่อรวมกันเข้าเป็น นิรย แสดง
 วจนัตถะว่า **อยติ วฑฺฒติตี = อโย** ความสุขความสบายย่อมเจริญขึ้น เหตุนั้นความสุข
 ความสบายนั้นจึงชื่อว่า อย หรืออีกนัยหนึ่ง **อียิตฺพุโพ สาทิตฺพุโพตี = อโย** สัตว์ทั้งหลาย
 พึงปรารถนาความสุขความสบายด้วยอำนาจแห่งโลภะ เหตุนั้นความสุขความสบายนั้น จึง
 ชื่อว่า **อย, นตฺถิ อโย เอตฺถาติ = นิรโย** ความสุขความสบายไม่มีในภูมิใด เหตุนั้น
 ภูมินั้น จึงชื่อว่า นิรย

๔. ถาม ก. มหานรกมีกี่ขุม? คืออะไรบ้าง?

ข. อุตสทนรกมีกี่ขุม? คืออะไรบ้าง? พร้อมทั้งแสดงอุตสทนรกที่เป็นบริวารของ
 มหานรกด้วย?

ค. คำว่า **อุตฺสท** แปลว่าอะไร? มีวจนัตถะแสดงว่าอย่างไร?

๔. ตอบ ก. มหานรกมี ๘ ขุมคือ ๑. สัณฺฑชีวนรก ๒. กาศฺตุนรก ๓. สัณฺฆาตุนรก
 ๔. โรรฺวนรก (ฐุมะโรรฺวะ) ๕. มหาโรรฺวนรก (ชาลโรรฺวะ) ๖. ตาปนรก ๗. มหาตปน-
 นรก (ปตาปนะ) ๘. อวีจिनรก

ข. อุตสทนรกมี ๕ ขุมคือ ๑. อุถนรก ๒. กุกฺกุพฺพนรก ๓. สิมปฺลิวนรก
 ๔. อสิปฺตฺตวนรก ๕. เวตฺตรณีนรก

ในมหานรกขุมหนึ่งๆ มี อุตสทนรก ขุมละ ๑๖ เป็นบริวาร ฉะนั้นอุตสทนรก
 ทั้งหมดมี ๑๒๘ ขุม ในบรรดาอุตสทนรกทั้ง ๕ นั้น ให้นับอสิปฺตฺตวนรก และ
 เวตฺตรณีนรก รวมกันเป็นขุมเดียวจึงนับได้เป็น ๔ ขุม

ค. คำว่า อุตฺสท แปลว่า มีมาก ดังมีวจนัตถะว่า **อุตฺสฺสิทฺทติ นานาทุกฺขา
 เอตฺถาติ = อุตฺสทา** ทุกข์คือความลำบากต่างๆ มีมากในนิรยภูมินี้ จึงชื่อว่า อุตฺสท
 “อุตสทนรก จะเรียกว่า จุพฺพนรก ก็ได้”

๕. ถาม จงแสดงที่อยู่ของมหานรกทั้ง ๘ ขุม และอุตสทนรก ว่าตั้งอยู่ที่ไหน?

๕. ตอบ มหานรก ๘ ขุม ตั้งอยู่ภายใต้แห่งมนุษยโลก ตรงกันกับชมพูทวีปที่ติดต่อกับ
 พื้นแผ่นดิน พื้นแผ่นดินที่มนุษย์อาศัยอยู่นี้ มีความหนาสองแสนสี่หมื่นโยชน์ ชั้นบนครึ่ง
 หนึ่งเป็นดินธรรมดา เรียกว่า **ปัสฺสปลวรี** มีความหนาแสนสองหมื่นโยชน์ ชั้นล่างครึ่งหนึ่ง
 เป็นหิน เรียกว่า **สิลาปลวรี** มีความหนาแสนสองหมื่นโยชน์

มหานรกทั้ง ๘ ขุมนี้ ตั้งอยู่ภายในดินธรรมดา เฉพาะขุมหนึ่งๆ ห่างกัน ๑๕,๐๐๐
 โยชน์ โดยลำดับคือ

นับจากพื้นชมพูทวีปลงมาถึงมหานรกขุมที่ ๑ ชื่อว่า สัณฺฑชีวนรก ห่างกัน ๑๕,๐๐๐
 โยชน์

นับจากสัณฺฑชีวนรกลงมาถึงมหานรกขุมที่ ๒ ชื่อว่า กาศฺตุนรก ห่างกัน ๑๕,๐๐๐

โยชน์

นับจากกาฬสฤตตนรกลงมาถึงมหานรขุมที่ ๓ ชื่อว่า สังฆาตนรก ห่างกัน ๑๕,๐๐๐ โยชน์

นับจากสังฆาตนรกลงมาถึงมหานรขุมที่ ๔ ชื่อว่า โรรวนรก ห่างกัน ๑๕,๐๐๐

โยชน์

นับจากโรรวนรกลงมาถึงมหานรขุมที่ ๕ ชื่อว่า มหาโรรวนรก ห่างกัน ๑๕,๐๐๐

โยชน์

นับจากมหาโรรวนรกลงมาถึงมหานรขุมที่ ๖ ชื่อว่า ตาปนนรก ห่างกัน ๑๕,๐๐๐

โยชน์

นับจากตาปนนรกลงมาถึงมหานรขุมที่ ๗ ชื่อว่า มหาตาปนนรก ห่างกัน ๑๕,๐๐๐

โยชน์

นับจากมหาตาปนนรกลงมาถึงมหานรขุมที่ ๘ ชื่อว่า อวีจिनรก ห่างกัน ๑๕,๐๐๐

โยชน์ ดังนี้

ที่อยู่แห่งอุสสทนร ๕ ขุม

ส่วนอุสสทนร คือนรขุมเล็กๆ นั้น อยู่แห่งเดียวกันกับมหานรก็มี อยู่ตาม ป่า ภูเขา มหาสมุทร แม่น้ำคงคา ทวีป เล็กๆ และเกาะที่ไม่มีคนอยู่ก็มี

๖. ถ้าม จงแสดงเรื่องพระยายมราช และนายนิรยบาล ว่ามิใช่สัตว์นรก แต่ทำไมจึงไป เกิดในนิรยภูมิ เพราะเหตุใด?

๖. ตอบ พระยายมราชนั้นเป็นเจ้าแห่งเวมานิกเปรต บางทีก็ได้เสวยความสุขก็ได้อยู่ใน วิมานมีต้นกล้วยพลุขมีสวนทิพย์ มีนางฟ้าฟ้อนรำขับร้องเป็นบริวาร บางทีก็ได้เสวยความ ทุกข์ที่เป็นผลของกรรมอันมีอยู่ในนรกนั่นเอง, เพราะเหตุว่าเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์อยู่ ได้ทำ อกุศลบ้าง กุศลบ้างปนกัน

ส่วนนายนิรยบาลที่ต้องไปเกิดอยู่ในนิรยภูมิลำเนา ก็เพราะในระหว่างที่ยังมีชีวิต อยู่ในมนุษยโลกมีแต่ความยินดี พอใจ ในการที่จะเบียดเบียนหรือ ฆ่าสัตว์เท่านั้น ถึงแม้ว่ามีการบำเพ็ญบุญกุศลอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ก็ตาม สำหรับจิตใจนั้นยังคงมีความยินดีพอใจ อยู่ แต่ในหน้าที่ที่มีการเบียดเบียนทรมาณลงโทษผู้อื่น สัตว์อื่นอยู่มิได้เปื้อนอายเลย ฉะนั้น กุศลกรรมชั้นต่ำที่เจือด้วยนิกันตัตถหา ในตำแหน่งหน้าที่ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ จึงทำให้เกิดในนิรยภูมิ เป็นนายนิรยบาล มีร่างกายใหญ่โตเหมาะสมที่จะทำการลงโทษ เบียดเบียนพวกสัตว์นรก

ฉะนั้น นายนิรยบาลเหล่านี้ จึงมีร่างกายใหญ่โตกำยำ มีกำลังมากกว่าสัตว์นรก

ทั้งหลายและมีการแสดงกิริยาอาการดูร้ายมาก สามารถทำให้สัตว์นรกสะดุ้ง ตกใจ กลัว พวกา และสุนัขเป็นต้น ที่เกิดอยู่ในนิริยภูมิ นี่ก็เป็นไปทำนองเดียวกัน (มาในกถาวัตถุ-อนุฎีกา - อุปริปัญญาสฎีกา)

๗. ถาม บรรดานุคคลทั้งหลายที่กำลังเป็นไปอยู่ในโลกทุกวันนี้ย่อมมีอสังขย จิตใจยิ่งหย่อนกว่ากันและกันในความประพฤติดีและไม่ดีมากบ้าง น้อยบ้าง ฉะนั้นจึงอยากจะทราบว่าการประพฤติดของบุคคลท่านแสดงไว้กี่ประเภท? คืออะไรบ้าง? และประเภทไหนที่ตายแล้วจะต้องพบกับพระยายมราช และประเภทไหนไม่ต้องพบกับพระยายมราช?

๗. ตอบ ความประพฤติดของบุคคลทั้งหลายท่านแสดงไว้ ๔ ประเภทคือ

๑ บุคคลบางคนในโลกนี้มีอสังขยจิตใจชอบบำเพ็ญกุศลมาก

๒ บางคนมีอสังขยจิตใจชอบในการกุศล และอกุศลเท่าๆ กัน

๓ บางคนชอบใจไปในอกุศลมากกว่ากุศล

๔ บางคนชอบใจไปในอกุศลฝ่ายเดียว

บรรดานุคคลทั้ง ๔ ประเภทนี้ บุคคลที่อยู่ในประเภทที่ ๑ และที่ ๔ ไม่มีโอกาสที่จะได้พบกับพระยายมราชประเภทที่ ๑ มีกุศลมาก เมื่อตายแล้วย่อมเกิดในสุคติภูมิเลยทีเดียว ประเภทที่ ๔ มีอกุศลมาก เมื่อตายแล้วย่อมเกิดในทุคติภูมิโดยตรงเลยทีเดียว ส่วนประเภทที่ ๒ และที่ ๓ มีโอกาสที่จะได้พบปะกับพระยายมราช เพื่อให้พระยายมราชเตือนสติให้ระลึกถึงกุศล ถ้าระลึกได้ก็จะพ้นจากอบายภูมิ ถ้าระลึกไม่ได้ ท่านก็จะเตือนให้ เมื่อเตือนแล้วก็ระลึกไม่ได้ นายนิรบาลก็ส่งลงนรกเสวยทุกข์ต่อไป

๘. ถาม คำถามของพระยายมราชที่เกี่ยวกับเทวทูต ๕ อย่างคืออะไรบ้าง?

๘. ตอบ คำถามของพระยายมราชอันได้แก่เทวทูต ๕ อย่างนั้นคือ

เทวทูตที่หนึ่ง คือความเกิด อันได้แก่ ทารกที่แรกเกิด

เทวทูตที่สอง คือความแก่ อันได้แก่ คนชรา

เทวทูตที่สาม คือพยาธิ อันได้แก่ ผู้ป่วยไข้

เทวทูตที่สี่ คือผู้ที่ถูกลงโทษตามกฎหมาย อันได้แก่ คนต้องราชทัณฑ์

เทวทูตที่ห้า คือมรณะ อันได้แก่ ความตาย

๙. ถาม แสดงความหมายของมหานรก ๘ ขุม และ อุตสทนรก ๕ ขุม โดยย่อ

๙. ตอบ ความหมายของมหานรก ๘ ขุมคือ

๑. สัตว์นรก สัตว์นรกถึงแม้ถูกฟันจนตายแล้ว ก็กลับเป็นขึ้นได้อีกในนรกใด นรกรันั้นเรียกว่าสัตว์ชีวะ

๒. กาฬสูตรนรก สัตว์นรกทั้งหลายถูกตีด้วยเส้นเชือกดำ แล้วก็ตก หรือตัด ซึ่งสัตว์ที่เกิดในนรกรันั้นด้วยเครื่องประหาร มีขวาน จอบ มีด เลื่อยเป็นต้น เหตุนี้ นรกรั

นั้นชื่อว่ากาฬสฤตตะ

๓. สังฆาตนรก สัตว์นรกถูกภูเขาเหล็กที่สูงใหญ่มีแสงไฟอันลุกโพล่ง ย่อม
 บดซึ่งสัตว์ที่เกิดในนรกนั้นให้ละเอียดเป็นจุณไป เหตุนั้น นรกนั้นชื่อว่าสังฆาตะ

๔. โรรูนรก (ฐุมโรรูวะ) สัตว์ทั้งหลายที่อยู่ในนรกนั้น ย่อมพากันร้องไห้
 ด้วยเสียงอันดังอยู่ตลอดเวลา เหตุนั้น นรกนั้นชื่อว่าโรรูวะ

๕. มหาโรรูนรก (ชาลโรรูวะ) สัตว์นรกที่มีการร้องไห้ด้วยเสียงอันดังกว่าโรรุ-
 นรกเพราะเปลวไฟเข้าสู่ทวารทั้ง ๕

๖. ตาปนนรก (จุพตาปนะ) นรกที่ยังสัตว์ทั้งหลายให้เราร้อนอยู่ นั่งตรึงติด
 ในหลาวเหล็กอันร้อนแดงแล้วให้ไฟไหม้อยู่

๗. มหาตาปนนรก (ปตาปนะ) นรกที่ยังสัตว์ทั้งหลายให้เราร้อนเหลือประมาณ
 ยิ่งกว่าจุพตาปนะนรก

๘. อวิจินรก สัตว์นรกที่ถูกเปลวไฟเผาให้เกิดความทุกข์ไม่มีเวลาว่างเลย ใน
 นรกใด นรกนั้น ชื่อว่าอวิจินรก

ความหมายของ อุตสทนรก ๕ ขุมคือ

๑. คุณนรก	นรกอุจจาระเน่า
๒. กุกกุสนรก	นรกขี้เถ้าร้อน
๓. สิมปลิวนนรก	นรกป่าไม้จ้าว
๔. อสิปัตตวนนรก	นรกป่าไม้ใบดาบ
๕. เวตตรณีนรก	นรกแม่น้ำเค็มที่มีหวายหนาม

๑๐. ถ้าม จงแสดง อุตสทนรก ที่มาในโลกบัญญัติปกรณ์ และประเภทแห่งอวิจินรก
 ที่มาในสพายตนสังยุตตอฏฐกถา และอังคุตตรอฏฐกถา มาตามลำดับ

๑๐. ตอบ อุตสทนรก ๘ ขุม ที่มาในโลกบัญญัติปกรณ์

๑. หลุมนรกอันเต็มด้วยถ่านเพลิง เรียกว่า	องคารกาสนิรย
๒. นรกน้ำเหล็ก	” โลหรสนิรย
๓. นรกขี้เถ้า	” กุกกุสนิรย
๔. นรกน้ำร้อน	” อคคิสโมทกนิรย
๕. นรกหม้อโลหะ	” โลหกุมภนิรย
๖. นรกอุจจาระเน่า	” คุณนิรย
๗. นรกป่าไม้จ้าว	” สิมปลิวนนิรย
๘. นรกแม่น้ำเค็มที่มีหวายหนาม	” เวตตรณีนิรย

และประเภทแห่ง อวีจिनรก ที่มาในสพายตนสังยุตตอัฐกถา และอังคุตตร-
อัฐกถา

๑. ปหาสนิรย	๒. อปราชิตนิรย	๓. อมพุทนิรย
๔. นีรพพุทนิรย	๕. อพพนิรย	๖. อหพนิรย
๗. อฏฏนิรย	๘. กุมุทนิรย	๙. โสคนุถิกนิรย
๑๐. อุบุปลนิรย	๑๑. ปุณฺทริกนิรย	๑๒. มหาปทุมนิรย

๑๑. ถาม จงจำแนกผลของการกระทำกรรมของสัตว์ทั้งหลาย เมื่อตายแล้วจะไปเกิดใน
นรกขุมไหน?

ก. บุคคลที่เบียดเบียน หรือ ฆ่า ภิกษุ สามเณร ดาบส หรือเพชฌฆาตที่มี
หน้าที่ประหารบุคคล พวกภิกษุ สามเณรผู้ทุศีล เป็นอสังขี

ข. บุคคลที่มีหน้าที่ทรมาน ช้าง ม้า โค กระบือ ที่ใช้ประโยชน์

ค. ผู้หญิงที่ทำลายลูกในครรภ์ของตัวเอง

ฌ. ผู้หญิงที่ชอบคบชู้ และแย่งสามีของผู้อื่น และชายที่ชอบเป็นชู้กับภรรยา
ของผู้อื่น

ง. และอีกนัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคทรงแสดงในเนมิราชชาดกว่า ผู้หญิงที่ชอบ
คบชู้ และแย่งสามีของผู้อื่นและผู้ชายที่ชอบเป็นชู้กับภรรยาของผู้อื่น

๑๑. ตอบ ก. บุคคลนั้นเมื่อตายแล้วได้ไปเสวยทุกข์อยู่ในกาฬสุตตนรกเป็นส่วนมาก
อีกนัยหนึ่งบุคคลที่ฆ่าพ่อแม่ก็ได้ไปเสวยทุกข์อยู่ในกาฬสุตตนรก

ข. บุคคลนั้นเมื่อตายแล้วได้ไปเสวยทุกข์อยู่ในสังฆาตตนรกเป็นส่วนมาก

ค. บุคคลนั้นเมื่อตายแล้วได้ไปเสวยทุกข์อยู่ในเวตตรณีสุสทนรก

ฌ. บุคคลเหล่านี้เมื่อไปตายแล้วได้ไปเสวยทุกข์อยู่ในสิมปลิวนุสสทนรก ต่อไป
ยังมีการเสวยทุกข์อยู่ในโลหกุมภินรกที่มีน้ำร้อนเหมือนไฟ แล้วแต่กรรมที่มีกำลังมากหรือน้อย

ง. บุคคลเหล่านี้เมื่อไปตายแล้วได้ไปเสวยทุกข์ในเวทนาอยู่ในสังฆาตตนรก โดยเฉพาะ
ส่วนหนึ่งในบรรดา สังฆาตตนรกเหล่านั้น ส่วนผู้ชายที่ชอบเป็นชู้กับภรรยาของผู้อื่น บุคคล
เหล่านี้เมื่อตายไปแล้วได้ไปเสวยทุกข์ในอังคารกาสุนรก คือนรกหลุมถ่านเพลิง

๑๒. ถาม -จงแสดงกรรมที่เป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายได้รับโทษและการเสวยทุกข์ใน ปหาส-
นิรยะ และอปราชิตนิรยะ

๑๒. ตอบ ในมนุษย์โลก บุคคลที่มีความยินดีพอใจหลงใหลไปในกามคุณทั้ง ๕ มีการ
ฟ้อนรำ ขับร้อง แสดงละคร ลิเกต่างๆ โดยเป็นพระเอกบ้าง นางเอกบ้าง ร้องให้ หัวเราะ
ร้องเพลง ฟ้อนรำ และเต้นรำแล้วแต่เรื่องที่ตนแสดง ทำให้ผู้ดูเกิดความยินดีบ้าง เศร้าโศก
บ้าง บางทีเกิดความสนุกสนานขึ้นมาจนลืมตัว มัวแต่ชมบทบาทของพระเอก นางเอก ที่

กำลังแสดงอยู่เฉพาะหน้า บุคคลที่เพื่อนำหรือบุคคลที่แสดงละครเวทีเหล่านี้ เมื่อตายแล้ว ได้ไปเสวยทุกข์อยู่ในปาสนรก ในขณะที่เสวยทุกข์อยู่ในนรกนั้น คล้ายๆ กับว่าเพื่อนำ หรือร้องเพลงอยู่

ส่วนบุคคลที่มีความยินดีพอใจในการรบก้น (ทำสงคราม) อยู่เสมอๆ บุคคลเหล่านี้เมื่อตายแล้วได้ไปเสวยทุกข์อยู่ในอปราศนรก ในขณะที่เสวยทุกข์อยู่ในนรกนั้น คล้ายกับว่า ชีช้าง หรือขี่ม้าที่เทียมด้วยรถถืออาวุธ ๕ อย่าง หม่ำพั่นกันอยู่ตลอดเวลา (มาในสพายตนสังยุตตอัฐกถา)

๑๓. ถาม จงแสดงโทษที่พระเทวทัตต์ที่ต้องเสวยทุกข์ในอวิจินรก ในอนาคตจะได้เป็น พระปัจเจกพุทธเจ้าชื่อว่าอะไร? และคาถาที่พระเทวทัตต์บูชาพระพุทธรูปเจ้าในขณะที่ถูกรรณีสืบว่าอย่างไร?

๑๓. ตอบ พระเทวทัตต์ได้กระทำการเบียดเบียนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ไม่หวั่นไหวต่อโลกธรรม ฉะนั้นพระเทวทัตต์จึงได้ไปบังเกิดในอวิจินนรกโดยตรง ในขณะที่เสวยทุกข์อยู่ในอวิจินนรกนั้น มีร่างกายสูงประมาณร้อยโยชน์ ตั้งแต่หูขึ้นไปจมอยู่ในแผ่นเหล็กแดงที่วางหนุนศีรษะ เบื้องล่างแต่ตามลงมาจมอยู่ในแผ่นเหล็กแดง ตะปูโตประมาณเท่าต้นตาล ดอกมือทั้งสองข้างติดไว้กับฝาหลาวเหล็กแทงข้างซ้ายทะลุถึงข้างขวา แทะข้างหน้าทะลุถึงข้างหลัง แทะแต่ศีรษะทะลุลงมาถึงเบื้องล่าง ไม่มีการกระดุกกระดิก และมีเปลวไฟเผาอยู่ตลอดเวลา จนกว่าจะพ้นจากอวิจินนรก

ในอนาคตแสนมหากัปไปเลยไป จักได้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้ามีชื่อว่า อัญญิสสระ ส่วนบารมีสององสวายนันได้เคยสร้างมาแล้ว, คาถาที่พระเทวทัตต์บูชาพระพุทธรูปเจ้า ในขณะที่กำลังถูกรรณีสืบ

อิเมหิ อญฺญีหิ ตมคฺคปฺคฺคํ เทวาทิเทวํ นรทมฺมสารถิ

สมนฺตจกฺขํ สตปฺปญฺญสฺสขณํ ปาณฺเหหิ พุทฺธํ สรณํ คโตสมิ

ข้าพเจ้าขอบูชาพระพุทธรูปเจ้า ผู้เป็นอัครบุคคล ผู้เป็นเทวดายิ่งกว่าเทวดา ผู้เป็นสารถีฝึกนรชน ผู้มีพระจักขุโดยรอบ ผู้มีบุญลักษณะกำหนดด้วยร้อยด้วยกระดูกเหล่านี้ แล้วขอถึงพระพุทธรูปเจ้าพระองค์นั้นว่าเป็นที่พึ่ง พร้อมด้วยชีวิตของข้าพเจ้า

๑๔. ถาม ฤทธิ์ของพระเจ้าอุปัระมีกี่อย่าง? คืออะไรบ้าง? พร้อมแสดงด้วยว่าธรณีสืบพระเจ้าอุปัระ เพราะโทษกล่าวมูสานั้น มีลักษณะเป็นไปอย่างไร?

๑๔. ตอบ พระเจ้าอุปัระ พระองค์สมบูรณ์ด้วยอิทธิฤทธิ์ ๔ ประการคือ ๑. เหาะได้ ๒. มีเทวดา ๔ องค์คอยรักษาทั้ง ๔ ทิศ พระหัตถ์ขวาทรงกระบี่ ๓. พระวรกายมีกลิ่นหอม ๔. พระโอษฐ์หอมฟุ้งเหมือนกลีบบัว

ธรณีสืบพระเจ้าอุปัระ เพราะกล่าวมูสา มี ๗ ครั้ง ดังนี้คือ

ครั้งที่ ๑ ฤกษ์ทั้ง ๔ หายไป ครั้งที่ ๒ ธรณีสู่ถึงดาตุ่ม
ครั้งที่ ๓ ธรณีสู่ถึงหัวเข่า ครั้งที่ ๔ ธรณีสู่ถึงตะโพก
ครั้งที่ ๕ ธรณีสู่ถึงสะดือ ครั้งที่ ๖ ธรณีสู่ถึงราวนม

ครั้งที่ ๗ ธรณีสู่ถึงพระเศียร ไฟอวิจิฏกลุโพลงขึ้นมาเป็นม่านสีดำคลุมตัว

พระเจ้าอุপুরะ ตั้งแต่พระเศียรตลอดจนถึงพระบาท แล้วจมลงไปสู่ใต้พื้นดิน

๑๕. ถาม จงแสดงโทษของพระเจ้าอชาตศัตรูและการเสวยทุกข์ในนรก เมื่อพ้นจากนรกแล้วจะได้เป็นอะไรต่อไปอีก?

๑๕. ตอบ พระเจ้าอชาตศัตรู คบคนผิด คือพระเทวทัตต์ผู้เป็นบาปมิตร ที่เป็นศัตรูกันกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจนถึงกับทำการปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสาร ผู้เป็นพระราชบิดาเสีย ธรรมดาบุคคลผู้ทำปิตุฆาตกรรมนั้น ต้องไปสู่อวิจิฏหานรกโดยมาก แต่พระองค์หาต้องไปไม่ ทั้งนี้ก็เพราะในสมัยที่พระองค์เป็นพระเจ้าแผ่นดินนั้น ได้ทรงเลิกคบกับพระเทวทัตต์ กลับมาประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดี มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพร้อมด้วยเหล่าอริยสงฆ์สาวกเป็นที่พึ่ง เกิดความเลื่อมใสสละจตุปัจจัยให้เป็นทาน จนถึงเป็นผู้อุปถัมภ์บำรุงการสังคายนา ฉะนั้นเมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์แล้ว จึงไม่ต้องไปสู่อวิจิฏหานรก แต่ต้องไปเสวยทุกข์อยู่ในโลหกุมภีอุสสทนรก ที่เป็นบริวารของอวิจิฏหานรกแทนการเสวยทุกข์ในโลหกุมภีอุสสทนรก นั้น ปรากฏว่าค่อยๆ จมลงไปทีละน้อยๆ จนถึงพื้นล่างของโลหกุมภี นับเป็นเวลานานถึงสามหมื่นปีของนรกนี้ เมื่อจะไพล่ขึ้นมาจากพื้นล่าง ก็ค่อยๆ ไพล่ขึ้นมาทีละน้อยๆ นับเป็นเวลานานถึงสามหมื่นปีแห่งนรกนี้อีกเช่นกัน รวมเวลาเสวยทุกข์ของพระเจ้าอชาตศัตรูในโลหกุมภีอุสสทนรก กำหนดหกหมื่นปีจึงจะพ้นออกจากนรกนี้

ในอนาคตต่อไปได้สองอสงไขยแสนมหากัปป์ จักได้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้ามีนามว่า วิชิตาวิ

๑๖. ถาม ก. จงแสดงวณัฏฐะของคำว่า ตีรจฺฉาน?

ข. บรรดาตีรจฺฉานทั้งหลาย เมื่อจำแนกโดยหาแล้วมีกี่ประเภท? คืออะไรบ้าง?

๑๖. ตอบ ก. แสดงวณัฏฐะของคำว่า ตีรจฺฉาน **ติโร อณฺขนฺตติ = ตีรจฺฉานา** สัตว์ผู้ไปโดยส่วนขวางเรียกว่า ตีรจฺฉาน หรืออีกนัยหนึ่ง สัตว์ที่เป็นไปขวางจาก มรรค ผล เรียกว่า ตีรจฺฉาน

ข. บรรดาตีรจฺฉานทั้งหลาย เมื่อจำแนกโดยหาแล้วมี ๔ ประเภท

๑ **อปทตีรจฺฉาน** จำพวกตีรจฺฉานที่ไม่มีขา ได้แก่ งู ปลา ไข่เดือน เป็นต้น

๒ **ทวิปทตีรจฺฉาน** จำพวกตีรจฺฉานที่มีขา ๒ ขา ได้แก่ นก และไก่

๓ **จตุปทตีรจฺฉาน** จำพวกตีรจฺฉานที่มีขา ๔ ขา ได้แก่ วัว ควาย

เป็นต้น

๔ พหุปรุพทติรจฺจาน จำพวกดิรัจฺจานที่มีขามาก ได้แก่ ตะขาบ กิ้งกือ

เป็นต้น

๑๗. ถาม จงแสดงลักษณะที่มีประจำตัวอยู่เสมอของพญานาค มีกี่อย่าง? คืออะไรบ้าง?

๑๗. ตอบ แสดงลักษณะของพญานาคที่มีประจำตัวอยู่เสมอ มี ๕ อย่างคือ

๑ ในขณะที่ปฏิสนธิ ต้องปรากฏรูปร่างสัณฐานเป็นพญานาค

๒ ในขณะที่ลอกคราบอยู่ รูปร่างสัณฐานก็คงปรากฏเป็นพญานาคอยู่ตามเดิม

๓ ในขณะที่เสพเมถุนอยู่กับพญานาคด้วยกัน ก็คงเป็นพญานาค

๔ ในขณะที่นอนหลับนั้น ถ้าหากเวลาใดหลับไปโดยปราศจากสติ ขณะนั้นร่างกายก็กลับเป็นพญานาคขึ้นมา

๕ ในขณะที่ตาย ก็ต้องปรากฏเป็นพญานาค

๑๘. ถาม บุคคลที่ไม่มีการกระทำเป็นอันตรายต่อ มรรค ผล แต่ก็จัดเข้าในประเภทดิรัจฺจานนั้นได้แก่ใคร? และจงแสดงอายุของพญานาค

๑๘. ตอบ ได้แก่เทวดาทั้งหลาย ล้วนแต่เป็นบุคคลที่ควรได้ มรรค ผล ด้วยกันทั้งสิ้น แต่จัดเข้าจำพวกดิรัจฺจานนั้น เพราะบวชไม่ได้ ดังมีสาธกบาลีแสดงไว้ในวินยอฎฐกถากังขา-
 วิตรณอฎฐกถา วินยสังคหอฎฐกถาว่า **ยสฺส อุปสมฺปทา ปฏิฆิตฺตา โส ติรจฺจานคโต**
นาม พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงปฏิเสธซึ่งความอุปสมบทแก่บุคคลใด บุคคลนั้นชื่อว่า
 ดิรัจฺจาน มีสาธกบาลีแสดงไว้ในวินยมหายคคอฎฐกถาว่า **อนฺตมโส สกุกํ เทวราชานํ**
อุปาทาย โกจิ อมนุสฺสชาติโย สพุโป อิมสฺมี อตฺเต ติรจฺจานคโตติ เวทิตฺพุโป
 บัณฑิตทั้งหลายพึงทราบว่ บุคคลที่ไม่มีชาติเป็นมนุษย์ ถึงแม้จะเป็นพระอินทร์ก็ตามต้อง
 จัดเข้าในประเภทดิรัจฺจาน

แสดงอายุของพญานาค

อายุของพญานาคไม่แน่นอน บางทีก็อายุยืน บางทีก็อายุสั้น พวกที่มีอายุยืนนั้น ถึงแม้พระพุทธรเจ้าจะอุบัติขึ้นในโลกถึง ๕ พระองค์ก็ตาม พญานาคก็จะมีอายุอยู่เช่นพญานาคตัวหนึ่งชื่อกาละ กาลพญานาคนี้ มีอายุมาตั้งแต่พระกกุสันธะ จนถึงพระสมณโคตมะ และมีอายุยืนต่อไปอีกจนถึงพระศรีอริยเมตตรัย

๑๙. ถาม จงแสดงวจนัตถะของคำว่า กิณนรา พร้อมความหมาย และพวกกิณนรมีอายุประมาณกี่ปี? และมีกี่จำพวก?

๑๙. ตอบ แสดงวจนัตถะของคำว่า **กิณนรา, กุจฺฉิโต นโร = กิณฺนโร** สัตว์ที่น่าเกลียด แต่เหมือนคน ชื่อว่า กิณนร มีรูปร่างเหมือนคน ต่างกันเป็นบางอย่าง เช่นแขนทั้งสอง

เหมือนคน แต่ฝ่ามือทั้งสองเหมือนนก ส่วนศีรษะ ใบหน้า จมูก ตา เหมือนคน มีริมฝีปาก กว้างจืดคอ และปากยาวยื่นออกมาเหมือนม้า ขา ฝ่าเท้า และนิ้วเหมือนนก

พวกกษัตริย์มีอายุ ๑๐๐๐ ปี ธรรมดาคนธรรมดา ย่อมมีความกลัวน้ำมากที่สุด ดังมีสาธกบาลีแสดงไว้ในภักตลาติยชาดกอรรถกถาว่า **กษัตริยา นาม อุตทกสิริกา โหนติ** ธรรมดาคนทั้งหลายย่อมกลัวน้ำ, กษัตริย์มี ๗ อย่างคือ เทวกษัตริย์ จันทกษัตริย์ ทุมกษัตริย์ ทัทธมาณกษัตริย์ โกณฑกษัตริย์ สกุนกษัตริย์ กัณณปาวุณณกษัตริย์

๒๐. ถาม ราชสีห์มีอยู่ที่จำพวก? คือพวกไหนบ้าง? และพร้อมแสดงที่อยู่ของราชสีห์เหล่านั้นด้วย?

๒๐. ตอบ ราชสีห์มี ๔ จำพวกคือ

๑ ดิลสีหะ มีร่างกายสีแดงเหมือนนกพิราบ ใหญ่เท่ากับวัวหนุ่ม กินหญ้าเป็นอาหาร

๒ กาลสีหะ มีร่างกายสีดำใหญ่เท่ากับวัวหนุ่ม กินหญ้าเป็นอาหาร

๓ บัณขุสีหะ มีร่างกายเหมือนสีใบไม้เหลือง ใหญ่เท่ากับวัวหนุ่ม กินเนื้อเป็นอาหาร

๔ เกสรสีหะ มีริมฝีปาก หาง และเท้าสีแดง ตั้งแต่ศีรษะลงไปตลอดถึงหลัง มีลายสีแดงพาดสามแถว วนรอบสะโพก ๓ รอบ ที่ต้นคอมีขนปกคลุมลงมาตั้งแต่บ่ามีสีเหมือนผ้ากำพล ส่วนร่างกายที่เหลือนอกจากนี้มีสีขาวทั้งหมด กินเนื้อเป็นอาหาร, สถานที่อยู่ของเกสรสีหะมี ๕ แห่ง ๑. ถ้ำทอง ๒. ถ้ำเงิน ๓. ถ้ำแก้วมณี ๔. ถ้ำเพชร ๕. ถ้ำมโนศิลา

เกสรสีหะนี้ อยู่เฉพาะแต่ในป่าหิมพานต์เท่านั้น มีร่างกายใหญ่เท่ากับควาย ราชสีห์ที่เหลืออีก ๓ ชนิดนั้น อยู่ในป่าหิมาลย์ หรือป่าที่ใหญ่และลึกกลับก็มีอยู่ ส่วนอายุนั้นไม่แน่นอน บางทีก็ถึง ๒๐๐ หรือ ๓๐๐ ปี ก็ได้ ในบรรดาดิรัจฉานทั้งหมด ราชสีห์นี้เป็นเจ้าแห่งดิรัจฉาน

๒๑. ถาม สัญญาที่ปรากฏแก่ดิรัจฉานทั้งหลายนั้นมีกี่อย่าง? คืออะไรบ้าง? และธรรมสัญญา ย่อมปรากฏแก่สัตว์จำพวกไหน?

๒๑. ตอบ สัญญาที่ปรากฏแก่ดิรัจฉานทั้งหลายมี ๓ อย่างคือ

๑ กามสัญญา รู้จักแสวงหากามคุณ

๒ โจรสัญญา รู้จักกิน

๓ มรณสัญญา รู้จักกลัวตาย

ส่วนธรรมสัญญานั้น ดิรัจฉานบางพวกเช่น พระโพธิสัตว์จึงจะปรากฏขึ้นได้ ดิรัจฉานนอกนั้นคงมีแต่สัญญา ๓ ประการที่ได้กล่าวแล้วนี้โดยมาก

๒๒. ถ้าม จงแสดงเปรต ๑๒ ชนิดที่มาในโลกบุญญติปกรณ และนคตทีปนีปกรณ พร้อมแสดงที่อยู่ของเปรต ๑๒ จำพวก กับเจ้าแห่งเปรตด้วย

๒๒. ตอบ แสดงเปรต ๑๒ ชนิดคือ

๑. วันดาสเปรต เปรตที่กินน้ำลาย เสมหะ อาเจียน เป็นอาหาร
๒. กุณปาสเปรต เปรตที่กินซากศพคนหรือสัตว์เป็นอาหาร
๓. กุณฑาทกเปรต เปรตที่กินอุจจาระต่างๆ เป็นอาหาร
๔. อักคิชาลมุขเปรต เปรตที่มีเปลวไฟลุกอยู่ในปากเสมอ
๕. สุจิมุขเปรต เปรตที่มีปากเท่ารูเข็ม
๖. ตัณห์ภูฏิตเปรต เปรตที่ถูกค้นหาเบียดเบียน ให้หิวข้าว หิวน้ำ อยู่เสมอ
๗. สุนิฆมามกเปรต เปรตที่มีลำตัวดำเหมือนตอไม้ที่เผา
๘. สัตถังคเปรต เปรตที่มีเล็บมือเล็บเท้ายาวและคมเหมือนมีด
๙. บัพพตังคเปรต เปรตที่มีร่างกายสูงใหญ่เท่าภูเขา
๑๐. อชครังคเปรต เปรตที่มีร่างกายเหมือนงูเหลือม
๑๑. เวมานิกเปรต เปรตที่ต้องเสวยทุกข์ในเวลากลางวัน แต่กลางคืนได้

ไปเสวยสุขในวิมาน

๑๒. มหิตธิกเปรต เปรตที่มีฤทธิ์มาก

ที่อยู่ของเปรต ๑๒ จำพวก กับเจ้าแห่งเปรต ที่เชิงภูเขาหิมालัย มีป่าอยู่แห่งหนึ่งชื่อว่า วิชฌาภูวี เป็นนครแห่งเปรต ๑๒ จำพวกที่กล่าวมาแล้วนั้นอาศัยอยู่, ในบรรดาเปรตทั้ง ๑๒ จำพวกนี้ มหิตธิกเปรต เป็นเจ้าแห่งเปรตทั้งหลาย ดังมีสาธกแสดงไว้ในโลกบุญญติปกรณ ว่า **ยตถ เปตนคเร เปตมหิตฺธิโก สพฺพเปตนํ อิสฺสริยาธิปจฺจํ กโรติ** นครแห่งเปรตนี้อยู่ที่ป่าวิชฌาภูวี และป่าวิชฌาภูวีนี้ ตั้งอยู่ในบริเวณภูเขาหิมาลัยนั่นเอง นครคือป่าวิชฌาภูวีนี้ มีมหิตธิกเปรตเป็นเจ้าปกครองดูแลบรรดาเปรตทั้งหลาย

๒๓. ถ้าม จงแสดงเปรต ๔ ประเภทที่มาในเปตวัตถุภูฏกถา และภูฏิกา ในบรรดาเปรต ๔ ประเภทนั้น ประเภทไหนที่พระโพธิสัตว์ไม่ไปเกิดฯ

๒๓. ตอบ แสดงเปรต ๔ ประเภท ที่มาในเปตวัตถุภูฏกถา และภูฏิกาฯ

๑. ปรัทตูปชีวิกเปรต เปรตที่มีการเลี้ยงชีวิตอยู่โดยอาศัยอาหารที่ผู้อื่นให้
๒. ขุปปิปาสิกเปรต เปรตที่ถูกเบียดเบียนด้วยการหิวข้าว หิวน้ำ
๓. นิฆมมตณ्हิกเปรต เปรตที่ถูกไฟเผาให้เร่าร้อนอยู่เสมอ
๔. กาลกัญจิกเปรต เป็นชื่อของอสุราที่เป็นเปรต

กาลกัญจิกเปรตที่มีร่างกายสูงสามคาวุต ไม่ใคร่มีแรง เพราะมีเลือดและเนื้อน้อย มีสีสรรคล้ายกันกับใบไม้แห้ง ตาถลนออกมาเหมือนกับตาของปู และมีปากเท่ารูเข็มตั้งอยู่

กลางศีระ

เปรตบางประเภทที่พระโพธิสัตว์ไม่ไปเกิด บรรดาพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย นับตั้งแต่ได้รับพุทธพยากรณ์เป็นต้นไป ย่อมไม่ไปเกิดเป็นเปรต ๓ ประเภทคือ ๑ ขุปปิปาสิกเปรต ๒ นิฆมามัตถิกเปรต ๓ กาลกัญจิกเปรต ที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ ถ้าจะเกิดก็คงเกิดเป็นปรทัตตูปชีวิกเปรตประเภทเดียวเท่านั้น

๒๔. ถาม ภพที่พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย นับตั้งแต่ได้รับพุทธพยากรณ์แล้ว จะไม่ไปเกิดนั้นมีกี่ประเภท? คืออะไรบ้าง?

๒๔. ตอบ ภพที่พระโพธิสัตว์ทั้งหลายนับแต่ได้รับพุทธพยากรณ์แล้ว ไม่ไปบังเกิดในภพนั้นๆ อีก มี ๑๖ ประเภทคือ

๑. ไม่เกิดเป็นคนป่า	๒. เป็นมารเทวบุตรไม่ได้
๓. เป็นอสังขยสัตตพรหมไม่ได้	๔. เป็นสุทธาวาสพรหมไม่ได้
๕. ไม่ไปเกิดในจักรวาลอื่น	๖. ไม่เป็นอรุพพรหม
๗. ไม่เป็นผู้หญิง	๘. ไม่ไปเกิดกับคนที่เปิ่นทาส
๙. ไม่ไปเกิดเป็นคนบอด หนวก ไข้	๑๐. ไม่เป็นคนจีรเรือนกฐัจจ
๑๑. ไม่เปลี่ยนแปลงเพศ	๑๒. ไม่ทำปัญหานันตริยกรรม
๑๓. ไม่ไปเกิดในโลกันตริกนรก	
๑๔. ไม่ไปเกิดในอเวจีมหานรก และไม่เป็นขุปปิปาสิกเปรต นิฆมามัตถิกเปรต	

กาลกัญจิกเปรต

๑๕. ไม่ไปเกิดเป็นสัตว์ที่เล็กกว่านกกระจาบ และไม่ไปเกิดเป็นสัตว์ที่ใหญ่กว่าช้าง
๑๖. เป็นพระอริยะไม่ได้ในระหว่าง ๔ อสงไขย แสนมหากัป

๒๕. ถาม จงแสดงเปรต ๒๑ ประเภทที่มานิวินัย และลักษณะสังยุตตพระบาลี?

๒๕. ตอบ แสดงเปรต ๒๑ จำพวก ที่มานิวินัย และลักษณะสังยุตตพระบาลี

๑. อัญฐิสังขลิกเปรต	เปรตที่มีกระดูกติดต่อกันเป็นท่อนๆ แต่ไม่มีเนื้อ
๒. มังสเปสิกเปรต	เปรตที่มีเนื้อเป็นชิ้นๆ แต่ไม่มีกระดูก
๓. มังสบัณฑิตเปรต	เปรตที่มีเนื้อเป็นก้อน
๔. นิจยวิปริตเปรต	เปรตที่ไม่มีหนัง
๕. อสิโลมเปรต	เปรตที่มีขนเป็นพระขรรค์
๖. สัตติโลมเปรต	เปรตที่มีขนเป็นหอก
๗. อุตุโลมเปรต	เปรตที่มีขนยาวเป็นลูกธนู
๘. สุจิตโลมเปรต	เปรตที่มีขนเป็นเข็ม
๙. พุติยสุจิตโลมเปรต	เปรตที่มีขนเป็นเข็มชนิดที่ ๒

๑๐. กุมภกัณฐเปรต เปรตที่มีอันทะใหญ่โตมาก
๑๑. คุถกุปนิมคคเปรต เปรตที่จมอยู่ในอุจจาระ
๑๒. คุถขาทกเปรต เปรตที่กินอุจจาระ
๑๓. นิจจวิตกเปรต เปรตหญิงที่ไม่มีหนัง
๑๔. ทุกคันธเปรต เปรตที่มีกลิ่นเหม็นเน่า
๑๕. โอคิลินีเปรต เปรตที่มีร่างกายเป็นถ่านไฟ
๑๖. อสีสเปรต เปรตที่ไม่มีศีรษะ
๑๗. ภิกขุเปรต เปรตที่มีรูปร่างสัณฐานเหมือนพระภิกษุ
๑๘. ภิกขุณีเปรต เปรตที่มีรูปร่างสัณฐานเหมือนภิกษุณี
๑๙. ลิกขมานเปรต เปรตที่มีรูปร่างสัณฐานเหมือนลิกขมานา
๒๐. สามณเระเปรต เปรตที่มีรูปร่างสัณฐานเหมือนสามณเระ
๒๑. สามณเระเปรต เปรตที่มีรูปร่างสัณฐานเหมือนสามณเระ

๒๖. ถาม เรื่องเปรตในภูมิจตุกกะมี ๑๒ จำพวกบ้าง ๔ จำพวกบ้างจะนั้น เปรตทั้งหมดนี้ เปรตที่จะได้รับส่วนบุญมีกี่จำพวก? คือจำพวกไหน? และส่วนบุญที่พวกญาติอุทิศไปให้นั้น จะได้รับเสมอไปหรือไม่? ถ้าไม่ได้รับบุญนั้นจะตกอยู่แก่ใคร?

๒๖. ตอบ เปรตที่มีโอกาสจะได้รับส่วนบุญจากญาติอุทิศให้ ก็มีแต่ปรตตูปชวิกเปรตจำพวกเดียวเท่านั้นส่วนเปรตอื่นๆ ที่นอกจากนี้ ไม่สามารถจะรับส่วนบุญที่ญาติอุทิศไปให้ได้ เพราะเปรตแต่ละจำพวกมีอาหารเฉพาะตนอยู่แล้ว และส่วนบุญที่ผู้ทำบุญอุทิศให้แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้วถึงแม้ญาตินั้นจะไม่ได้รับส่วนบุญอุทิศไปให้ บุญที่ผู้กระทำอุทิศไปให้นั้นก็ไม่สูญหายไปไหน คงเป็นบุญติดตัวอยู่แก่ผู้กระทำเสมอ ทั้งในชาตินี้ ชาติหน้า และชาติต่อๆ ไป

๒๗. ถาม ก. สัตว์ที่เรียกว่า อสุรา นี้เมื่อจำแนกแล้วมีกี่อย่าง? คืออะไร?

ข. เทวอสุรามีกี่อย่าง? คืออะไรบ้าง? และเทวอสุราประเภทไหนที่เป็นปฏิปักษ์ต่อเทวดาชั้นดาวดึงส์

ก. เปตติอสุรา มีกี่จำพวก? คืออะไรบ้าง?

๒๗. ตอบ ก. อสุรา มี ๓ อย่างคือ

๑ เทวอสุรา ได้แก่เทวดาที่เรียกว่าอสุระ

๒ เปตติอสุรา ได้แก่เปรตที่เรียกว่าอสุระ

๓ นิรยอสุรา ได้แก่สัตว์นรกที่เรียกว่าอสุระ

ข. เทวอสุรา มี ๖ อย่างคือ ๑ เวปจิตติอสุรา ๒ สุพลีอสุรา ๓ ราหูอสุรา ๔ ปหารอสุรา ๕ สมพรตอสุรา ๖ วินิปาติกอสุรา

ในบรรดาเทวดาสุรา ๖ อย่างนี้ เวปจิตติอสุรา ๑ สุพลีอสุรา ๑ ราหุอสุรา ๑ ปหารอสุรา ๑ สมพรตีสุรา ๑ รวม ๕ พวกนี้ ที่เรียกว่าอสุรานั้นเพราะเป็นปฏิปักษ์ต่อเทวดาชั้นดาวดึงส์และสถานที่อยู่ของเทวดาทั้ง ๕ จำพวกนี้ อยู่ใต้ภูเขาสินธุอันมีเนื้อที่กว้างหนึ่งหมื่นโยชน์

ค. เปตตอสุมาริ ๓ จำพวกคือ ๑. กาลัญญิกเปรตอสุมาริ ๒. เวมานิกเปรต-
อสุมาริ ๓. อาวุทธิกเปรตอสุมาริ

๒๘. ถาม ก. จงแสดงโทษที่เป็นเหตุให้สัตว์ไปเกิดในอสุราภูมิ

ข. ทำไมอบายภูมิทั้ง ๔ จึงเรียกว่า ทุกคติภูมิ และจงจำแนกให้เห็นด้วยว่า
อบายภูมิอย่างไรเป็นทุกคติโดยตรง อย่างไรเป็นทุกคติโดยอ้อม

๒๘. **ตอบ ก.** บุคคลบางคนที่อยู่ในโลกนี้เป็นผู้มียศ และทรัพย์พอสมควร หรือใหญ่ยิ่งก็ตาม แต่บุคคลเหล่านี้เป็นผู้มีจิตใจไม่ดีหรือเป็นผู้ได้ระดับรับฟังน้อย ฉะนั้นจึงไม่สามารถจะเลือกเฟ้นว่า บุคคลใดควรจะยกย่องสรรเสริญ เมื่อเป็นเช่นนี้เขาจึงได้ใช้อำนาจและทรัพย์สมบัติไปในทางที่ผิด คือบุคคลที่มีคุณงามความดี มีศีลธรรมควรจะยกย่องสรรเสริญก็กลับใช้อำนาจทางกายกดขี่ข่มเหง ใช้อำนาจทางวาจากล่าวคำดูถูกตีเตียน ส่วนบุคคลที่ไม่ดีมีความประพฤติทุจริตผิดศีลธรรมก็กลับไปยกย่องสรรเสริญ บุคคลเช่นนี้เมื่อละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมไปบังเกิดในอสุรภูมิ

จ. อธิบายภูมิทั้ง ๔ ที่เรียกว่า ทุกคติภูมิเพราะเป็นที่เกิดแห่งสัตว์ทั้งหลายด้วยความลำบากดังมีวจนัตถะว่า **ทุกฺขเณ คนฺตพฺพชาติ = ทุกฺคคติ** ภูมิอันเป็นที่เกิดแห่งสัตว์ทั้งหลายด้วยความลำบากชื่อว่า ทุกคติภูมิ

ในบรรดาอบายภูมิทั้ง ๕ นี้ นรก เปรต อสุรกาย เรียกว่าทุกคติโดยตรง ส่วนดิรัจฉานบางจำพวกมีพญานาค ราชสีห์ พระยาช้างฉัตพันธุ์ เหล่านี้ล้วนแต่มีฤทธิ์มาก และมีความสุข ฉะนั้นดิรัจฉานจึงจัดเข้าในทุคติภูมิโดยตรงไม่ได้ ดังมีสาธกบาลีแสดงไว้ใน เนตติอฎฐกถาว่า **อปายคฺคหณฺน ตีรจฺฉานโยนี ทิเปติ, ทุคฺคตติคฺคหณฺน เปตฺตติวิสัย ทิเปติ** แปลความว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงชาติของดิรัจฉานโดยศัพท์ว่า อบาย ทรงแสดง นรก เปรต อสุรกาย ทั้งสามโดยศัพท์ว่า**ทุคคติ**

๒๕. ถ้ามองแยกคำว่า ทุกคติ พร้อมทั้งคำแปล

๖. คำว่า คติ มีกี่อย่าง? คืออะไรบ้าง?

ค. จงแสดงประเภทแห่งทุกคติ มีกี่อย่าง? คืออะไรบ้าง? พร้อมด้วยความหมาย

๒๕. ตอบ ก. คำว่า ทุคติ แยกเป็น ทุ + คติ, ทุ แปลว่า ไม่ดี คติ แปลว่า ที่ไป
เกิดของสัตว์

๖. คำว่า คติ มี ๔ อย่างคือ

๑. คติคติ ภาพเป็นที่ไปเกิดแห่งสัตว์
๒. นิพพัตติคติ ความเป็นความเกิด
๓. อัมมาสยคติ อริยาศัยที่กำลังเป็นไปอยู่
๔. วิภวคติ ความเกิดขึ้นแห่งสมบัติ

ก. ประเภทของทุกติมี ๓ อย่างพร้อมด้วยความหมาย

๑. อการิยปฏิบัติทุกติ - กฎหัตถ์ผู้ครองเรือนได้กระทำทุจริตด้วยอำนาจของกิเลส

๒. อนาคติยปฏิบัติทุกติ - ภิกษุสามเณรที่อยู่ในพระพุทธศาสนาได้ปฏิบัติผิดคือทำลายศรัทธาที่มีอยู่ ในสันดานของพุทธศาสนิกชนให้เศร้าหมองไป (กุลทุสน) ทำตัวเป็นหมอดู หมอยา (อนเสน)

๓. คติทุกติ ๔ ได้แก่กฎหัตถ์และภิกษุสามเณรที่ได้กระทำผิดดังที่ได้กล่าวมาแล้วเมื่อเวลาตายไปเกิดในอบายภูมิทั้ง ๔ เรียกว่า คติทุกติ

๓๐. ถาม ก. จงแยกคำว่า สุขคติ พร้อมทั้งคำแปล?

ข. จงแสดงประเภทแห่ง สุขคติ มีกี่อย่าง? คืออะไรบ้าง? พร้อมด้วยความหมาย?

๓๐. ตอบ ก. คำว่า สุขคติ แยกเป็น สุข + คติ สุข แปลว่า ดี คติ แปลว่า ที่ไปเกิดของสัตว์ ดังมีวจนัตถะแสดงไว้ในเนตติอรรถกถาว่า **สุนุทรา คติ = สุขคติ** ภูมิเป็นที่เกิดแห่งสัตว์ด้วยดี ชื่อว่า สุขคติ

ข. ประเภทแห่งสุขคติมี ๓ อย่างพร้อมด้วยความหมายคือ

๑. อการิยปฏิบัติสุขคติ กฎหัตถ์ผู้ครองเรือนได้ประพฤติอยู่ในกุศลกรรมบถ

๑๐

๒. อนาคติยปฏิบัติสุขคติ ภิกษุสามเณรที่อยู่ในพระพุทธศาสนาได้ปฏิบัติคันถธุระ วิปัสสนาธุระอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือทั้งสองอย่าง

๓. คติสุขคติ ได้แก่กฎหัตถ์และภิกษุสามเณรที่ได้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วเมื่อเวลาตายได้ไปบังเกิดในมนุษย์โลก เทวโลก

๓๑. ถาม จงแสดงคุณสมบัติของคนชมพูทวีป สูงกว่าประเสริฐกว่าคนอุตตรกुरु และเทวดาชั้นดาวดึงส์อย่างไร? และคนอุตตรกुरुมีคุณสมบัติสูงกว่าประเสริฐกว่าคนชมพูทวีป และเทวดาชั้นดาวดึงส์อย่างไร?

๓๑. ตอบ คนชมพูทวีปมีคุณสมบัติ ๓ ประการสูงกว่า ประเสริฐกว่าคนอุตตรกुरु และเทวดาชั้นดาวดึงส์ คุณสามประการของคนชมพูทวีปนั้นคือ

๑ **สุรภาพ** มีจิตใจกล้าแข็งในการบำเพ็ญ ทาน ศีล ภาวนา

๒ **สติมนต์** มีสติตั้งมั่นในคุณพระรัตนตรัย

๓ พรหมจริยวาส ประพฤติพรหมจรรย์ ถือบวชได้

คนอุตตรกुरुมีคุณ ๓ ประการสูงและประเสริฐกว่าคนชมพูทวีป และเทวดาชั้นดาวดึงส์, คุณสามประการของคนอุตตรกुरुนั้นคือ

๑. คนอุตตรกुरु ไม่ถือเอาเงินทองว่าเป็นของตน

๒. คนอุตตรกुरु ไม่หวงแหน หรือถือเอาว่าเป็นบุตร ภรรยา สามีของตน

๓. คนอุตตรกुरु ต้องมีอายุยืนถึงหนึ่งพันปีเสมอ

๓๒. ถาม จงบอกชื่อของทวีปทั้ง ๔ คืออะไรบ้าง? พร้อมทั้งแสดงอายุของคนที่อยู่ในทวีปนั้นๆ มาให้ดูด้วย

๓๒. ตอบ ทวีปทั้ง ๔ คือ

๑. ปุพพิเทหทวีป

๒. อปรโคยานทวีป

๓. ชมพูทวีป

๔. อุตตรกुरुทวีป

มนุษย์ที่อาศัยอยู่ในทวีปทั้ง ๔ มีการกำหนดอายุดังนี้คือ คนที่อาศัยอยู่ในชมพูทวีปมีอายุไม่แน่นอน โดยความยิ่งหย่อนกว่ากันและกันเช่นสมัยใดคนชมพูทวีปมี ภาย วาจา ใจ ประกอบด้วยศีลธรรม สมัยนั้นคนชมพูทวีปมีอายุยืนถึงหนึ่งอสงไขยปี

สมัยใดคนชมพูทวีปมี ภาย วาจา ใจ ไม่ประกอบด้วยศีลธรรม สมัยนั้นคนชมพูทวีปนั้น ก็มีอายุลดน้อยถอยลงมาตามลำดับจนกระทั่งถึง ๑๐ ปี

ส่วนคนที่อยู่ในปุพพิเทหทวีปนั้น มีอายุ ๓๐๐ ปีเสมอ

ส่วนคนที่อยู่ในอปรโคยานทวีปนั้น มีอายุ ๕๐๐ ปีเสมอ

ส่วนคนที่อยู่ในอุตตรกुरुทวีปนั้น มีอายุ ๑,๐๐๐ ปีเสมอ

๓๓. ถาม คนอุตตรกुरुทวีปตั้งอยู่ในธรรมอะไร? เมื่อตายแล้วจะไปเกิดในที่ใด? จงแสดงหลักฐานด้วย

๓๓. ตอบ ธรรมของคนอุตตรกुरुนี้ มีการรักษาศีล ๕ อยู่เสมอเป็นนิจ ฉะนั้นเมื่อตายแล้ว คนเหล่านี้ย่อมไปเกิดในชั้นเทวโลก ดังมีสาธกบาลีแสดงไว้ในนวัจจุตตรอัฐกถาและสารัตถทีปนีฎีกาว่า **คตฺติปี นิพฺพตฺตา มโต สคฺเคยว นิพฺพตฺตนฺติ** ความว่าที่ไปเกิดที่แน่นอนของคนอุตตรกुरुคือ คนคนอุตตรกुरुเมื่อตายแล้วต้องไปบังเกิดในชั้นเทวโลกอย่างแน่นอน

๓๔. ถาม ก. จงแสดงวจนัตถะ ของคำว่า เทวะ พร้อมคำแปล?

ข. เทวะ มีกี่อย่าง? คืออะไรบ้าง?

ค. ท้าวจาตุมหาราช ๔ องค์นั้นคือใครบ้าง? และมีหน้าที่ปกครองอย่างไร?

๓๔. ตอบ ก. วจนัตถะของคำว่า เทวะ คือ **ปญฺจหิ กามคุณฺเหหิ ทิพฺพนฺติ กีฬนฺตํ** = **เทว** ผู้ที่เล่นกีฬาด้วยกามคุณ ๕ ชื่อว่า เทว

ข. เทวะมี ๓ อย่างคือ

๑. สมมุติเทวะ ได้แก่ พระมหากษัตริย์ และพระราชินี พร้อมด้วยพระโอรส พระธิดา

๒. อุปปัตติเทวะ ได้แก่ เทวดา และพรหมทั้งหมด

๓. วิสุทธเทวะ ได้แก่ พระอรหันต์ทั้งหมด

ค. ท้าวจาตุมาหาราชเทวดา ๔ องค์นั้นคือ

๑. ท้าวธตรัฐะ ๒. ท้าววิรูปหกะ

๓. ท้าววิรูปักกะ ๔. ท้าวกุเวระ หรือ ท้าวเวสสุวัณ

ที่อยู่ของเทวดา ๔ องค์ อยู่ตอนกลางของภูเขาสิเนรุ ซึ่งเสมอกันกับยอดเขา
ยัคไนธร

๑. ท้าวธตรัฐะ อยู่ทางทิศตะวันออกของภูเขาสิเนรุ เป็นผู้ปกครองคันธัพพ-
เทวดาทั้งหมด

๒. ท้าววิรูปหกะ อยู่ทางทิศใต้ของภูเขาสิเนรุ เป็นผู้ปกครองกุมภกันหาเทวดา
ทั้งหมด (เทวดาท้องใหญ่โต)

๓. ท้าววิรูปักกะ อยู่ทางทิศตะวันตกของภูเขาสิเนรุ เป็นผู้ปกครองนาคเทวดา
ทั้งหมด

๔. ท้าวกุเวระ หรือท้าวเวสสุวัณ อยู่ทางทิศเหนือของภูเขาสิเนรุ เป็นผู้
ปกครองยักษ์เทวดาทั้งหมด

๓๕. ถาม ก. เทวดาที่อยู่ในชั้นจาตุมาหาราชิกาภูมิมีกี่จำพวก? คืออะไรบ้าง?

ข. เทวดาชั้นจาตุมาหาราชิกาที่มีใจโหดร้ายมีกี่จำพวก? คืออะไรบ้าง?

ค. เทวดาคันธัพพะที่เกิดในต้นไม้ที่มีกลั่นมีกี่จำพวก? คืออะไรบ้าง?

๓๕. ตอบ เทวดาทั้งหลายที่อยู่ในชั้นจาตุมาหาราชิกาภูมิมีอยู่ ๓ จำพวกคือ

๑. กุมภัฐเทวดา เทวดาที่อยู่บนพื้นแผ่นดิน

๒. รุกขัฐเทวดา เทวดาที่อยู่บนต้นไม้

๓. อากาสัฐเทวดา เทวดาที่อยู่ในอากาศ

ข. เทวดาชั้นจาตุมาหาราชิกาที่มีใจโหดร้าย มีอยู่ ๔ จำพวกคือ

๑. ยักโข ยักขิณี ได้แก่ เทวดายักษ์ ชาย หญิง

๒. คันธัพพะโพ คันธัพพี ได้แก่ เทวดาคันธัพพะ ชาย หญิง

๓. กุมภันโท กุมภันที ได้แก่ เทวดากุมภันท์ ชาย หญิง

๔. นาโค นาคี ได้แก่ เทวดานาค ชาย หญิง

ค. เทวดาคันธัพพะ ที่เกิดในต้นไม้ที่มีกลั่นมี ๑๐ จำพวกคือ

๑. มุลคันธัพพะ เกิดอยู่ในรากไม้
๒. สารคันธัพพะ เกิดอยู่ในแก่นไม้
๓. เผลคุคันธัพพะ เกิดอยู่ในเนื้อไม้
๔. ตจคันธัพพะ เกิดอยู่ในเปลือกไม้
๕. ปปฏิกันธัพพะ เกิดอยู่ในตะกวดต้นไม้
๖. สรคันธัพพะ เกิดอยู่ในน้ำหอม
๗. ปิณณคันธัพพะ เกิดอยู่ในใบไม้
๘. ผลคันธัพพะ เกิดอยู่ในผลไม้
๙. ปุปผคันธัพพะ เกิดอยู่ในดอกไม้
๑๐. กันทคันธัพพะ เกิดอยู่ในเงาใต้ดิน

๓๖. ถาม ถ้าจะสรุปเทวดาที่อยู่ใต้อำนาจการปกครองของท้าวจาตุมหาราชแล้วมีเท่าไร
คืออะไรบ้าง?

๓๖. ตอบ เทวดาที่อยู่ใต้อำนาจการปกครองของท้าวจาตุมหาราช มี ๘ คือ

๑. ปัพพตัญญูเทวดา เทวดาที่อาศัยอยู่ตามภูเขา
๒. อากาสัญญูเทวดา เทวดาที่อาศัยอยู่ในอากาศ
๓. จิตททาปโทสถิเทวดา เทวดาที่ตายเพราะมัวเพลิดเพลินในการเล่น

กีฬาจนลืมบริโภคอาหาร

๔. มโนปโทสถิเทวดา เทวดาที่ตายเพราะความโกรธ
๕. สัตวลาหกเทวดา เทวดาที่ทำให้อากาศเย็นเกิดขึ้น
๖. อุณหวลาหกเทวดา เทวดาที่ทำให้อากาศร้อนเกิดขึ้น
๗. จันทิมเทวปุตตเทวดา เทวดาที่อยู่ในพระจันทร์
๘. สุริยเทวปุตตเทวดา เทวดาที่อยู่ในพระอาทิตย์

๓๗. ถาม จงแสดงพุทธภายิตที่แสดงเกี่ยวกับเรื่องโลกมาในอังคุตตรพระบาลี?

๓๗. ตอบ แสดงพุทธภายิตที่แสดงเกี่ยวกับเรื่องโลก **อัย โข อานนท มหาปถวี อุทเท**
ปติฏฺฐิตา, อุทกั วาเต ปติฏฺฐิตั วาโต อากาสญฺโจ โหติ ความว่า ดูกอรานนท
พื้นแผ่นดินตั้งอยู่บนน้ำ น้ำตั้งอยู่บนลม ลมตั้งอยู่บนอากาศ

๓๘. ถาม มีปัญหาอยู่ว่าบรรดาเทวดาทั้ง ๖ ชั้นนี้จะแลเห็นซึ่งกันและกันได้หรือไม่?

๓๘. ตอบ ข้อนี้อธิษฐานว่า เทวดาที่อยู่ชั้นเบื้องบนย่อมเห็นเทวดาที่อยู่ชั้นต่ำกว่าตนได้
แต่เทวดาที่อยู่ชั้นต่ำจะเห็นเทวดาที่อยู่สูงกว่าตนไม่ได้ เพราะธรรมชาติของเทวดาที่อยู่ชั้นสูงๆ
นั้นมีร่างกายละเอียดมากกว่าเทวดาชั้นต่ำ นอกจากเทวดาที่อยู่ชั้นเบื้องบนนั้นจะเนรมิตร่างกาย
ให้หายขึ้น เทวดาที่อยู่ต่ำกว่าจึงจะเห็นได้ ทั้งนี้เป็นไปตามลำดับชั้นกัน

๓๙. ถาม ผู้ที่จะเป็นพระอินทร์ได้นั้น จะต้องประกอบด้วยธรรมกี่ประการ? คืออะไรบ้าง?

๓๙. ตอบ ผู้ที่จะเป็นพระอินทร์ได้นั้น ต้องประกอบด้วยธรรม ๗ ประการคือ

๑. เลี้ยงบิดามารดา
๒. เคารพต่อผู้ใหญ่ในตระกูล
๓. กล่าววาจาอ่อนหวาน
๔. ไม่กล่าวคำส่อเสียด
๕. ไม่มีความตระหนี่
๖. มีความสัตย์
๗. ระวังความโกรธไว้ได้

๔๐. ถาม จงแสดงเทวดาที่เป็นผู้ปกครองในเทวโลกทั้ง ๖ ชั้นมาตามลำดับและเทวดาที่มีอำนาจปกครองเทวโลกทั้ง ๖ ชั้นนั้นได้แก่ใคร?

๔๐. ตอบ ตำแหน่งท้าวเทวราชผู้ใหญ่ปกครองเทวดาทั้งหลายมีดังนี้

ท้าวเทวราชผู้ปกครองเทวดาในเทวโลก ชั้นที่ ๑ ชื่อว่า จาตุมหาราช มี ๔ องค์คือ ๑ ท้าวธตรัฐระ ๒ ท้าววิรูปหกะ ๓ ท้าววิรูปักขะ ๔ ท้าวกุเวร หรือ เวสสุวัณ

ท้าวเทวราชผู้ปกครองเทวดาในเทวโลก ชั้นที่ ๒ ชื่อว่า ดาวดึงส์ เพราะมีมาณพ ๓๓ คน โดยมีมาฆมาณพที่เรียกว่า ท้าวสักกเทวราชเป็นประธาน

ท้าวเทวราชผู้ปกครองเทวดาในเทวโลก ชั้นที่ ๓ ชื่อว่า สุยาม หรือ ยามะ

ท้าวเทวราชผู้ปกครองเทวดาในเทวโลก ชั้นที่ ๔ ชื่อว่า สันดุสิตะ

ท้าวเทวราชผู้ปกครองเทวดาในเทวโลก ชั้นที่ ๕ ชื่อว่า สุนิมิต หรือ นิมิตะ

ท้าวเทวราชผู้ปกครองเทวดาในเทวโลก ชั้นที่ ๖ ชื่อว่า ปรนิมิตะ และเทวดาผู้มีอำนาจยิ่งใหญ่เหนือเทวดาทั้งหลายนั้นคือ วสวัตติมารเทวบุตรอยู่ในชั้นปรนิมิตวสวัตติภูมิ เป็นผู้ปกครองเทวดาทั่วทั้ง ๖ ชั้น

๔๑. ถาม ก. กามภูมิมีเท่าไร? คืออะไรบ้าง?

ข. จงแสดงการเสวยกามคุณของเทพบุตรเทพธิดา ในเทวโลกทั้ง ๖ ชั้นตามวาทะทั้ง ๒ คือ เกจิวาตะและอรรถกถาจารย์

๔๑. ตอบ ก. กามภูมิมี ๑๑ คือ อปายภูมิ ๔ คือ นรก เปต อสุรกาย ตีรจฉาน กามสุกติภูมิ ๗ คือ มนุษย์ ๑ เทวดา ๖ ชั้นคือ จาตุมหาราชิกา, ดาวดึงสา, ยามา, ดุสิตา, นิมมานนรตี, ปรนิมิตวสวัตตี

ข. แสดงการเสวยกามคุณของบรรดาเทพบุตร เทพธิดา ในเทวโลกทั้ง ๖ ชั้น ตามเกจิวาตะ, วาทอรรถกถา วาทะของเกจิอาจารย์แสดงไว้ว่า การเสวยกามคุณของเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา และชั้นดาวดึงสา ทั้ง ๒ นี้ประพฤติเป็นไปทำนองเดียวกันกับ

พวกมนุษย์, การเสวยกามคุณของพวกเทวดาชั้นยามา ใช้เสวยด้วยการจูมพิต และสัมผัส กอตรั้ร่างกายซึ่งกันและกัน, การเสวยกามคุณของพวกชั้นดุสิตา เพียงแต่ใช้สัมผัสมือต่อกัน ก็สำเร็จกิจ, การเสวยกามคุณของพวกเทวดาชั้นนิมมานรดี ใช้แลดูและยืมซึ่งกันและกันก็ สำเร็จกิจ, การเสวยกามคุณของพวกเทวดาชั้นปรนิมิตวสวัตดี ใช้สาขตาจ้องดูกันก็สำเร็จกิจ

ส่วนวาทะของท่านอรรถกถาจารย์แสดงว่า การเสวยกามคุณของพวกเทวดาทั้ง ๖ ชั้นนั้น ประพฤติเป็นไปตามทำนองเดียวกันกับพวกมนุษย์ทั้งหลายไม่มีอะไรผิดแปลก กันเลย ดังมีสาธกบาลีแสดงไว้ในสังคีติสูตรอรรถกถาว่า **ฉนฺนมุปี กามาวจรานํ กามา ปกาดิกา เอว** ความว่า การเสวยกามคุณของกามาวจรเทวดาทั้ง ๖ ชั้นนั้น ก็เป็นไปโดย ปกติเช่นเดียวกันกับพวกมนุษย์ทั้งหลายนั้นแหละ

๔๒. ถาม ก. ในมนุษย์โลก และเทวโลกทั้ง ๒ ภูมินี้ ภูมิไหนจะมีอริยบุคคลมากกว่ากัน?

ข. ผู้ที่จะเป็นพระอริยบุคคลได้นั้น ท่านกล่าวว่า จะต้องประกอบด้วยธรรม ๗ ประการๆ คืออะไรบ้าง?

ค. พุทธภาษิตที่เป็นเรื่องวินิจัยอยู่ ๕ ข้อ ชื่อว่า ปธานียังคะ สำหรับ เป็นเครื่องตัดสินตัวเองว่าชาตินี้ตนจะเป็นอริยะได้หรือไม่ ๕ ข้อคืออะไรบ้าง?

ง. ความเจริญแห่งพระพุทธศาสนาที่ตั้งอยู่ในมนุษย์โลกมากกว่า หรือในเทวโลก มากกว่ากันจงแสดง

๔๒. ตอบ ก. ในเทวโลกมีอริยบุคคลมากกว่าในมนุษย์โลก อธิบายว่า ในสมัยพุทธกาล ธรรมดาฤๅษีและบรรพชิตทั้งหลายที่อยู่ในกรุงสาวัตถี ราชคฤห์ เวสาลี โกสัมพี กบิลพัสดุ์ เป็นต้น บุคคลเหล่านี้เมื่อได้ฟังธรรมเทศนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วได้สำเร็จเป็นโสดา บ้าง สกทาคามีบ้าง ในประเทศหนึ่งๆ มีจำนวนหลายโกฏิเมื่อบุคคลเหล่านี้ ได้สิ้นชีพจาก มนุษย์แล้ว ก็ได้บังเกิดในเทวโลกทั้ง ๖ ชั้นๆ ใดชั้นหนึ่ง

ข. ธรรม ๗ ประการนั้นคือ

๑. ต้องเป็นติเหตุกบุคคล
๒. ต้องได้เคยสร้างบารมีที่เกี่ยวกับวิปัสสนามาแล้วในชาติก่อน
๓. ต้องมีความเพียรในชาติปัจจุบันนี้ด้วย
๔. วิธีเจริญวิปัสสนาต้องถูกต้องตามหลักพระบาลี และอรรถกถา
๕. ต้องมีสถานที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติ
๖. ต้องไม่มีปิลิโพธ ๑๐ ประการ
๗. ต้องมีเวลาอันสมควร

ฉะนั้น บุคคลที่มีความสนใจในวิปัสสนาธุระ เป็นส่วนน้อยอยู่แล้วนั้น จะหาบุคคลที่ประกอบด้วยธรรมทั้ง ๗ ประการ ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นนั้นก็หาได้โดยยาก

ก. ธรรมที่เรียกว่า ปธานยังคะ ๕ ประการนั้นคือ

๑. ต้องมีความเชื่อความเลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และอาจารย์ที่สอนวิปัสสนา

๒. ต้องมีร่างกายแข็งแรง ไม่มีโรค

๓. ต้องไม่มีมารยาสาโดยกับอาจารย์ หรือในหมู่พวกปฏิบัติด้วยกัน

๔. ต้องมีความเพียรตั้งมั่นไว้ในใจว่า เลือดและเนื้อของเรานี้แม้ว่าจะเหือดแห้งไปคงเหลือแต่หนัง เส้น เอ็น กระดูก ก็ตาม เราจะไม่ยอมละความเพียรนั้นเสีย

๕. ผู้ปฏิบัติต้องปฏิบัติให้ถึงขั้นอุททยัพพญาณเสียก่อน, พุทธภาษิตว่าไว้เป็นหลักสำหรับวินิจจัตนเองทั้ง ๕ ข้อนี้ เมื่อผู้ใดพิจารณาด้วยตัวเองมีครบถ้วนแล้วก็มั่นใจได้ว่าตนต้องสำเร็จมรรค ผล ในชาตินี้ได้แน่นอน ถ้าขาดไปข้อใดข้อหนึ่งแล้วก็เป็นอันว่าหวังไม่ได้ซึ่ง มรรค ผล ในชาตินี้

ง. เมื่อจะกล่าวถึงความเจริญของพระพุทธศาสนาที่อยู่ในมนุษยโลกกับที่อยู่ในเทวโลกแล้ว ย่อมกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาที่ตั้งอยู่ในเทวโลกนั้นมีความเจริญรุ่งเรืองมากกว่าในมนุษยโลก เพราะในการที่พระพุทธศาสนาจะเจริญแพร่หลายได้นั้นก็ต้องอาศัยพุทธศาสนิกชนเป็นใหญ่ ในสถานที่ใดมีพุทธศาสนิกชนมาก สถานที่นั้นก็เป็นที่เจริญแพร่หลายของพระพุทธศาสนาและอริยบุคคลที่มีอยู่ในเทวโลกนั้นมีมากกว่าอริยบุคคลในมนุษยโลก ข้อนี้จึงแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาที่ตั้งอยู่ในเทวโลกนั้น มีความเจริญแพร่หลายมากก็ด้วยการที่มีอริยบุคคลมากนั่นเอง

ส่วนในมนุษยโลกนั้น พุทธศาสนิกชนมีน้อยมากก็จริง แต่ก็ยังมีข้อพิเศษที่ต่างกันกับเทวโลกคือ ในมนุษยโลกมีปริยัติศาสนา ได้แก่การสอนการเรียนพระไตรปิฎก การแสดงธรรมและการฟังธรรม ทั้ง ๔ อย่างนี้ มีอยู่โดยพร้อมมูล แต่ในเทวโลกมีอยู่เพียง ๒ อย่างเท่านั้นคือ การแสดงธรรมและการฟังธรรม อีกประการหนึ่ง ในเทวโลกไม่มีพระสงฆ์ๆ มีอยู่ในมนุษยโลกเท่านั้น

๔๓. ถาม ก. จงแสดงรูปพรหมภูมิ ๑๖ ชั้น มาตามลำดับ

ข. คำว่า พรหม นั้น หมายความว่าอย่างไร? ได้แก่บุคคลจำพวกไหน?

ค. มหาพรหม เมื่อว่าโดยรัศมีมีกี่จำพวก? คืออะไรบ้าง?

๔๓. ตอบ ก. แสดงรูปพรหมภูมิ ๑๖ ชั้น ตามลำดับคือ

ปฐมฌานภูมิ ๓ คือ พรหมปาริสัชชาภูมิ ๑ พรหมบุโรหิตาภูมิ ๑ มหาพรหมภูมิ ๑

ทุติยฌานภูมิ ๓ คือ ปริตตภาภูมิ ๑ อัปปมาณาภาภูมิ ๑ อาภัสสราภูมิ ๑

ตติยฌานภูมิ ๓ คือ ปริตตสุภาภูมิ ๑ อัปปมาณสุภาภูมิ ๑ สุภกัณหา-
ภูมิ ๑

จตุตถฌานภูมิ ๓ คือ เวหัพผลาภูมิ ๑ อสัณฺญัตตดาภูมิ ๑ สุททวาส-
ภูมิ ๕ ได้แก่ อวิหาภูมิ ๑ อตปฺปาภูมิ ๑ สุทฺธสตาภูมิ ๑ สุทฺธสสีภูมิ ๑ อกนิฏฐาภูมิ ๑

ข. คำว่า พรหม นั้นหมายความว่าผู้ที่มีความเจริญอยู่ด้วยคุณพิเศษ มีฌาน
เป็นต้นเรียกว่า พรหม ได้แก่เทวดาทั้งหลายที่อยู่ในชั้นพรหมโลก

ค. มหาพรหมเมื่อว่าโดยรัศมีแล้วมี ๓ จำพวกคือ

๑. มหาพรหมที่มีรัศมีแผ่ไปไกล ๑,๐๐๐ จักรวาล เรียกว่า สหัสสพรหม

๒. มหาพรหมที่มีรัศมีแผ่ไปไกล ๒,๐๐๐ จักรวาล เรียกว่า ทวิสหัสสพรหม

๓. มหาพรหมที่มีรัศมีแผ่ไปไกล ๓,๐๐๐ จักรวาล เรียกว่า ดิสหัสสพรหม

๔๔. ถาม ในรูปภูมิทั้ง ๔ ชั้นคือ ปฐมฌานภูมิชั้น ๑ ทุติยฌานภูมิชั้น ๑ ตติยฌานภูมิ
ชั้น ๑ จตุตถฌานภูมิชั้น ๑ ทั้ง ๔ ชั้นนี้ ในชั้นหนึ่งๆ แบ่งพรหมออกเป็นกี่จำพวก

๔๔. ตอบ ในรูปภูมิทั้ง ๔ ชั้น ในชั้นหนึ่งๆ แบ่งพรหมออกเป็น ๓ จำพวก คือ

๑. พรหมที่เป็นบริวารคอยใช้ของพรหมที่เป็นหัวหน้า เรียกว่า ปาริสาชชาพรหม

๒. พรหมที่เป็นที่ปรึกษาของพรหมที่เป็นหัวหน้า เรียกว่า ปุโรหิตาพรหม

๓. พรหมที่เป็นใหญ่เป็นหัวหน้า เรียกว่า มหาพรหม พรหมทั้ง ๓ พวกนี้

มีอยู่ทุกๆ ชั้นของรูปภูมิทั้ง ๔ ชั้นนั้น

๔๕. ถาม จงแสดงธรรมที่เป็นเหตุให้จำแนกสุททวาสภูมิออกเป็น ๕ ชั้นมาดู?

๔๕. ตอบ การที่สุททวาสภูมิแบ่งออกเป็น ๕ ชั้นนั้น ก็เพราะเป็นด้วยอำนาจของอินทรีย์
๕ นั้นเองคือ

ถ้าสัทอินทรีย์ มีกำลังมากกว่าอินทรีย์อื่น จะเกิดในชั้นอวิหาภูมิ

ถ้าวิริยอินทรีย์ มีกำลังมากกว่าอินทรีย์อื่น จะเกิดในชั้นอตปฺปาภูมิ

ถ้าสติอินทรีย์ มีกำลังมากกว่าอินทรีย์อื่น จะเกิดในชั้นสุทฺธสตาภูมิ

ถ้าสมาธิอินทรีย์ มีกำลังมากกว่าอินทรีย์อื่น จะเกิดในชั้นสุทฺธสสีภูมิ

ถ้าปัญญาอินทรีย์ มีกำลังมากกว่าอินทรีย์อื่น จะเกิดในชั้นอกนิฏฐาภูมิ

มีสาธกบาลีแสดงไว้ในสังคหอรรถกถา และวิภาวนีฎีกาว่า **อนาคามิโน ปณ**

สุททวาเสสุ อุปฺปชฺชนติ

๔๖. ถาม จงแสดงความต่างกันแห่งชื่อของพรหมที่มีอยู่ในรูปาวจรภูมิ ๑๕ ชั้น (เว้น
อัสสัณฺญัตตภูมิ)

๔๖. ตอบ แสดงความต่างกันแห่งชื่อของของพรหมที่มีอยู่ในรูปาวจรภูมิ ๑๕ ชั้น (เว้น
อัสสัณฺญัตตภูมิ) ในรูปภูมิๆ หนึ่งๆ มีพรหมอยู่ ๓ จำพวกเหมือนกันทั้ง ๔ ภูมิ แต่

ในการเรียกชื่อของพรหมที่อยู่ในชั้นทุติยฌานภูมิ ๓ จนถึง จตุตถฌานภูมิ ๗ เรียกชื่อไม่เหมือนกันกับพวกที่อยู่ในชั้นปฐมฌานภูมิ ๓ นั้นก็เพราะเหตุว่าการเรียกชื่อพรหมที่อยู่ในชั้นปฐมฌานภูมิ ใช้เรียกตามตำแหน่งของพรหม ส่วนทุติยฌานภูมิ ๓ และตติยฌานภูมิ ๓ ทั้ง ๒ ภูมินี้ถึงแม้ว่าพรหมที่มีตำแหน่งเป็นพรหมปาริสาชชะ พรหมปุโรหิตะ และมหาพรหมก็จริงแต่ใน ๒ ภูมินี้ ไม่เรียกชื่อตามตำแหน่งใช้เรียกไปตามความแตกต่างกันแห่งรัศมีของพรหมนั้นๆ ส่วนในจตุตถฌานภูมิ ๗ ก็ใช้เรียกชื่อพรหมให้ตรงกันกับคุณธรรมที่บังเกิดในชั้นนั้นๆ

๔๖. ถาม ในพื้นแผ่นดินที่พวกมนุษย์อาศัยอยู่มีปุชฌนียวัตถุ พอดีกำหนดรู้ได้ แต่อยากทราบว่ามีปุชฌนียสถานสำคัญที่อยู่ในชั้นดาวดึงส์และอกนิฏฐาภูมิมีอะไรบ้าง?

๔๖. ตอบ ในเทวโลกชั้นดาวดึงส์ มีปุชฌนียสถานอยู่แห่งหนึ่งคือพระจุฬามณีเจดีย์ บรรจุพระเขี้ยวแก้วข้างขวากับพระเกศาที่พระพุทธองค์ทรงตัดทิ้งขณะเมื่อเสด็จออกสู่มหาภิเนษกรรมสำหรับในพรหมโลกชั้นอกนิฏฐาภูมินี้ ก็มีปุชฌนียสถานที่สำคัญอย่างหนึ่งคือทุสสเจดีย์ที่บรรจุเครื่องฉลองพระองค์ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในขณะที่ยังทรงเป็นพระสิทธัตถะ ราชกุมารทรงสวมใส่ในขณะเสด็จออกจากพระนคร เพื่อสู่มหาภิเนษกรรม

เมื่อขณะพระองค์จะทรงเปลื้องฉลองพระองค์ออกนั้น ท้าวชมพูการพรหมได้เสด็จลงมาจากชั้นอกนิฏฐาภูมินำเอาเครื่องบริวารทั้ง ๘ มาถวายแก่พระสิทธัตถะและรับเอาเครื่องฉลองพระองค์ทั้งหมดของพระสิทธัตถะที่ทรงเปลื้องออกนั้นนำเอาไปบรรจุไว้ในพระเจดีย์ชื่อว่า ทุสสเจดีย์ มีความสูง ๑๒ โยชน์ อยู่ในชั้นอกนิฏฐาภูมินี้

๔๗. ถาม บรรดาสิ่งทั้งหลายถ้าไม่มีนามธรรมแล้วสิ่งนั้นไม่เรียกว่าสัตว์ ถูกต้องหรือไม่? เพราะเหตุใด?

๔๗. ตอบ บรรดาสิ่งทั้งหลายถ้าไม่มีนามธรรมแล้ว สิ่งนั้นไม่เรียกว่าสัตว์ ความเข้าใจเช่นนี้จะจัดว่าถูกต้องโดยทั่วไปไม่ได้ สำหรับในภพโลกนั้นถูกต้องแล้ว แต่สำหรับในพรหมโลกนั้นใช้ไม่ได้ทั่วไปเพราะว่า พรหมจำพวกหนึ่งที่เกิดด้วยอำนาจปัญญาญาณ ซึ่งมีสัญญาวิราคะเป็นหลัก มีอยู่ในพรหมโลกนี้ พรหมจำพวกนี้ไม่มีนามจันท์ มีแต่รูปจันท์อย่างเดียวก็จริง แต่ก็คงนับเข้าอยู่ในสัตว์จำพวกหนึ่ง เพราะมีชีวิตรูปปกครอบอยู่ ฉะนั้น พระอนุรุทธาจารย์จึงได้แสดงคำว่า สัตตะ ประกอบเข้ากับคำว่า อสัณฺญะ รวมเรียกว่า อาสัณฺญะ สัตตะ, *อสณฺณสตฺตานํ นิพฺพตฺตาติ = อสณฺณสตฺตา* ภูมิเป็นที่เกิดของอสัณฺญะสัตตพรหมทั้งหลายชื่อว่า อสัณฺญะสัตตา

๔๘. ถาม สุกตัสสพรหมบริบูรณ์ด้วยจักขุเท่าใด? คืออะไรบ้าง และเพราะเหตุใดจึงเรียกว่า รัมมจักขุกับปัญญาจักขุ

๔๘. ตอบ สุกตัสสพรหมนี้บริบูรณ์ด้วยจักขุทั้ง ๔ คือ ปสาทจักขุ ทิพพจักขุ รัมมจักขุ

ปัญญาจักขุ จักขุทั้ง ๔ นี้ ตาธรรมดาเรียกว่าปสาทจักขุ ทิพพจักขุอุภิญญาเรียกว่า ทิพพจักขุ หรือตาธรรมดาเรียกว่าทิพพจักขุก็ได้ เพราะตาธรรมดาของพรหมเหล่านี้มีอำนาจ ที่มองแลเห็นสิ่งต่างๆ ที่อยู่ในระยะไกลๆ หรือสิ่งที่เล็กๆ น้อยๆ ได้เป็นอย่างดี มัคคญาณ เบื้องต่ำ ๓ เรียกว่าธัมมจักขุ วิปัสสนาญาณ ปัจจเวกขณญาณ และอุภิญญาต่างๆ เรียกว่า ปัญญาจักขุ

๕๐. ถาม จักขุในสุตัสสาพรหม และสุตัสสีพรหม มีกี่อย่าง? คืออะไรบ้าง? จักขุชนิดใดที่มีกำลังเสมอกัน

๕๐. ตอบ มี ๔ อย่างคือ ปสาทจักขุ ทิพพจักขุ ธัมมจักขุ ปัญญาจักขุ, ปสาทจักขุ ทิพพจักขุ ปัญญาจักขุ ทั้ง ๓ อย่างนี้มีกำลังมากกว่าสุตัสสาพรหม แต่ธัมมจักขุเท่านั้น ที่มีกำลังเสมอกันได้

๕๑. ถาม จงแสดงความห่างกันระหว่างมนุษย์ภูมิกับอวีจิมหานรก ระหว่างมนุษย์ภูมิกับปรนิมมิตวสวัตตีภูมิ, ระหว่างอวีจิมหานรกกับเนวสัณญานาสัณญายตนภูมิ มาตามลำดับ

๕๑. ตอบ ๑ ระหว่างมนุษย์ภูมิกับอวีจิมหานรก มีระยะห่างกันประมาณ แสนสองหมื่น โยชน์

๒ ระหว่างมนุษย์ภูมิกับปรนิมมิตวสวัตตีภูมิ มีระยะห่างกันประมาณ แสนห้าหมื่นสองพันโยชน์

๓ ระหว่างมนุษย์ภูมิกับเนวสัณญานาสัณญายตนภูมิ มีระยะห่างกันประมาณ ๗๑ ล้าน ๘ แสน ๕ หมื่น ๖ พันโยชน์ (๗๑,๘๕๖,๐๐๐)

๔ ระหว่างอวีจิมหานรกกับเนวสัณญานาสัณญายตนภูมิ มีระยะห่างกันประมาณ ๗๑ ล้าน ๘ แสน ๗ หมื่น ๖ พันโยชน์ (๗๑,๘๗๖,๐๐๐)

๕๒. ถาม ก. จงแสดงบุคคล ๑๒ จำพวกมาตามลำดับ

ข. จงแสดงการจำแนกภูมิ ๓๑ ภูมิ โดยบุคคล ๑๒ จำพวก

ค. จงแสดงบุคคล ๒๑๔ จำพวกที่อยู่ใน ๓๑ ภูมิ

๕๒. ตอบ แสดงบุคคล ๑๒ จำพวกคือ ปุณฺณ ๔ ได้แก่ ๑ ทุกตือเหตุกบุคคล ๒ สุกตือเหตุกบุคคล ๓ ทวิเหตุกบุคคล ๔ ตีเหตุกบุคคล

อริยบุคคล ๘ ได้แก่ ๑ โสดาปัตติมรรคบุคคล ๒ โสดาปัตติผลบุคคล ๓ สกทาคามีมรรคบุคคล ๔ สกทาคามีผลบุคคล ๕ อนาคามีมรรคบุคคล ๖ อนาคามีผลบุคคล ๗ อรหัตตมรรคบุคคล ๘ อรหัตตผลบุคคล

ข. แสดงการจำแนกภูมิ ๓๑ ภูมิ โดยบุคคล ๑๒ จำพวกคือ

อบายภูมิ เป็นที่เกิดของทุกตือเหตุกบุคคลจำพวกเดียว

มนุษย์ภูมิ ๑ จาคุกมหาราชิกาภูมิ ๑ เป็นที่เกิดของบุคคล ๑๑ จำพวก

(เว้นทุกตือเหตุกบุคคล)

ดาวตึงส์ภูมิ	๑	}	เป็นที่เกิดของบุคคล ๑๐ จำพวก (เว้นทุกตือ- เหตุกบุคคล ๑, สุกตือเหตุกบุคคล ๑)
ยามาภูมิ	๑		
คฺฐิตาภูมิ	๑		
นิมมานรตีภูมิ	๑		
ปรนิมมิตวสวัตตีภูมิ	๑		
ปฐมฌานภูมิ	๓	}	เป็นที่เกิดของบุคคล ๕ จำพวก คือ
ทุติยฌานภูมิ	๓		
ตติยฌานภูมิ	๓		
เวหัปผลาภูมิ	๑		
อัสสญสัตตานิ	๑		เป็นที่เกิดของสุกตือเหตุกบุคคลที่มีรูปปฏิสนธิจำพวก

เดียว

สุทธาวาสภูมิ ๕ เป็นที่เกิดของบุคคล ๓ จำพวกคือ อนาคามีผลบุคคล ๑, อรหัตตมรรคบุคคล ๑ อรหัตตผลบุคคล ๑

อรุณภูมิ ๔ เป็นที่เกิดของบุคคล ๘ จำพวก คือ ตีเหตุกปุณฺณ ๑ อริย-
บุคคล ๗ (เว้นโสดาปัตติมรรคบุคคล ๑)

ก. แสดงบุคคล ๒๑๔ จำพวกที่อยู่ใน ๓๑ ภูมิคือ

๑. อบายภูมิ ๔ มีบุคคลชั้นละ ๑ พวก รวม ๔ พวก

๒. มนุสยภูมิ ๑ จาตุมาหาราชิกาภูมิ ๑ มีบุคคลชั้นละ ๑๑ จำพวก
รวม ๒๒ จำพวก

๓. เทวภูมิอีก ๕ ชั้นมีบุคคลชั้นละ ๑๐ พวก รวม ๕๐ พวก

๔. รูปภูมิ ๑๐ ชั้นมีบุคคลชั้นละ ๕ พวก รวม ๕๐ พวก

๕. อัสสญสัตตานิ ๑ มีบุคคล ๑ พวก

๖. สุทธาวาสภูมิ ๕ มีบุคคลชั้นละ ๓ พวก รวม ๑๕ พวก

๗. อรุณภูมิ ๔ มีบุคคลชั้นละ ๘ พวก รวม ๓๒ พวก

รวม ๓๑ ภูมิมีบุคคลอาศัยอยู่ ๒๑๔ จำพวก

๕๓. ถาม ก. จงแสดงสัตตาวาสภูมิ ๕ ซึ่งเป็นที่อาศัยของสัตว์ตามลำดับ

ข. จงแสดงความเป็นไปแห่งรูปร่างสัณฐาน และปฏิสนธิวิญญาณ

๕๓. ตอบ ก. แสดงสัตตาวาสภูมิ ๕ ซึ่งเป็นที่อาศัยของสัตว์

๑. นานาตุตกายภูมิ ภูมิเป็นที่เกิดของสัตว์ทั้งหลาย ที่มีรูปร่างสัณฐาน
ต่างๆ กันมี ๑๔ ภูมิคือกามภูมิ ๑๑ ปฐมฌานภูมิ ๓

๒. **เอกตตกายภุมิ** ภุมิเป็นที่เกิดของสัตว์ทั้งหลาย ที่มีรูปร่างสัณฐานเหมือนกันมี ๑๒ ภุมิ คือทุติยฆานภุมิ ๓ ตติยฆานภุมิ ๓ เวหัพผลาภุมิ ๑ สุทธาวาสภุมิ ๕

๓. **นानาตตสยญภุมิ** ภุมิเป็นที่เกิดของสัตว์ที่มีปฏิสนธิจิตต่างๆ กัน มี ๑๐ ภุมิคือ กามสุคติภุมิ ๗ ทุติยฆานภุมิ ๓

๔. **เอกตตสยญภุมิ** ภุมิเป็นที่เกิดของสัตว์ที่มีปฏิสนธิจิตอย่างเดียวกัน มี ๑๖ ภุมิคืออบายภุมิ ๔, ปฐมฆานภุมิ ๓, ตติยฆานภุมิ ๓ เวหัพผลาภุมิ ๑ สุทธาวาสภุมิ ๕

๕. **อสังญญภุมิ** ภุมิเป็นที่เกิดของสัตว์ที่ไม่มีนามมี ๑ ภุมิคือ อสังญญัตตาทภุมิ

๖. **อากาสาณญายตนภุมิ** ๑

๗. **วิญญานญายตนภุมิ** ๑

๘. **อากิญจญญายตนภุมิ** ๑

๙. **เนวสัณญานาสัณญายตนภุมิ** ๑

ข. แสดงความเป็นไปแห่งรูปร่างสัณฐาน และปฏิสนธิวิญญาน

๑. **นानาตตกายนानาตตสยญ** สัตว์ที่มีรูปร่างต่างกันและมีปฏิสนธิวิญญานต่างกันมีอยู่ ๗ ภุมิคือ กามสุคติภุมิ ๗

๒. **นानาตตกายเอกตตสยญ** สัตว์ที่มีรูปร่างต่างกัน แต่มีปฏิสนธิวิญญานอย่างเดียวกันมีอยู่ ๗ ภุมิคือ อบายภุมิ ๔ ปฐมฆานภุมิ ๓

๓. **เอกตตกายนानาตตสยญ** สัตว์ที่มีรูปร่างเหมือนกัน แต่มีปฏิสนธิวิญญานต่างกันมีอยู่ ๓ ภุมิคือ ทุติยฆานภุมิ ๓

๔. **เอกตตกายเอกตตสยญ** สัตว์ที่มีรูปร่างเหมือนกัน และมีปฏิสนธิวิญญานอย่างเดียวกันมีอยู่ ๕ ภุมิคือ ตติยฆานภุมิ ๓ เวหัพผลาภุมิ ๑ สุทธาวาสภุมิ ๕

หมายเหตุ อสังญญัตตาทภุมิและอรูภุมิ ๔ นั้น ไม่จัดเข้าใน นานาตะ หรือ เอกัตตะ เพราะในอสังญญัตตาทภุมิไม่มีนามขันธ์ และในอรูภุมิ ๔ ก็ไม่มีรูปขันธ์

๕๔. ถาม พระอนาคามีเมื่อตายแล้ว ไม่กลับมาเกิดในกามภุมิอีก ข้อนี้อธิบายแล้วแต่อยากทราบว่คำว่า อนาคามีโน นี้ได้แก่บุคคลประเภทไหน จงอธิบายมาพอเข้าใจ

๕๔. ตอบ คำว่า อนาคามีโน นี้ได้แก่ อนาคามีบุคคล ๒ จำพวกคือ

๑ ผลอนาคามี ได้แก่พรหมอนาคามี

๒ ฌานอนาคามี ได้แก่พรหมโสดาบัน และพรหมสกทาคามี

ฉะนั้น พรหมโสดาบัน และพรหมสกทาคามีทั้ง ๒ พวกนี้จึงจัดเข้าในคำว่า

อนาคามีโน เพราะธรรมดาอนาคามีบุคคลนั้นไม่กลับมาเกิดในกามภูมิอีก และพรหม-
โสดาบัน พรหมสกทาคามีทั้ง ๒ นี้ ก็ไม่กลับมาเกิดในกามภูมิอีกเช่นเดียวกันกับพรหม-
อนาคามี ฉะนั้นจึงใช้คำว่า อนาคามีโน ไว้คำเดียว

๕๕. ถาม ก. จงแสดงภูมิที่อริยบุคคลไปเกิดแล้วจะไม่ไปเกิดในภูมิอื่นๆ อีกนั้นมีกี่ภูมิ
คือภูมิไหนบ้าง?

ข. จงจำแนกบุคคล ๑๒ ประเภท โดยชาติเขต และ อาณาเขต?

๕๕. ตอบ ก. ในบรรดาพรหมภูมิ ๒๐ ชั้นนั้น เวทีปผลาภูมินับเป็นยอดของรูปภูมิ
๑๑ ชั้น (เว้นสุทธาวาสภูมิ ๕) เรียกว่า ปุณณภวัคคะ แปลว่าเป็นยอดภูมิปุณณ

อกนิฏฐาภูมินับเป็นยอดของสุทธาวาสภูมิเรียกว่า อริยภวัคคะ แปลว่าเป็น
ยอดภูมิอริยะ

เนวสัณญานาสัณญายตนภูมิ นับเป็นยอดของอรุปปภูมิเรียกว่า สัพพภวัคคะ
แปลว่าเป็นยอดภูมิปุณณและอริยะ

ยอดภูมิทั้ง ๓ นี้ พระอริยบุคคลได้ไปบังเกิดแล้ว จะไม่กลับไปบังเกิดในภูมิ
อื่นๆ อีกต่อไป จะต้องปรินิพพานในยอดภูมินั้นๆ แน่นอน

ข. จำแนกบุคคล ๑๒ ประเภท โดยชาติเขตและอาณาเขต ในบรรดาบุคคล
ทั้ง ๑๒ จำพวกนั้น ปุณณ ๔ ย่อมมีได้ในแสนโกฏิจักรวาลอันเป็นอาณาเขตของ
พระพุทธเจ้า ทั้งในปฏิสนธิกาลและในปวัตติกาล, อริยบุคคลมีอยู่ได้ในหมื่นจักรวาล อัน
เป็นชาติเขตของพระพุทธเจ้า ทั้งในปฏิสนธิกาลและในปวัตติกาล ตามสมควรแก่บุคคลใน
จักรวาลอื่นๆ ที่อยู่ภายนอกชาติเขตนั้น

สำหรับอริยบุคคลมีได้แต่ผลบุคคล ๔ ในปวัตติกาลอย่างเดียวกันเท่านั้น การที่
พระอนาคามีบุคคลไม่ถือเอาปฏิสนธิในสุทธาวาสภูมิอยู่นอกชาติเขตนั้น ก็เพราะว่าท่าน
เหล่านี้ไม่มีนิตกัณตัตถหา คือความพอใจที่จะนำไปเกิด และในการที่พระอนาคามีบุคคลมีอยู่
ในสุทธาวาสภูมิ ๕ ที่อยู่นอกชาติเขตเฉพาะแต่ในปวัตติกาลเท่านั้น ก็เพราะว่าพระอนาคามี-
บุคคลที่อยู่ในสุทธาวาสภูมิ ภายในชาติเขตนั้นมีความพอใจในสถานที่ที่สงบเงียบไม่ระคนด้วย
หมຶมๆ ฉะนั้น ท่านเหล่านี้จึงได้พากันออกไปอยู่ ณ สถานที่นั้น

๕๖. ถาม คำว่า กัป มีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง ให้แสดงพร้อมด้วยความหมาย และแสดง
วิธีนับด้วย

๕๖. ตอบ คำว่า กัป มี ๔ อย่างคือ ๑ อายุกัป ๒ อันตรกัป ๓ อสงไขยกัป ๔
มหากัป

๑. อายุกัป หมายความว่า สมัยใดมนุษย์มีอายุยืนถึงอสงไขยปี หรือลดน้อย
ลงมาจนถึง ๑๐ ปี เป็นอายุขัย ก็ถือเอาตามเกณฑ์อายุของมนุษย์ในสมัยนั้นๆ เป็นอายุกัป

ดังเช่นในสมัยพุทธกาลในสมัยนั้นอายุขัยของมนุษย์มีจำนวน ๑๐๐ ปี ถิ่นเนา ๑๐๐ ปี เป็นอายุกับ ต่อมาชั้ก็ค่อยๆ ลดน้อยจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้อายุขัยของมนุษย์มีจำนวน ๗๕ ปี ก็ถือนา ๗๕ ปีเป็นอายุกับ ทั้งนี้แล้วแต่จำนวนอายุขัยของมนุษย์ในสมัยนั้น

๒. อันตรกัป การนับอันตรกัปนั้นนับด้วยวิธีดังนี้คือ ในสมัยต้นกัปนั้น มนุษย์มีอายุยืนถึงอสงไขปีเป็นอายุกับ ต่อมาอายุของมนุษย์ค่อยๆ ลดลงตามลำดับจนกระทั่งถึงอายุ ๑๐ ปี เป็นอายุกับ เมื่อลดลงถึง ๑๐ ปีแล้วก็ค่อยๆ ขึ้นไปอีกจนถึงอสงไขปีเป็นอายุกับอย่างเกาอีกนับจากอสงไขปีลงมาถึง ๑๐ ปีแล้วนับจาก ๑๐ ปีขึ้นไปจนถึงอสงไขปีเป็นคู่หนึ่งเช่นนี้เรียกว่า ๑ อันตรกัป

๓. อสงไขยกับ จำนวนอันตรกัปดังที่กล่าวไว้ข้างต้นนั้น เมื่อครบ ๖๔ อันตรกัป แล้วนับเป็น ๑ อสงไขยกับ

๔. มหากัป วิธีนับมหากัปนั้น นับ ๔ อสงไขยกับ เป็นหนึ่งมหากัป

๕๗. ถาม กัปที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนามีเกาอย่าง? คืออะไรบ้าง? จงแสดงพร้อมด้วยความหมาย

๕๗. ตอบ กัปที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา มี ๒ อย่างคือ ๑ สุญญกัป ๒ อสุญญกัป

๑. สุญญกัป หมายถึงกัปที่ไม่มีพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระเจ้าจักรพรรดิอุบัติขึ้น

๒. อสุญญกัป หมายถึงกัปที่มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระเจ้าจักรพรรดิอุบัติขึ้น

๕๘. ถาม ก. จงแสดงสุญญกัปและอสุญญกัป มีอย่างละเท่าไร? คืออะไรบ้าง?

ข. มหากัปที่มีพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น ๖ หรือ ๗ พระองค์มีหรือไม่?

๕๘. ตอบ ก. สุญญกัป มี ๔ อย่างคือ

๑. สุญญกัปมหากัป ได้แก่มหากัปที่ไม่มีพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น

๒. สุญญอสงไขกัป ได้แก่สังวัฏฏอสงไขกัป สังวัฏฏฐาเยอสงไขกัป วิวัฏฏอสงไขกัป

๓. สุญญอันตรกัป ได้แก่อันตรกัปที่ไม่มีพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น

๔. สุญญอายุกัป ได้แก่ในระหว่างที่มนุษย์มีอายุยืนมากกว่าแสนปีขึ้นไป และในระหว่างที่มนุษย์มีอายุน้อยกว่าร้อยปีลงมา

อสุญญกัป มี ๕ อย่างคือ

๑. สารกัป ได้แก่มหากัปที่มีพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นหนึ่งพระองค์

๒. มัณฑกัป ได้แก่มหากัปที่มีพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นสองพระองค์

๓. วรกัป ได้แก่มหากัปที่มีพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นสามพระองค์

๔. สารมณฑกัป ได้แก่มหากัปที่มีพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นสี่พระองค์

๕. ภัททกัป ได้แก่มหากัปที่มีพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นห้าพระองค์

จ. ไม่มี เพราะว่าธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่จะอุบัติขึ้นในโลกนั้น ในมหากัปหนึ่งๆ อย่างน้อยที่สุดก็มีพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นเพียง ๑ พระองค์ อย่างมากที่สุดมี ๕ พระองค์มหากัปที่มีพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นมากกว่านี้ย่อมไม่มี ดังมีสาธกบาลีแสดงไว้ในอนาคตวงศ์สรรคกถาว่า “**น หิ เอกสมิ กบฺเป จฺญโห วา สุตฺตโม วา อุปฺปชฺชติ**” แปลความว่า ในมหากัปหนึ่งๆ พระพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้น ๖ หรือ ๗ พระองค์นั้นย่อมไม่มี

๕๕. ถาม จงแสดงสังวัฏฏอสงไขยกัป คือกัปที่โลกนี้ถูกทำลายมีกี่ประเภท? คืออะไรบ้าง? พร้อมทั้งหาหลักฐานมาแสดงอ้างอิงด้วย

๕๕. ตอบ แสดงสังวัฏฏอสงไขยกัป คือกัปที่โลกนี้ถูกทำลาย สังวัฏฏอสงไขยกัป มี ๓ ประเภทคือ

๑. เตโชสังวัฏฏอสงไขยกัป คือกัปที่โลกนี้ถูกทำลายด้วยไฟ

๒. อาโปสังวัฏฏอสงไขยกัป คือกัปที่โลกนี้ถูกทำลายด้วยน้ำ

๓. วาโยสังวัฏฏอสงไขยกัป คือกัปที่โลกนี้ถูกทำลายด้วยลม

รวมจำนวนมหากัปที่ถูกทำลายด้วยไฟ ด้วยน้ำ ด้วยลมนั้น ทั้งหมดมีจำนวน ๖๔ มหากัป บรรดามหากัปทั้ง ๖๔ มหากัปนี้ มหากัปที่ถูกทำลายด้วยไฟมี ๕๖ มหากัป, ถูกทำลายด้วยน้ำมี ๗ มหากัป, ถูกทำลายด้วยลมมี ๑ มหากัป, รวมเป็น ๖๔ มหากัป ดังมีสาธกบาลีแสดงไว้ในวิสุทธิมรรคสรรคกถา และสารัตถทีปนีฎีกา ว่า

อคฺคินาภสฺสรา เหมฺจฺจา **อาเปน สุกกิณฺหโต**

เวฬุผลโต วาเตน เอว **โลโก วินสฺสติ**

แปลความว่า โลกเมื่อถูกพินาศด้วยไฟนั้นพินาศตั้งแต่ได้ชั้นอาภัสสราภูมิลงมา เมื่อพินาศด้วยน้ำน้ำท่วมตั้งแต่ได้ชั้นสุกกิณหาภูมิลงมา เมื่อพินาศด้วยลมพินาศตั้งแต่ได้ชั้นเวฬุผลภูมิลงมา ความพินาศแห่งโลกย่อมเป็นไปดังนี้

๖๐. ถาม จงแสดงความหมายคำว่า ชาติเขต อาณาเขต วิสัยเขต ของพระพุทธเจ้า พร้อมทั้งแสดงเขตที่พินาศลงพร้อมกัน

๖๐. ตอบ เขตของพระพุทธเจ้า มี ๓ อย่างคือ

๑. ชาติเขต เป็นเขตที่กำหนดด้วยหมื่นจักรวาล ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่า เมื่อพระโพธิสัตว์ลงสู่ปฏิสนธิในครรภ์พระมารดาที่ดี เวลาประสูติจากครรภ์ก็ดี เวลาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ดีและเมื่อเวลาปรินิพพานก็ดี จักรวาลทั้งหมื่นจักรวาลนี้จะหวนไหวสะเทือนไปหมด ฉะนั้นจึงได้ชื่อว่าชาติเขต

๒. อาณาเขต เป็นเขตที่กำหนดด้วยแสนโกฏิจักรวาล ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่าอำนาจแห่งพระปริตรทั้งหลายมีชั้นปริตร อาณานาถปริตร รัชคปริตร โมรปริตร รัตนสูตร เหล่านี้เมื่อสาธยายแล้วย่อมแผ่กว้างไปทั้งแสนโกฏิจักรวาล ฉะนั้นจึงได้ชื่อว่า อาณาเขต

๓. วิสัยเขต เป็นเขตที่กำหนดด้วยอนันตโลกธาตุ อันประกอบด้วยจักรวาลอันหาที่สุดมิได้เพราะว่าพระญาณแห่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นไม่มีที่สิ้นสุดย่อมพิจารณาทั่วตลอดอนันตโลกธาตุ ฉะนั้นจึงได้ชื่อว่า วิสัยเขต

ในบรรดาเขตทั้ง ๓ นี้เมื่ออาณาเขตอันมีจักรวาลจำนวนแสนโกฏิจักรวาลถูกทำลายลงแล้วชาติเขตก็ย่อมจะถูกทำลายไปด้วย และอาณาเขตกับชาติเขตทั้ง ๒ นี้เมื่อถึงคราวถูกทำลายก็ทำลายพร้อมกัน เมื่อถึงคราวเกิดขึ้นก็เกิดขึ้นพร้อมกัน ส่วนวิสัยเขตนั้นไม่พร้อมกันการถูกทำลายก็ดี หรือการเกิดขึ้นก็ดี หาได้เป็นไปพร้อมๆ กันไม่ เป็นไปกันทีละคราวผลัดเปลี่ยนกันไป

๖๑. ถาม ก. จงแสดงเหตุที่ทำให้โลกพินาสมาพอเข้าใจ

ข. คำว่า โกลาหล หมายความว่าอะไร? มีกี่อย่าง? คืออะไรบ้าง?

ค. อสงไขยกับ มีกี่อย่าง? คืออะไรบ้าง? แสดงพร้อมด้วยความหมาย

๖๑. ตอบ ก. แสดงเหตุที่ทำให้โลกพินาศ ธรรมที่เป็นเหตุให้โลกพินาศลงนั้นมี ๓ อย่าง คือ รากะ โทสะ โมหะ สมัยใดสัตว์ทั้งหลายมีสันดานหนาแน่นไปด้วยรากะแล้วเมื่อถึงคราวพินาศย่อมพินาศลงด้วยไฟ เหตุด้วยรากะนั้นร้อนเหมือนไฟ, ถ้าในสมัยใดสัตว์ทั้งหลายมีสันดานมากด้วยโทสะ เมื่อถึงคราวพินาศย่อมพินาศด้วยน้ำเหตุด้วยโทสะนั้นร้ายเหมือนน้ำกรด, และถ้าสมัยใดสันดานของสัตว์ทั้งหลายหนาไปด้วยโมหะ เมื่อถึงคราวพินาศย่อมพินาศด้วยลมด้วยเหตุโมหะนั้นเหมือนหนึ่งลมกรด จึงเป็นอันว่าโลกธาตุย่อมพินาศลงด้วยเหตุทั้ง ๓ ประการ ดังได้กล่าวแล้วนั้น

ข. คำว่า โกลาหล คือเสียงแข็งแซ่เอิกเกริก มี ๕ ประการคือ

๑. กัปโกลาหล เสียงที่ประกาศก้องเอิกเกริกว่า นับตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไปเป็นเวลาอีกแสนปี โลกจะถึงซึ่งความพินาศ

๒. พุทธโกลาหล เสียงที่ประกาศก้องว่า นับตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไปเป็นเวลาอีกหนึ่งพันปี จะมีพระพุทธเจ้ามาอุบัติขึ้นในโลก

๓. จักกวัตติโกลาหล เสียงที่ประกาศว่า นับตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไปอีกหนึ่งร้อยปีจะมีพระเจ้าจักรพรรดิมาบังเกิดขึ้นในโลก

๔. มังคลโกลาหล เสียงที่ประกาศว่า ภายในระยะเวลาอีก ๑๒ ปี พระพุทธเจ้าจะทรงแสดงธรรมที่เป็นมงคล ๓๘ ประการ

๕. โมนะโยโกลาหล เสียงที่ประกาศว่า ภายในระยะเวลาอีก ๗ ปี จะ

มีผู้ปฏิบัติโมเนยยะมาบังเกิดในโลก

ค. อสงไขยกัป มี ๔ อย่างคือ

๑. สังวัฏฏอสงไขยกัป

๒. สังวัฏฏฐายีอสงไขยกัป

๓. วิวัฏฏอสงไขยกัป

๔. วิวัฏฏฐายีอสงไขยกัป

๑. สังวัฏฏอสงไขยกัป ขณะที่จักรวาลมีจำนวนแสนโกฏิจักรวาลกำลังทำลายอยู่ เรียกว่า สังวัฏฏอสงไขยกัป

๒. สังวัฏฏฐายีอสงไขยกัป จักรวาลที่กำลังทำลายจนหมดสิ้น โดยไม่มีอะไรเหลือ อยู่มีแต่ความว่างเปล่า เรียกว่า สังวัฏฏฐายีอสงไขยกัป

๓. วิวัฏฏอสงไขยกัป เมื่อจักรวาลได้ถูกทำลายลงจนหมดสิ้นแล้วก็เริ่มตั้งขึ้นใหม่อีกเรียกว่า วิวัฏฏอสงไขยกัป

๔. วิวัฏฏฐายีอสงไขยกัป จักรวาลที่เริ่มตั้งขึ้นใหม่นั้น ได้ตั้งขึ้นเรียบร้อยเป็นปกติตามเดิมทั่วแสนโกฏิจักรวาล พื้นแผ่นดิน ภูเขา ต้นไม้ มหาสมุทร แม่น้ำ พระอาทิตย์ พระจันทร์ ดาราต่างๆ คน สัตว์ ก็ปรากฏมีพร้อมขึ้นทุกอย่างเรียกว่า วิวัฏฏฐายีอสงไขยกัป

๖๒. ถาม จงแสดงลักษณะหน้าตาของคนที่อยู่ในทวีปทั้ง ๔ มาตามลำดับ ๑ ชมพูทวีป ๒ อุตตรกุรุทวีป ๓ ปุพพิเทหทวีป ๔ อปรโคยานทวีป

๖๒. ตอบ แสดงลักษณะหน้าตาของคนที่อยู่ในทวีปทั้ง ๔ ดังนี้

๑. ชมพูทวีป มีลักษณะดังรูปเรือนเกวียน หรือรูปไข่

๒. อุตตรกุรุทวีป มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยม

๓. ปุพพิเทหทวีป มีลักษณะดังพระจันทร์ครึ่งซีก

๔. อปรโคยานทวีป มีลักษณะดังพระจันทร์วันเพ็ญ

บรรดามนุษย์ที่อยู่ในทวีปใดก็มีรูปใบหน้าเหมือนกับลักษณะของทวีปนั้น

๖๓. ถาม สัตว์ทุกประเภทย่อมกลัวต่อมรณภัยทั้งนั้นแต่มีคำถามอยู่ว่า มีสัตว์ประเภทไหนบ้างที่ไม่กลัวต่อมรณภัย เมื่อได้ฟังเสียงพระยาไกรสรราชสีห์แล้ว?

๖๓. ตอบ มี ๖ จำพวกคือ ๑. ราชสีห์ที่เสมอชาติด้วยกัน ๒. ช้างอาชาไนย ๓. ม้าอาชาไนย ๔. โคอาชาไนย ๕. บุรุษอาชาไนย ๖. พระชีนาสพ ทั้ง ๖ จำพวกนี้ถึงได้ยินเสียงก็เฉยอยู่ไม่มีความกลัว

อธิบายว่า ราชสีห์ที่เสมอชาติด้วยกันไม่กลัวนั้น เพราะคิดว่าตนนี้ก็มีชาติโคตรและตระกูล เหมือนกันกับผู้นั้น เหตุดังนั้นจึงมิได้กลัว ช้างอาชาไนย ม้าอาชาไนย โคอาชาไนย บุรุษอาชาไนย ทั้ง ๔ เหล่านี้ กระด้างด้วยสักระกายทิฐิ ถือว่าตัวนั้นมีเรี่ยวแรงมากนักหนา ฉะนั้นจึงไม่กลัว ส่วนพระชีนาสพนั้น ท่านละสักระกายทิฐิเสียสิ้นแล้วจึงไม่กลัว

๖๔. ถาม จงแสดงชื่อของพระยาไม้ที่มีประจำอยู่ในภพต่างๆ และให้อธิบายปามักกลีผลด้วย
 ๖๔. ตอบ แสดงพระยาไม้ที่มีประจำอยู่ในภพต่างๆ คือ ทวีปนี้เรียกว่าชมพูทวีป ก็ด้วย
 อาศัณนามไม้หัวาประจำทวีป ไม้หัวาต้นนี้อยู่ในป่าหิมพานต์ นอกจากนี้ยังมีพระยาไม้อื่น
 อีก ๖ ต้น คือ

๑. ปาตลี ไม้แคฝอย	ประจำอสุรพิภพ
๒. สิมพลี ไม้จั่ว	ประจำพิภพครุฑ
๓. ปาริฉัตตโก ไม้ปาริฉัตร	ประจำดาวดึงส์พิภพ
๔. กัทัมโพ ไม้กระทุ่ม	ประจำอปรโคยานทวีป
๕. กัปปรุกโข ไม้กัลปพฤกษ์	ประจำอุตตรกุรุทวีป
๖. กิริสกรุกโข ไม้ซีก	ประจำบุพพิเทหทวีป

บรรดาไม้ใหญ่ทั้ง ๗ ต้นนี้ มีความยาวใหญ่สูงกว้างเท่าๆ กันทั้ง ๗ ต้น
 และมีอายุยืนตั้งอยู่ไปจนกว่าจะสิ้นภัทรกัปนี้

อนึ่ง ในป่าหิมพานต์ที่บริเวณติดต่อกับภูเขาตัมหาวันณะ มีป่าต้นมักกลีผล
 อยู่ป่าหนึ่ง ต้นมักกลีผลนี้เมื่อถึงคราวออกผลแล้ว มักกลีผลนี้มีรูปร่างลักษณะเหมือน
 อีสตรีเพศทุกๆ อย่าง และมีความสวยงามปานประหนึ่งเทพธิดา ลูกมักกลีผลออกคราว
 หนึ่งๆ ทนอยู่ได้ ๔-๕ เดือนจึงจะเน่า และในขณะที่มักกลีผลกำลังเบ่งบานเต็มทีนั้น
 พวกวิชาธรที่อยู่ในป่าหิมพานต์นั้นก็พากันมาเก็บเอาไปเชยชม วิชาธรคนใดได้เชยชมร่วมรส
 กับนางมักกลีผลแล้ว จะถึงซึ่งอาการวิสัณญ์ภาพไปเป็นเวลาถึง ๔ เดือนจึงจะฟื้นคืนสติ
 ขึ้นมาได้

๖๕. ถาม จงแสดงภูมิอันเป็นที่เกิดของสัตว์ทั้งหลายมีเท่าไร? คืออะไรบ้าง?

๖๕. ตอบ แสดงภูมิอันเป็นที่เกิดของสัตว์ทั้งหลายนั้น มี ๓๑ ภูมิ คือ

๑. นรก ๒. เปเรต ๓. อสุรกาย ๔. ดิรัจฉาน ๕. มนุษย์ ๖. จาคุมหา-
 ราชิกา ๗. ดาวดึงส์ ๘. ยามา ๙. ดุสิตา ๑๐. นิมมานรดี ๑๑. ปรมิตตวสวัตติ
 ๑๒. พรหมปาริฉัชชา ๑๓. พรหมปุโรหิตา ๑๔. มหาพรหมา ๑๕. ปรีตตภา
 ๑๖. อัปมาณาภา ๑๗. อาภัสสรา ๑๘. ปรีตตสุภา ๑๙. อัปมาณสุภา ๒๐. สุภิกขหา
 ๒๑. เวหัพผลา ๒๒. อสัณญัสตดา ๒๓. อวิหา ๒๔. อตัมปา ๒๕. สุทัสสา
 ๒๖. สุทัสสี ๒๗. อกนิฐฐา ๒๘. อาภาส้านญายตนะ ๒๙. วิญญานัญญายตนะ
 ๓๐. อาภิกญัจญญายตนะ ๓๑. เนวสัณญานาสัณญายตนะ

ปัญหาและเฉลยปฏิสนธิจตุกกะ

๑. ถาม ก. จงแปลคาถาปฏิสนธิ ๔ อย่าง ดังต่อไปนี้ **อปายปฏิสนธิ กามสุคติปฏิสนธิ รูปาวจรปฏิสนธิ อรูปาวจรปฏิสนธิเจติ จตุพพิธา ปฏิสนธิ นาม**

ข. พร้อมทั้งให้อธิบายความหมายของปฏิสนธิ ๔ อย่างตามลำดับ

๑. ตอบ ก. แปลคาถาปฏิสนธิ ๔ อย่างคือ ชื่อของปฏิสนธิมี ๔ ประการคือ อปาย-ปฏิสนธิ ๑ กามสุคติปฏิสนธิ ๑ รูปาวจรปฏิสนธิ ๑ อรูปาวจรปฏิสนธิ ๑

ข. อธิบายความหมายของปฏิสนธิ ๔ อย่าง ในที่นี้คำว่า ปฏิสนธิ หมายความว่า เมื่อภพเก่าสิ้นสุดลงแล้ว จิต เจตสิก และกัมมชรูป ปรากฏเกิดขึ้นครั้งแรกในภพใด ภพหนึ่งโดยอำนาจแห่งการสืบต่อภพเก่ากับภพใหม่เรียกว่า ปฏิสนธิ ฉะนั้นการเกิดขึ้นแห่งจิต เจตสิก และกัมมชรูปครั้งแรกในอบายภูมิ ๔ เรียกว่า อปายปฏิสนธิอย่างหนึ่ง

การเกิดขึ้นแห่งจิต เจตสิก และกัมมชรูปครั้งแรกในกามสุคติภูมิ ๗ เรียกว่า กามสุคติปฏิสนธิ

การปรากฏเกิดขึ้นครั้งแรกแห่งจิต เจตสิก และกัมมชรูป ในรูปภูมิ ๑๕ และการปรากฏเกิดขึ้นแห่งกัมมชรูปครั้งแรกในอสังขยสัตตาทภูมิเรียกว่ารูปาวจรปฏิสนธิ

การปรากฏเกิดขึ้นแห่งจิต เจตสิก ครั้งแรกในอรูปภูมิ ๔ เรียกว่าอรูปาวจรปฏิสนธิ

๒. ถาม จงแสดงอุเบกขาสันตிரณกุศลวิปากที่ทำหน้าที่ ปฏิสนธิ ภวังค์ จุตติ ของมนุษย์ที่พิการต่างๆ นั้น มีกี่จำพวก? คืออะไรบ้าง?

๒. ตอบ แสดงอุเบกขาสันตிரณกุศลวิปากที่ทำหน้าที่ ปฏิสนธิ ภวังค์ จุตติ ของมนุษย์ที่พิการต่างๆ นั้นมี ๑๑ จำพวกคือ

๑. **ขจฺจนุธ** ผู้ตาบอดแต่กำเนิด ๒. **ขจฺจพธิพร** ผู้หูหนวกแต่กำเนิด

๓. **ขจฺจฆานก** ผู้จมูกเสียแต่กำเนิด ๔. **ขจฺจมุค** ผู้เป็นใบ้แต่กำเนิด

๕. **ขจฺจชฬ** ผู้โง่เง่าแต่กำเนิด ๖. **ขจฺจมุมตตก** ผู้เป็นบ้าแต่กำเนิด

๗. **ปณฺทก** พวกบัณฑิตเขาะกั ๘. **อุภโตพยณชนก** ผู้ปรากฏเป็น ๒ เพศ

๙. **นปฺปสก** ผู้ไม่ปรากฏเพศ ๑๐. **มมม** ผู้ติดอ่าง

๑๑. **วินิปาติกอสุรา** ที่อาศัยภุมมัญญูเทวดา (เทวดาที่อาศัยอยู่ตามภูเขา ต้นไม้ และสถานที่ต่างๆ และรุกขเทวดา) ทั้งหลายอยู่

๓. ถาม ก. จงแสดงประมาณอายุของกามบุคคล มาตามลำดับ

ข. จงแสดงประมาณอายุของรูปบุคคล มาตามลำดับ

ค. จงแสดงประมาณอายุของอรูปบุคคล มาตามลำดับ

๓. ตอบ ก. แสดงอายุโดยประมาณของกามบุคคลตามลำดับคือ

ในบรรดากามปฏิสนธิบุคคลนั้น การกำหนดนับอายุของสัตว์ผู้เกิดในอบายภูมิ ๔ ของมนุษย์และของวินิปาติกอสุรา ย่อมไม่มีกำหนดแน่นอน

ประมาณอายุของเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา นับได้ ๕๐๐ ปีทิพย์ ถ้านับโดยอายุของมนุษย์ประมาณ ๕ ล้านปี

ประมาณอายุของเทวดาชั้นดาวดึงส์มี ๕ เท่า ประมาณอายุของเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา

ประมาณอายุของเทวดาชั้นยามามี ๕ เท่า ประมาณอายุของเทวดาชั้นดาวดึงส์

ประมาณอายุของเทวดาชั้นดุสิตมี ๕ เท่า ประมาณอายุของเทวดาชั้นยามา

ประมาณอายุของเทวดาชั้นนิมมานรดีมี ๕ เท่า ประมาณอายุของเทวดาชั้นดุสิต

ประมาณอายุของเทวดาชั้นปรนิมมัตตสวรรค์มี ๕ เท่า ประมาณอายุของเทวดาชั้นนิมมานรดี

ข. แสดงอายุโดยประมาณของรูปบุคคล ในรูปปฏิสนธิบุคคลเหล่านั้น ส่วน ๑ ใน ๓ ของวิวัฏฐายีอสงไขยกัปเป็นประมาณอายุของพรหมปาริธัสชา ครึ่งหนึ่งของวิวัฏฐายีอสงไขยกัปเป็นประมาณอายุของพวกพรหมบุโรหิตา วิวัฏฐายีอสงไขยกัปหนึ่ง เป็นประมาณอายุของมหาพรหม

๒ มหากัป เป็นประมาณอายุ ของ ปริตตภาพรหม

๔ มหากัป เป็นประมาณอายุ ของ อัปปมาณาภาพรหม

๘ มหากัป เป็นประมาณอายุ ของ อาภัสสราพรหม

๑๖ มหากัป เป็นประมาณอายุ ของ ปริตตสุภาพรหม

๓๒ มหากัป เป็นประมาณอายุ ของ อัปปมาณสุภาพรหม

๖๔ มหากัป เป็นประมาณอายุ ของ สุภกิณหาพรหม

๕๐๐ มหากัป เป็นประมาณอายุ ของ เวหฬัผลาพรหม และ อัสัญญ-

สัตตาพรหม

๑ พันมหากัป เป็นประมาณอายุ ของ อวิหาพรหม

๒ พันมหากัป เป็นประมาณอายุ ของ อดัมปาพรหม

๔ พันมหากัป เป็นประมาณอายุ ของ สุทิสสาพรหม

๘ พันมหากัป เป็นประมาณอายุ ของ สุทิสสีพรหม

๑ หมื่น ๖ พันมหากัป เป็นประมาณอายุ ของ อกนิฐาพรหม

ค. ในอรุบุคคลเหล่านั้น

๒ หมื่นมหากัป เป็นประมาณอายุ ของ อากาสาณัญญาตนภูมิ

๔ หมื่นมหากัป เป็นประมาณอายุ ของ วิญญาณัญญาตนภูมิ

๘ หมื่นมหากัป เป็นประมาณอายุ ของ อากิญยัญญาชนภูมิ

๘ หมื่น ๔ พันมหากัป เป็นประมาณอายุ ของ เวนสัณญานาสัณญายตนภูมิ

๔. ถ้าม จงแสดงบาลีและคำแปลที่แสดงจิต ๓ อย่างที่มีองค์ธรรม และอารมณ์อย่างเดียวกัน เฉพาะชาติเดียวมาดู

๔. ตอบ แสดงบาลีและคำแปลที่แสดงจิต ๓ อย่างที่มีองค์ธรรมและอารมณ์อย่างเดียวกัน เฉพาะชาติเดียว

ปฐิสุนธิ ภวณคญจ

ตถา จวนมานสั

เอกเมว ตถเวก-

วิสยญเจก ชาตีย์

แปลความว่า ในชาติหนึ่งนั้นปฐิสุนธิจิต ภวังคจิต จุตติจิต รวม ๓ อย่างนี้เป็นจิตอย่างเดียวกันอารมณ์ของปฐิสุนธิจิต ภวังคจิต และจุตติจิตก็ต้องเป็นอย่างเดียวกันดังนี้

๕. ถ้าม ก. บัณเฑาะก์มีกี่จำพวก? คือใครบ้าง? ให้แสดงความหมายโดยสังเขป

ข. อุกโตพยัญชนกะ หมายถึงบุคคลประเภทไหน?

๕. ตอบ ก. บัณเฑาะก์ผู้ที่มีเครื่องหมายแห่งบุรุษ และสตรี ขาดตกบกพร่องไป ผู้นั้นชื่อว่า บัณเฑาะก์ มี ๕ จำพวกคือ

**๑. อาสิตตกปณฺทก ๒. อุตฺตสฺสยปณฺทก ๓. โอปกุกมิกปณฺทก ๔. ปกฺข-
ปณฺทก ๕. นปฺปสฺกปณฺทก**

๑. อาสิตตกปณฺทก บุคคลผู้ใดบังเกิดความกำหนัดยินดี มีความกระวน-
กระวายขึ้นมาแล้วเอาปากคาบองคชาติของบุรุษอื่นดูกินซึ่งน้ำอสุจินั้น แล้วจึงจะระงับ
ความกระวนกระวายบุคคลชนิดนี้ได้ชื่อว่า **อาสิตตกบัณเฑาะก์**

๒. อุตฺตสฺสยปณฺทก บุคคลผู้ใด ได้โอกาสแอบดูบุรุษและสตรีกำลังร่วมรสกัน
อยู่ก็บังเกิดความอิจฉาริษยาขึ้นมาในขณะเดียวกันนั้นความกำหนัดยินดีของตน ก็ระงับดับ
ลงเหมือนกับว่าตนเองได้เสพด้วยฉะนั้น บุคคลชนิดนี้ได้ชื่อว่า **อุตฺตสฺสยบัณเฑาะก์**

๓. โอปกุกมิกปณฺทก บุคคลผู้ที่ถูกต้อน ไม่ให้มีความกำหนัดยินดีเกิดขึ้น

๔. ปกฺขปณฺทก บุคคลผู้ใด ในกาพปักยคือข้างแรม ให้เกิดความกำหนัด
ยินดีกระวนกระวายด้วยอำนาจแห่งอกุศลกรรม ครั้นเมื่อถึงชุลนหปักย คือข้างขึ้น ความ
กระวนกระวายนั้นก็หายไป หรือเมื่อชุลนหปักยเกิดความกระวนกระวาย ครั้นถึงกาพปักย
หายไปข้างใดข้างหนึ่งเช่นนี้ บุคคลชนิดนี้ได้ชื่อว่า **ปักขบัณเฑาะก์**

๕. นปฺปสฺกปณฺทก บุคคลผู้ใด เพศหญิงเพศชาติไม่ปรากฏทั้ง ๒ เพศ มี
แต่ช่องที่สำหรับถ่ายปัสสาวะเท่านั้น บุคคลชนิดนี้ได้ชื่อว่า **นปฺปสฺกบัณเฑาะก์**

ข. อุกโตพยัญชนก หมายถึงบุคคล ๒ เพศ คือบุคคลประเภทนี้เป็นหญิง
ก็ได้ชายก็ได้ มีด้วยกันทั้ง ๒ เพศ เนื่องด้วยอำนาจอกุศลกรรมที่เป็นกาเมสุมิฉณาจาร

เข้าแทรกแซงกุศลกรรมที่ทำให้มาเกิดเป็นมนุษย์ ทำให้กุศลลดน้อยลง ฉะนั้นจึงปรากฏเกิดมีเพศ ๒ เพศขึ้นในบุคคลคนเดียวแต่เพศทั้ง ๒ นี้หาได้ปรากฏพร้อมกันไม่ ย่อมปรากฏได้ทีละเพศเท่านั้น

๖. ถาม จงแสดงความแตกต่างกันระหว่าง อิตถิอุกโตพญฺชนกบุคคล กับปริสอุกโตพญฺชนกบุคคล

๖. ตอบ อิตถิอุกโตพญฺชนกบุคคลนั้น ตัวเองก็มีกรรมกับบุรุษทั้งหลายได้ ทำหญิงอื่นทั้งหลายให้มีกรรมกับตัวก็ได้ สำหรับบุรุษอุกโตพญฺชนกบุคคลนั้น ตัวเองหาได้บังเกิดกรรมไม่ แต่ทำให้หญิงอื่นทั้งหลายบังเกิดกรรมได้

๗. ถาม จงแสดงการเปรียบเทียบปีของมหานรกทั้ง ๘ ขุม มีสัณฐานรกรเป็นต้น มีอวิจินมหารกเป็นที่สุด เทียบเท่ากับปีของมนุษย์ มาดู

๗. ตอบ มหานรกขุมที่ ๑ ชื่อว่า สัณฐานรกรมีอายุ ๕๐๐ ปีเป็นอายุกับ เปรียบกับปีมนุษย์แล้ว ๑ วันในสัณฐานรกร เท่ากับปีของมนุษย์ ๕ ล้านปี ฉะนั้น ๕๐๐ ปีในสัณฐานรกร จึงเท่ากับ ๑ แสน ๖ หมื่น ๒ พันโกฏิของมนุษย์

ฯลฯ

มหานรกขุมที่ ๘ ชื่อว่า อวิจินรก มีอายุเทียบกับ ๑ อันตรกัปของมนุษย์

(มาในรัชัมมททวิภังคอนุฎีกา และชินาลังการฎีกา)

๘. ถาม ในทวีปทั้ง ๔ นั้น พวกมนุษย์ที่อยู่ในอุดตกรทวิป ปุพพิเทททวีป อปรโคยานทวีปทั้ง ๓ ทวีปนี้มีอายุขัยกำหนดได้แน่นอน แต่ส่วนมนุษย์ที่อยู่ในชมพูทวีปนี้กำหนดอายุขัยไม่แน่นอน ทั้งนี้เพราะเหตุไร?

๘. ตอบ พวกชาวชมพูทวีป ถ้าประพฤติดีก็ได้อย่างประเสริฐสุด ก็สามารภปฏิบัติตนให้ได้ถึงฉาน อภิญญา มรรค ผล นิพพาน กล่าวคือได้เป็นฉานลาภบุคคล พระอริยบุคคล จนกระทั่งถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ได้ ถ้าประพฤติไม่ดีก็ได้อย่างต่ำสุด สามารภกระทำทุจริตถึงขั้นอนันตริยกรรม และนิตยมิจฉาปฏิฐานได้ ฉะนั้นอายุขัยของชมพูทวีปนี้ เมื่อสูงก็สูงถึงอสงไขย เมื่อต่ำก็ถึง ๑๐ ปี ส่วนพวกที่อยู่ในทวีปทั้ง ๓ นั้น มีความประพฤติไม่สูงไม่ต่ำ ฉะนั้น อายุขัยของพวกเหล่านี้จึงแน่นอน

๙. ถาม ในกามภุมิ ๑๑ นี้มีบุคคลอยู่หลายประเภทด้วยกัน เมื่อสรูปบุคคลที่มีอายุไม่แน่นอนแล้ว มีกี่จำพวก

๙. ตอบ เมื่อสรูปบุคคลที่มีอายุไม่แน่นอนนั้นมี ๖ พวกคือ

๑. พวกอบายสัตว์

๒. พวกมนุษย์ในชมพูทวีป

๓. พวกวินิปาติกอสุราเทวดา

๔. พวกภุมมัญญูเทวดาที่อาศัยพื้นแผ่นดิน และต้นไม้

๕. พวกอัสติญูเทวดา

๖. พวกเวมานิกเปรตเทวดา

๑๐. ถาม จงแสดงการนับปีทิพย์ของเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา กับปีของมนุษย์นั้น มีลักษณะแตกต่างกันอย่างไร?

๑๐. ตอบ การนับปีทิพย์ของเทวดากับปีของมนุษย์นั้นต่างกันดังนี้คือ จำนวน ๕๐ ปีของมนุษย์ เท่ากับวันหนึ่งคืนหนึ่งของเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา รวมเรียกว่า ๑ วัน ๓๐ วันของเทวดาเป็น ๑ เดือน ฉะนั้น ๑๒ เดือน เป็น ๑ ปีทิพย์ ดังนั้นใน ๑ ปีของเทวดาชั้นนี้ เมื่อคิดเป็นจำนวนปีในมนุษย์จะต้องได้ ๑ หมื่น ๘ พันปี และประมาณอายุของเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา มีจำนวน ๕๐๐ ปีทิพย์ เมื่อเทียบกับปีในมนุษย์จึงนับได้ ๕ ล้านปี คือเอา ๑ หมื่น ๘ พันปี คูณด้วย ๕๐๐ ปีทิพย์ เท่ากับ ๕ ล้านปี ส่วนเทวดาที่เหลือก็มีน้อยอย่างเดียวกันนี้

๑๑. ถาม พระอนุรุทธาจารย์ แสดงประมาณอายุของเทวดาเปรียบเทียบกับปีของมนุษย์ มาตามลำดับ

๑๑. ตอบ แสดงอายุของเทวดาทั้ง ๖ ชั้นเทียบกับปีของมนุษย์ตามลำดับดังนี้
ประมาณอายุของเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกามีกำหนด ๕๐๐ ปี เทียบกับปีของมนุษย์ได้ ๕ ล้านปี

ประมาณอายุของเทวดาชั้นดาวดึงส์สามีกำหนด ๑ พันปี เทียบกับปีของมนุษย์ได้ ๓ โกฎิ ๖ ล้านปี

ฯลฯ

ประมาณอายุของเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดีมีกำหนด ๑ หมื่น ๖ พันปี เทียบกับปีของมนุษย์ได้ ๕๒๑ โกฎิ ๖ ล้านปี

๑๒. ถาม จงแสดงคาถาพร้อมคำแปล ที่แสดงถึงความลำบากที่เวียนอยู่ในวัฏฏสงสารมาดู

๑๒. ตอบ แสดงความลำบากที่วนเวียนอยู่ในวัฏฏสงสาร

ทิมายุกาปิ พุรหุมาโน อิทุมนโต ชุตินธร

ปตนฺติ ยถากมฺมํ เต จวนฺติ อปรปรํ

แม้พรหมทั้งหลายที่มีอิทธิฤทธิ์มาก มีรัศมีรุ่งเรือง มีอายุยืนเหล่านี้ ก็ต้องค่อยๆ ก้าวไปสู่ความตายทั้งสิ้น พรหมทั้งหลายที่ตายจากพรหมโลกเหล่านี้ ก็ต้องตกอยู่ในความเวียนว่ายตายเกิดไปตามยถากรรมของตน (ในระหว่างที่ยังไม่เข้าถึงพระนิพพาน)

๑๓. ถาม ธรรมที่เป็นเครื่องให้ถึงความป็นอริยะ หรือที่เรียกว่าอริยทรัพย์ ๗ ประการของสัปบุรุษทั้งหลายนั้น ๗ ประการคืออะไรบ้าง?

๑๓. ตอบ อริยทรัพย์ ๗ ประการของสัปบุรุษ มีดังนี้คือ

๑. **สัทธานัน** ทรัพย์ คือความเลื่อมใส เชื่อในอนันตคุณ ๕ เชื่อกรรม เชื่อผลของกรรม โลกนี้, โลกหน้า

๒. **ศีลธัน** ทรัพย์ คือการตั้งอยู่ในศีลธรรม

๓. **สุตธัน** ทรัพย์ คือความเป็นผู้ได้เล่าเรียนในธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

๔. **จาคธัน** ทรัพย์ คือการบริจาควัตถุสิ่งของให้เป็นทานแก่ผู้อื่น

๕. **ปัญญาธัน** ทรัพย์ คือความเป็นผู้รู้ในสภาวะธรรมรูปนาม

๖. **หิริธัน** ทรัพย์ คือความเป็นผู้กลัวต่อทุจริต

๗. **โอตตปฺปธัน** ทรัพย์ คือความเป็นผู้กลัวต่อทุจริต

ปัญหาและเฉลยกัมมจตุกกะ

ปริจเฉทที่ ๕ ภาค ๒

๑. ถาม จงแสดงชื่อของกรรม ๑๖ มาโดยเฉพาะ ไม่ต้องแสดงความหมาย

๑. ตอบ แสดงกรรม ๑๖ ตามลำดับดังนี้คือ

๑. ชนกกรรม	๒. อุปัตถัมภกกรรม
๓. อุปปีฬกกรรม	๔. อุปฆาตกรรม
๕. ครุกกรรม	๖. อาสันนกรรม
๗. อาจิณณกรรม	๘. กฏัตตกรรม
๙. ทิฏฐุชัมมเวทนียกรรม	๑๐. อุปัชเวทนียกรรม
๑๑. อปราริยเวทนียกรรม	๑๒. อโหสิกรรม
๑๓. อกุศลกรรม	๑๔. กามาวจรกุศลกรรม
๑๕. รูปาวจรกุศลกรรม	๑๖. อรูปาวจรกุศลกรรม

๒. ถาม จงแสดงสมุฏฐานที่เป็นเหตุแห่งอกุศลกรรมบถ ๑๐ มาโดยลำดับพร้อมทั้งบาลีและคำแปล

๒. ตอบ **เตสุ ปาณาติปาโต ผรุสวาจา พยาปาโทจ โทสมุเลน ขายนฺติฯ** ในอกุศลกรรมบถ ๑๐ นั้น ปาณาติปาต ๑ ผรุสวาท ๑ พยาบาท ๑ ทั้ง ๓ นี้ย่อมเกิดขึ้นเพราะเพราะโทสมูลจิต

กาเมสุมิจจาโร อภิขณา มิจฉาทิฏฐิ จ โลกมุเลนฯ

กาเมสุมิจจาโร ๑ อภิขณา ๑ มิจฉาทิฏฐิ ๑ ทั้ง ๓ นี้ย่อมเกิดขึ้นเพราะโลกมูลจิต

เสทานิ จตตาริปี ทวีหิ มุเลหิ สมภวนฺติฯ

อกุศลกรรมบถที่เหลืออีก ๔ คือ อทินนาทาน, มุสาวาท ๑ ปิสุณวาจา ๑ สัมผัสปลาล ๑ ย่อมเกิดขึ้น เพราะโลกมูลจิตหรือโทสมูลจิต

๓. ถาม ก. จงแปลคาถาจำแนกกามาวจรกรรม ๒๐ ที่ให้ผลเกิดขึ้นในกามภูมิ ๑๑ ทั้งในปฏิสนธิกาลและปวัตติกาล ข้อ ๒๐-๒๑

เอตถากุสลกมฺมุทฺตจฺจเรหิํ ฯลฯ ยถารหํ วิปจฺจติฯ

ข. จงแปลคาถาแสดงการจำแนกผลของมหากุศลกรรมมีติเหตุกอุกัฏฐะเป็นต้นในปฏิสนธิกาลและปวัตติกาล ข้อ ๒๒-๒๓-๒๔ มี

ตตฺถาปี ติเหตุกมฺกุกฺกํ ฯลฯ วิปากานิ วิปจฺจติฯ

๓. ตอบ ก. ๒๐ ในกรรม ๔ อย่างนั้น อกุศลกรรม ๑๑ เว้นอุทัจจสหคตอกุศลกรรม

๑ ให้เกิดปฏิสนธิจิตเจตสิก และกัมมชรูปในอบายภูมิ ๔ แต่ในปวัตติกาลอกุศลกรรมทั้งหมด ๑๒ นั้น ให้อกุศลวิบาก ๗ เกิดเป็นผลในกามภูมิ ๑๑ ทั้งหมดและในรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสังขยัตตตาทม) ตามสมควร

๒๑ สำหรับกามาวจรกุศลกรรม ๘ ทำให้ปฏิสนธิจิตเจตสิก และกัมมชรูปเกิดขึ้นในกามสุคติภูมิ ๗ เท่านั้น ส่วนในปวัตติกาล กามาวจรกุศลกรรม ๘ ทำให้มหาวีปากจิต ๘ เกิดเป็นผลในกามสุคติ ๗ เท่านั้น แต่ทำให้อเหตุกกุศลวิบาก ๘ เกิดเป็นผลในกามภูมิ ๑๑ ทั้งหมดและในรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสังขยัตตตาทม) ตามสมควร

ข. ๒๒ ในกามาวจรกุศลกรรมทั้ง ๘ นั้น กุศลกรรมชนิดที่เป็นดิเหตุกะและอุกัฏฐะนั้น ย่อมให้ผลปฏิสนธิที่เป็นชนิดดิเหตุ แล้วทำให้วิปากจิต ๑๖ เกิดเป็นผลในปวัตติกาล

๒๓ กุศลกรรมที่เป็นดิเหตุโอมกะ และที่เป็นทวิเหตุกอุกัฏฐะทั้ง ๒ นี้ ย่อมให้ผลปฏิสนธิที่เป็นชนิดทวิเหตุแล้วทำให้วิปากจิต ๑๒ เว้นมหาวีปากญาณสัมปยุตตจิต ๔ เกิดเป็นผลในปวัตติกาล

๒๔ ส่วนกุศลกรรมที่เป็นทวิเหตุโอมกะ ย่อมให้ผลปฏิสนธิที่เป็นชนิดอเหตุกกุศลวิปากนั้นเอง แล้วทำให้อเหตุกกุศลวิบาก ๘ เท่านั้น เกิดเป็นผลในปวัตติกาล ๔. ฅาม จงแปลคาถาแสดงการจำแนกรูปาวจรกุศลกรรม ๕ ที่ให้ผลเกิดขึ้นในรูปภูมิ ๑๖ มาตามลำดับ ตั้งแต่ข้อ ๒๗ **รูปาวจรกุสล์ ปน ปรมชฅมานํ ฯลฯ** จนถึง ข้อ ๓๘ **สุทฐาวาเสสุ อูปชชฅนติฯ**

๔. ฅอบ ส่วนรูปาวจรกุศลกรรม เมื่อเจริญปฐมฅมานอย่างต่ำแล้ว ผลย่อมเกิดในพรหมปาริสัชชาภูมิ

เมื่อเจริญปฐมฅมานนั้นเอง เป็นอย่างกลางแล้ว ผลย่อมเกิดในพรหมปุโรหิตาภูมิ

เมื่อเจริญปฐมฅมาน เป็นอย่างประฅิตแล้ว ผลย่อมเกิดในมหาพรหมภูมิ

เมื่อเจริญทุติยฅมานหรือตติยฅมานอย่างต่ำแล้ว ผลย่อมเกิดในปริตตาทาภูมิ

เมื่อเจริญทุติยฅมานหรือตติยฅมานอย่างกลางแล้ว ผลย่อมเกิดในอัปปมาณาภูมิ

เมื่อเจริญทุติยฅมานหรือตติยฅมานอย่างประฅิตแล้ว ผลย่อมเกิดในอากัศสราภูมิ

เมื่อเจริญจตุตถฅมานอย่างต่ำแล้ว ผลย่อมเกิดในปริตตสุทาภูมิ

เมื่อเจริญจตุตถฅมานอย่างกลางแล้ว ผลย่อมเกิดในอัปปมาณสุทาภูมิ

เมื่อเจริญจตุตถฅมานอย่างประฅิตแล้ว ผลย่อมเกิดในสุกกิณหาภูมิ

เมื่อเจริญปัญจฅมานแล้ว ผลย่อมเกิดในเวทปผลาภูมิ

เมื่อเจริญปัญจฅมานนั้นแหละ โดยปราศจากความยินดีในสังขยา คือฅนามธรรมแล้ว ผลย่อมเกิดในอสังขยัตตตาทม

พระอนาคามีบุคคลที่ได้ปัญญาจนพ้นเท่านั้น ย่อมเกิดในชั้นสุทธาวาสภูมิ ๕

๕. ถาม ก. คำว่า กรรมในกัมมจตุกกะนี้ หมายความว่าอย่างไร? แสดงวณัตถะว่าอย่างไร? องค์ธรรมได้แก่อะไร?

ข. กัมมจตุกกะนี้ พระอนุรุทธจารย์แสดงกรรมแบ่งออกเป็นกี่หมวด? คืออะไรบ้าง? และหมวดไหน แสดงตามสุดต้นตอและหมวดไหน แสดงตามอิริยมมัย จงแสดงมาตามลำดับ

๕. ตอบ ก. คำว่า กรรม หมายความว่า การกระทำที่เกี่ยวข้องด้วย กาย วาจา ใจ ทั้งทางดีและทางไม่ดี เชื่อว่ากรรมหรือธรรมชาติที่ทำให้สำเร็จการกระทำนั้นๆ เชื่อว่า กรรม ดังมีวณัตถะว่า **กรรม = กัมม** หรือ **กโรณติ เอเตนาติ = กัมม** การกระทำชื่อว่า กรรม หรือสัตว์ทั้งหลายย่อมกระทำโดยอาศัยธรรมชาตินั้น ฉะนั้นธรรมชาติที่เป็นเหตุให้สำเร็จการกระทำเหล่านั้นชื่อว่า กรรม ได้แก่เจตนาที่อยู่ในอกุศลจิต และโลกียกุศลจิต

ข. พระอนุรุทธาจารย์แสดงกัมมจตุกกะนี้ แบ่งออกเป็น ๔ จตุกกะคือ

๑ กิจจตุกกะ ว่าโดยกิจมี ๔

๒ ปากทานปริยาจตุกกะ ว่าโดยลำดับแห่งการให้ผลมี ๔

๓ ปากกาลจตุกกะ ว่าโดยเวลาที่ให้ผลมี ๔

๔ ปากัญฐานจตุกกะ ว่าโดยฐานะที่ให้ผลมี ๔

ในจตุกกะทั้ง ๔ เหล่านี้ ปากัญฐานจตุกกะอย่างเดียว ที่แสดงตามอิริยมมัย คือเป็นนัยที่กล่าวได้แน่นอน, ส่วนจตุกกะทั้ง ๓ ที่เหลือ แสดงตามสุดต้นตอ เป็นนัยที่กล่าวไม่ได้แน่นอน แต่เป็นไปโดยส่วนมากเท่านั้น

๖. ถาม จงแสดงความหมายพร้อมทั้งแสดงองค์ธรรมของกรรมทั้ง ๑๖ ข้อ มาโดยลำดับ

๖. ตอบ ชนกรรม กรรมที่ย่อมทำให้วิบากเกิดขึ้น องค์ธรรมได้แก่อกุศลกรรม ๑๒ โลกียกุศลกรรม ๑๓ อุปัตถัมภกกรรม กรรมที่ย่อมช่วยอุดหนุนกรรมอื่น

อุปัตถัมภกกรรม กรรมที่ย่อมช่วยอุดหนุนกรรมอื่น องค์ธรรมได้แก่อกุศลกรรม ๑๒ มหากุศลกรรม ๘

อุปปีพกกรรม กรรมที่ย่อมเข้าไปเบียดเบียนกรรมอื่นๆ องค์ธรรมได้แก่อกุศลกรรม ๑๒ มหากุศลกรรม ๘

อุปฆาตกรรม กรรมที่ย่อมเข้าไปตัดรอนกรรมอื่นๆ หรือตัดรอนผลของกรรมอื่นๆ องค์ธรรมได้แก่อกุศลกรรม ๑๒ กุศลกรรม ๒๑

ครุกรรม กรรมอย่างหนักที่กรรมอื่นๆ ไม่สามารถที่จะห้ามได้ องค์ธรรมได้แก่ทิฏฐิผิดสัมปยุตต์ที่เกี่ยวกับนิยตมิจาติฏฐิกรรม และโทสมูลที่เกี่ยวกับปัญจันตริยกรรม มหัคคตกุศลกรรม ๕

อาสัณนกรรม กรรมที่ทำไว้เมื่อใกล้จะตาย องค์ธรรมได้แก่ อกุศลกรรม ๑๒ (เว้นนิยตมิจฉาทิฏฐิกรรม ปัญจันตริยกรรม) มหากุศลกรรม ๘

อาจิณณกรรม กรรมที่ทำไว้เสมอๆ องค์ธรรมได้แก่อกุศลกรรม ๑๒ มหากุศลกรรม ๘

กฏัตตกรรม กรรมที่ทำไว้พอประมาณไม่เท่าถึงกรรมทั้ง ๓ นั้น หรือกรรมที่เคยทำไว้ในอดีตภพ องค์ธรรมได้แก่อกุศลกรรม ๑๒ มหากุศลกรรม ๘

ทิฏฐุจัมมเวทนียกรรม กรรมที่ทำให้ได้รับผลในปัจจุบันชาตินี้ องค์ธรรมได้แก่อกุศลกรรม ๑๒ มหากุศลกรรม ๘ เจตนาที่ในขณะดวงที่ ๑

อุปปัชชเวทนียกรรม กรรมที่ทำให้ได้รับผลในชาติที่ ๒ องค์ธรรมได้แก่อกุศลกรรม ๑๒ มหากุศลกรรม ๘ เจตนาที่ในขณะดวงที่ ๓

อปรายปริยเวทนียกรรม กรรมที่ทำให้ได้รับผลในชาติที่ ๓ เป็นต้นไปจนกว่าจะถึงพระนิพพาน องค์ธรรมได้แก่อกุศลกรรม ๑๒ มหากุศลกรรม ๘ เจตนาที่ในขณะดวงที่ ๒ ถึงขณะดวงที่ ๖

อโหสิกรรม กรรมที่ไม่ให้ผล องค์ธรรมได้แก่เจตนากรรม ๒๕ ที่ล่วงเลยการให้ผลไปแล้ว

อกุศลกรรม องค์ธรรมได้แก่เจตนาที่ในอกุศลกรรม ๑๒ ที่เกี่ยวกับทุจริต ๑๐ อกุศลกรรมบถ ๑๐

กามาวจรกุศลกรรม องค์ธรรมได้แก่เจตนาที่ในมหากุศลกรรม ๘ ที่เกี่ยวกับกุศลกรรมบถ ๑๐ บุญญกิริยาวัตถุ ๑๐

รูปาวจรกุศลกรรม องค์ธรรมได้แก่เจตนาที่ในรูปาวจรกุศลกรรม ๕ ที่เกี่ยวกับรูปฌาน ๕

อรูปาวจรกุศลกรรม องค์ธรรมได้แก่เจตนาที่ในอรูปาวจรกุศลกรรม ๔ ที่เกี่ยวกับอรูปฌาน ๔

๗. ถ้าม จงแสดงวจนัตถะ และความหมายในบทดังต่อไปนี้ ชนกกรรม, อุปัตถัมภกกรรม, อุปปีพกกรรม, อุปฆาตกกรรม, ครุกกรรม, อาสัณนกรรม, อาจิณณกรรม, กฏัตตกรรม, ๗. ตอบ ชนกกรรม มีวจนัตถะว่า **วิปากกขุณฺธ กมฺมุชฺรูปานิ ชเนตฺติ** = **ชนก** กรรมใดย่อมทำให้วิปากนามขันธ์และกัมมชรูปเกิดขึ้น ฉะนั้นกรรมนั้นชื่อว่า ชนกกรรม

อุปัตถัมภกกรรม มีวจนัตถะว่า **กมฺมุณฺตรํ วา กมฺมณิพฺพตฺตขุณฺธสนฺดานํ วา อุปตฺถมฺภเกตฺติ** = **อุปตฺถมฺภก** กรรมใดยอมอุปถัมภ์ซึ่งกรรมอื่นๆ และการสืบต่อแห่งขันธ์ที่เกิดขึ้นจากกรรมอื่นๆ ฉะนั้นกรรมนั้นชื่อว่า อุปัตถัมภกกรรม

อุปปีพกกรรม มีวจนัตถะว่า **กมฺมุณฺตรํ วา กมฺมณิพฺพตฺตขุณฺธสนฺดานํ วา**

อุปปีเพตติติ = อุปปีฬกั กรรมใดย่อมเบียดเบียนกรรมอื่นๆ และการสืบทอดแห่งจันท์ ๕ ที่เกิดจากกรรมอื่นๆ นั้น ฉะนั้นกรรมนั้นชื่อว่าอุปปีฬกรรม

อุปฆาตกรรม มีวจนัตถะว่า **กมฺมฆตฺร วา กมฺมนิพฺพุตฺตชนฺธสนฺดานํ วา**
อุปฆาเตตติติ = อุปฆาตกั กรรมใดย่อมเข้าไปตัดกรรมอื่นๆ และการสืบทอดแห่งจันท์ ๕ ที่เกิดจากกรรมอื่นๆ นั้น ฉะนั้นกรรมนั้นชื่อว่าอุปฆาตกรรม

ครุกรรม มีวจนัตถะว่า **ครุํ กโรตติติ = ครุกั** กรรมใดย่อมให้ผลอันหนักแน่น เกิดขึ้น ฉะนั้น กรรมนั้นชื่อว่าครุกรรม หรืออีกนัยหนึ่ง **กมฺมฆตฺเรหิ ปฏิพาหิตุํ อสฺสกุณฺเยยฺยุตฺตา ครุกั กมฺมฆตฺติ = ครุกกมฺมํ** กรรมที่หนักแน่น เพราะกรรมอื่นๆ ไม่สามารถห้ามการให้ผลได้ ฉะนั้นจึงชื่อว่า ครุกรรม

อาสันนกรรม มีวจนัตถะว่า **อาสนฺเน อนุสฺสรตฺติ = อาสนฺนํ วา อาสนฺเนกตํ = อาสนฺนํ** การระลึกถึงสิ่งที่ดีหรือไม่ดีในเวลาเมื่อใกล้ตาย ชื่อว่าอาสันนกรรม หรือการกระทำที่ดีหรือไม่ดีในเวลาใกล้จะตาย ชื่อว่าอาสันนกรรม

อาจิณณกรรม มีวจนัตถะว่า **อาจียติ ปุณฺนปุณฺํ กรียตติ = อาจิณฺณํ** กรรมอันใด ที่บุคคลพึงสั่งสมไว้บ่อยๆ ฉะนั้นกรรมนั้นชื่อว่า อาจิณณกรรม

กฏัตตกรรม มีวจนัตถะว่า **กฏตฺตา เอว กมฺมฆตฺติ = กฏตฺตาคมฺมํ** การกระทำที่ได้ว่าชื่อกรรม ก็โดยที่ว่าการทำลงไปแล้วเท่านั้น ฉะนั้น จึงชื่อว่า กฏัตตกรรม

๘. ถาม อุปัตถัมภกกรรม เมื่อว่าโดยประเภทใหญ่ๆ แล้วมีเท่าไร? คืออะไรบ้าง?

๘. ตอบ อุปัตถัมภกกรรมที่ช่วยอุดหนุนกรรมอื่นๆ นี้เมื่อว่าโดยประเภทใหญ่ๆ แล้ว มี ๓ ประเภทคือ

๑ ช่วยอุดหนุนชนกรรมที่ยังไม่มีโอกาสให้ผล ให้มีโอกาสดังผลประการหนึ่ง

๒ ช่วยอุดหนุนชนกรรมที่กำลังมีโอกาสนี้ให้ผล ให้มีกำลังในการให้ผลนั้นบริบูรณ์ยิ่งขึ้นประการหนึ่ง

๓ ช่วยอุดหนุนรูปนามที่เป็นวิบากของชนกรรมให้เจริญ และตั้งอยู่ได้นานประการหนึ่ง

๙. ถาม ก. อุปัตถัมภกกรรมที่ช่วยอุดหนุนชนกรรมที่ยังไม่มีโอกาสให้ผล ให้มีโอกาสดังผลนั้นมีกี่ข้อ? คืออะไรบ้าง?

ข. อุปัตถัมภกกรรมที่ช่วยอุดหนุนชนกรรมที่กำลังมีโอกาสนี้ให้ผล ให้มีกำลังในการให้ผลบริบูรณ์ยิ่งขึ้นมีกี่ข้อ? คืออะไรบ้าง?

ค. อุปัตถัมภกกรรมที่ช่วยอุดหนุนแก่รูปนามที่เป็นวิบากของชนกรรมให้เจริญขึ้นและตั้งอยู่ได้นั้น มีกี่ข้อคืออะไรบ้าง?

๙. ตอบ ก. อุปัตถัมภกกรรม ช่วยอุดหนุนชนกรรมที่ยังไม่มีโอกาสให้ผล ให้มีโอกาสดัง

ผลนั้น จำแนกออกเป็น ๘ ประเภทด้วยกันคือ

๑. กุศลที่เกิดขึ้นในมรณาสันนกาล ช่วยอุดหนุนแก่กุศลชนกรรมในอดีตภพอย่างหนึ่ง

๒. กุศลที่เกิดขึ้นในมรณาสันนกาล ช่วยอุดหนุนแก่กุศลชนกรรมในปัจจุบันภพอย่างหนึ่ง

๓. อกุศลที่เกิดขึ้นในมรณาสันนกาล ช่วยอุดหนุนแก่อกุศลชนกรรมในอดีตภพอย่างหนึ่ง

๔. อกุศลที่เกิดขึ้นในมรณาสันนกาล ช่วยอุดหนุนแก่อกุศลชนกรรมในปัจจุบัน ภพอย่างหนึ่ง

๕. กุศลที่เกิดขึ้นเป็นปกติอยู่เสมอในปัจจุบันภพ ช่วยอุดหนุนแก่กุศลชนกรรมในอดีตภพอย่างหนึ่ง

๖. กุศลที่เกิดขึ้นเป็นปกติอยู่เสมอในปัจจุบันภพ ช่วยอุดหนุนแก่กุศลชนกรรมในปัจจุบันภพอย่างหนึ่ง

๗. อกุศลที่เกิดขึ้นเป็นปกติอยู่เสมอในปัจจุบันภพ ช่วยอุดหนุนแก่อกุศลชนกรรมในอดีตภพอย่างหนึ่ง

๘. อกุศลที่เกิดขึ้นเป็นปกติอยู่เสมอในปัจจุบันภพ ช่วยอุดหนุนแก่อกุศลชนกรรมในปัจจุบันภพอย่างหนึ่ง

ข. อุปัตถัมภกรรม ช่วยอุดหนุนชนกรรมที่กำลังมีโอกาสให้ผลให้มีกำลังในการให้ผลบริบูรณ์ยิ่งขึ้นนั้นมี ๑๐ ประการคือ

๑. กุศลที่เกิดขึ้นในมรณาสันนกาล ช่วยอุดหนุนแก่กุศลชนกรรมในอดีตภพที่กำลังมีโอกาสให้ผลอยู่อย่างหนึ่ง

๒. กุศลที่เกิดขึ้นในมรณาสันนกาล ช่วยอุดหนุนแก่กุศลชนกรรมในปัจจุบันภพที่กำลังมีโอกาสให้ผลอยู่อย่างหนึ่ง

๓. อกุศลที่เกิดขึ้นในมรณาสันนกาล ช่วยอุดหนุนแก่อกุศลชนกรรมในอดีตภพที่กำลังมีโอกาสให้ผลอยู่อย่างหนึ่ง

๔. อกุศลที่เกิดขึ้นในมรณาสันนกาล ช่วยอุดหนุนแก่อกุศลชนกรรมในปัจจุบัน- ภพที่กำลังมีโอกาสให้ผลอยู่อย่างหนึ่ง

๕. กุศลที่เกิดขึ้นในปวัตติกาล ช่วยอุดหนุนแก่กุศลชนกรรมในอดีตภพที่กำลังมีโอกาสให้ผลอยู่อย่างหนึ่ง

๖. กุศลที่เกิดขึ้นในปวัตติกาล ช่วยอุดหนุนแก่กุศลชนกรรมในปัจจุบันภพที่กำลังมีโอกาสให้ผลอยู่อย่างหนึ่ง

๙. อกุศลที่เกิดขึ้นในปวัตติกาล ช่วยอุดหนุนแก่อกุศลชนกกรรมในอดีตภพที่กำลังมีโอกาสให้ผลอยู่อย่างหนึ่ง

๑๐. อกุศลที่เกิดขึ้นในปวัตติกาล ช่วยอุดหนุนแก่อกุศลชนกกรรมในปัจจุบันภพที่กำลังมีโอกาสให้ผลอยู่อย่างหนึ่ง

๑๑. อกุศลที่เกิดขึ้นในปวัตติกาล ช่วยอุดหนุนแก่อกุศลชนกกรรมในปัจจุบันภพที่กำลังมีโอกาสให้ผลอยู่อย่างหนึ่ง

๑๒. อกุศลที่เกิดขึ้นในอดีตภพ ช่วยอุดหนุนแก่อกุศลชนกกรรมในปัจจุบันภพที่กำลังมีโอกาสให้ผลอยู่อย่างหนึ่ง

ค. อุปัตถัมภกกรรม ช่วยอุดหนุนแก่วรรณนามที่เป็นวิบากของชนกกรรมให้เจริญขึ้นและตั้งอยู่ได้นั้นมี ๓ ประเภทคือ

๑. กุศลที่เคยกระทำมาในภพก่อนๆ ช่วยอุดหนุนแก่วรรณนามที่เกิดจากกุศลชนกกรรมอย่างหนึ่ง

๒. กุศลที่เคยกระทำในภพนี้ ช่วยอุดหนุนแก่วรรณนามที่เกิดจากกุศลชนกกรรมอย่างหนึ่ง

๓. อกุศลที่เคยกระทำมาในภพก่อนๆ ช่วยอุดหนุนแก่วรรณนามที่เกิดจากอกุศลชนกกรรมอย่างหนึ่ง

๔. อกุศลที่เคยกระทำในภพนี้ ช่วยอุดหนุนแก่วรรณนามที่เกิดจากอกุศลชนกกรรมอย่างหนึ่ง

๕. กุศลที่เคยกระทำมาในภพก่อนๆ ช่วยอุดหนุนแก่วรรณนามที่เกิดจากอกุศลชนกกรรมอย่างหนึ่ง

๖. กุศลที่เคยกระทำในภพนี้ ช่วยอุดหนุนแก่วรรณนามที่เกิดจากอกุศลชนกกรรมอย่างหนึ่ง

๗. อกุศลที่เคยกระทำในภพนี้ ช่วยอุดหนุนแก่วรรณนามที่เกิดจากอกุศลชนกกรรมอย่างหนึ่ง

๑๐. ถาม การเบียดเบียนของอุปปีพกรรม เมื่อสรุปโดยประเภทใหญ่ๆ แล้วมีกี่อย่าง? คืออะไรบ้าง?

๑๐. ตอบ การเบียดเบียนของอุปปีพกรรม สรุปแล้วมี ๓ อย่างคือ

๑. อุปปีพกรรมที่เบียดเบียนชนกกรรมอื่นเพื่อไม่ให้มีโอกาสส่งผล

๒. อุปปีพกรรมที่เบียดเบียนชนกกรรมอื่นๆ ที่มีโอกาสส่งผลอยู่แล้วให้มีโอกาสลดน้อยลง

๓. อุปปีพกรรมที่เบียดเบียนรูปนามที่เกิดจากชนกกรรมนั้นๆ

๑๑. ถาม อุปปีพकरणทั้ง ๓ ประเภทนี้ แต่ละข้อแบ่งออกเป็นอย่างไร? คืออะไรบ้าง? และขอให้ยกตัวอย่างมาสัก ๑ ข้อ ข้อใดข้อหนึ่งก็ได้

๑๑. ตอบ ก. อุปปีพकरणที่เบียดเบียนชนกรณอื่น ๆ เพื่อไม่ให้มีโอกาสส่งผลนั้นมี ๒ ประเภทคือ

๑. กุศลที่กระทำในภพนี้ เบียดเบียนอกุศลชนกรณเพื่อไม่ให้มีโอกาสส่งผลอย่างหนึ่ง

๒. อกุศลที่กระทำในภพนี้ เบียดเบียนกุศลชนกรณเพื่อไม่ให้มีโอกาสส่งผลอย่างหนึ่ง

ข. อุปปีพकरणที่เบียดเบียนชนกรณอื่น ๆ ที่มีโอกาสส่งผลอยู่แล้วให้มีกำลังลดน้อยลงมี ๒ ประเภทคือ

๑. กุศลที่กระทำในภพนี้ เบียดเบียนอกุศลชนกรณที่มีโอกาสส่งผลอยู่แล้วให้มีกำลังลดน้อยลงอย่างหนึ่ง

๒. อกุศลที่กระทำในภพนี้ เบียดเบียนกุศลชนกรณที่มีโอกาสส่งผลอยู่แล้วให้มีกำลังลดน้อยลงอย่างหนึ่ง

ค. อุปปีพकरण เบียดเบียนรูปนามที่เกิดจากชนกรณนั้น มี ๒ ประเภทคือ

๑. อกุศลอุปปีพकरण เบียดเบียนรูปนามที่เกิดจากกุศลชนกรณอย่างหนึ่ง

๒. กุศลอุปปีพकरण เบียดเบียนรูปนามที่เกิดจากอกุศลชนกรณอย่างหนึ่ง ดังตัวอย่างเช่นข้อ ๒ ดังนี้

ผู้ที่เกิดมามากจนหรือเป็นคนที่มีโรค มีความลำบากต่าง ๆ ซึ่งเป็นผลที่เกิดมาจากอกุศลชนกรณ แต่ผู้นั้นพยายามทำบุญรักษาศีลอยู่เสมอ ตามสมควรแก่ฐานะของตน ต่อมาภายหลังความลำบากต่าง ๆ เหล่านั้นก็หายไป การทำมาหากินก็คล่องขึ้น โรคภัยที่เคยเป็นก็ไต่ยาดีมีรักษาหาย มีความสุขสบายขึ้น เป็นเพราะอำนาจแห่งกุศลอุปปีพकरण ที่ตนได้สร้างขึ้นนั้นเข้าเบียดเบียนรูปนามที่เกิดจากอกุศลชนกรณ กล่าวคือความลำบากกายลำบากใจให้หายไป

๑๒. ถาม การตัดของอุปฆาตकरणนี้ ท่านแสดงไว้กี่ข้อ? คืออะไรบ้าง? และแต่ละข้อท่านแบ่งออกเป็นอย่างไร? พร้อมทั้งยกตัวอย่างมาให้ดูสัก ๑ ข้อ

๑๒. ตอบ การตัดของอุปฆาตकरणนี้มี ๒ อย่างคือ

ก. การตัดชนกรณอื่น ๆ เพื่อมิให้มีโอกาสส่งผลตลอดไป (กมุมนุตริอุปฆาตก)

ข. ตัดรูปนามที่เกิดจากชนกรณนั้น ๆ ให้เสียไป (กมุมนิพพตต ขนุสสนุตาน์อุปฆาตก)

ก. อุปมาตกรรมที่ตัดชนกกรรมอื่นๆ เพื่อมิให้มีโอกาสส่งผลตลอดไปนั้น มี ๓ ประเภทคือ

๑. กุศลอุปมาตกรรม ตัดอกุศลชนกกรรม
๒. กุศลอุปมาตกรรม ตัดกุศลชนกกรรม
๓. อกุศลอุปมาตกรรม ตัดกุศลชนกกรรม

ข. อุปมาตกรรมที่ตัดรูปนาม อันเกิดจากชนกกรรมนั้นๆ ให้เสียไปนั้น มี ๔ ประเภทคือ

๑. กุศลอุปมาตกรรมที่ตัดรูปนามที่เป็นอกุศลวิบาก
๒. กุศลอุปมาตกรรมที่ตัดรูปนามที่เป็นกุศลวิบาก
๓. อกุศลอุปมาตกรรมที่ตัดรูปนามที่เป็นกุศลวิบาก
๔. อกุศลอุปมาตกรรมที่ตัดรูปนามที่เป็นอกุศลวิบาก

(ยกตัวอย่างเฉพาะข้อ ๔) ธรรมดาสัตว์ดิรัจฉาน มีสุนัขเป็นต้น ร่างกาย และชีวิตความเป็นไปของสุนัขนี้ จัดเป็นอกุศลวิบาก ยกเว้นแต่ความสวยงามของร่างกาย และกุศลวิบากจักขุวิญญาณจิต เป็นต้น ที่เกิดขึ้นในขณะได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ได้รส ได้ถูกต้องในสิ่งที่ดีๆ ต่อมาสุนัขเกิดได้รับอุบัติเหตุหรือถูกฆ่าตายตกน้ำตายเป็นต้น การตายของสุนัขนี้ก็เพราะอำนาจของอกุศลอุปมาตกรรมที่เคยเกิดมาแล้วในภพก่อน หรือภพนี้เป็นผู้ตัดชีวิตและร่างกายที่เป็นอกุศลวิบาก

๑๓. ถาม อุปมาตกรรมที่ตัดรูปนามที่เป็นวิบากของกรรมอื่นๆ นั้นมีกี่อย่าง? คืออะไรบ้าง? พร้อมยกตัวอย่างมา ๑ ข้อ

๑๓. ตอบ อุปมาตกรรมที่ตัดรูปนามที่เป็นวิบากของกรรมอื่นๆ นั้นมีอยู่ ๓ อย่างคือ

๑. ตัดวิบากของกรรมอื่นๆ แล้วตัวเองก็ไม่ได้ส่งผลให้เกิด และก็ไม่ให้โอกาสแก่ชนกกรรมอื่นๆ ได้ส่งผลอย่างหนึ่ง

๒. ตัดวิบากของกรรมอื่นๆ แล้วตัวเองส่งผลให้เกิดอย่างหนึ่ง

๓. ตัดวิบากของกรรมอื่นๆ แล้วให้โอกาสแก่ชนกกรรมอื่นๆ ได้ส่งผลอย่างหนึ่ง ยกตัวอย่างข้อที่ ๓ เช่น พระเจ้าพิมพิสาร ในอดีตชาติเคยสวมรองเท้าเข้าไปในบริเวณพุทธเจดีย์ด้วยอำนาจแห่งอกุศลกรรมอันนี้ เมื่อได้มาเกิดในชาติที่เป็นพระเจ้าพิมพิสาร จึงได้รับผลคือถูกกรีดฝ่าเท้าจนถึงตาย แต่เมื่อตายแล้วกุศลชนกกรรมอื่นๆ ได้มีโอกาสส่งผลให้พระเจ้าพิมพิสารไปบังเกิดเป็นเทวดาในชั้นจาตุมหาราชิกา นี่คืออกุศลอุปมาตกรรมตัดวิบากของกรรมอื่นๆ แล้วให้โอกาสแก่กุศลชนกกรรมอื่นๆ ได้ส่งผล

๑๔. ถาม ให้แสดงโลกุตตรกุศลจิตว่า จัดเป็นครุกรรมได้หรือไม่ และครุกรรมในกัมมจตุกกะนี้ ท่านหมายเอากรรมชนิดไหน?

๑๔. **ตอบ** โลกุตตรกุศลกรรมนั้น เป็นกรุกรรมได้ก็จริง แต่ในที่นี้ต้องการแต่กรรมที่จะทำให้เกิดในภพที่ ๒ ส่วนโลกุตตรกุศลนั้นไม่มีหน้าที่ทำให้เกิดภพชาติ แต่มีหน้าที่ทำลายการเกิดตามสมควรแก่กำลังของตนเท่านั้น และกรรมที่ชื่อว่า กรุกรรมในที่นี้ หมายถึงเป็นกรรมที่หนักแน่น สามารถส่งผลให้เกิดในชาติที่ ๒ ต่อกันโดยแน่นอนอนกรรมอื่นๆ ไม่สามารถกันไว้ได้

๑๕. **ถาม** จงแสดงการส่งผลของปัญญานันตริยกรรม ว่ามีการให้ผลต่างกันอย่างไรบ้าง? ให้แสดงมาตามลำดับ?

๑๕. **ตอบ** ในปัญญานันตริยกรรม ๕ อย่างนั้น สังฆเภทกรรมหนักที่สุด ถ้าสมมติว่าผู้ใดทำปัญญานันตริยกรรมครบทั้ง ๕ อย่างแล้ว สังฆเภทกรรมจะเป็นผู้ส่งผลแก่ผู้นั้น ส่วนกรรมที่เหลือก็เป็นกรรมผู้ช่วยสนับสนุนในการให้ผลของสังฆเภทกรรมไป, กรรมที่หนักรองลงมาจากสังฆเภทกรรมนั้นได้แก่ โลหิตุปบาท ต่อจากโลหิตุปบาท ก็ได้แก่อรหัตตมாதกกรรมย่อมหนักกว่ากรรมที่เหลือ ๒ ส่วนมาตุฆาตกรรมกับปิตุฆาตกรรมทั้ง ๒ นี้ ต้องแล้วแต่คุณสมบัติคือ ถ้าบิดาเป็นผู้มีศีลธรรม มารดาไม่มีศีล ปิตุฆาตกรรมย่อมหนักกว่า ถ้ามารดามีศีลธรรมบิดาไม่มีศีลธรรม มาตุฆาตกรรมย่อมหนักกว่า ถ้าบิดาและมารดาทั้ง ๒ มีศีลธรรมด้วยกัน หรือไม่มีศีลธรรมด้วยกันแล้วมาตุฆาตกรรมย่อมหนักกว่าและให้ผลก่อน

๑๖. **ถาม** จงแสดงความแตกต่างกันระหว่างผู้ที่ตั้งใจจะฆ่าผู้อื่น แต่พลาดไปถูกมารดาบิดาตายลง อย่างนี้จะจัดเป็นมาตุฆาตหรือปิตุฆาตได้หรือไม่?

๑๖. **ตอบ** ในอรรถกถาติยปาราชิกแสดงว่า ผู้ใดมีความตั้งใจจะฆ่าผู้อื่นหรือฆ่าสัตว์ดิรัจฉานโดยการใช้ปืนหรือมีดก็ตาม แต่การฆ่านั้นเพิ่ญพลาดไปถูกบิดาหรือมารดาตายลง ผู้ที่ตนต้องการฆ่าไม่ตายเช่นนี้ก็นับว่าผู้นั้นได้เข้าถึงมาตุฆาตกรรม ปิตุฆาตกรรมเช่นเดียวกัน (มุ่งเจตนา) ทหารคนหนึ่งออกไปในสนามรบ แลเห็นบิดาของตนมากับทหารฝ่ายข้าศึกก็ตั้งใจจะยิงทหารเหล่านั้น โดยคิดว่าถ้าทหารเหล่านั้นถูกยิงแล้ว บิดาก็จะหนีไปได้ แล้วก็ลงมือยิง เพื่ญกระสุนปืนนั้นไปถูกบิดาของตนเข้าถึงแก่ความตายไปด้วยเช่นนี้ การกระทำของทหารผู้นั้นจะจัดว่าเป็นอนันตริยกรรมได้หรือไม่อย่างนี้, อรรถกถาจารย์ก็กล่าวว่าไม่จัดเป็นอนันตริยกรรม แต่ได้ชื่อว่า เป็นผู้ฆ่าบิดาเท่านั้น

๑๗. **ถาม** จงแสดงความแตกต่างกันในระหว่างการให้ผลของอกุศลครุกรรมกับกุศลครุกรรม และจงตัดบทของปัญญานันตริยกรรม และนิยตมิจนาทิจูกรรมพร้อมทั้งความหมาย

๑๗. **ตอบ** ความแตกต่างกันระหว่าง อกุศลครุกรรมนั้นแม้ว่าตนจะไม่มีโอกาสเป็นผู้ส่งผล แต่ก็มีฐานะเป็นอุปปัตถัมภกกรรมได้

ส่วนอกุศลครุกรรมนั้น เมื่อตนไม่มีโอกาสส่งผลแล้ว ก็เป็นอโหสิกรรมไปไม่

มีฐานะที่จะเป็นอุปถัมภ์ภกกรรม ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้แหละอกุศลครุภกกรรม จึงมีชื่อเรียกเป็นพิเศษว่าปัญจันตริภกกรรม และนิตยมิจจาทิฏฐิภกกรรม สำหรับกุศลครุภกกรรมนั้น ไม่มีชื่อเรียกเป็นพิเศษ

ปัญจันตริภกกรรม เมื่อแยกบทแล้วได้ดังนี้ **ปญฺจ + อนนฺตร + อีย + กมุข**
ปญฺจ = ๕, อนนฺตร = ภพที่ไม่มีระหว่างกันในลำดับแห่งจุติ, **อีย = ให้ผล, กมุข =** การกระทำ เมื่อรวมบทแล้วเป็น ปัญจันตริภกกรรม แปลว่าการกระทำ ๕ อย่างที่ให้ผลโดยไม่มีระหว่างกันในลำดับแห่งจุติ

นิตยมิจจาทิฏฐิภกกรรม เมื่อแยกบทแล้วได้ดังนี้ = **นียต + มิจฺฉา + ทิฏฺฐิ + กมุข** **นียต =** แน่นอน, **มิจฺฉา =** ผิดจากความเป็นจริง, **ทิฏฺฐิ =** ความเห็น, **กมุข =** การกระทำ เมื่อรวมบทแล้ว เป็นนิตยมิจจาทิฏฐิภกกรรม แปลว่ากรรมคือความเห็นผิดไปจากความเป็นจริงที่ให้ผลแน่นอนในลำดับแห่งจุติ

๑๘. ถาม ผู้ที่ตั้งใจจะฆ่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้ถึงสิ้นพระชนม์มีบ้างหรือไม่? ถ้ามีจงอธิบายพร้อมหลักฐานมาให้เห็นด้วย?

๑๘. ตอบ มีผู้ที่ตั้งใจจะฆ่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยความพยายามอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่ถึงชีวิต เป็นแต่เพียงห่อพระโลหิตเท่านั้น ทั้งนี้ก็เพราะว่าธรรมดาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น จะเป็นอันตรายถึงแก่ชีวิตโดยอาศัยการกระทำของผู้อื่นนั้นไม่มีเลย สมดังที่พระพุทธองค์ทรงเทศนาว่า **พุทฺธานํ ชีวิตสฺส น สกฺกา เภนจิ อนฺตรายิ กาคฺคฺ** ผู้ใดผู้หนึ่งจะเป็นมนุษย์หรือเทวดาก็ตาม จะทำอันตรายแก่ชีวิตของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายนั้นย่อมไม่สำเร็จเลย แต่ในการที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้รับอันตรายเพียงห่อพระโลหิต ดังเช่นพระเทวทัตได้กระทำแก่พระองค์นั้น ก็ได้ชื่อว่าผู้นั้นได้เข้าถึงโลหิตุปบาทกรรม และโลหิตุปบาทกรรมนี้ แม้จะไม่สำเร็จเป็นปาณาติบาตกรรมบกก็ตาม แต่ก็ได้สำเร็จในข้อพยาบาทกรรมบถ ที่เป็นมโนทุจริตเพราะผู้นั้นมีเจตนาตั้งใจจะฆ่าให้ตาย

๑๙. ถาม ทิฏฐัมมเวทนีภกกรรมมีกี่อย่าง? คืออะไรบ้าง? ให้ยกตัวอย่างขึ้นแสดงสัก ๑ ข้อ

๑๙. ตอบ ทิฏฐัมมเวทนีภกกรรมนี้มี ๒ อย่างคือ

๑. ปรปักษ์กทิฏฐัมมเวทนีภกกรรม กรรมที่จะให้ได้รับผลในปัจจุบันภพนี้เข้าถึงความแก่กล้าแล้วคือให้ผลภายใน ๗ วัน เช่นมหาทุคคตะ

๒. อปรปักษ์กทิฏฐัมมเวทนีภกกรรม กรรมที่จะให้ผลในปัจจุบันภพนี้ ยังไม่เข้าถึงความแก่กล้าคือให้ผลภายหลัง ๗ วันไปแล้ว เช่นพระเทวทัตดักตัวอย่างข้อที่ ๑ ที่ว่ากรรมที่จะให้ได้รับผลในปัจจุบันภพนี้เข้าถึงความแก่กล้าแล้วนั้น หมายความว่าจะให้ได้รับผลปรากฏในระหว่าง ๗ วันแน่อนดังเช่นเรื่องชายจากเข็ญใจคนหนึ่งชื่อว่า มหาทุคคตะ

ได้ถวายภัตตาหารแด่พระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อได้ถวายเรียบร้อยแล้ว ภายใน ๗ วันนั่นเอง ก็รำรวยเป็นเศรษฐี

๒๐. ถาม คำว่า สัมปัตติ และ วิปัตติ มีอย่างละเท่าไร? คืออะไรบ้าง?

๒๐. ตอบ คำว่า สัมปัตติ มี ๔ อย่างคือ

๑. คติสัมปัตติ หมายถึง บุคคลที่ได้เกิดอยู่ในสุคติภูมิ มี มนุษย์ เทวดา และพรหม

๒. กาลสัมปัตติ หมายถึง สมัยใดที่บุคคลได้อยู่ในประเทศที่มีพระราชา เป็นสัมมาทิฎฐิบุคคลปกครองบ้านเมืองอยู่ และพระพุทธศาสนาก็ยังคงอยู่ ยังไม่สูญสิ้นไป

๓. อุปธิสัมปัตติ หมายถึง บุคคลที่เกิดมาแล้ว มีอวัยวะใหญ่่น้อยคือ ตา หู เป็นต้น นั้นครบถ้วนบริบูรณ์ ไม่ขาดตกบกพร่อง

๔. ปโยคสัมปัตติ หมายถึง บุคคลที่อาศัยความเพียรและความคิดที่ ถูกแล้วทำ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ที่เป็นสุจริต ไม่ผิดกฎหมายของบ้านเมืองและไม่ผิดหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

คำว่า วิปัตติ มี ๔ อย่างคือ

๑. คติวิปัตติ หมายถึง บุคคลที่เกิดอยู่ในทุคติภูมิ มีสัตว์ดิรัจฉานเป็นต้น

๒. กาลวิปัตติ หมายถึง สมัยใดที่บุคคลได้อยู่ในประเทศที่มีพระราชา เป็นมิชฌาทิฎฐิบุคคลปกครองบ้านเมืองและพระพุทธศาสนาก็เสื่อมสิ้นไปแล้ว

๓. อุปธิวิปัตติ หมายถึง บุคคลที่ได้เกิดมาแล้ว มีอวัยวะใหญ่่น้อยขาดตกบกพร่อง ไม่ครบถ้วน

๔. ปโยควิปัตติ หมายถึง บุคคลที่อาศัยความเพียรและความคิดที่ผิด แล้วทำกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ที่เป็นทุจริต ผิดกฎหมายของบ้านเมืองและผิดหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

๒๑. ถาม จงแสดงเหตุที่ทำให้ผลของทานกุศลปรากฏได้ในภพนี้จะต้องประกอบด้วยหลัก ๓ ประการ คืออะไรบ้าง?

๒๑. ตอบ เหตุที่ทำให้ผลของทานกุศลปรากฏได้ในภพนี้ สำหรับทานกุศลที่จะส่งผลให้ เข้าเป็นทิฏฐิธรรมเวทนียกรรมนั้น จะต้องประกอบด้วยองค์ ๔ คือ

๑. วัตถุสัมปทา ปฏิภาณผู้รับทานนั้นเป็นพระอนาคามีหรือ พระอรหันต์

๒. ปัจจัยสัมปทา วัตถุสิ่งของที่นำมาถวายนั้น เป็นสิ่งที่ได้มาด้วยความบริสุทธิ์

๓. เจตนาสัมปทา ผู้ถวายทานถึงพร้อมด้วยเจตนาอันแรงกล้า

๔. อนุภาณสัมปทา พระอนาคามี หรือพระอรหันต์ผู้รับทานนั้นได้ พร้อมด้วยคุณอันพิเศษ กล่าวคือพึงออกจากนิโรธสมบัติ เมื่อครบองค์ทั้ง ๔ ประการดังกล่าวนี้

แล้ว ทานของผู้นั้นก็สำเร็จเป็นทิฐฐัมมเวทนียกรรมและให้ได้รับผลในปัจจุบันทันที

๒๒. ถาม จงแสดงผลที่ได้รับจากทิฐฐัมมเวทนียกรรมในปัจจุบันภพที่ปรากฏไม่ชัดมีหรือไม่?

๒๒. ตอบ มี คือผู้ที่ได้ทำกุศลแล้ว ได้รับเกียรติ ได้รับคำสรรเสริญ ได้รับยศอำนาจ คำขานดี มีคนชอบพบรักใคร่เหล่านี้เป็นต้น และผู้ที่ได้ทำอกุศลแล้ว ได้รับโทษถูกติเตียน คำขานขาดทุน มีคนเกลียดเหล่านี้เป็นต้นแต่อย่างไรก็ตาม ผลที่ได้รับจากทิฐฐัมมเวทนียกรรมนี้ ย่อมได้ แต่เฉพาะในระหว่างที่ยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น ไม่สามารถที่จะให้ผลในชาติต่อๆ ไปได้

๒๓. ถาม อโหสิกรรมมีชื่อเรียกได้กี่อย่าง? คืออะไรบ้าง? และเจตนาที่อยู่ในขณะดวงที่ ๔ ตรงกลางชื่อว่าอะไร? แปลว่าอย่างไร?

๒๓. ตอบ อโหสิกรรมมีชื่อเรียกได้ ๓ อย่างคือ

๑. นโหสิ กัมมวิปาโก ชื่อว่ากรรมที่ยังไม่ให้ผล

๒. นภวิสฺสตี กัมมวิปาโก ชื่อว่ากรรมที่จะไม่ให้ผล

๓. นตฺถิ กัมมวิปาโก ชื่อว่ากรรมที่ไม่มีผล

และเจตนาที่อยู่ในขณะดวงที่ ๔ ตรงกลางชื่อว่า ลีขาปัตตชวนะ แปลว่าเป็นชวนะสุดยอด

ชวนะดวงที่ ๑-๒-๓ ชื่อว่า ชวนะขึ้น

ชวนะดวงที่ ๕-๖-๗ ชื่อว่า ชวนะลง

๒๔. ถาม มหัคคตกุศลกรรมจัดเข้าในกรรมชนิดไหน ผลต่างกันกับกามาวจรกรรมอย่างไร และโลกุตตรกุศลกรรมจัดเป็นกรรมชนิดไหน?

๒๔. ตอบ มหัคคตกุศลกรรมเหมือนกับเจตนาที่อยู่ในกามชวนะดวงที่ ๗ ฉะนั้น มหัคคตกุศลกรรมนี้ จึงจัดเข้าอยู่ในอุปัชชเวทนียกรรมต่างกับกามาวจรกรรมคือมหัคคตกุศลกรรมย่อมส่งผลได้แต่เฉพาะในภพที่ ๒ เท่านั้น ถ้าไม่มีโอกาสส่งผลในภพที่ ๒ ได้ก็ต้องเป็นอโหสิกรรมไป เหมือนข้าวสุกที่เก็บไว้นานวันไม่ได้ถ้าไม่ได้กิน ข้าวสุกนั้นก็บูดเสียไป ส่วนกามาวจรกรรมนั้น ยกเว้นเจตนาที่อยู่ในชวนะดวงที่ ๑ และดวงที่ ๗ แล้วนอกนั้นย่อมส่งผลได้เรื่อยๆ ถ้ามีโอกาส ไม่มีการเป็นอโหสิกรรม จนกว่าผู้นั้นจะเข้าถึงพระนิพพาน เปรียบเหมือนกับข้าวเปลือกที่เก็บไว้นานๆ ได้ไม่เสีย ส่วนโลกุตตรกุศลกรรมนั้น มีสภาพเป็นทิฐฐัมมเวทนียกรรมเสมอ เพราะเมื่อเวลาที่มรรคจิตเกิดขึ้นและดับลง แล้วผลจิตก็เกิดขึ้นติดต่อกันทันที

๒๕. ถาม คำว่า อปฺราปฺริยเวทนียะ เมื่อตัดบทแล้วได้กัณฑ์? คืออะไรบ้าง? แสดงวจนัตถะว่าอย่างไร? (เลือกข้อใดข้อหนึ่งก็ได้) และเมื่อจำแนกภพ โดยการรับผลของกรรมนั้นๆ แล้วมีกี่อย่าง? คืออะไรบ้าง?

๒๕. ตอบ คำว่า อปฺราปรียเวทนียะ นี้เมื่อตัดบทแล้ว มี ๓ บทคือ **อปฺร + อปฺร + เวทนีย**
 อปฺร : หมายถึงภพอื่น, อปฺร : หมายถึงภพอื่น เวทนีย : หมายถึงผลที่พึงได้รับ แต่ในที่นี้
 หมายถึงกรรมที่ส่งผล เป็นการแสดงโดยผลุปจรรย์ เมื่อรวมกันแล้ว เป็นอปฺราปรียเวทนียะ
 หมายถึงกรรมที่ส่งผลในภพอื่นๆ ดังแสดงจนัตถะว่า **อปฺรปรียาย เวทนียํ ผลํ เอตฺสสาติ**
 = **อปฺราปรียเวทนีย** ผลที่พึงได้รับในภพต่างๆ ตั้งแต่ภพที่ ๓ เป็นต้นไปมีแก่กรรมอันนั้น
 ฉะนั้นกรรมนั้นจึงชื่อว่า อปฺราปรียเวทนียกรรม และเมื่อจำแนกโดยการได้รับผลของกรรม
 นั้นๆ มี ๓ อย่างคือ

๑. ทิฏฐุจัมมภพ ภพนี้

๒. อุปฺปัชชภพ ภพหน้า

๓. อปฺราปรียายภพ ภพที่ ๓ เป็นต้นไป ตลอดจนถึงภพสุดท้าย ที่เข้า
 ถึงพระนิพพานๆ

๒๖. ถาม โอโหสิกรรมแปลว่าอย่างไร? องค์กรรมได้แก่อะไร? จงแสดงมาให้เห็นด้วย?

๒๖. ตอบ โอโหสิกรรม แปลว่ากรรมที่ไม่ให้ผล โอโหสิกรรม ไม่มีองค์กรรมโดยเฉพาะ
 คือเจตนาที่อยู่ในขณะดวงที่ ๑ ชื่อว่า ทิฏฐุจัมมเวทนียกรรมเจตนาที่อยู่ในขณะดวงที่
 ๓ ชื่อว่า อุปฺปัชชเวทนียกรรม และเจตนาที่อยู่ในขณะตรงกลาง ๕ ดวงที่ชื่อว่า
 อปฺราปรียเวทนียกรรมเหล่านี้แหละ เมื่อล่วงเวลาของตนๆ ที่กำหนดไว้ โดยที่ยังไม่ได้ส่ง
 ผล ก็ได้ชื่อว่าเป็นโอโหสิกรรม

๒๗. ถาม กรรมเมื่อจำแนกโดยภูมิอันเป็นที่ให้ผลเกิดขึ้นนั้นมีเท่าไร? คืออะไรบ้าง?

๒๗. ตอบ กรรมเมื่อว่าโดยภูมิอันเป็นที่ให้ผลเกิดขึ้น มี ๔ อย่างคือ

๑. อุกุศลกรรม ได้แก่เจตนาที่อยู่ในอกุศลจิต ๑๒

๒. กามาวจรกุศลกรรม ได้แก่เจตนาที่อยู่ในมหากุศลจิต ๘

๓. รูปาวจรกุศลกรรม ได้แก่เจตนาที่อยู่ในรูปาวจรกุศลจิต ๕

๔. อรูปาวจรกุศลกรรม ได้แก่เจตนาที่อยู่ในอรูปาวจรกุศลจิต ๔

๒๘. ถาม คำว่า กรรมทวาร เมื่อแยกบทแล้วได้กี่บท? คืออะไรบ้าง? กรรมทวารมีกี่อย่าง?
 คืออะไรบ้าง?

๒๘. ตอบ คำว่า กรรมทวาร เมื่อแยกบทแล้วได้ ๒ บทคือ **กมุข + ทวาร กมุข**
 หมายถึง การกระทำ, **ทวาร** หมายถึง เป็นเหตุให้เกิด รวม ๒ บท เข้าด้วยกันแล้ว
 เป็น **กมุขทวาร** หมายถึงเป็นเหตุให้เกิดการกระทำกรรม ทวารมี ๓ อย่างคือ

๑. กายทวาร : กายเป็นเหตุให้เกิดการกระทำ ได้แก่กายวิญญูติรูป

๒. วจิตวาร : วาจาเป็นเหตุให้เกิดการกระทำ ได้แก่วาจวิญญูติรูป

๓. มโนทวาร : ใจเป็นเหตุให้เกิดการกระทำ ได้แก่จิตทั้งหมด

๒๕. ถาม จงแสดงความแตกต่างกันระหว่าง เจตนา กับ กรรม

๒๕. ตอบ ธรรมดาคนเราทั้งหลาย เมื่อจะทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ตามต้องมีความตั้งใจเกิดขึ้นก่อน คือตั้งใจว่าเราจะทำอย่างนั้นอย่างนี้แล้วก็ทำลงไป หรือตั้งใจว่าเราจะพูดเรื่องนั้นเรื่องนี้แล้วก็พูดไป หรือตั้งใจจะนึกถึงเรื่องนั้นเรื่องนี้แล้วก็นึกไป เมื่อเป็นเช่นนี้การกระทำต่างๆ ของคนทั้งหลาย จึงมีความตั้งใจ อันได้แก่ เจตนาเป็นผู้นำอยู่เสมอ, แต่เจตนากับกรรม ทั้ง ๒ นี้ ย่อมมีความแตกต่างกันคือเจตนาเป็นปุพพภาคกรรม คือธรรมที่เกิดก่อนกรรม ส่วนกรรมเป็นปัจฉิมภาคกรรม คือธรรมที่เกิดภายหลังดังนี้

๓๐. ถาม จงแสดงเจตนา ๒๗๖ ประเภท ที่ส่งผลในภพที่ ๒ เป็นต้นไปนั้นมาโดยลำดับ

๓๐. ตอบ แสดงเจตนา ๒๗๖ ประเภทที่ส่งผลในภพที่ ๒ เป็นต้น อกุศลเจตนา ๑๒, มหากุศลเจตนา ๘ รวมเจตนา ๒๐ นี้เกิดขึ้นโดยอาศัยทางกายมี ๘๐ คือ

สยัมมุตมูลิกเจตนา เจตนาที่เกิดจากการกระทำด้วยตนเองมี ๒๐

อาณตฺติมูลิกเจตนา เจตนาที่เกิดจากการใช้ผู้อื่นให้กระทำมี ๒๐

สมุปขานมูลิกเจตนา เจตนาที่เกิดจากการทำโดยรู้คุณและโทษของการกระทำนั้นมี ๒๐

อสมุปขานมูลิกเจตนา เจตนาที่เกิดจากการกระทำโดยไม่รู้คุณ และโทษของการกระทำนั้นมี ๒๐

รวมเป็นอกุศลและกุศลเจตนาที่เกิดทางกาย มี ๘๐, อกุศลและกุศลเจตนาที่เกิดทางวาจา มี ๘๐, ส่วนอกุศลและกุศลเจตนาที่เกิดทางใจมี ๑๑๖ คือ

อกุศลเจตนา	๑๒	}	๒๕
มหากุศลเจตนา	๘		
มหัคคตกุศลเจตนา	๕		
เป็น สยัมมุตมูลิกเจตนา	๒๕	}	รวมเป็น ๑๑๖
เป็น อาณตฺติมูลิกเจตนา	๒๕		
เป็น สมุปขานมูลิกเจตนา	๒๕		
เป็น อสมุปขานมูลิกเจตนา	๒๕		

อกุศลและกุศล เจตนาที่เกิดทางกาย มี ๘๐

อกุศลและกุศล เจตนาที่เกิดทางวาจา มี ๘๐

อกุศลและกุศล เจตนาที่เกิดทางใจ มี ๑๑๖

รวมเป็นเจตนา ๒๗๖ ประเภท

๓๑. ถาม คำว่า ปาณาติบาตและกรรมบถ นี้เมื่อแยกบทแล้วได้กี่บท? คืออะไรบ้าง?

และผู้ที่ตั้งใจฆ่าสัตว์ให้ตายจนล่วงกรรมบถสำเร็จเป็นปาณาติบาตได้นั้น จะต้องประกอบ ด้วยองค์เท่าไร? คืออะไรบ้าง?

๓๑. ตอบ คำว่า ปาณาติบาต แยกเป็น ๒ บทคือ **ปาณ + อติปาต**, คำว่า กรรมบถ แยกเป็น ๒ บทคือ **กम्म + ปถ**

และการกระทำอกุศลชนิดปาณาติบาต ที่เป็นการก้าวล่วงกรรมบถนั้น ต้อง ประกอบด้วยองค์ ๕ คือ

๑. **ปาโณ** สัตว์มีชีวิต
๒. **ปาณสญฺญิตา** รู้ว่าสัตว์นั้นมีชีวิต
๓. **วธกจิตตํ** มีจิตคิดจะฆ่า
๔. **ปโยโค** ทำความเพียรเพื่อให้ตาย
๕. **เตนมรณํ** สัตว์นั้นตายลงด้วยความเพียรนั้น

๓๒. ถาม ปโยคะ คือ ความพยายามที่เกี่ยวกับปาณาติบาตนั้นมีกี่อย่าง? คืออะไรบ้าง?

๓๒. ตอบ ปโยคะ คือความพยายามที่เกี่ยวกับปาณาติบาตนั้น มี ๖ อย่างคือ

๑. **สาหัตถิกะ** ความพยายามที่ทำด้วยตนเอง
๒. **อาณัตติกะ** ความพยายามโดยใช้ให้ผู้อื่นทำ
๓. **นิสสัคคิยะ** ความพยายามด้วยการปล่อยอาวุธมี ขว้าง ปา เป็นต้น
๔. **ถาวระ** ความพยายามด้วยการสร้างเครื่องประหารไว้อย่างถาวร มี

การขุดหลุมพราง ทำมีด ทำปิ่น ไว้เป็นต้น

๕. **วิชฺขามยะ** ความพยายามต้องการใช้วิชาอาคมและไสยศาสตร์ต่าง ๆ

๖. **อิหุธิมยะ** ความพยายามด้วยการใช้อิทธิฤทธิ์ที่เกิดขึ้นโดยอาศัยกรรม

เรียกว่า กัมมอิทธิของตน เช่นใช้ถั่งดาเพ่ง และเคาะเขี้ยวของตน เป็นต้น

๓๓. ถาม การทำปาณาติบาตที่เป็นชนิด **อุทฺทิสฺส** และ **อนุทฺทิสฺส** มีลักษณะทำต่างกัน อย่างไร?

๓๓. ตอบ การทำปาณาติบาตชนิด **อุทฺทิสฺส** และ **อนุทฺทิสฺส** คือ ๑ **อุทฺทิสฺส** การฆ่าโดยเจาะจง ๒ **อนุทฺทิสฺส** การฆ่าโดยไม่เจาะจง มีลักษณะการทำดังนี้

๑. การฆ่าโดยเจาะจงเช่น นกกระยางตัวหนึ่งจับอยู่บนหลังควาย ผู้ฆ่ามีความประสงค์จะยิงนกกระยางตัวนั้นแล้วก็ยิงไป กระสุนถูกนกกระยางตัวนั้นตายเช่นนี้ ผู้ฆ่าเป็น อันว่าก้าวล่วงกรรมบถสำเร็จเป็นปาณาติบาตโดยสมบูรณ์ แต่ถ้ายังไม่ถูกนกกระยางกลับไปถูกควายตาย เช่นนี้ผู้ฆ่าไม่สำเร็จเป็นปาณาติบาต เพราะไม่ครบองค์ประกอบขาดข้อ **วธกจิตตํ** และ **ปโยโค** คือจิตของผู้นั้น ไม่ได้ตั้งใจจะฆ่าควาย และความพยายามเพื่อจะฆ่าควาย

๒. การฆ่าโดยไม่เจาะจง เช่นเมื่อผู้ฆ่าแลเห็นสัตว์มากกว่าหนึ่งตัวขึ้นไป มี

ความ ตั้งใจฆ่าโดยไม่เจازงตัวใดก็ได้แล้วยิงถูกหรือตีหรือฟัน ไปถูกสัตว์นั้นตายจะเป็นก็ตัวก็ตาม เช่นนี้ผู้ฆ่าได้ชื่อว่า ก้าวล่วงกรรมบถสำเร็จเป็นปาณาติบาต

๓๔. ถาม ลูกที่เป็นมนุษย์ฆ่าบิดาที่เป็นมนุษย์ด้วยกัน แต่บิดานั้นได้เปลี่ยนแปลงเพศกลายเป็นหญิงไปแล้ว? ลูกที่เป็นมนุษย์ ฆ่าบิดาที่เป็นสัตว์ดิรัจฉาน? ลูกที่เป็นสัตว์ดิรัจฉาน ฆ่าบิดาที่เป็นมนุษย์ ลูกที่เป็นสัตว์ดิรัจฉาน ฆ่าบิดาที่เป็นสัตว์ดิรัจฉานด้วยกัน? การกระทำของลูก ทั้ง ๔ รายนี้การกระทำของรายไหนเป็นปิตุฆาตกรรม?

๓๔. ตอบ ลูกรายที่ ๑ ที่ฆ่าบิดาเป็นมนุษย์ด้วยกัน แม้ว่าบิดานั้นจะกลายเพศเป็นหญิงไปก็ตาม การกระทำนั้นก็จัดเป็นปิตุฆาตกรรม, ส่วนการกระทำของลูกรายที่ ๒-๓-๔ กับบิดาโดยที่มีได้เป็นมนุษย์ด้วยกันนั้นไม่จัดเป็นปิตุฆาตกรรม แต่กรรมอันนี้ก็นับว่าเป็นกรรมหนัก ใกล้เคียงกับปิตุฆาตกรรม

๓๕. ถาม ลูกที่ฆ่ามารดาบิดา โดยไม่รู้จักว่าเป็นพ่อแม่และพ่อแม่ที่ถูกฆ่านั้นก็รู้จักว่าเป็นลูก เช่นนี้จะจัดเป็นอนันตริยกรรมหรือไม่? พร้อมทั้งยกหลักฐานมาด้วย?

๓๕. ตอบ แม้ว่าจะไม่รู้จักว่าเป็นพ่อเป็นแม่ เป็นลูกกันก็ตาม แต่โดยสภาวะที่แท้จริงแล้วผู้ฆ่ากับผู้ถูกฆ่าก็เป็นพ่อเป็นลูกกัน ฉะนั้นจึงจัดเป็นอนันตริยกรรม ดังที่ท่านอรรถกถาจารย์แสดงไว้ในวินยฆมหารรค อรรถกถาว่า **สเจ ปี हि वेसिया पुट्टโต โหติ, อयं ये पितादि न खานาदि, यसฺส สมฺภเวन นิพพุตโต पिता सो जे ओनेन मादिโต पितुमातโก देव्व सख्यं कज्जति, อนนฺตริยญ्ज मुสฺसति** แปลความว่า แม้จะเป็นบุตรของหญิงนครโสเกณี ซึ่งไม่รู้ว่าเป็นบิดาของตนก็ตามแต่ด้วยอาศัยน้ำสัณเฑาะของชายใด ที่ให้กำเนิดแล้ว ชายนั้นแหละเป็นบิดาของตน ถ้าบุตรนั้นฆ่าชายที่ให้กำเนิดนั้นก็จัดว่าเป็นผู้ฆ่าบิดา และย่อมเข้าถึงอนันตริยกรรม

๓๖. ถาม ผู้ที่ต้องโทษที่ได้รับโทษถึงประหารชีวิต ในขณะที่เจ้าหน้าที่นำตัวมาเพื่อทำการประหารนั้น ผู้ที่มีจิตกรุณาคนหนึ่ง ได้ขอร้องต่อเจ้าหน้าที่นั้น ขอให้ลดโทษจากการประหารชีวิต ให้ลงโทษแต่เพียงตัดมือตัดเท้า เจ้าหน้าที่ก็กระทำไปตามคำขอร้องนั้นเช่นนี้ อยากทราบว่ามีผู้ขอร้องให้ตัดมือ ตัดเท้านักโทษนั้นจะเป็นอกุศลหรือไม่

๓๖. ตอบ ไม่เป็นอกุศล กลับเป็นชีวิตทานกุศลเสียอีก ดังนั้นพระนาคเสนเถระ จึงกล่าวไว้ในมิลินทปปัญหาวา **น กิณฺจि อปฺบุญฺญํ อาปชฺเชยฺย** แปลความว่า ผู้นั้นไม่ถึงอกุศลกรรมแต่อย่างใด

๓๗. ถาม จงแสดงคาถาที่แสดงเหตุที่ทำให้มารดาตั้งครรภ์ได้นั้นมาพร้อมทั้งคำแปล

๓๗. ตอบ แสดงคาถาที่แสดงเหตุให้มารดาตั้งครรภ์คือ

เมถุนํ โจષคหณํ

สัสคโค นากุยามสนํ

ปานํ ทสฺสนํ สวณํ

มายนํ คพฺภเหตโว

แปลความว่า เหตุที่ทำให้ตั้งกรรมได้นั้นมี ๘ อย่างคือ โดยการเสพเมถุนอย่างหนึ่ง โดยเอาผ้าที่เปื้อนน้ำอสุจิของชายป่ายในช่องคลอดอย่างหนึ่ง โดยชายจับต้องตัวอย่างหนึ่ง โดยชายลูบที่สะดืออย่างหนึ่ง โดยกินน้ำอสุจิของชายอย่างหนึ่ง โดยเห็นรูปร่างของชายอย่างหนึ่ง โดยได้ยินเสียงของชายอย่างหนึ่ง โดยได้ดมกลิ่นของชายอย่างหนึ่ง (มาในสมันตปาสาทิกอรรถกถา)

๓๘. ถาม คำว่า **อทินนาทาน** เมื่อแยกบทแล้วได้กี่บท? คืออะไรบ้าง? พร้อมด้วยความหมาย และแสดงวจนัตถะมาสักหนึ่งข้อ

๓๘. ตอบ คำว่า อทินนาทานนี้ เมื่อแยกบทแล้วได้ ๓ บท คือ **อ + ทินฺน + อาทาน**
อ = เป็นคำปฏิเสธ **ทินฺน** = วัตถุสิ่งของที่เจ้าของอนุญาตให้ **อาทาน** = ยึดถือเอา เมื่อรวมกันแล้วเป็น **อทินนาทาน** แปลว่า ยึดถือเอาวัตถุสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้อนุญาตให้ หรือที่เจ้าของหวงแหน ดังแสดงวจนัตถะว่า **อทินฺนสฺส อาทานํ = อทินนาทาน** การยึดถือเอาวัตถุสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้อนุญาตให้ ชื่อว่า **อทินนาทาน** ได้แก่ **เถยฺยเจตนา** คือเจตนาที่เป็นเหตุในการลักทรัพย์

๓๙. ถาม การทำอกุศลชนิดอทินนาทาน ที่เป็นการก้าวล่วงกรรมบถนั้น ต้องประกอบด้วยองค์เท่าไร? คืออะไรบ้าง? จงแสดงมาพร้อมองค์ประกอบด้วย

๓๙. ตอบ การทำอทินนาทาน ที่ก้าวล่วงกรรมบถนั้นต้องประกอบด้วย องค์ ๕ คือ

๑. **ปรปฺริคฺคหิตํ** วัตถุสิ่งของที่เจ้าของเก็บรักษาไว้
๒. **ปรปฺริคฺคหิต สญฺเจตนา** รู้ว่าวัตถุสิ่งของนั้นมีเจ้าของเก็บรักษาไว้
๓. **เถยฺยจิตฺตํ** มีจิตคิดจะลัก
๔. **ปโยโค** ทำความเพียรเพื่อลัก
๕. **อวหาโร** ได้สิ่งของนั้นมาด้วยความเพียรนั้น

และประกอบที่เกี่ยวกับการลักทรัพย์มี ๖ ประการคือ

๑. **สาหิตฺติกะ** ลักด้วยตนเอง
๒. **อาณัตติกะ** ใช้ให้คนอื่นลักโดยการให้วาทา หรือเขียนหนังสือ
๓. **นิสสํคคิยะ** ลอบทั้งวัตถุสิ่งของ เช่นลักลอบเอาสิ่งของที่ต้องเสียภาษี

ทั้งออกไปให้พ้นเขต

๔. **ถาวระ** สังฆพรรคพวกไว้ว่า ถ้ามีโอกาสเวลาใดให้พยายามลักเอาสิ่งนั้นๆ มาให้สำเร็จ การสังฆะนี้นับว่าสำเร็จเป็นอทินนาทานได้อย่างหนึ่ง แม้ว่ากินเวลานานเท่าใดเรียกว่าอดตสาธก คือยอมทำให้สำเร็จในการลักทรัพย์หรือมีเจตนาจะทำลายทรัพย์สิ่งของของผู้อื่นให้เสียหาย เช่น เอาผ้าใส่ลงไปในถัง ปิบ ที่มีน้ำมัน เพื่อให้ผ้านั้นดูดน้ำมันให้แห้งไป

๕. วิชขามยะ ใช้เวทย์มนต์คาถา ทำให้เจ้าของทรัพย์หลงใหลงงววยหิวยื่นสิ่งของนั้นๆ มาให้ตน หรือใช้คาถาสะกดทำให้เจ้าของทรัพย์หลับแล้วก็เข้าไปลักทรัพย์นั้นมาเป็นต้น

๖. อิทธิมยะ ใช้อิทธิฤทธิ์ต่างๆ ที่ไม่เกี่ยวกับวิชขามยะ แต่ผู้ที่มีอิทธิฤทธิ์นี้ ย่อมไม่กระทำอทินนาทาน ที่เป็นโลกวัชชะ คือการกระทำที่มีโทษในทางโลก กระทำแต่ในสิ่งที่เอามาใช้เป็นประโยชน์

๔๐. ถาม จงจำแนกวัตถุที่มีเจ้าของเหล่านั้นมาโดยลำดับว่ามีกี่อย่าง? อะไรบ้าง? และการลักประเภทใดที่มีโทษมากและน้อยมาก จงแสดง?

๔๐ ตอบ เมื่อจำแนกวัตถุที่มีเจ้าของแล้วย่อมมีอยู่ ๔ อย่างคือ

๑. คีหิสนุตก วัตถุนั้นเป็นของฆราวาส

๒. ปุคคลสนุตก วัตถุนั้นเป็นของพระหรือสามเณรรูปใด รูปหนึ่ง

๓. คณสนุตก วัตถุนั้นเป็นของพระหรือสามเณร ๒ ถึง ๓ รูป

๔. สงฆสนุตก วัตถุนั้นเป็นของพระหรือสามเณรตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป

ในบรรดาวัตถุ ๔ ประเภทเหล่านี้ ผู้ใดลักทรัพย์ประเภทปุคคลสันตกะ ย่อมมีโทษมากกว่าประเภทคีหิสนตกะ ผู้ใดลักทรัพย์ประเภทคณสันตกะ ย่อมมีโทษมากกว่าประเภทปุคคลสันตกะ และถ้าผู้ใดลักทรัพย์ประเภทสังฆสันตกะ ก็ย่อมมีโทษมากกว่าประเภทคณสันตกะเป็นลำดับๆ ดังไปดังนี้, อีกนัยหนึ่ง วัตถุที่มีเจ้าของมี ๕ อย่างคือ

๑. ปุถุชนสนุตก วัตถุนั้นเป็นของปุถุชน

๒. โสตาปนุสนุตก ” ” พระโสดาบัน

๓. สกทาคามีสนุตก ” ” พระสกทาคามี

๔. อนาคามีสนุตก ” ” พระอนาคามี

๕. อรหันตสนุตก ” ” พระอรหันต์

โทษที่ได้รับจากการลักทรัพย์ ก็ย่อมมีมากน้อยไปตามลำดับชั้น สำหรับการลักทรัพย์ของพระอรหันต์ย่อมมีโทษมากที่สุดดังนี้

๔๑. ถาม จงแสดงการขโมย ๒๕ ประเภท เฉพาะห้วงข้อประเภทใหญ่ๆ มาตามลำดับ

๔๑. ตอบ การขโมยที่เป็นอทินนาทานนี้มีอยู่ ๒๕ ประเภทคือ

๑. นานาภณฺท ปญฺจก การขโมยทรัพย์สิ่งของต่างๆ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตมี ๕ ประเภท

๒. สาหตุถิก ปญฺจก การขโมยด้วยตนเองมี ๕ ประเภท

๓. เอกภณฺท ปญฺจก การขโมยเฉพาะสิ่งที่มีชีวิตมี ๕ ประเภท

๔. ปุพฺพปโยค ปญฺจก การกระทำที่สำเร็จเป็นอทินนาทานก่อนที่จะลงมือ

ทำการขโมยมี ๕ ประเภท

๕. เถยยาวหาร ปญจก การถือโกงเปลี่ยนแปลงวัตถุสิ่งของทำวัตถุปลอม ล่อลวงตัดช่องย่องเบาโดยไม่ให้เจ้าของรู้สึก เหล่านี้มี ๕ ประเภท, รวมเป็นการขโมย ๒๕ ประเภท

๔๒. ถาม ในหมวด **เถยยาวหาร ปญจก** นี้ เถยยาวหาร อทินนาทานที่เกี่ยวกับการโกง นั้น ท่านได้จำแนกไว้เท่าไร? คืออะไรบ้าง?

๔๒. ตอบ ท่านจำแนกออกเป็น ๔ อย่างคือ

๑. **มานกฏ** ได้แก่การโกงที่เกี่ยวกับการตวงวัตถุสิ่งของโดยใช้เครื่องตวง มีกระบุง ตะกร้า ปิบ เป็นต้น

๒. **ตุลกฏ** การโกงที่เกี่ยวกับการใช้ตาชั่ง

๓. **กัมสกฏ** การโกงที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนวัตถุสิ่งของมี ขัน ถ้วย จาน เป็นต้น

๔. **กหาปณกฏ** การโกงที่เกี่ยวกับการทำเงินปลอม ธนบัตรปลอม

๔๓. ถาม การโกงชนิด มานกฏ และตุลกฏ มีอย่างละเท่าไร คืออะไรบ้าง?

๔๓. ตอบ การโกงชนิด มานกฏ แบ่งออกเป็น ๓ ประเภทคือ ๑. **หทยเภท** ๒. **สีขา-เภท** ๓. **รชขุเภท**, การโกงชนิดตุลกฏ แบ่งออกเป็น ๔ ประเภทคือ ๑. **รูปกฏ** ๒. **องคกฏ** ๓. **คหณกฏ** ๔. **ปฏิจจนนกฏ**

๔๔. ถาม คำว่า กาเมสุมิจณาจาร เมื่อแยกบทแล้วได้กี่บท? คืออะไรบ้าง? และผู้ที่ประพฤติกให้สำเร็จเป็นกาเมสุมิจณาจารนั้นจะต้องประกอบด้วยองค์เท่าไร คืออะไรบ้าง

๔๔. ตอบ คำว่า กาเมสุมิจณาจาร เมื่อแยกบทแล้วได้ ๓ บทคือ กาเมสุ + มิจนา + จร
กาเมสุ = ในการเสพเมถุน มิจนา = ลามก คือบัณฑิตทั้งหลายย่อมติเตียนแน่นอน จร = การประพฤติก

เมื่อรวมกันแล้วเป็นกาเมสุมิจณาจาร แปลว่า การประพฤติกตามกในการเสพเมถุน แสดงวณัตถะว่า **มิจณาจาโร = กาเมสุมิจณาจาโร** (อตุตตสมาส) การประพฤติกผิด คือการกระทำลามก อันบัณฑิตทั้งหลายพึงติเตียนแน่นอนในการเสพเมถุน ชื่อว่า กาเมสุมิจณาจาร องค์ปโยคะ ของกาเมสุมิจณาจาร มี ๔ อย่างคือ

๑. **อคมนิยัตถุ** วัตถุที่ไม่ควรเกี่ยวข้อง

๒. **ตสุมิ เสวนจิตตัม** มีจิตคิดจะเสพในวัตถุนั้น

๓. **ปโยโค** มีความพยายามเสพ

๔. **มคฺเคนมคฺคปฏิปัตติ อธิวาส** มีความพอใจในการประกอบมรรคซึ่งกันและกัน เมื่อการกระทำครบองค์ ๔ นั้นแล้วก็เป็นอันว่า ผู้นั้นได้ก้าวล่วงกรรมบถ กาเมสุ-

มีจนจบแล้วถ้าไม่ครบองค์ ๔ ก็ไม่สำเร็จเป็นกรรมบถ

๔๕. ถาม จงแสดงหญิงที่ชายไม่ควรเกี่ยวข้องกับมีกี่จำพวกและมีหญิงประเภทไหนบ้างที่ประพฤติกว้างเกินไม่เป็นกาเมสุมิจนจบ? และประเภทไหนถ้าประพฤติกว้างจึงเป็นกาเมสุมิจนจบ

๔๕. ตอบ หญิงที่ชายไม่ควรเกี่ยวข้องกับ มี ๒๐ จำพวกคือ

๑. มาตุรูกขิตา	๒. ปีตุรูกขิตา	๓. มาตาปีตุรูกขิตา
๔. ภคินีรูกขิตา	๕. ภาตุรูกขิตา	๖. ฌาตุรูกขิตา
๗. โคตุตุรูกขิตา	๘. ธมฺมรูกขิตา	๙. สปริทณฺทา
๑๐. สารูกขา	๑๑. ธนูกเกิตา	๑๒. จนนทวาสินี
๑๓. โภควาสินี	๑๔. ปญฺญวาสินี	๑๕. โอทปตฺตคินี
๑๖. โอภตฺตสมุพฺพุตตา	๑๗. ธชาหญา	๑๘. กมฺมการีภริยา
๑๙. ทาสีภริยา	๒๐. มุหุตติกา	

ในบรรดาหญิง ๒๐ จำพวกนั้น หญิง ๘ จำพวก มีมาตุรูกขิตา เป็นต้น จนถึงธัมมรักขิตาเหล่านั้น ยังไม่ได้มีสามีที่เป็นเจ้าของในร่างกายของตน ตนเองมีสิทธิ์ในร่างกายของตน เมื่อพอใจในชายใดแล้วก็จะมอบกายให้แก่ชายนั่น ก็กระทำได้ไม่ผิดในข้อกาเมสุมิจนจบ

สำหรับหญิงที่เหลืออีก ๑๒ พวกมี สปริทณฺทา เป็นต้นจนถึง มุหุตติกา เหล่านี้ เป็นหญิงประเภทที่มีสามีแล้ว แม้หญิงจำพวกมุหุตติกา ที่เป็นภรรยาชั่วครั้งชั่วคราว ก็ตามก็ถือว่าสามีเหมือนกันดังนั้นถ้าหญิงเหล่านั้นนอกใจสามี ยอมตัวให้ชายอื่นล่วงเกินได้ แล้ว ก็เป็นอันว่าล่วงศีลกาเมสุมิจนจบ

๔๖. ถาม การดื่มสุราที่กระทำให้สำเร็จกิจได้นั้นมีกี่อย่าง? และการดื่มสุราของบุคคลทั้งหลายนั้นมีกี่อย่าง? คืออะไรบ้าง?

๔๖. ตอบ การดื่มสุรานี้กระทำสำเร็จกิจได้ ๒ อย่างคือ

๑. ปฏิสนธิชนนกิจ กิจที่ทำให้เกิดในนิรยภูมิ
๒. กัมมชนนกิจ กิจที่ทำให้การกระทำทุจริตสำเร็จลง

และการดื่มสุราของบุคคลทั้งหลายนั้นมี ๔ อย่างคือ

๑. ดื่มสุรา ที่ผสมอยู่ในยาหรืออาหาร
๒. ดื่มสุรา ถ้วนๆ โดยนึกให้เป็นยา
๓. ดื่มสุรา เพราะชอบ
๔. ดื่มสุรา เพื่อให้ใจกล้าในการกระทำทุจริต

๔๗. ถาม จงแสดงวจนัตถะของสุราและเมรัยและให้แสดงประเภทของสุราและเมรัยว่ามีอย่างละเท่าไร? คืออะไรบ้าง?

๔๗. ตอบ แสดงวานัตถะและความหมายและประเภทของสุราเมรัยไปตามลำดับ **สุริ ชเนตติ**
= สุรา สิ่งใดทำให้ผู้นั้นกล้า ฉะนั้นสิ่งนั้นชื่อว่าสุรา

สุรามิ ๕ ประเภทคือ

๑. **ปิณฺธุสุรา** สุราที่ทำด้วยแป้งข้าวเจ้า
 ๒. **ปฺวสุรา** สุราที่ทำด้วยขนม เช่น ข้าวหมาก
 ๓. **โธทนสุรา** สุราที่ทำด้วยข้าวสุก
 ๔. **กิญฺณปฺกฺขิตฺตสุรา** สุราที่ทำด้วยแป้งเชื้อสุรา
 ๕. **สมุฏฺการสํยุตฺตสุรา** สุราที่ทำด้วยผลไม้ เช่น องุ่น
- เมทฺ ชเนตติ = เมรัย** สิ่งใดยอมทำให้มีนเมา ฉะนั้นสิ่งนั้นชื่อว่าเมรัย

เมรัยมี ๕ ประเภทคือ

๑. **ปฺปฺผาสว** เมรัยที่เอาดอกไม้ต่างๆ มาหมักไว้
๒. **ผลาสว** เมรัยที่เอาผลไม้ต่างๆ มาหมักไว้
๓. **มธวาสว** เมรัยที่เอาผลองุ่นมาหมักไว้
๔. **คฺุฬาสว** เมรัยที่เอาน้ำอ้อย น้ำตาลมาหมักไว้
๕. **สมุฏฺการสํยุตฺตาสว** เมรัยที่เอามะขามป้อม สมอมาหมักไว้

๔๘. ถาม การดื่มสุราเมรัยจะให้สำเร็จล่วงกรรมบถได้นั้นจะต้องประกอบด้วยองค์เท่าไร?
คืออะไรบ้าง? และในสูตรตติยาตอรรคกถาท่านแสดงถึงโทษแห่งการดื่มสุราไว้อย่างไร?

๔๘. ตอบ การดื่มสุราเมรัยต้องประกอบด้วยองค์ ๔ คือ

๑. **สุราเมรัยภาโว** สิ่งที่เป็นสุราและเมรัย
๒. **ปิวิตุกมตา** มีความประสงค์จะดื่ม
๓. **ปิวนํ** ทำการดื่ม
๔. **มทุทฺถํ** มีอาการมีนเมา

ในสูตรตติยาตอรรคกถาท่านแสดงถึงโทษแห่งการดื่มสุราว่า ผู้ที่ดื่มสุราอยู่เป็นนิจย่อมไม่รู้จักผลไม่รู้จักเหตุ ย่อมทำอันตรายแก่ทรัพย์หรือชีวิตร่างกายของมารดาบิดาและพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระสาวกทั้งหลายในระหว่างที่มีชีวิตอยู่ ก็ย่อมได้รับคำครหานินทาจากบัณฑิต และสัปบุรุษทั้งหลายเมื่อตายจากโลกนี้ไปแล้วย่อมไปสู่ทุกคติภูมิสำหรับในภพที่ ๓ เป็นต้นไปนั้น ย่อมเป็นผู้ที่มีสติพินเพื่อนวิกลจริต

๔๙. ถาม คำว่า กาย ในกายกรรม นี้มีที่อย่างคืออะไรบ้าง? และมุสาวาท เมื่อแยกบทแล้วได้กัณฑ์ คืออะไรบ้าง และมุสาวาทประกอบด้วยองค์ปัจจัยเท่าไร? คืออะไรบ้าง?

๔๙. ตอบ คำว่า กาย มีอยู่ ๓ อย่างคือ

๑. **สสมุภารกาย** ได้แก่ร่างกายที่ประกอบด้วย ๓๒ โกฏฐาส
๒. **ปสาทกาย** ได้แก่กายปสาทที่เป็นที่อาศัยเกิดของกายวิญญานจิต
๓. **โจปนกาย** ได้แก่วิญญัตติรูปที่เกิดพร้อมด้วยวาโยธาตุ ที่ทำให้การเคลื่อนไหวกายเกิดขึ้นได้

คำว่า มุสาวาท นี้ เมื่อแยกบทแล้วได้ ๒ บทคือ มุสา + วาท มุสา เป็นนิบาตบท แสดงถึงสิ่งที่ไม่เป็นความจริง วาท หมายถึง คำพูด เมื่อรวมกันแล้ว เป็นมุสาวาท หมายถึงคำพูดที่ไม่ตรงกับความจริง ดังแสดงวจนัตถะว่า **มุสา วทนฺติ เอเตนาติ = มุสาวาท** คนทั้งหลายย่อมกล่าวซึ่งวัตถุสิ่งของเรื่องราวที่ไม่จริง กล่าวให้เป็นจริงด้วยเจตนาอันนั้น ฉะนั้นเจตนาที่เป็นเหตุแห่งการกล่าวไม่จริงนั้น ชื่อว่ามุสาวาท ได้แก่ **วิสฺสาวาทนเจตนา** คือเจตนาที่ทำให้ผู้อื่นเข้าใจผิด ซึ่งประกอบด้วยโลภะ โทสะ ขวนะ ที่เกิดในกายทวารและวจีทวาร องค์แห่งมุสาวาทมี ๔ อย่างคือ

๑. **อตุถวตฺต** สิ่งของหรือเรื่องราวที่ไม่จริงอย่างหนึ่ง
๒. **วิสฺสาวาทนจิตตตตา** มีจิตคิดจะมุสาอย่างหนึ่ง
๓. **ปโยโค** พยายามมุสาด้วยกายหรือด้วยวาจา ตามความประสงค์ของตนอย่างหนึ่ง

๔. **ตทตฺถ วิชานนํ** ผู้อื่นมีความเชื่อตามเนื้อความที่มุสานั้น

๕๐. ถาม ปโยคะ คือความพยายามในการพูดมุสามีก็อย่าง? คืออะไรบ้าง?

๕๐. ตอบ ปโยคะ คือความพยายามในการพูดมุสานั้นมี ๔ อย่างคือ

๑. สาทัดถิกะ พยายามมุสาด้วยตนเอง
๒. อาณัตติกะ ไซ้ให้คนอื่นมุสา
๓. นิสสัคคิกะ เขียนเรื่องที่ไม่จริงแล้วทิ้งไปให้คนอื่นเข้าใจผิด เช่น ทิ้งจดหมายหรือโฆษณาทางวิทยุ

๔. ถาวระ เขียนเรื่องที่ไม่จริงแล้วปิดประกาศไว้หรือจารึกไว้ หรือพิมพ์เป็นหนังสือขึ้นหรืออัดเสียงไว้

๕๑. ถาม จงแสดงอนริยโวหารมีก็อย่าง? คืออะไรบ้าง? พร้อมทั้งแสดงมุสาวาทที่พระโพธิสัตว์ทั้งหลายไม่กล่าวพร้อมทั้งหลักฐานด้วย

๕๑. ตอบ อนริยโวหาร ๘ อย่างคือ

๑. สิ่งที่คุณไม่เห็น บอกว่า เห็น
๒. สิ่งที่คุณไม่ได้ยิน บอกว่า ได้ยิน
๓. สิ่งที่คุณไม่พบ บอกว่า พบ

๔. สิ่งที่คุณไม่รู้ บอกว่า รู้
 ๕. สิ่งที่คุณเห็น บอกว่า ไม่เห็น
 ๖. สิ่งที่คุณได้ยิน บอกว่า ไม่ได้ยิน
 ๗. สิ่งที่คุณพบ บอกว่า ไม่พบ
 ๘. สิ่งที่คุณรู้ บอกว่า ไม่รู้

แสดงมุสาวาทที่พระโพธิสัตว์ทั้งหลายไม่กล่าวคือ ถ้ากล่าวมุสาวาทที่ทำให้ผู้อื่นหลงเข้าใจผิดแล้วจะทำให้เกิดความเสียหายได้นั้น พระโพธิสัตว์ทั้งหลายย่อมไม่กล่าวแต่มุสาวาทชนิดที่ไม่ได้ทำให้เกิดความเสียหายแก่ผู้ฟังนั้น พระโพธิสัตว์ทั้งหลายยังกล่าวได้ดังที่แสดงไว้ในนวนิบาตหริตชาดก ว่า **โพธิสตุตสฺส หิ เอกจฺเจสุ จาเนสุ ปาณาติ-ปาโต, อทินฺนาทานํ, กาเมสุมิฉฺฉาจาโร, สุราเมรยมชฺชปानมฺปิ โหติเยว อตฺถ-เมทกวิสวาทนํ ปุรุชฺชิตฺวา มุสาวาทो นาม น โหติ** แปลว่า ในอกุศลกรรมบถบางอย่างคือ ข่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดกาเม คีมสุราเมรยเหล่านี้ย่อมเกิดขึ้นได้แก่พระโพธิสัตว์ ส่วนการกล่าวมุสาชนิดที่มีเจตนาทำให้ผู้อื่นได้รับความเสียหายนั้นย่อมไม่มีเลย ๕๒. ถาม ปิสุณวาจา เมื่อแยกบทแล้วได้กี่บท? คืออะไรบ้าง? จงแสดงองค์แห่งปิสุณวาจาพร้อมทั้งจำแนกโดยความเป็น อัปฺปสาวัชชะ และมหาสาวัชชะ

๕๒. ตอบ ปิสุณวาจา เมื่อแยกบทแล้วได้ ๒ บทคือ ปิสุณ + วาจา, ปิสุณ = แปลว่าการบดให้ละเอียดหรือการทำให้แตกกระจายกระจาย, วาจา = แปลว่า คำพูด เมื่อรวมบทแล้วเป็น ปิสุณวาจา แปลว่า คำพูดที่บดความสามัคคีให้แตกแยกกระจาย

แสดงองค์แห่งปิสุณวาจา มี ๔ คือ

๑. **ภินฺทิตพฺโพ** ผู้ที่ทำให้แตกจากกัน
 ๒. **เมทปฺรุชฺชาโร** มีเจตนามุ่งให้แตกจากกัน
 ๓. **ปโยโค** ทำความเพียรให้แตกจากกัน
 ๔. **ตทตฺถ ขานนํ** ผู้ฟังรู้เนื้อความนั้น

จำแนกปิสุณวาจาโดยอัปฺปสาวัชชะและมหาสาวัชชะ ถ้าผู้ที่ถูกส่อเสียดให้แตกแยกกันเป็นผู้ที่ไม่มีศีลธรรม ผู้กล่าวก็มีโทษชนิดอัปฺปสาวัชชะคือมีโทษน้อย, ถ้าผู้ถูกส่อเสียดเป็นผู้มีศีลธรรม ผู้กล่าวก็มีโทษชนิดมหาสาวัชชะ คือมีโทษมาก

๕๓. ถาม ผรุสวาจา เมื่อแยกบทแล้วได้กี่บท? คืออะไรบ้าง? และประกอบด้วยองค์เท่าไร? คืออะไรบ้าง?

๕๓. ตอบ ผรุสวาจา เมื่อแยกบทแล้วได้ ๒ บทคือ ผรุส + วาจา ผรุส แปลว่า อย่างหยาบ, วาจา แปลว่า คำพูด, เมื่อรวมกันแล้ว เป็นผรุสวาจา แปลว่า คำพูดที่หยาบได้แก่การด่าการแข่ง และองค์แห่งผรุสวาจา มี ๓ อย่างคือ

๑. โกโป มีความโกรธ
๒. อุปกุฏโจ มีผู้ถูกด่า
๓. อุกโกสนา กล่าววาทา

๕๔. ถาม ให้นักศึกษาฟังแสดงวัตถุนั้นเป็นที่ตั้งแห่งการด่าที่เรียกว่า อักโกสวัตถุนั้นมี
 กี่อย่าง? คืออะไรบ้าง? พร้อม ปโยคะ ด้วย

๕๔. ตอบ วาจาที่ใช้ด่าที่เรียกว่า อักโกสวัตถุนั้นมีอยู่ ๑๐ อย่างคือ เชื้อชาติ ต่ำ สูง
 อย่างหนึ่ง ชื่อ ต่ำ สูง อย่างหนึ่ง สกุล ต่ำ สูง อย่างหนึ่ง การงาน ต่ำ สูง อย่างหนึ่ง
 วิชา ต่ำ สูง อย่างหนึ่ง โรค ต่ำ สูง อย่างหนึ่ง รูปร่างสัณฐาน ต่ำ สูง อย่างหนึ่ง
 กิเลส อย่างหนึ่ง อาบัติ ต่ำ สูง อย่างหนึ่ง คำด่า ต่ำ สูง อย่างหนึ่ง, ปโยคะ แห่ง
 ผรุสวาจา มี ๒ อย่างคือ

๑. กายปโยคะ การกล่าวคำหยาบทางกาย (เช่นเขียนหนังสือ)
๒. วจีปโยคะ การกล่าวคำหยาบทางวาจา

๕๕. ถาม จงแยกบท พร้อมทั้งแสดงองค์ของ สัมผัสปลापะ มาดูและคำว่า วจีในวจีกรรม
 นี้มีกี่อย่าง? คืออะไรบ้าง?

๕๕. ตอบ คำว่า สัมผัสปลापะ นี้แยกได้ ๒ บท คือ **สมฺม + ปลाप**, **สมฺม** แปลว่า
 การทำลายประโยชน์ และความสุข, ปลाप แปลว่า การกล่าว, เมื่อรวมกันแล้วเป็น
สมฺมปลाप แปลว่า การกล่าววาจา ที่ทำลายประโยชน์ และความสุข, แสดงองค์แห่ง
 สัมผัสปลापะ มี ๒ คือ

๑. นิสตถกถาปุรุษชาโร ตั้งใจกล่าววาจาที่ไม่มีประโยชน์
๒. กถนํ กล่าววาจาที่ไม่มีประโยชน์นั้นขึ้น

วจีในวจีกรรมนี้ ได้แก่ กิริยาอาการเป็นไปของปาก คือคำพูดหรือที่เรียกกัน
 ว่า วาจา นั้นเอง, วาจามี ๔ คือ

๑. สัททวาจา ได้แก่เสียงที่พูดขึ้นมา
๒. วิรตีวาจา ได้แก่การเว้นจากวจีทุจริต
๓. เจตนาวาจา ได้แก่เจตนาที่ทำให้วจีวิญญูติรูปเกิด
๔. โจปนวาจา ได้แก่กิริยาอาการพิเศษที่เป็นไปอยู่ในคำพูดซึ่งสามารถ

ทำให้ผู้ฟังรู้ตามความประสงค์ของตนได้

๕๖. ถาม คำพูดอันหาสาระมิได้เรียกว่า สัมผัสปลापะ ตามพุทธภาษิต ในสพายตน-
 สังยุตตพระบาลี ท่านแสดงเรื่องนี้ไว้ว่า บุคคลจำพวกนี้เมื่อตายจากโลกนี้ไปแล้วย่อมไป
 บังเกิดในปฬาสนิริยะ ที่เป็นส่วนหนึ่งของอเวจีมหานรก ดังนี้จึงอยากทราบว่ พระผู้มี
 พระภาคทรงเตือนพุทธบริษัทไว้อย่างไร?

๕. **นตฺถิ อยฺ โสโก** เห็นว่าภพนี้ไม่มี คือผู้ที่กำลังปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ ที่เรียกกันว่าภพนี้ย่อมไม่มี เพราะเมื่อตายแล้วก็ไม่มีการเกิดอีก

๖. **นตฺถิ ปโร โสโก** เห็นว่าภพหน้าไม่มี คือภพอันจะเป็นที่เกิดแห่งภพ ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ย่อมไม่มี เพราะเมื่อตายแล้วก็ไม่มีการเกิดอีก

๗. **นตฺถิ มาตา** เห็นว่าการทำดีทำชั่วต่อมารดา ย่อมไม่ได้รับผลแต่อย่างใด

๘. **นตฺถิ ปิตา** เห็นว่าการทำดีทำชั่วต่อบิดา ย่อมไม่ได้รับผลแต่อย่างใด

๙. **นตฺถิ สุตตา โอปปาทิกา** เห็นว่าสัตว์ที่เกิดเติบโตขึ้นทีเดียว คือ สัตว์ นรก เปรต เทวดา พรหม ไม่มี

๑๐. **นตฺถิ โลเก สมณพฺรหฺมณา สมุมฺคคฺตา สมฺมาปฏฺิปปนฺนา เย อิมญฺจ โลกํ ปฺรณฺจ โลกํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกคฺตา ปเวเทนฺติ** เห็นว่าสมณพราหมณ์เหล่าใด มีการรู้แจ้งโลกนี้ โลกหน้าด้วยตนเอง แล้วสามารถชี้แจงแนะนำให้เข้าใจได้ สมณพราหมณ์ที่ถึงพร้อมด้วยความสามัคคี และปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเหล่านั้นย่อมไม่มี (หมายความว่า ผู้ที่ทำสมณะ วิปัสสนา ได้ฉาน มรรค ผล นั้นไม่มี และผู้ที่ถือเพศเป็นบรรพชิต ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบไม่มี ล้วนแต่เป็นการกล่าวที่เหลวไหลทั้งสิ้น ซึ่งความจริงเป็นการกระทำที่เป็นไปเพื่ออาชีพเท่านั้น)

๖๐. **ถาม** จงแสดงการเกิดขึ้นของทวาริตต่างๆ โดยอาศัยมโนทวาริตเป็นเหตุฯ

๖๐. **ตอบ** แสดงการเกิดขึ้นของทวาริตต่างๆ โดยอาศัยมโนทวาริตคือ

อภิชฌา เป็นต้นเหตุให้ออทินนาทาน กาเมสุมิฉาจาร มุสาวาท ปิสุณวาจา สัมผัสปลลาปะ มิจฉาทิฎฐิเกิดขึ้นได้

พยาบาท เป็นต้นเหตุให้ ปาณาติบาต ออทินนาทาน มุสาวาท ปิสุณวาจา มรฺสวาจา สัมผัสปลลาปะเกิดขึ้นได้

มิจฉาทิฎฐิ เป็นต้นเหตุให้ทวาริตทั้ง ๑๐ เกิดขึ้นได้

๖๑. **ถาม** จงแสดงวิธีนับจำนวนทวาริตโดยพิสดาร ๓๐ หรือ ๔๐

๖๑. **ตอบ** แสดงวิธีนับจำนวนทวาริตโดยพิสดารทวาริต ๑๐ เหล่านี้ เมื่อนับโดยพิสดารแล้วมี ๓๐ หรือ ๔๐ มี ๓๐ นั้นคือการทำทวาริตอย่างหนึ่งๆ นั้น จะต้องประกอบด้วยเจตนาทั้ง ๓ คือ

๑. ปุพฺพเจตนา เจตนาที่เกิดขึ้นก่อนการกระทำ

๒. มุญฺจเจตนา เจตนาที่เกิดขึ้นในขณะที่กระทำ

๓. อปรเจตนา เจตนาที่เกิดขึ้นในเมื่อกระทำไปแล้ว

ฉะนั้นทุจจริต ๑๐ คุณด้วยเจตนา ๓ จึงเป็นทุจจริต ๓๐, มี ๔๐ นั้น คือ การกระทำทุจจริตอย่างหนึ่งๆ นั้นแบ่งเป็น ๔ ประเภทคือ

๑. สาทัตถิกทุจจริต ทำด้วยตนเอง
๒. อาณัตถิกทุจจริต ใ้ให้ผู้อื่นทำ
๓. วัฒนภาสนทุจจริต กล่าวแสดงประโยชน์ของการกระทำทุจจริตนั้นๆ
๔. สมณูญญาทุจจริต มีความพอใจในการกระทำนั้นๆ

ฉะนั้น ทุจจริต ๑๐ คุณด้วยประเภททั้ง ๔ จึงเป็นทุจจริต ๔๐

๖๒. ถาม ในอกุศลกรรมบถ ๑๐ นั้น เมื่อจำแนกโดยองค์ธรรมโดยหมวดโดยอารมณ์ โดยเวทนาโดยมูลแล้วได้อย่างไร?

๖๒. ตอบ จำแนกอกุศลกรรมบถ ๑๐ โดยองค์ธรรมเป็นต้น คือ

๑. **ธมม** ว่าโดยองค์ธรรม คือกายทุจจริต ๓ วจิตุจจริต ๔ รวม ๗ อย่างนี้องค์ธรรมได้แก่ เจตนาเจตสิก มโนทุจจริต ๓ องค์ธรรมได้แก่ เจตสิกที่เกิดพร้อมกับเจตนาเจตสิก

๒. **โกฏฐาส** ว่าโดยหมวดคือ กายทุจจริต ๓ วจิตุจจริต ๔ และมีจนาทิฎฐิ ๑ ทั้ง ๘ อย่างนี้ชื่อว่า กรรมบถ เท่านั้น ไม่ชื่อว่ามูล, อภิขณาและพยาบาททั้ง ๒ นี้ชื่อว่า กรรมบถ และชื่อว่ามูล

๓. **อารมณ์** ว่าโดยอารมณ์ คือ ปาณาติบาต กาเมสุมิจณาจาร มิจนาทิฎฐิทั้ง ๓ นี้ เกิดขึ้นโดยมีสังขารธรรมเป็นอารมณ์ (อาจารย์บางท่านกล่าวว่า กาเมสุมิจณาจาร นี้เกิดขึ้นโดยมีสัตว์บัญญัติเป็นอารมณ์), ผรุสวาจา พยาบาท ทั้ง ๒ นี้เกิดขึ้นโดยมีสัตว์บัญญัติเป็นอารมณ์, อกุศลกรรมบถที่เหลือ ๕ คือ อทินนาทาน มุสาวาท ปิสุณวาจา สัมผัสปปลาปะ อภิขณา เหล่านี้เกิดขึ้นโดยมีสังขารธรรมและสัตว์บัญญัติเป็นอารมณ์

๔. **เวทนา** ว่าโดยการเสวยคือ ปาณาติบาต ผรุสวาจา พยาบาท ทั้ง ๓ นี้ เกิดขึ้นพร้อมด้วยทุกขเวทนา กาเมสุมิจณาจาร อภิขณา มิจนาทิฎฐิ ทั้ง ๓ นี้ เกิดพร้อมด้วยสุขเวทณาก็มี อุเบกขาเวทณาก็มี อกุศลกรรมบถที่เหลือ ๔ คือ อทินนาทาน มุสาวาท ปิสุณวาจา สัมผัสปปลาปะเหล่านี้ เกิดพร้อมด้วยสุขเวทณาก็มี ทุกขเวทณาก็มี อุเบกขาเวทณาก็มี

๕. **มูล** ว่าโดยมูล คือ ปาณาติบาต ผรุสวาจา ทั้ง ๒ นี้มีโทสะและโมหะเป็นมูล กาเมสุมิจณาจาร มิจนาทิฎฐิ ทั้ง ๒ นี้ มีโลภะ และโมหะเป็นมูล อทินนาทาน มุสาวาท ปิสุณวาจา สัมผัสปปลาปะ ทั้ง ๔ เหล่านี้บางทีก็มี โลภะและโมหะเป็นมูล บางทีก็มีโทสะและโมหะเป็นมูล, อภิขณาและพยาบาท ทั้ง ๒ นี้ มีโมหะ

อย่างเดียวนับเป็นมูล (ปัญหาสามารถเจาะจงออกข้อใดข้อหนึ่งก็ได้)

๖๓. ถาม จงแสดงกามาจรกุศลกรรม ๑๐ พร้อมทั้งแสดงวิธีนับกุศลกรรม ๑๐ โดยพิสดารด้วย ว่ามีวิธีนับอย่างไร?

๖๓. ตอบ แสดงกามาจรกุศลกรรม ๑๐

ก. กายกรรม ๓ คือ ๑. ปาณาติปาตวิรตี เว้นจากการฆ่าสัตว์ ๒. อทินนาทานวิรตี เว้นจากการลักทรัพย์ ๓. กาเมสุมิฉฉาจารวิรตี เว้นจากการผิดกาเม

ข. วจีกรรม ๔ คือ ๑. มุสาวาทวิรตี เว้นจากการกล่าวคำเท็จ ๒. ปิสุณวาจาวิรตี เว้นจากการกล่าววาจาเสื่อมเสีย ๓. ผรุสวาจาวิรตี เว้นจากการกล่าววาจาหยาบร้าย ๔. สัมผัสปลลาปวิรตี เว้นจากการกล่าววาจาที่ไม่มีประโยชน์

ค. มโนกรรม ๓ คือ ๑. อนภิชชา มีการสังวรเพื่อไม่ให้ภิชชาเกิดขึ้น ๒. อพยาบาท มีการสังวรเพื่อไม่ให้พยาบาทเกิดขึ้น ๓. สัมมาทิฎฐิ มีความเห็นถูกต้อง

กามาจรกุศลกรรม ๑๐ ประการ ดังที่กล่าวมาแล้วนี้เรียกว่ากุศลกรรมบถ ๑๐ หรือสุจริต ๑๐ ก็ได้สุจริต ๑๐ เหล่านี้ เมื่อนับโดยพิสดารมี ๓๐ หรือ ๔๐, มี ๓๐ นั่นคือ การกระทำสุจริตอย่างหนึ่งๆ นั้นจะต้องประกอบด้วยเจตนาทั้ง ๓ คือ

๑. ปุพเพเจตนา เจตนาที่เกิดก่อนการกระทำ

๒. มุญจเจตนา เจตนาที่เกิดขึ้นในขณะที่กระทำ

๓. อปรเจตนา เจตนาที่เกิดขึ้นในเมื่อกระทำไปแล้ว

ฉะนั้น สุจริต ๑๐ คูณด้วยเจตนา ๓ จึงเป็นสุจริต ๓๐, มี ๔๐ นั่นคือ การกระทำสุจริตอย่างหนึ่งๆ นั้น แบ่งเป็น ๔ ประเภท

๑. สาหัตถิกสุจริต ทำด้วยตนเอง

๒. อาณัตติกสุจริต ให้อำนาจผู้อื่นทำ

๓. วัฒนภาสนสุจริต กล่าวแสดงประโยชน์ของการกระทำทุจริตนั้นๆ

๔. สมนุญญาสุจริต มีความพอใจในการกระทำนั้นๆ

ฉะนั้น สุจริต ๑๐ คูณด้วยประเภททั้ง ๔ จึงเป็นสุจริต ๔๐

๖๔. ถาม คำว่า บุญญกริยาวัตถุ หมายความว่าอย่างไร? เมื่อแยกบทแล้วได้กับท? คืออะไรบ้าง? พร้อมทั้งแสดงบุญญกริยาวัตถุ ตามสูตรต้นตัมและอภิธรรมนัย

๖๔. ตอบ บุญญกริยาวัตถุ นี้เป็นภาษาบาลี แปลว่า ความดีที่ควรทำเพราะเป็นเหตุเป็นที่ตั้งแห่งผลดีเกิดขึ้น, เมื่อแยกบทแล้วได้ ๓ บทคือ **บุญ + กริยา + วัตถุ** บุญ หมายความว่า การงานที่ดีที่สำหรับชำระความเศร้าหมองเร่าร้อน **กริยา** หมายความว่า ควรทำ **วัตถุ** หมายความว่า เป็นเหตุเป็นที่ตั้งแห่งผลดี

บุญญกริยาวัตถุ ๑๐ แสดงเป็น ๒ นัยคือสุดตันตนัย กับอภิธรรมนัย แสดงโดยสุดตันตนัย บุญญกริยาวัตถุ ๑๐ มีจำนวน ๓๐ ได้แก่กายกรรมทาน วจีกรรมทาน มโนกรรมทาน เป็นต้นดังที่ได้กล่าวมาแล้ว, แสดงโดยอภิธรรมนัย บุญญกริยาวัตถุ ๑๐ มีจำนวน ๑๑ หรือ ๒๓ คือ ทานมี ๑ ได้แก่มโนกรรมทานที่เป็นอนภิชณา ศีลมี ๒ ได้แก่กายกรรมศีล วจีกรรมศีล ที่เป็นกายกรรม ๓ วจีกรรม ๔ ภาวนา อปจายนะ เวยยาวัจจะ ทั้ง ๓ นี้อย่างละ ๑ ได้แก่มโนกรรมที่เป็นอพยาปาท และ สัมมาทิฎฐิ, ปัตติทาน ปัตตานุโมทนา ทั้ง ๒ นี้อย่างละ ๑ ได้แก่มโนกรรมที่เป็นอนภิชณาและ สัมมาทิฎฐิ, ธรรมสวนะมี ๑ ได้แก่มโนกรรมที่เป็นสัมมาทิฎฐิ, ธรรมเทศนามี ๑ ได้แก่ มโนกรรมที่เป็นอนภิชณา อพยาปาท และสัมมาทิฎฐิ, ทิฎฐชุกัมมะมี ๑ ได้แก่ มโนกรรม ที่เป็นสัมมาทิฎฐิ

๖๕. ถาม ทานในบุญญกริยาวัตถุ ท่านแสดงไว้หลายหมวด ฉะนั้นเฉพาะข้อ วิวัฏฏนิสสิต-
ทาน วิวัฏฏนิสสิตทาน หมายความว่าอย่างไร? และประเภทไหนเป็นทานบารมีอย่างไหนเป็น
ทานสามัญญ

๖๕. ตอบ ๑ วิวัฏฏนิสสิตทาน การทำบุญที่ไม่มีความปรารถนาในโภคสมบัติและภวสมบัติ
ปรารถนาแต่สัมมาสัมโพธิญาณ ปัจเจกโพธิญาณ อัครสาวกโพธิญาณ มหาสาวกโพธิญาณ
และปกคิสาวกโพธิญาณ อย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น

๒ วิวัฏฏนิสสิตทาน การทำบุญด้วยการปรารถนาในโภคสมบัติ คือปรารถนา
ให้ร่ำรวยเป็นเศรษฐี มหาเศรษฐีและปรารถนาภวสมบัติคือต้องการให้เกิด เป็นมนุษย์เป็น
เทวดาเป็นพรหม, วิวัฏฏนิสสิตทาน ไม่เรียกว่าทานบารมีเป็นทานกุศลสามัญญ เมื่อเวลาส่ง
ผลก็ให้มีความสุขเพียงแค่มนุษย์เทวดาเท่านั้น มิอาจจะช่วยให้ถึงมรรค ผลโดยเร็วได้,
ส่วนวิวัฏฏนิสสิตทาน เรียกว่าทานบารมี เมื่อเวลาส่งผลก็ส่งผลให้ได้เสวยความสุขในมนุษย์
และเทวดา และสามารถให้ถึงมรรค ผล นิพพานได้โดยเร็ว

๖๖. ถาม ทานในบุญญกริยาวัตถุนี้ เมื่อสรุปแล้วมีกี่อย่าง? คืออะไรบ้าง?

๖๖. ตอบ เมื่อสรุปแล้วทานมีอยู่ ๔ อย่างคือ

๑ เจตนาทาน ได้แก่เจตนาเจตสิกที่ประกอบกับมหากุศล ซึ่งเป็นเหตุแห่ง
การให้ทาน

๒ วัตถุทาน ได้แก่ปัจจัย ๔ ที่เป็นเทยยธรรม

๓ อโลภทาน ได้แก่อโลภเจตสิก ที่ประกอบกับเจตนาเจตสิก ซึ่งเป็นเหตุ
แห่งการให้ทาน

๔ วิรตีทาน ได้แก่วิรตีเจตสิก ๓ ที่มีการงดเว้นจากอกุศลทุจริต อันเป็น
เหตุให้สัตว์ทั้งหลายไม่ต้องห่วงใยในการที่จะมีภัยบังเกิดมีขึ้นเป็นอกัฏธาน ทั้งที่เป็นภายใน

และภายนอก

๖๗. ถาม จงแสดงลักษณะ รส ปัจจุบันฐาน ปทัฏฐาน และปฏิกเขปธรรมเป็นต้นของ ทานกุศล

๖๗. ตอบ แสดงลักษณะ รส เป็นต้น และ ปฏิกเขปธรรมเป็นต้นของทานกุศล คือ

๑. **ปริจาคาลกขณ** มีการบริจาคเป็นลักษณะ

๒. **โลภวิทุธสนร** มีการทำลายโลภะเป็นกิจ

๓. **ภววิภวสมุปตติปจฺจุปปญฺจํ** มีความสมบูรณ์แห่งภพชาติ และพ้นจากภพชาติ เป็นอาการปรากฏ

๔. **สทฺธะยุยปทฺฏญฺจํ** มีสัทธาเจตสิกที่มีสภาพเลื่อมใสในสิ่งที่ควรเลื่อมใส เป็นเหตุใกล้

๑. **ปฏิกเขปธรรม** ธรรมที่ถูกปราบโดยทานกุศลได้แก่ โลภะ

๒. **อนุญญาตธรรม** ธรรมที่ได้รับอนุญาตจากทานกุศลให้เกิดขึ้นนั้น ได้แก่ อโลภะ

๓. **อุปฺปาเทตพฺพธมฺม** ธรรมที่ทานกุศลทำให้เกิดขึ้น ได้แก่มรรคเบื้องต่ำ ๓ ผลเบื้องต่ำ ๓ (มุ่งหมายถึงอำนาจของทานกุศลที่เป็นอุปถัมภกสถิติ)

๖๘. ถาม จงแสดงความหมายของบทดังต่อไปนี้ นิจศีล อนิจศีล จาริตตศีล วาริตตศีล

๖๘. ตอบ แสดงความหมายของบทดังต่อไปนี้

นิจศีล หมายความว่า ศีลอันใดเมื่อพิธีกรรมนั้นสำเร็จลง หรือถึงพร้อมด้วย ศีลนั้นไปด้วย โดยมีต้องมีการสมาทานโดยเฉพาะอีกและผู้นั้นก็ต้องรักษาศีลนั้น เป็นนิตยตั้งแต่นั้นเป็นต้นไปด้วย ถ้าไม่รักษาย่อมมีโทษ ศีลนั้นชื่อว่า นิจศีล

อนิจศีล หมายความว่า ศีลอันใดไม่รักษาก็ไม่มีโทษ ถ้าหากมีความประสงค์ จะรักษาก็ต้องมีการสมาทานศีลนั้นก่อนดังนี้ศีลนั้นชื่อว่า อนิจศีล

จาริตตศีล หมายความว่า ไม่ประพฤติกิเลสไม่มีโทษถ้าประพฤติดีกดี มีประโยชน์มาก ได้แก่อนิจศีลดังที่กล่าวมาแล้วนั่นเอง

วาริตตศีล หมายความว่า ศีลนั้นต้องมีการประพฤติดูอยู่เป็นประจำ ถ้าไม่ประพฤดิ ย่อมมีโทษได้แก่ นิจศีลนั่นเอง

๖๙. ถาม การรักษาศีลของฆราวาสนั้น นอกจากศีล ๕ หรือ ๘ แล้ว ยังมีศีลอื่นๆ อีกหรือไม่? ถ้ามีได้แก่อะไรบ้าง?

๖๙. ตอบ มี ได้แก่ศีลดังต่อไปนี้

๑. อาชีวัฏฐมกศีล ได้แก่เวณิกายทุจฺจิต ๓ วจีทุจฺจิต ๔ และมิจจาชีวาเวรมณี

๒. นวักศีล ได้แก่ อุโบสถศีล แต่เพิ่ม **ยถา พลํ เมตฺตา สหคเตน**

เจตสา สพพาวนุตฺโต โลกํ ผลิตฺวา วิหฺรามิ ข้าพเจ้าจะขอแผ่ด้วยเมตตาจิตให้แก่สรรพสัตว์
ทั้งปวงตามกำลัง

๓. ทสฺงคฺสีล ได้แก่สิกขาบท ๑๐ ประการที่สามเณรรักษานั้นเอง
๓๐. ถาม จงแสดง ลักษณะ รส เป็นต้น และปฏิกเขปธรรม เป็นต้นของศีลกุศล
๓๑. ตอบ แสดง ลักษณะ รส เป็นต้น และปฏิกเขปธรรม เป็นต้นของศีลกุศลดังต่อไปนี้
๑. **ปติฏฺฐปนลกฺขณํ** มีการเป็นที่ตั้งแห่งกุศลธรรมทั้งปวงเป็นลักษณะ
 ๒. **ทุสฺสึลยวิทุตฺตสนรฺสํ** มีการทำลายความเป็นทุสฺสึลยเป็นกิจ
 ๓. **โสเจยฺยปจฺจุปปญฺ्ञาณํ** มีความบริสุทธิ์แห่งกายและวาจาเป็นอาการปรากฏ
 ๔. **หิริโอดตฺตปฺปทญฺ्ञาณํ** มีหิริโอดตฺตปฺปะเป็นเหตุก่อให้เกิด
 ๑. **ปฏิกฺเขปธมฺม** ธรรมที่ถูกประหารโดยศีลกุศลได้แก่ โทสะที่เกี่ยวข้อง
ด้วยการประทุษร้าย

๒. **อนฺนุญฺญาตธมฺม** ธรรมที่ได้รับอนุญาตจากศีลกุศลให้เกิดขึ้นนั้น ได้แก่
อโทสะคือ ความไม่ประทุษร้าย

๓. **อุปปาเทตฺตพฺพธมฺม** ธรรมที่ศีลกุศลทำให้เกิดขึ้น ได้แก่มรรคเบื้องต่ำ ๓
ผลเบื้องต่ำ ๓ (มุ่งหมายถึงอำนาจของศีลกุศลที่เป็นอุปถัมภ์กตัตติ)

๓๑. ถาม คำว่า ภาวนา แสดงวณฺณตถะว่าอย่างไร พร้อมทั้งแสดงลักษณะ รส เป็นต้น
และปฏิกเขปธรรม เป็นต้นของภาวนากุศล

๓๑. ตอบ คำว่า ภาวนา แสดงวณฺณตถะว่า **กุสฺลธมฺเม ภาวเตติ อุปปาเทติ วทฺเตตฺติ**
= **ภาวนา** ธรรมชาติใดทำให้กุศลที่ประเสริฐเกิดขึ้นเป็นครั้งแรก แล้วทำให้เจริญขึ้น ฉะนั้น
ธรรมชาตินั้นชื่อว่า ภาวนา ได้แก่มหากุศลจิตอุปบาทที่เกี่ยวกับการเจริญสมถภาวนาและ
วิปัสสนาภาวนาในระหว่างที่ยังเป็นบริกรรมภาวนาและอุปจารภาวนาอยู่

แสดงลักษณะ รส เป็นต้น และปฏิกเขปธรรม เป็นต้นของภาวนากุศล

๑. **กุสฺสวทฺตฺวาปนลกฺขณ** มีการทำให้กุศลเจริญขึ้นเป็นลักษณะ
๒. **อกุสฺสลปหารนรสา** มีการประหารอกุศลเป็นกิจ
๓. **สตฺตฺวาจาโรกฺกมณปจฺจุปปญฺ्ञาณา** มีการเข้าสู่ทางปฏิบัติที่เกี่ยวกับสติ
ของนามกาย รูปกาย เป็นอาการปรากฏ
๔. **โยนิโสมสิการปทญฺ्ञาณา** มีการตั้งใจอยู่ในอารมณ์ด้วยอำนาจแห่งเหตุ
ที่ถูกที่ควรเป็นเหตุใกล้, และปฏิกเขปธรรม เป็นต้นคือ

๑. **ปฏิกฺเขปธมฺม** ธรรมที่ถูกประหารโดยภาวนาได้แก่ โมหะ
๒. **อนฺนุญฺญาตธมฺม** ธรรมที่ได้รับอนุญาตจากภาวนาให้เกิด ได้แก่
อโมหะ

๓. **อุปปาเตตพหุพมม** ธรรมที่ภาวนากุศลทำให้เกิดขึ้น ได้แก่ อรหัตต-
มรรค อรหัตตผล (ว่าโดยอุกกัฏฐนัย)

๓๒. **ถาม** อุปายณะ หมายความว่าอย่างไร? มีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง และบุคคลที่ควร
เคารพนอบน้อมมีอยู่ด้วยกันกี่ประเภท คือประเภทไหนบ้าง?

๓๒. **ตอบ** อุปายณะ หมายความว่า การประพฤติด่อนน้อมด้วยกายหรือด้วยวาจาแก่
บุคคลผู้มีคุณวุฒิและวัยวุฒิมี ๒ อย่างคือ

๑. สามัญญอุปายณะ

๒. วิเสสอุปายณะ

การแสดงความเคารพนอบน้อมต่อ บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ครู
อาจารย์ เป็นต้น ชื่อว่า สามัญญอุปายณะ,

การแสดงความเคารพนอบนอบ อ่อนน้อม ในพระรัตนตรัยด้วยการระลึก
นึกถึงพระคุณต่างๆ มีอรรถ เป็นต้น ชื่อว่า วิเสสอุปายณะ, บุคคลที่ควรเคารพนอบนอบ
นั้นมีอยู่ด้วยกัน ๓ ประเภทคือ

๑. คุณวุฒิบุคคล เป็นผู้ใหญ่ด้วยอำนาจแห่งศีลคุณ สมာธิคุณ ปัญญาคุณ

๒. วัยวุฒิบุคคล เป็นผู้ใหญ่ด้วยอำนาจแห่งอายุ

๓. ชาติวุฒิบุคคล เป็นผู้ใหญ่ด้วยอำนาจแห่งวงศ์สกุล

๓๓. **ถาม** การอนุโมทนาส่วนบุญที่ผู้อื่นบอกกล่าวและอุทิศให้ มีกี่ชนิด คืออะไรบ้าง จง
แสดง

๓๓. **ตอบ** ปัตติ (ส่วนบุญที่เขาแผ่ให้) มีอยู่ ๒ ประการคือ

๑. **อุทฺทิสฺสสิกปัตติ** ส่วนบุญที่เขาแผ่ให้โดยเจาะจง

๒. **อนุทฺทิสฺสสิกปัตติ** ส่วนบุญที่เขาแผ่ให้โดยไม่เจาะจง

ดังตัวอย่างการแผ่แต่ละชนิด วิธีแผ่ส่วนบุญชนิดอุทฺทิสฺสสิกปัตตินั้น มีการแผ่
ดังนี้ **อิหํ เม ปุณฺณํ มาตาปิตุ อจฺริย ญาติมิตฺต สฺมฺหํ เทมิฯ** ขออุทิศการ
กระทำบุญที่เกี่ยวกับการกระทำ ทาน ศีล ภาวนา ของข้าพเจ้านี้ให้แก่ บิดา มารดา
ครู อาจารย์ ญาติ มิตรที่ล่วงลับไปแล้ว หรือที่ยังมีชีวิตนั้นด้วยเทอญฯ สำหรับวิธีแผ่
ส่วนบุญชนิด อนุทฺทิสฺสสิกปัตติ นั้นมีวิธีแผ่ดังนี้ **อิหํ เม ปุณฺณํ สพฺพสฺสฺตฺตานํ เทมิฯ**
ขออุทิศการกระทำบุญที่เกี่ยวกับทาน ศีล ภาวนาของข้าพเจ้านี้ ให้แก่บรรดาสรรพสัตว์
ทั้งหลายด้วยกันทั้งหมดเทอญฯ

๓๔. **ถาม** ก. วิชาที่ไม่มีโทษที่นับสงเคราะห์เข้าในธัมมเทศนานี้มีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง?

ข. จงแสดงธัมมเทศนาที่มีอานิสงส์มาก และมีอานิสงส์น้อย

๓๔. **ตอบ** ก. วิชาชีพที่ไม่มีโทษนั้นมีอยู่ ๓ ประการด้วยกันคือ

๑. **สิปปายตนวิชา** ได้แก่ วิชาชีช่าง ชีม้า และขับรถ เป็นต้น

๒. กัมมายนวชา ได้แก่ วิชาศีลกรรม พาณิชยกรรม หัตถกรรม เป็นต้น

๓. วิชาฐานวิชา ได้แก่ วิชาดาราศาสตร์ โหราศาสตร์ แพทย์ศาสตร์
ไสยศาสตร์

วิชาทั้ง ๓ ประการนี้ภิกษุสามเณร จึงต้องเว้นจากการสอน การแสดงในวิชาเหล่านี้

ข. แสดงธรรมเทศนาที่มีอานิสงส์มาก และน้อย, ถ้าผู้แสดงด้วยใจอันบริสุทธิ์ กล่าวคือมิได้มุ่งหวังในลาภ สักการะ ยศ ลิโลกะ แต่อย่างใดมีแต่หวังที่จะให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์ฝ่ายเดียว การแสดงธรรมอย่างนี้จัดเป็น ธรรมเทศนากุศลที่แท้ ที่ถูกต้อง และมีอานิสงส์มาก, ส่วนธรรมเทศนาที่มีอานิสงส์น้อยนั้น คือผู้แสดงมิได้มีใจบริสุทธิ์ มีแต่มุ่งหวังอยู่ในเรื่องลาภเป็นต้นดังนี้ ชื่อว่า มีอานิสงส์น้อย, *ลาภ* หมายถึง สิ่งของที่เขาจัดถวาย, *สักการะ* หมายถึง การได้รับความเคารพนับถือ, *ยศ* หมายถึง บริวาร หรือ ลูกศิษย์, *ลิโลกะ* หมายถึง เกียรติยศ ชื่อเสียง

๑๕. ถาม จงแสดงธรรมที่เป็นปัจจัยให้เกิดกัมมัสสกตาญาณนี้มีอยู่ที่ประการ คืออะไรบ้าง?

๑๕. ตอบ ธรรมที่เป็นปัจจัยของกัมมัสสกตาญาณนี้มีอยู่ ๓ ประการคือ

๑. **สุดตมยปัญญา** ปัญญาที่เกิดจากการศึกษาเล่าเรียน เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดกัมมัสสกตาญาณ

๒. **จินตามยปัญญา** ปัญญาที่เกิดจากการคิดนึกพิจารณา ในความเป็นอยู่ของสัตว์ทั้งหลาย โดยความมีโรค ไม่มีโรค ความฉลาด ความโง่ สุข ทุกข์ อายุยืน อายุสั้น ยากจน มั่งมีเหล่านี้เป็นต้น เป็นเหตุให้ปัจจัยให้เกิดกัมมัสสกตาญาณ

๓. **ภาวนามยปัญญา** ปัญญาที่เกิดจากการเจริญวิปัสสนาเป็นเหตุ เป็นปัจจัยให้เกิดกัมมัสสกตาญาณ

๑๖. ถาม จงแสดงทิวฏฐกัมมะ คือความเห็นถูกต้องต่อ ทสวัตถุสสัมมาทิฐิ ๑๐ ประการ มาโดยลำดับ

๑๖. ตอบ ทสวัตถุสสัมมาทิฐิ ๑๐ ประการนั้น คือ

๑. **อตถิ ทิณ्ह** เห็นว่าการทำบุญนั้นได้รับแต่ผลดีมีประโยชน์

๒. **อตถิ ยิฏฺจ** เห็นว่าการบูชาต่างๆ โดยทั่วไปก็ได้รับผลดีมีประโยชน์

๓. **อตถิ หุต** เห็นว่าการเชื่อเชิญต้อนรับต่างๆ ก็ได้รับผลดีมีประโยชน์

๔. **อตถิ สุกตทุกกตานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก** เห็นว่าการทำดีและทำชั่วเหล่านี้มีการได้รับผลทั้งทางตรงและทางอ้อม

๕. **อตถิ อยํ โลโก** เห็นว่าภพนี้มี คือผู้ที่กำลังปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ที่เรียกกันว่าภพนี้ย่อมมี เพราะมีการเกิดต่อไป

๖. **อตถิ ปโร โลโก** เห็นว่าภพหน้ามี คือภพอันจะเป็นที่เกิดแห่งภพ

ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ย่อมมี เพราะเมื่อตายแล้วก็มีการเกิดอีก

๗. **อตุถิ มาตา** เห็นว่าการทำดีทำชั่วต่อมารดา มีการได้รับผลในข้างหน้า

๘. **อตุถิ ปิตา** เห็นว่าการทำดีทำชั่วต่อบิดา มีการได้รับผลในข้างหน้า

๙. **อตุถิ สตุตา โอปปาติกา** เห็นว่าสัตว์ที่เกิดเติบโตขึ้นทีละตัว คือ สัตว์นรก เปรต เทวดา พรหม มีจริง

๑๐. **อตุถิ โลเก สมณพฺรหฺมณา สมคฺคตา สมฺมาปฏิบัติปฺนฺนา เย อิมญฺจ โลกํ ปฺรณฺจ โลกํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกิตฺวา ปเวเทนฺติ** เห็นว่าสมณพราหมณ์เหล่าใด มีการรู้แจ้งโลกนี้โลกหน้าด้วยตนเอง แล้วสามารถชี้แจงแนะนำให้เข้าใจได้ สมณพราหมณ์ที่ถึงพร้อมด้วยความสามัคคี และปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเหล่านั้นย่อมมี (หมายความว่า ผู้ที่ทำสมณะ วิปัสสนาได้ฉาน มรรค ผล นั้นมี และผู้ที่ถือเพศเป็นบรรพชิตปฏิบัติดีปฏิบัติชอบนั้นมี ล้วนแต่เป็นการกล่าวที่เป็นความจริงแท้ หาใช่กระทำเพื่ออาชีพแต่อย่างใดไม่)

๗๗. **ถาม** จงแสดงองค์ธรรมของทิวจฺจุกัมมะในขณะทั้ง ๓ ของเจตนา

๗๗. **ตอบ** แสดงองค์ธรรมของทิวจฺจุกัมมะในขณะทั้ง ๓ ของเจตนา

๑. ทิวจฺจุกัมมะในขณะที่เป็นปุพฺพเจตนาได้แก่มหากุศลจิต ๘

๒. ทิวจฺจุกัมมะในขณะที่เป็นมฺหฺยเจตนา ได้แก่มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔

๓. ทิวจฺจุกัมมะในขณะที่เป็นอปฺเรตนา ได้แก่มหากุศลจิต ๘

๗๘. **ถาม** ให้นักศึกษาแสดงการสรูปบุญญกริยาวัตร ๑๐ ลงใน ทาน ศีล ภาวนา

๗๘. **ตอบ** ในบุญญกริยาวัตร ๑๐ ประการนั้น

ปัตติทาน และปัตตานุโมทนา ๒ อย่างนี้ นับสงเคราะห์ เข้าในทานกุศล ชื่อว่าทานมัยอย่างหนึ่ง

อปจายนะ และเวยยาวัจจะ ๒ อย่างนี้ นับสงเคราะห์ เข้าในศีลกุศล ชื่อว่าศีลมัยอย่างหนึ่ง

ธัมมสวนะ ธัมมเทศนา และทิวจฺจุกัมมะ ๓ อย่างนี้นับสงเคราะห์ เข้าในภาวนากุศล ชื่อว่า ภาวนามัย อย่างหนึ่ง บุญญกริยาวัตร ๑๐ สรุปลงเป็น ๓ ด้วยประการฉะนี้

๗๙. **ถาม** อุปนิธิกัณห์ คือทรัพย์ที่พึงฝากไว้ในขันธสันดานของตน เพื่อเข้าสู่พระนิพพาน นั้นมีอยู่ที่ประการด้วยกัน? คืออะไรบ้าง? มีหลักฐานแสดงไว้ในที่ไหน?

๗๙. **ตอบ** ทรัพย์ที่พึงฝากไว้ในขันธสันดานของตน เพื่อจะได้เป็นเสบียงเข้าสู่พระนิพพาน ที่ได้ชื่อว่า อุปนิธิกัณห์นั้น มีอยู่ด้วยกัน ๕๐ ประการคือ สุจริต ๓๐ บุญญกริยาวัตร ๓๐ และบารมี ๓๐ รวมเป็น ๙๐ อุปนิธิกัณห์ที่ได้แสดงไว้ในเอกนิบาตชาดกดีกว่าว่า **สมตีส สมตีสานิ สุจริตฺตมฺม ปุณฺณกริยาวัตร ปารมิ โยติ อิเม นฺวติ ธมฺมา นิพฺพานตฺถาย**

โอมะ ชื่อว่า ทวิเหตุกกุศล, สำหรับความเป็นไปที่เป็นชนิดอุกัฏฐะ เป็นต้นนั้น เป็นไปทำนองเดียวกันกับหมวดติเหตุกกุศล

๘๒. ถาม จงแสดงจำนวนวิปากของกามาวจรกุศล ตามสมานวาทะ และเกจิวาทะ ให้ทำเป็นตารางมาดู

๘๒. ตอบ แสดงจำนวนวิปากของกามาวจรกุศลตามสมานวาทะ และเกจิวาทะทั้ง ๒ นี้ มีดังนี้คือ

กามาวจรกุศล	จำนวนวิปาก	
	ตามสมานวาทะ	ตามเกจิวาทะ
ติเหตุกอุกัฏฐะ { อสังขาริก ๒ สสังขาริก ๒ }	๑๖	๑๒
ติเหตุกโอมกะและ ทวิเหตุกอุกัฏฐะ { อสังขาริก ๔ สสังขาริก ๔ }	๑๒	๑๐
ทวิเหตุกโอมกะ { อสังขาริก ๒ สสังขาริก ๒ }	๘	๘

นี้แสดงวิปากตาม เกจิวาทะ ถ้าแสดงตามสมานวาทะแล้วไม่แยกวิปากของ อสังขาริกและสสังขาริก

๑. ติเหตุกอุกัฏฐะกุศลอสังขาริก ๒ ดวง ให้ผลเกิดขึ้น ๑๒ คืออเหตุกกุศลวิปาก ๘ มหาวีปากสสังขาริก ๔

๒. ติเหตุกอุกัฏฐะกุศลสสังขาริก ๒ ดวง ให้ผลเกิดขึ้น ๑๒ คืออเหตุกกุศลวิปาก ๘ มหาวีปากอสังขาริก ๔

๓. ติเหตุกโอมกกุศลอสังขาริก ๒ ดวง และทวิเหตุกอุกัฏฐะกุศลอสังขาริก ๒ ดวง รวม ๔ ดวง ให้ผลเกิดขึ้น ๑๐ คืออเหตุกกุศลวิปาก ๘ มหาวีปากญาณวิปยุตตอสังขาริก ๒

๔. ติเหตุกโอมกกุศลสสังขาริก ๒ ดวง และทวิเหตุกอุกัฏฐะกุศลสสังขาริก ๒ ดวง รวม ๔ ดวง ให้ผลเกิดขึ้น ๑๐ คืออเหตุกกุศลวิปาก ๘ มหาวีปากญาณวิปยุตตสสังขาริก ๒

๕. ทวิเหตุกโอมกกุศล อสังขาริก ๒ ดวง และสสังขาริก ๒ ดวง รวม ๔ ดวง ให้ผลเกิดขึ้น ๘ คืออเหตุกกุศลวิปาก ๘ (ตามสำนวนเกจิวาทะ)

๘๓. ถาม จงแสดงภูมิอันเป็นที่ตั้งแห่งการให้ผลของรูปกุศลมาน ๕ มาตามลำดับ

๘๓. ตอบ ภูมิอันเป็นที่ตั้งแห่งการให้ผลของปฐมมานนั้นได้แก่ ปฐมมานภูมิ ๓

ภูมิอันเป็นที่ตั้งแห่งการให้ผลของทุติยมานและ } ได้แก่ ทุติยมานภูมิ ๓
ภูมิอันเป็นที่ตั้งแห่งการให้ผลของตติยมาน

ภูมิอันเป็นที่ตั้งแห่งการให้ผลของจตุตถมานนั้นได้แก่ ตติยมานภูมิ ๓

ภูมิอันเป็นที่ตั้งแห่งการให้ผลของปัญจมานนั้นได้แก่ จตุตถมานภูมิ ๓

๘๔. ถาม ผู้ที่จะไปเกิดในสุทธาวาสภูมินั้น จะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติกี่อย่าง? คืออะไรบ้าง? และในสุทธาวาสภูมิมีคุณสมบัติที่แน่นอนกี่อย่าง? คืออะไรบ้าง?

๘๔. ตอบ บุคคลที่จะไปเกิดในสุทธาวาสภูมิได้นั้นจะต้องมีคุณสมบัติ ๓ ประการคือ ๑ ต้องเป็นพระอนาคามี ๒ ต้องได้รูปปัญจมาน ๓ ต้องมีอินทรีย์ ๕ อย่างใดอย่างหนึ่ง แก่กล้าเป็นพิเศษด้วยจึงจะไปเกิดในสุทธาวาสภูมิได้ ถ้าพระอนาคามีที่ได้รูปปัญจมาน แต่มีอินทรีย์ ๕ เป็นไปอย่างธรรมดาแล้ว พระอนาคามีเหล่านี้ก็ไปบังเกิดในเวฬุผลภูมิ ไม่เกิดในสุทธาวาสภูมิ

ในสุทธาวาสภูมิมีคุณสมบัติที่แน่นอน ๔ อย่างคือ

๑. บุคคลที่ไปเกิดในสุทธาวาสภูมิใดภูมิหนึ่งแล้วย่อมไม่ไปเกิดในรูปภูมิ อื่นๆ หรือในอรุณภูมิ

๒. ย่อมไม่เกิดซ้ำภูมิที่ตนเกิดอยู่อีก

๓. เมื่อตายจากสุทธาวาสภูมิที่ตนเกิดแล้ว ย่อมไม่ไปเกิดในภูมิที่ต่ำกว่า ต้องไปเกิดในภูมิที่สูงกว่า

๔. ต้องได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ภายในสุทธาวาสภูมินั่นเอง สำหรับในอกนิฏฐาภูมินั้น มีคุณสมบัติพิเศษอีกข้อหนึ่งคือ พระอนาคามีที่อยู่ในอกนิฏฐาภูมินี้จะต้องได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในภพนั่นเอง

๘๕. ถาม ผู้ที่สำเร็จเป็นพระอนาคามีแล้วไม่ได้ไปเกิดในพรหมภูมิมีหรือไม่?

๘๕. ตอบ ไม่มี เพราะผู้ที่สำเร็จเป็นพระอนาคามีแล้ว ย่อมไปเกิดในพรหมภูมิทั้งหมด แม้ว่าพระอนาคามีผู้นั้นจะเป็นสุขวิปัสสก คือไม่ได้ทำมานมาก่อนก็ตาม เมื่อเวลาใกล้จะตายนั้นสามารถทำให้มานเกิดขึ้นได้โดยฉับพลัน เพราะสมาธิของพระอนาคามีทั้งหลายมีกำลังแก่กล้าเป็นพิเศษหรือสุขวิปัสสกที่ถูกฆ่าในเวลานอนหลับก็ตามก่อนที่จะจุตินั้น มานจิต มานใดมานหนึ่งย่อมเกิดขึ้นตามกำลังสมาธิ มานที่เกิดขึ้นแก่พระอนาคามีประเภทนี้ เรียกว่า มัคคสิทธิมาน

๘๖. ถาม ผู้ที่ไปเกิดในจตุตถมานภูมิ ด้วยอำนาจการส่งผลปฏิสนธิของกุศลอกิญฺยานั้น มีหรือไม่?

ข. หนฺงที่ได้มานสมาบัติ เมื่อตายแล้วจะไปเกิดเป็นพรหมพวกไหน?

๘๖. **ตอบ** ไม่มี ข้อนี้อธิบายว่า การส่งผลปฏิสนธิของกุศลอภิญญานั้นไม่มี เพราะกุศล-
อภิญญานี้เกิดขึ้นหลังจากที่ได้ปัญจฌมานแล้ว ฉะนั้นจึงตั้งอยู่ในฐานะที่เป็นผลของปัญจฌมาน
ประการหนึ่ง และในการทำสำเร็จอภิญญาต่างๆ มีทิพพจักขุอภิญญา ทิพพโสตอภิญญา
เป็นต้น เหล่านี้ก็เป็นผลของกุศลอภิญญาที่เป็นผลชนิดประจักษ์สิทธิประการหนึ่ง, เหตุผล
๒ ประการนี้แหละแสดงให้เห็นว่า กุศลอภิญญานี้ ไม่มีการส่งผลปฏิสนธิ

ข. ความเป็นอยู่ของพวกพรหมในพรหมโลก นับตั้งแต่ปฐมฌมานภูมิเป็นต้น
จนถึงสุทธาวาสภูมิ ๕ ในภูมิหนึ่งๆ มีพรหมอยู่ ๓ จำพวกคือ ปาริสาชชาพรหมพวกหนึ่ง
ปุโรหิตตาพรหมพวกหนึ่ง มหาพรหมพวกหนึ่ง ในพรหมทั้ง ๓ จำพวกนี้ ปาริสาชชาพรหม
และปุโรหิตตาพรหม ๒ พวกนี้เป็นบริวารของมหาพรหม

หนฺงที่ได้มานสมาบัติ ๘ หรือ ๙ จะเป็นปุถุชนหรืออริยะก็ตามเมื่อไป
บังเกิดในพรหมโลกภูมิใดภูมิหนึ่งแล้วจะเป็นมหาพรหมไม่ได้ เป็นได้แต่ชั้นปาริสาชชาพรหม
และปุโรหิตตาพรหมเท่านั้น เช่นเดียวกับหนฺงที่ได้ไปเกิดเป็นเทวดา จะไปเกิดเป็นเทวดาชั้น
หัวหน้าเช่นเป็นพระอินทร์หรือพระยามารไม่ได้ (ดังที่ท่านพระอรรถกถาจารย์แสดงไว้ใน
ลัมโหมวิโนทนีและสังยุตตอรรถกถา

๘๗. **ถาม** บุคคลที่ได้มานเบื้องสูงแล้วเมื่อเวลาใกล้จะตาย และตายแล้วจะกลับมาเกิดใน
ภูมิเบื้องต่ำได้หรือไม่?

๘๗. **ตอบ** ได้ ฌานลาภีบุคคล ที่เป็นไปตามอำนาจของ นิกันตัตถหา และ เจโตปณฺธิ
คำว่า นิกันตัตถหา หมายถึงมีความคิดใจในภูมิที่ตนเคยเกิดมาแล้วหลายๆ ชาติ, คำว่า
เจโตปณฺธิ หมายถึงมีจิตปรารถนาในภูมินั้นๆ ที่เป็นไปด้วยอำนาจฉันทะ, ดังเช่นฌานลาภี
ที่เป็นปุถุชน เมื่อเวลาใกล้ตายมีนิกันตัตถหาในเทวภูมิๆ ใดภูมิหนึ่งเกิดขึ้นแล้วฌานที่ได้
นั้นก็เสื่อมลง ฉะนั้นเมื่อเวลาตายก็ไปเกิดในเทวภูมินั้นๆ ไม่ไปเกิดในพรหมภูมิดังนั้นสมเด็จพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้า จึงได้ตรัสไว้ว่า **อิชฺฌมติ ภิกฺขเว สัลลวโต เจโตปณฺธิ วิสุทฺถตฺตา**
คุณภิกษุทั้งหลาย ความปรารถนาของผู้มีศีลย่อมสำเร็จ เพราะเป็นความประสงค์ของผู้มี
จิตบริสุทธิ์

๘๘. **ถาม** จงแปลคาถาดังต่อไปนี้

๑. **เวหฺพผลฺเล อกนิฏฺเฐ**

ภวคฺเค จ ปตฺติจฺจิตา

น ปุณฺาณฺยตฺถ ขายนฺติ

สพฺเพ อริยปุคฺคสาฯ

๒. **น ปุณฺ ตตฺถ ขายนฺติ**

สพฺเพปิ สุทฺธวาสิกา

พฺรหฺมโลก คตา เญฺฐา

อริยา โนปปชฺชเรติฯ

๘๘. **ตอบ** ๑. แปลคาถาดังต่อไปนี้ พระอริยบุคคลทั้งหลายที่เกิดอยู่ในเวหฬผลลาภูมิ อกนิฏฐา-

ภูมิ และยอดภูมิ คือเนวสัญญานาสัญญายตนภูมิเหล่านี้ ย่อมไม่เกิดในภูมิอื่นๆ อีก

๒. สุทธาวาสพรหมทั้งหมด ก็ย่อมไม่เกิดซ้ำในภูมิที่ตนเกิดอยู่อีก พระอริยบุคคล
ที่เกิดอยู่ในพรหมภูมิทั้งหมดย่อมไม่เกิดในภูมิเบื้องต่ำ

ปัญหาและเฉลย

ภาค มรณุปัตติจตุกกะ

๑. ถาม ก. คำว่า **มรณุปัตติจตุกก** แยกเป็นกี่ปท? คืออะไรบ้าง? พร้อมทั้งแสดงความหมาย และวจนัตถะด้วย?

ข. จงแสดงเหตุที่ทำให้ความตายปรากฏ ๔ อย่าง พร้อมทั้งแสดงอุปมาเปรียบเทียบมาให้เห็นด้วย

๑. ตอบ ก. คำว่า **มรณุปัตติจตุกก** เมื่อแยกบทแล้วได้ ๓ บทคือ **มรณ + อุปุปตติจตุกก**, **มรณ** = ความตาย **อุปุปตติ** = การเกิดขึ้น **จตุกก** = มี ๔ เมื่อรวมบทแล้วเป็น **มรณุปัตติจตุกก** แปลความว่า การเกิดขึ้นแห่งความตายมี ๔ อย่าง หมายถึงเหตุที่ทำให้ความตายปรากฏขึ้น ๔ อย่างนั่นเอง ดังแสดงวจนัตถะว่า **มรณสฺส อุปุปตติ = มรณุปัตติ** ความเป็นไปแห่งความตาย ชื่อว่า **มรณุปัตติ**, **จตุนนํ สมหาโร = จตุกก** การรวมของ ๔ อย่าง ชื่อว่า **จตุกก**

ข. แสดงเหตุที่ทำให้ความตายปรากฏขึ้น ๔ อย่างนั้นคือ

๑. **อายุกุขย** เพราะสิ้นอายุ

๒. **กมฺมกุขย** เพราะสิ้นกรรม

๓. **อุภยกุขย** เพราะสิ้นอายุ และสิ้นกรรมทั้งสอง

๔. **อุปจุเจตทก** เพราะประสพอุปัทวเหตุ อายุและกรรมยังไม่สิ้น

ถ้าจะอุปมาเปรียบเทียบการตายของสัตว์ทั้งหลายแล้วก็เหมือนหนึ่งดวงประทีปที่จุดไว้ ดวงประทีปนี้ย่อมจะดับลงด้วยเหตุ ๔ อย่างๆ ใดอย่างหนึ่งคือ ดับลงด้วยไส้หมด อย่างหนึ่ง, ดับลงด้วยน้ำมันหมด อย่างหนึ่ง, ดับลงด้วยไส้และน้ำมันทั้งสองหมด อย่างหนึ่ง, ดับลงด้วยถูกลมพัด หรือถูกเป่าให้ดับอย่างหนึ่ง

ดวงประทีปนั้นเปรียบเหมือนชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย ความดับของดวงประทีปนั้นเปรียบเสมือนความดับของชีวิตที่สิ้นสุดลงเฉพาะภพหนึ่งๆ ฉะนั้น ผู้ที่สิ้นชีวิตลงโดยหมดอายุขัย ก็เหมือนกับดวงประทีปดับลงโดยเนื่องจากไส้หมด แต่น้ำมันยังอยู่

ผู้ที่สิ้นชีวิตลงโดยหมดกรรมนั้น ก็เหมือนกับดวงประทีปที่ดับลงโดยเนื่องจากน้ำมันหมดแต่ไส้ยังอยู่

ผู้ที่สิ้นชีวิตลงโดยหมดทั้งอายุ และกรรมนั้น ก็เหมือนกับดวงประทีปที่ดับลงโดยเนื่องจากไส้และน้ำมันหมดทั้งสองอย่าง

ผู้ที่สิ้นชีวิตลงโดยประสพกับอุปัทวเหตุต่างๆ นั้น ก็เหมือนกับดวงประทีปที่ดับลงโดยเนื่องจากถูกลมพัด หรือถูกเป่าให้ดับโดยที่ไส้และน้ำมันยังอยู่

๒. ถาม จงแปลคาถาแสดงนิมิตที่ปรากฏขึ้นเมื่อใกล้จะตาย

ตถา จ มรณฺตานํ ปน มรณกาเล ยถารหํ อภิมุขํภูตํ ภวนฺตเร ปฏิสนธิ-
ชนกํ กมฺมํ วา, ตํ กมฺมกฺรณกาเล รูปาทิกมฺพลทฺธพฺพมฺพปฺกฺรณญฺตญฺจ กมฺมนิมีตํ
วา, อนนฺตรมฺพปฺชฺชมานภาเว อุปฺลภิตพฺพมฺพโภคญฺตญฺจ คตินิมีตํ วา, กมฺมพฺเพลน
ฉนฺนํ ทวารานํ อญฺญตรสฺสํ ปจฺจุปฺปฺจชาติย

๒. ตอบ แปลความว่า สำหรับผู้ที่จะต้องตายด้วยเหตุ ๔ ประการนั้นแหละ ประการใด
ประการหนึ่งเมื่อใกล้จะตาย กุศลกรรมหรืออกุศลกรรมซึ่งให้เกิด ปฏิสนธิในภพหน้าที่เป็นไป
เหมือนกับการแสดงตัวให้เด่นชัดตรงหน้ามาปรากฏเหมือนอยู่ในที่เฉพาะหน้าก็ดี กรรมนิมิต
คือ อารมณ์ของกรรมมีรูปารมณ์เป็นต้น ที่เคยได้เห็น ได้ยิน เป็นต้นมา โดยที่เกี่ยวเนื่อง
กับการกระทำของตน และเป็นเครื่องอุดหนุนให้สำเร็จในการกระทำของตนในขณะที่กระทำ
กรรมนั้นก็ดี คตินิมิต ซึ่งเป็นอารมณ์ที่พึงจะได้รับ และจะได้เสวยสุขหรือทุกข์ในชาติที่
เกิดข้างหน้าก็ดี ย่อมปรากฏในทวารใดทวารหนึ่งในบรรดาทวารทั้ง ๖ ด้วยอำนาจกรรม
ตามสมควรแก่อารมณ์ หรือด้วยอำนาจกรรมตามสมควรแก่สัตว์ที่จะไปสู่สุคติภูมิ และทุกคติภูมิ

๓. ถาม จงแสดงคาถาแสดงปฏิสนธิจิตที่เกิดขึ้นต่อจากจุติจิต พร้อมทั้งคำแปลด้วย?

๓. ตอบ แสดงคาถาที่แสดงปฏิสนธิจิตที่เกิดขึ้นต่อจากจุติจิต

อารูปปฺจติยา โหนติ

เหฏฺฐิมารูปปวฺชติยา

ปรมารูปป สนฺธิ จ

ตถา กามติ เหตุกา

รูปาวจรจฺจุติยา

อเหตุตฺรหิตา สียํ

สพฺพา กามติเหตุมฺหา

กาเมสฺสว ปเนตฺราจ

หลังจากที่รูปาวจรจุติจิต ๔ ดวงเกิด รูปาวจรปฏิสนธิจิต ๔ เว้นรูปาวจร
ปฏิสนธิจิตเบื้องต่ำ และกามติเหตุกปฏิสนธิจิต ๔ ดวง เหล่านี้ย่อมเกิดขึ้นได้

หลังจากที่รูปาวจรจุติจิต ๕ ดวงเกิด ปฏิสนธิจิต ๑๗ ดวง ที่นอกจากอเหตุก-
ปฏิสนธิจิต ๒ ย่อมเกิดขึ้นได้

หลังจากที่กามติเหตุกจุติจิต ๔ ดวงเกิดปฏิสนธิทั้งหมดคือ นามปฏิสนธิ ๑๕
และรูปปฏิสนธิ ๑ ย่อมเกิดขึ้นได้

ส่วนภายหลังจากจุติจิตที่เหลือ คือ อเหตุกจุติจิต ๒ และทวิเหตุกจุติจิต ๔
เกิด กามปฏิสนธิจิต ๑๐ ย่อมเกิดขึ้นในกามภูมิ ๑๑ เท่านั้น

๔. ถาม จงแปลบาติการเกิดขึ้นของภวังคจิต และจุติจิต

อิจฺเจวํ คหิตปฺปฏิสนฺธิกาณํ ปน ปฺปฏิสนฺธิโรธานนฺตรโต ปภฺวติ ตเมว
รรมฺมณมารพฺภ ตเทวจิตฺตํ ยาวจฺจุติจิตฺตํปาทา อสฺติ วิถีจิตฺตํปาทะ ภวสฺส
องฺคภาเวน ภวํคสนฺตติ สงฺขาตํ มานสํ อพฺโพจฺฉินฺนํ นทิสฺโสโต วิย ปวตฺตติย

ปริโยสานะ จ จนวนเสน จุติจิตตํ หุตฺวา นิรุชฺชติฯ

๔. ตอบ ตั้งแต่การดับลงแห่งปฏิสนธิจิตโดยไม่มีระหว่างกัน ของผู้ที่ถือเอาปฏิสนธิในภพใหม่ โดยนัยดังที่กล่าวแล้วนั้น เมื่อขณะที่วิถิจิตไม่เกิดปฏิสนธิจิตนั้นแหละ ถือเอาอารมณ์ของปฏิสนธิจิตที่เกิดขึ้นในภพใหม่นั้นเอง กลับเป็นจิตที่เรียกว่ากระแสวัฏค์ โดยความเป็นองค์แห่งภพเกิดขึ้นไม่ขาดสาย ตลอดจนถึงจุติจิตเกิด เสมือนหนึ่งกระแสน้ำในแม่น้ำ และในที่สุดแห่งปัจจุบันภพ วัฏค์จิตนั้นแหละถือเอาอารมณ์ของปฏิสนธิจิตที่เกิดขึ้นในภพใหม่นั้นเองแล้วกลับเป็นจุติจิต ด้วยอำนาจแห่งการเคลื่อนจากภพเก่าแล้วก็ดับลง

๕. ถาม จงแปลคาถาที่แสดงการชี้แนวทางที่ให้ขาดจากสังสารวัฏฏ์

ปฏิสงฺขาเย ปเนตมทฺธวํ

อธิคฺนฺตฺวา ปทมจฺจุตํ พุทฺธา

สุสฺมจฺจุฉินฺนํ สีเนหพฺพนฺธนา

สมเมสุสฺสนฺติ จิราย สุพฺพตฺตาฯ

๕. ตอบ แปลความว่า แนวทางปฏิบัติที่ให้ขาดจากสังสารวัฏฏ์นั้นมีอยู่ว่า ผู้มีปัญญาเป็นปกติคือผู้ที่ปฏิสนธิด้วยไตรเหตุทั้งหลาย มีความประพฤติปฏิบัติชอบคือ รักษาศีล บำเพ็ญ รุคฺงค์ เจริญสมาธิมาเป็นเวลานาน พิจารณาเห็นแจ้งถึงความเป็นไปแห่งจิตและเจตสิก ว่าเป็นของไม่เที่ยง แล้วจะได้บรรลุถึงพระนิพพานอันเป็นธรรมที่ไม่ตาย โดยมรรคญาณ ผลญาณ ถอนเครื่องผูกมัด คือ ตัณหาเสียได้แล้ว จักเข้าถึงซึ่งพระนิพพานอันสงบ ตัดขาดจากสังขารธรรมทั้งปวงแน่แท้ฯ

๖. ถาม ก. จงแสดงวจนัตถะ พร้อมทั้งคำแปลในคำดังต่อไปนี้ **อายุกฺขยมรณ, กมฺมกฺขย-มรณ, อุกฺกยกฺขยมรณ, อุปฺปจฺเจทกมรณ**

ข. ในความตายทั้ง ๔ ชนิดนี้ ความตายชนิดไหนจัดว่า เป็นกาลมรณะและความตายชนิดไหนจัดเป็นอกาลมรณะ?

๖. ตอบ ก. **อายุกฺขยมรณ** แสดงวจนัตถะว่า **อายุโน ขยํ = อายุกฺขยํ** ความสิ้นแห่งอายุขัย ชื่อว่าอายุขยะ **อายุกฺขยเณ มรณํ = อายุกฺขยมรณํ** ความตายเพราะสิ้นอายุขัย ชื่อว่า อายุกฺขยมรณะ

กมฺมกฺขยมรณ แสดงวจนัตถะว่า **กมฺมสฺส ขโย = กมฺมกฺขโย** ความสิ้นสุดแห่งกรรมชื่อว่า กัมมกฺขยมรณะ

กมฺมกฺขยเณ มรณํ = กมฺมกฺขยมรณํ การตายเพราะสิ้นสุดแห่งกรรมชื่อว่า กัมมกฺขยมรณะ

อุกฺกยกฺขยมรณ แสดงวจนัตถะว่า **อุกฺกเยสํ ขโย = อุกฺกยกฺขโย** ความสิ้นสุดแห่งอายุ และกรรมทั้งสอง ชื่อว่า อุกฺกยกฺขยเณ **มรณํ = อุกฺกยกฺขยมรณํ** การตายเพราะสิ้นสุดแห่งอายุ และกรรมทั้งสอง ชื่อว่า อุกฺกยกฺขยมรณะ

อุปฺปจฺเจทกมรณ แสดงวจนัตถะว่า **อุปฺปจฺฉินฺนทตฺติ = อุปฺปจฺเจทกํ** กรรมอันใดย่อม

เข้าไปตัดวิบากและกัมมชรูป ที่เกิดจากชนกกรรม ฉะนั้นกรรมนั้นชื่อว่า อุปัจเจทกะ ได้แก่ อกุศลกรรม ๑๒ มหากุศลกรรม ๘ อรหัตตมรรคกรรม ๑ **อุปัจเจทกมมุนา มรณํ = อุปัจเจทกมรณํ** การตายเพราะกรรมเข้าไปตัดวิบาก และกัมมชรูป ชื่อว่า อุปัจเจทกมรณะ

ข. ความตาย ๔ อย่างนั้น ผู้ที่ตายโดย อายุกขยมรณะ กัมมกขยมรณะ อุภยักขยมรณะ ทั้ง ๓ ชื่อว่า กาลมรณะ เพราะเป็นการตายชนิดที่ถึงเวลาแล้ว, ส่วนผู้ที่ตายโดย อุปัจเจทกมรณะ ชื่อว่า อกาลมรณะ เพราะเป็นการตายที่ยังไม่ถึงเวลา

๗. ถ้าม จงแปลคาถาแสดงความตายชนิดที่เป็น อกาลมรณะนี้มาดู

๑ ชิมจุฉาย ปิปาสาย	อหิทฏจาวิเสน จ
อคฺคิ อุตฺถก สดฺตํหิ	อกาเล ตตฺถ มียติฯ
๒ วาต ปิตฺเตหิ เสฺมฺเห	สนฺนิปาต อุตฺถิจ
วิสโมปกกม กมฺเมหิ	อกาเล ตตฺถ มียติฯ

๗. ตอบ ความตายชนิดที่เป็นอกาลมรณะนี้ มีอยู่หลายชนิดด้วยกันคือ

๑ ย่อมตายลงในสมัยที่ยังไม่ถึงเวลา เพราะหิวข้าว กระหายน้ำ ถูกงูกัด ถูกวางยา ถูกไฟไหม้ จมน้ำ ถูกอาวุธก็มี

๒ ย่อมตายลงในสมัยที่ยังไม่ถึงเวลา เพราะโรคลม ดีพิการ โรคเกี่ยวกับเสมหะ โรคสันนิบาตที่เกี่ยวกับลม ดี เสมหะ ๒ อย่าง หรือ ๓ อย่าง พิจารณ์พร้อมกัน โรคเกี่ยวกับอากาศหรืออุปัจเจทกกรรม โดยการปฏิบัติตนไม่สมำเสมอผิคนามัย โดยความพยายามของตนเองและของคนอื่น

๘. ถ้าม จงแสดงนิमितทั้ง ๓ ที่ปรากฏขึ้นเมื่อเวลาใกล้จะตายว่า จะเกิดขึ้นพร้อมกันเวลาเดียวกันได้หรือไม่ ในคำวินิจฉัยว่า **ยถารหํ** นี้

๘. ตอบ ไม่ได้ เพราะในคำว่า **ยถารหํ** แปลว่า ตามสมควร คำว่าตามสมควรนี้ได้ความหมายเป็น ๒ อย่างคือ

๑ **ยถารหํ กมฺมํ วา, กมฺมณิมิตฺตํ วา, คตฺตินิมิตฺตํ วา. ปจฺจุปฺปจฺจาทิ** หมายความว่าในมรณสัณนกาลนั้น นิमितทั้ง ๓ ประการนี้หาได้ปรากฏพร้อมๆ กันในเวลาเดียวกันไม่ หากแต่อย่างใดอย่างหนึ่งจักปรากฏในบรรดา ๓ อย่างนี้กล่าวคือ ถ้ากรรมมีโอกาส กรรมอารมณ์ก็จักปรากฏถ้ากรรมนิมิตมีโอกาส กรรมนิมิตอารมณ์ก็จักปรากฏ ถ้าคตินิมิตมีโอกาส คตินิมิตอารมณ์ก็จักปรากฏ

๒ **ยถารหฺนติ สฺวคฺติทุคฺคํ คามินํ อรหฺณรูป ปจฺจุปฺปจฺจาทิ** หมายความว่า นิमितทั้ง ๓ อย่างนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งย่อมปรากฏตามสมควรแก่ผู้ที่จะไปสู่สุคติภูมิและทุคติภูมิ

๙. ถ้าม คำว่า กรรมนิมิต หมายความว่าอย่างไร? มีกี่อย่าง? คืออะไรบ้าง? พร้อมทั้งยกข้ออุปมาเปรียบเทียบมาให้เห็นสักหนึ่งอย่างด้วย (ฝ่ายกุศล หรืออกุศลก็ได้)

๕. ตอบ คำว่า กรรมนิมิต หมายความว่าอารมณ์ที่เป็นเหตุของการกระทำหรือเครื่องหมายของกรรม ซึ่งว่ากรรมนิมิตมี ๒ อย่างคือ ๑ อุปัตถกรรมนิมิต ๒ อุปกรณกรรมนิมิต

๑. อุปัตถกรรมนิมิต ได้แก่อารมณ์ ๖ ที่ตนได้ประสบพบเห็นเป็นประธานในขณะที่กระทำ

๒. อุปกรณกรรมนิมิต ได้แก่อารมณ์ ๖ ที่ตนได้ประสบพบเห็น แต่มิใช่เป็นประธาน เพียงแต่เป็นเครื่องอุดหนุนประกอบในขณะที่กระทำ, อุปมาเปรียบเทียบกับฝ่ายกุศลเกี่ยวกับทาน การเลี้ยงพระ ใส่น้ำตร ทอดกฐิน สร้างสถานที่ศึกษาว่าดวามารามนั้น อาหารหวานคาว ภิกษุสามเณร เป็นอุปัตถกรรมนิมิต, พระพุทธรูป ดอกไม้ รูปเทียน ถ้วยชาม เสื้อสาต อาสนะ โต๊ะ เก้าอี้ พร้อมด้วยผู้ที่ช่วยเหลือ ขันฉาด เป็นต้น เป็นอุปกรณกรรมนิมิตดังนี้

๑๐. ถาม คำว่า คตินิมิต หมายความว่าอย่างไร? มีกี่อย่าง? คืออะไรบ้าง พร้อมทั้งยกข้ออุปมาเปรียบเทียบกับให้เห็นสักหนึ่งอย่าง (อุปมาฝ่ายกุศลหรืออกุศลก็ได้)

๑๐. ตอบ คำว่า คตินิมิต หมายความว่า อารมณ์ของภพชาติที่พึงถึงกล่าวคือ อารมณ์ที่จะได้พบได้เสวยในภพที่สอง ซึ่งว่าคตินิมิตมี ๒ อย่างคือ ๑ อุปลภิตัพพคตินิมิต ๒ อุปโลกฤตคตินิมิต

๑. อุปลภิตัพพคตินิมิต หมายความว่าอารมณ์ ๖ ของภพชาติที่จะพึงพบเห็น

๒. อุปโลกฤตคตินิมิต หมายความว่าอารมณ์ ๖ ของภพชาติที่จะพึงได้เสวย

อุปมาเปรียบเทียบกับฝ่ายกุศล เช่น ถ้าผู้นั้นจะไปเกิดในเทวโลก เห็นราชมรรต วิมาน เทพบุตร เทพธิดา เครื่องประดับ สวณ สระ เหล่านี้เป็นอุปลภิตัพพคตินิมิต

ถ้ารู้สึกว่าตนเองได้นั่งในราชมรรตก็ดี กำลังเที่ยวไปในสถานที่ต่างๆ ด้วยความสนุกสนานเบิกบานใจ บริโภคสุทธาโภชน ร่วมด้วยเทพบุตรเทพธิดา สวมใส่เครื่องทิพย์อาภรณ์ก็ดี เหล่านี้เป็นอุปโลกฤตคตินิมิต

๑๑. ถาม จงแสดงคาถาแสดงความเป็นไปแห่งกระแสจิต เมื่อใกล้จะตาย พร้อมทั้งคำแปล

๑๑. ตอบ คาถาแสดงความเป็นไปแห่งกระแสจิต เมื่อใกล้จะตาย พร้อมคำแปล

**ตโต ปรี ตเมว ตโต ปฏิจิต อารมมณ อารพภ วิปจุจมานกมฺมานุรูป
ปริสุทฺธ อุกกิลิฏฺจ วา อุปลภิตัพพกาวานุรูป ตตฺถโณณตฺว จิตฺตสนฺดานํ อภิญฺห
ปวตฺตติ พาหุลฺเลนฯ**

แปลว่า ต่อจากที่อารมณ์มี กรรม กรรมนิมิต คตินิมิต เหล่านี้มาปรากฏแล้วอาศัยอารมณ์ที่มาปรากฏตามอาการนั้นๆ นั้นเอง กระแสจิตอันบริสุทธิ์หรือเศร้าหมองก็ตามแล้วแต่กรรมที่จะส่งผล และมีอาการเป็นไปคล้ายกับว่า น้อมไปในภพชาติที่จะพึงเกิดขึ้น แล้วแต่ภพชาติที่จะได้ไปเกิดนั้นๆ ย่อมเกิดขึ้นเนื่องๆ เป็นส่วนมาก

๑๒. ถาม จงแสดงความแตกต่างกันแห่งอุปถัมภ์พระและอุปโลกคตินิมิต ที่ท่านแสดงไว้ในปรมัตถทีปนิมहाฎีกา

๑๒. ตอบ ในปรมัตถทีปนิมहाฎีกา ท่านได้แสดงคตินิมิตทั้งสองนี้ไว้เป็น ๒ นัยคือ

นัยที่หนึ่ง กล่าวว่า อุปถัมภ์พคตินิมิตนั้น เป็นทุกคตินิมิต อุปโลกคตินิมิต เป็นสุคคตินิมิต ใน ๒ ประการนี้ อารมณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับอบายภูมิ ๔ เป็นทุกคตินิมิต อารมณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับมนุษยภูมิ เทวภูมิ เป็นสุคคตินิมิต

นัยที่ ๒ กล่าวว่า อารมณ์ที่เกี่ยวเนื่องด้วยกาย เป็นอุปถัมภ์พคตินิมิตอารมณ์ที่มีได้เกี่ยวเนื่องด้วยกาย เพียงแต่จะให้ได้เสวยสุข ทุกข์ เป็นอุปโลกคตินิมิต เป็นต้น

๑๓. ถาม บุคคลผู้ใกล้จะตาย ที่มีจิตใจเศร้าหมองเดือดร้อน เนื่องมาจากนิมิตที่ไม่ดีมาปรากฏ ถ้าผู้ใกล้ชีวิตหรือผู้ที่ได้เห็นรู้ทัน จะมีวิธีแก้ไขได้หรือไม่ ถ้าได้ให้หาอุปมา มาอ้างด้วย

๑๓. ตอบ ถ้าผู้ที่อยู่ใกล้ชีวิตหรือผู้ที่ได้เห็นรู้ทัน พร้อมทั้งเข้าใจในวิธีแก้ไขแล้ว ก็สามารถที่จะเปลี่ยนนิมิตที่ไม่ดีให้กลับดีไปได้ ดังเช่นพระภิกษุผู้เป็นบิดาของพระโสณเถรอรหันต์อยู่ที่วัดบนเขาโสณศิริ เมื่อครั้งยังมีกำลังแข็งแรงคืออยู่ ชอบประกอบอาชีพแต่ในด้านการล่าเนื้อ แม้ว่าลูกชายซึ่งจะมามากเดือนห้าปรมเท่าใดๆ ก็มิยอมเลิก ต่อมาเมื่อชราลงจึงได้มาบวชอยู่กับพระลูกชาย ครั้นถึงเวลาป่วยหนักจะต้องตายแน่ คตินิมิตที่ไม่ดีก็มาปรากฏคือเห็นเป็นสุนัขใหญ่ ขึ้นมาจากดินเขาจะมากัด จึงส่งเสียงโวยวายขอความช่วยเหลือจากพระลูกชาย

ฝ่ายพระลูกชายก็ทราบได้ว่า นี่เป็นคตินิมิตที่เกี่ยวกับนिरยภูมิมาปรากฏแก่บิดาแล้ว จึงให้สามเณรไปเก็บดอกไม้มาจัดตั้งไว้ที่หน้าพระพุทธรูปแล้วก็ห้ามบิดาเข้ามา ณ ที่นั้นบอกให้ทราบว่าดอกไม้สำหรับบูชาพระ ขอให้บิดาตั้งใจถวายแล้วน้อมใจไปในพระคุณของพระพุทธเจ้า บิดาก็อมทำตามไม่ขัดขืน, ในเวลานั้นคตินิมิตที่เกี่ยวกับนिरยภูมิก็หายไป คตินิมิตที่เกี่ยวกับเทวภูมิคือ นางฟ้าได้มาปรากฏแทน พระที่เป็นบิดามีความยินดี ร้องบอกพระลูกชายว่า “น้ำเจ้าเขามา จงหลีกทางให้เขาเข้ามาด้วย” เมื่อจิตมีความชุ่มชื้นด้วยปีติโสมนัส เกิดขึ้นเช่นนี้แล้ว ครั้นตายลงก็ได้ไปสู่เทวภูมิ

๑๔. ถาม จงแสดงระยะเวลาที่แตกต่างกันของ มรณสัจจวิถิ กับปัจจาสัจจนมรณวิถิ และให้แสดงด้วยว่า ปัจจาสัจจนมรณวิถิ มีกี่วิถิๆ คืออะไรบ้าง?

๑๔. ตอบ มรณสัจจวิถิ (ธรรมดา) หรือมรณสัจจนบุคคล หมายถึงบุคคลผู้ใกล้จะตาย ตั้งแต่ ๑-๒ นาที ถึง ๑-๒ ชั่วโมง ซึ่งต่างกับปัจจาสัจจนมรณวิถิ หรือ ปัจจาสัจจน-มรณบุคคล หมายถึงบุคคลที่จะตายในระยะใกล้ที่สุด คือวิถิสุดท้าย, แสดงมรณสัจจวิถิ ชนิดปัจจาสัจจนมรณวิถิ มี ๔ ประเภทคือ

๑. ชวนะ ชวนะ ชวนะ ชวนะ ชวนะ ตทา จุติ

๒. ชวนะ ชวนะ ชวนะ ชวนะ ชวนะ จุติ

๓. ชวนะ ชวนะ ชวนะ ชวนะ ชวนะ ตทา ภาวัก จุติ

๔. ชวนะ ชวนะ ชวนะ ชวนะ ชวนะ ภาวัก จุติ

จุติที่เกิดต่อวิถิจิต มี ๒ วิถิ

จุติที่เกิดต่อจากภวังคจิต มี ๒ วิถิ

๑๕. ถาม บุคคลทั้งหลายย่อมเข้าใจเข้าไปในเรื่องตาย เรื่องเกิด มิจฉาโมกข์ คือการตัดสิ้นใจคิดว่าสัตว์ทั้งหลายที่ตายไปแล้วนั้นยังไม่เกิดขึ้น เหตุภายนอกที่นำไปเข้าใจผิดนี้มีอยู่ที่ประการ? คืออะไรบ้าง?

๑๕. ตอบ เหตุที่ทำให้เข้าใจผิดมีอยู่ ๒ ประการคือ

๑. ผู้ที่ตายไปแล้วบางคนอาจมาแสดงตัวให้ผู้อื่นเห็นได้ โดยรูปร่างสัณฐาน กิริยาอาการตลอดจนเครื่องแต่งกายก็คงเป็นไปเหมือนๆ กันกับเมื่อครั้งที่ยังมีชีวิตอยู่

๒. คำว่า **สมุภเวสี** ในบทสวดมนต์เจ็ดตำนานฉบับหลวงแปลว่า สัตว์ที่กำลังเรื้อนแสวงหาที่เกิด เมื่อคำแปลว่าดังนี้ ผู้ที่รู้บาลีก็ตาม ไม่รู้บาลีก็ตาม เมื่อได้อ่านแล้ว ต่างก็พากันเข้าใจไปว่า สัตว์ที่ตายไปนั้นยังแสวงหาภพใหม่อยู่ ยังไม่ได้เกิดก็มี สัตว์นั้นเรียกว่า **“สมุภเวสี”** ทั้ง ๒ ประการนี้ ความจริงหาได้เป็นเช่นนั้นไม่

๑๖. ถาม สัตว์ที่ชื่อว่า **สมุภเวสี** นั้นหมายถึงสัตว์ประเภทไหนบ้าง?

๑๖. ตอบ สัตว์ที่ชื่อว่า **สมุภเวสี** นั้นได้แก่ ปุณฺณ ๔ พระเสกขบุคคล ๓ ที่เป็นดังนี้ก็เพราะว่าบุคคลเหล่านี้ มีความเกิดยังไม่สิ้นสุด ต้องแสวงหาภพชาติต่อๆ ไปอีกนั่นเอง, คำว่า **สมุภเวสี** นี้เป็นคำคู่กับคำว่า **“ภูตา”** ซึ่งมีแจ้งอยู่ในเมตตสูตร

๑๗. ถาม ก. เหตุที่ทำให้หทัยวัตถุมีกำลังอ่อนเกิดขึ้นในกาลไหนบ้าง?

ข. จงวินิจฉัยปัจจุบันกรรมนิमितแท้หรือเทียมมาให้เห็นด้วย ว่าเป็นปัจจุบันชนิดไหน?

๑๗. ตอบ ก. เหตุที่หทัยวัตถุมีกำลังอ่อนดังนี้ ในอดีตธรรมกาล หทัยวัตถุมีกำลังอ่อน เพราะว่า ทารกที่อยู่ในครรภ์ ซึ่งยังมีอวัยวะเกิดขึ้นไม่ครบถ้วนเวลานั้น ร่างกายก็มีสภาพที่อ่อนมาก ฉะนั้นหทัยวัตถุจึงมีกำลังอ่อน, หทัยวัตถุมีกำลังอ่อนในเมื่อเป็นโรคหัวใจพิการอย่างหนัก หรือวางยาสลบนั้น ก็เพราะเนื่องมาจากความพิการอย่างหนัก และยาสลบนั่นเอง เป็นสาเหตุ

หทัยวัตถุมีกำลังอ่อนในเวลาใกล้จะตาย ก็เพราะเวลาใกล้จะตายนั้นเองเป็นสาเหตุ หมายความว่า ตามธรรมดากรรมชรูปย่อมเกิดขึ้นทุกๆ ขณะจิต แต่เวลาใกล้จะตายนั้นจะเกิดพร้อมกันทุกๆ ขณะจิตไปจนถึงตายไม่ได้เพราะจะต้องดับพร้อมกันกับจุติจิตเสมอไป ไม่ว่าจะเป็นบุคคลใด ดังนั้นการเกิดขึ้นของกรรมชรูป เวลาใกล้จะตายจึงมีน้อย

แต่ดับไปมาก เหตุนี้หทัยวัตถุจึงมีกำลังอ่อนลง เมื่อหทัยวัตถุมีกำลังอ่อนเนื่องด้วยเหตุต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว จิต เจตสิกที่อาศัยหทัยวัตถุเกิดก็มีกำลังอ่อนลงตามไปด้วย

ข. วินิจัยปัจจุบันกรรมนิมิตว่าแท้หรือเทียม มรณาสันนชวณะและกามาวจรปฏิสนธิจิตนี้ บางทีก็มีอดีตกรรมนิมิตเป็นอารมณ์ บางทีก็มีปัจจุบันกรรมนิมิตเป็นอารมณ์ ที่เรียกว่า ปัจจุบันกรรมนิมิตนี้ เป็นแท้หรือเทียม ที่เป็นดังนั้นก็เพราะว่า คำว่ากรรมนิมิตนี้ แปลว่าอารมณ์ของกรรมที่เป็นผู้ให้ปฏิสนธิจิตเกิด ซึ่งได้แก่กุศล อุกุศลกรรมที่เกิดก่อนเวลาใกล้จะตายหรือหลายชั่วโมง หลายวัน หลายเดือน หลายปี

ส่วนกุศล อุกุศลกรรมในมรณาสันนชวณะนั้น มีอาจที่จะให้ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้นได้ ดังนั้นที่กล่าวว่า กามาวจรปฏิสนธิจิตและภวังคจิตอีกอย่างมาก ๖ ดวง มีปัจจุบันกรรมนิมิตเป็นอารมณ์จึงเป็นเทียมอย่างเดียว กล่าวคืออารมณ์ที่เป็นกรรมนิมิตแท้นั้น ได้ดับไปแล้วคงมีแต่อารมณ์ที่เป็นชนิดเดียวกันกับอารมณ์ที่เป็นกรรมนิมิตแท้ เท่านั้นที่ยังตั้งอยู่ ฉะนั้น มรณาสันนชวณะ ปฏิสนธิจิต และภวังคจิต จึงมีปัจจุบันอารมณ์และอารมณ์อันนี้แหละได้ชื่อว่า ปัจจุบันกรรมนิมิตซึ่งเป็นไปในแง่ สันตติปัจจุบัน (ยังตั้งอยู่โดยการสืบต่อ) หาใช่เป็นไปในแง่ขณะปัจจุบันแท้หรือปัจจุบันจริง ๆ ไม่

จบมรณูปัตติจตุกก

จบปัญหาภูมิจตุกกะ กัมมจตุกกะในปริจเฉทที่ ๕ ภาค ๑-๒

แต่เพียงเท่านี้